

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNİVERSİTETİ

TƏTBİQİ DİLÇİLİYİN MÜASİR PROBLEMLƏRİ

III BEYNƏLXALQ ELMİ KONFRANSIN
TEZİSLƏRİ

Bakı, 25-26 oktyabr 2018-ci il

BOOK OF ABSTRACTS III INTERNATIONAL CONFERENCE ON CURRENT ISSUES IN APPLIED LINGUISTICS

Baku, 25-26 october 2018

ТЕЗИСЫ
МАТЕРИАЛОВ III МЕЖДУНАРОДНОЙ
НАУЧНОЙ КОНФЕРЕНЦИИ
СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ
ПРИКЛАДНОЙ ЛИНГВИСТИКИ

Баку, 25-26 октября 2018 года

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNİVERSİTETİ

TƏTBİQİ DİLÇİLİYİN MÜASİR PROBLEMLƏRİ

III BEYNƏLXALQ ELMİ KONFRANSIN
TEZİSLƏRİ

(25-26 oktyabr 2018-ci il, Bakı, Azərbaycan)

BOOK OF ABSTRACTS

III INTERNATIONAL CONFERENCE ON

CURRENT ISSUES IN APPLIED LINGUISTICS

(25-26 October 2018, Baku, Azerbaijan)

ТЕЗИСЫ

МАТЕРИАЛОВ III МЕЖДУНАРОДНОЙ
НАУЧНОЙ КОНФЕРЕНЦИИ

СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРИКЛАДНОЙ ЛИНГВИСТИКИ

(25-26 октября 2018 г., Баку, Азербайджан)

*Toplu Azərbaycan Dillər Universiteti Elmi şurasının
qərarı ilə çap olunur.*

Korrektorlar:

*Daşdəmirova Nərminə,
Şixəliyeva Rəya*

“Tətbiqi dilçiliyin müasir problemləri” mövzusunda III Beynəlxalq elmi konfransın tezisləri (25-26 oktyabr 2018-ci il).
– Bakı: ADU, 2018. – 264 səh.

ISBN: 978-9952-37-126-0

© ADU, 2018

Redaksiya heyəti:

Sədr:

akad. Kamal Abdullayev

Müavin:

prof. Fəxrəddin Veysəlli

Üzvlər:

1. *prof. Maykl Bayram* – Durham Universiteti, Böyük Britaniya
2. *prof. Anne Brisse* – Ottava Universiteti, Kanada
3. *prof. Barbara Levandovski* – Konin Dövlət Tətbiqi Elmlər Universiteti, Polşa
4. *prof. David Qotseridze* – Tbilisi Dövlət Universiteti, Gürcüstan
5. *prof. Elçin Həşimov* – Moskva Şəhər Pedaqoji Universiteti, Rusiya
6. *prof. Gülnar Hüseynzadə* – Azərbaycan Dillər Universiteti, Azərbaycan
7. *prof. Məsməxanım Qızıyeva* – Azərbaycan Dillər Universiteti, Azərbaycan
8. *prof. Dilarə İsmayılova* – Azərbaycan Dillər Universiteti, Azərbaycan
9. *prof. Azad Məmmədov* – Azərbaycan Dillər Universiteti, Azərbaycan
10. *prof. Həbib Zərbəliyev* – Azərbaycan Dillər Universiteti, Azərbaycan
11. *prof. Mikayıl Cəfərov* – Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan
12. *dos. Fialə Abdullayeva* – Azərbaycan Dillər Universiteti, Azərbaycan
13. *dos. Ülfət İbrahim* – Azərbaycan Dillər Universiteti, Azərbaycan

I BÖLMƏ:

EKSPERİMENTAL VƏ MÜQAYİSƏLİ DİLÇİLİK

Abdullayeva Ç.V.

ADU

İngilis və Azərbaycan dillərində kauzallıq və kauzativliyin ifadə vasitələri haqqında

Açar sözlər: *kauzator, kauzat, səbəb-nəticə əlaqəsi, kauzativ feil*

Həm kauzallıq, həm də kauzativlik bilavasitə real gerçəkliyin dildə ifadə olunmasında mühüm rol oynayır. Kauzallıq və kauzativlik əlaqələri öz təbiətinə görə bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan binarlıq təşkil edir. Hər biri ayrı-ayrı nəticələri qarşısına məqsəd qoyur. Kauzallıq hər hansı bir hadisəyə, fakta, şəraitə əsaslanır. Kauzativ əlaqə isə sadəcə olaraq təhrik nəticəsində baş verən səbəbi göstərir. Ümumiyyətlə, səbəbsiz heç bir şey mövcud ola bilməz və səbəbsiz heç nəyin mövcudluğu dayandırıla bilməz.

Kauzativlik müəyyən zaman və məkan daxilində baş verir. Kauzativliyin məkanda üç formasını göstərmək olar: a) hərəkət kauzativliyi; b) yerdəyişmə kauzativliyi; c) vəziyyətin dəyişməsi kauzativliyi. Kauzativ məkanda iki tip məkan anlayışından çıxış etmək lazımdır: a) subyekt məkanı və yaxud kauzator məkanı; b) obyekt məkanı və yaxud kauzat məkanı. Kauzativliyin əsasını kauzativ situasiya təşkil edir. Konkret nitq situasiyasında kauzator təhrik edən kauzat isə təhrikə məruz qalan tərəfdir.

Kauzator və kauzat kimi işlənən sözlər müxtəlif mənə daşıyan isim və əvəzlilərlə ifadə oluna bilər. Kauzativlik çox mürəkkəb xüsusiyyətlərə malik olan fəlsəfi-lingvistik kateqoriyadır. Burada ən azı üç elementin zəruriliyi vacibdir: kauzator, kauzatorla kauzativ birləşdirən kauzativ təsirli feil və kauzat. Bu qəbildən kauzativlik üçlük əsasında baş verir: *Tom broke the window*. “Tom pəncərəni sındırdı”. Elə hallar da olur ki, obyekt kauzativ feilin təsiri nəticəsində hər hansı bir hərəkətin yerinə yetirilməsinə təhrik edilir: *The dog made the boy run*. “İt oğlanı qaçmağa məcbur etdi (qaçırdı)”.

Tipoloji baxımdan məsələyə yanaşdıqda onu qeyd edə bilərik ki, kauzallıq və kauzativlik fəlsəfi-linqvistik kateqoriya kimi hər iki dilə xasdır. Əsas fərq özünü kateqoriyaların ifadəsində göstərir. Həmin kateqoriyalar ingilis dilində sintaktik kateqorik yolla Azərbaycan dilində isə morfoloji yolla öz ifadəsini tapır.

Abdullayeva X.R.
BDU

Azərbaycan və fransız dillərində informatika terminlərinin tərkibindəki obrazlı ifadələrin düzəlməsi yolları

Açar sözlər: *semantik köçürmə, alınma sözlər, tərcümə, kalka*

Dilin leksikasının tərkib hissəsi olan terminlər ənənəvi sözdüzəltmə üsulları ilə düzəlir. Buraya, şəkilçi artırma vasitəsi, semantik məna köçürülməsi, alınmalar, tərcümə, kalka üsulu, müxtəlif ixtisarlar aiddir.

Bizim tədqiqatımızın obyektini təşkil edən obrazlı ifadələrə informatika terminlərinin tərkibində rast gəlinən metaforalar (*vaksin* (Az.) / *vaccin* (fr.) - əməliyyat sisteminin tamlığını mütəmadi yıxlamaq yoluyla kompüterin viruslara qarşı immunitetini təmin edən proqram), epitetlər (*gözəl, zərif* (Az.) / *élégant* (fr.) – mükəmməl proqram və ya alqoritm haqqında işlədilən ifadələri daxil etmək olar. Burada adətən, sadəliyin, yığcamlığın, effektivliyin və incəliyin bir-birilə uzlaşması nəzərdə tutulur, metonimiyalar (*Ada* (Az.) / *Ada* (fr.) - proqramlaşdırma dili; mexaniki hesablama qurğusu üçün ilk proqramı yazmış Avqusta Ada Bayronun şərəfinə adlandırılıb) və s. obrazlı ifadə növləri, yəni bənzətmələr, mübaligələr, litotalar aiddir. Bu kimi ifadə növləri eyni zamanda semantik mənanın köçürülməsi əsasında əmələ gələn və dildə obrazlılıq yaradan vasitələri təşkil edir. Onların əsas funksiyası ekspressivlik yaratmaqla leksik vahidlərin ifadəliliyinə nail olmaqdır.

Sözdüzəltmə vasitələrindən biri olan semantik mənanın köçürülməsi termin yaradılığında geniş söz diapazonunu əhatə edir və digər üsullarla yanaşı işlənə bilir (alınma söz: *onlayn* (Az.) / *en ligne* (fr.) – hərfi tərcüməsi “xəttə” olmaq).

Qeyd olunan fakt ondan irəli gəlir ki, bu gün bütün sahələr, xüsusilə get-gedə daha çox kütləviləşən informatika sahəsi üzrə termin yaradıcılığı böyük sürətlə inkişaf edir və qeyd olunan kütləviləşmə terminlərinin daha asan qavranılmasını və aydın başa düşülməsini labüd edir. Mövzunun aktuallığını da elə bu fakt əsaslandırır.

Alırzayeva K.A.
ADU

Səs dəyişmələrinə təsir edən amillərə müxtəlif yanaşmalar

Açar sözlər: *əvəzlənmə, fonem, variant, fonoloji*

1. Dildə baş verən səs dəyişmələrinin iki növü fərqləndirilir: Dilin fonoloji sisteminə təsir edən səs dəyişmələri; Dilin fonoloji sisteminə təsir etməyən səs dəyişməsi. Səs dəyişmələrini əvəzlənmə kimi də qeyd edirlər: Bu zamanda iki növ fərqləndirilir 1) Variant və allofon əvəzlənməsi; 2) Fonem əvəzlənməsi. Dildə baş verən müxtəlif səciyyəli səs dəyişmələri əsasən ətraf mühit amillərinin təsirindən baş verir. Xarici mühit amillərinin təsirindən dilin səs quruluşunda müxtəlif səciyyəli səs dəyişmələri, fonetik hadisələr və qanunlar baş verir.

2. Dildə səs dəyişmələrinin iki səbəbdən baş verdiyi qeyd edilir. Birinci növ səs dəyişməsi fiziki, ikinci növ isə psixoloji amillərin təsirindən yaranır. Birinci növ səs dəyişmələri fonetik, ikinci növ səs dəyişmələri isə qeyri-fonetik dəyişmə adlanır. Dildə səs dəyişmələri xarici və daxili amillərin təsiri ilə əlaqələndirilir. Xarici amillər sosial xarakterli olub dillərin və dialektlərin əlaqəsi ilə qurulur. Daxili amillər isə dilin daxili strukturu və dil aspektlərinin qarşılıqlı təsiri ilə bağlıdır. Daxili amillərin təsirindən baş verən səs dəyişmələri daha sonra paradiqmatik və sintaqmatik, fonoloji və fonetik, seqment və prosodik səviyyəli amillərə bölünür.

3. Dil dəyişmələrinə və dilin inkişafına təsir edən ekstralingvistik amillərə xalqın tarixində baş verən hadisələrin dilin inkişafına relevant olması cəmiyyətin sosial quruluşu, yeni coğrafi ərazilərin genişlənməsi, miqrasiya, tayfaların ayrılması və qarışması, başqa xalqlarla əlaqə, mədəniyyət və ədəbiyyatın inkişafı daxildir. Səs dəyişmələrinin daxili şəraitini paradiqmatik və sintaqmatik, fonoloji və fonetik, seqment və prosodik amilləri də qeyd etmək lazımdır. Dil sistem olaraq alt sistemlərə-fonemlərə, morfemlərə

rə, leksemlərə, frazemlərə bölünür. Dil sistemində səs tünlüyü və səs artıqlığına qənaət etmək və bu çoxluğu alternativ vasitələrlə, o cümlədən metaforlarla əvəz, kompensasiya edilməsi təbiətin ən böyük prinsiplərindən biridir.

Axundova Y.V.

ADU

Nitq fəaliyyətində eşidib-anlamannın yeri

Açar sözlər: *nitq fəaliyyəti, eşidib-anlama, ünsiyyət*

1. Bildiyimiz kimi, nitq fəaliyyəti dörd növ üzrə icra olunur: eşidib-anlama, danışıq, oxu, yazı. Sözlü ünsiyyətin xarakterinə görə nitq fəaliyyətinin növləri şifahi və yazılı ünsiyyəti formalaşdıran növlərə bölünür. Danışıq və eşidib-anlama şifahi ünsiyyəti reallaşdıran nitq fəaliyyətidir. Nitq ilə əlaqəsinə görə nitq fəaliyyətinin müxtəlif növləri fikirlərin müxtəlif üsullarla formalaşması və ifadəsi deməkdir. Fikirlərin dil vasitəsilə formalaşması və ifadəsi üsulu kimi nitqi götürürüksə, onda bu bölgü nitqin müxtəlif formalarını yaradır. Burda xüsusilə vurğulamaq istərdik ki, nitqin növləri və formaları tamamilə ayrı-ayrı anlayışlardır. Nitqin üç forması var: xarici şifahi, xarici yazılı və daxili nitq.

2. Danışıq ünsiyyətin şifahi formasında fikirlərin xarici şifahi üsulla formalaşması və ifadəsidir. Nitq fəaliyyətinin növləri bir-birindən bu prosesi idarə edən əks əlaqənin xarakterinə görə də fərqlənir. Danışıqda icraedici orqan, “yəni artikulyasiya aparatından beynin bu prosesi yaradan proqramına doğru kinestetik əks əlaqə yaranır. Bu əzələ ilə bağlı əks əlaqə daxili nəzarət funksiyasını yerinə yetirir. Daxili əks əlaqə ilə yanaşı danışıqda eşitməyə əsaslanan xarici əks əlaqə də mövcuddur”. Deməli, şifahi nitq nitq fəaliyyətinin növü yox, formasıdır və o öz tərkibində nitq fəaliyyətinin növü kimi danışıq və eşidib-anlamayı birləşdirir.

3. V. Butskamm düzgün olaraq qeyd edir ki, eşidib-anlama aktı həcmə çox geniş və müxtəlifdir. Buraya ev şəraitində ailə üzvləri arasında olan dialoq, publisistik mühazirə, tamamilə yad insanların bir-birinə iltifatı, məhkəmədə vəkilin həyəcanlı nitqi, dostların xəbərləşməsi, elmi konfranslarda diskussiyalar, öyüd, nəsihət, cinayətkarla rəisin söhbəti, yazı işlərinin təhlili, iki ev xanımının telefonda dərdləşməsi, stüardessanın elanları, səhnədə monoloqun söylənməsi, dualar və s. aiddir.

Lüğətlərin növləri və onların yaranması üçün əsas müddəalar

Açar sözlər: *lüğətlərin növləri, tipoloji lüğətlər, ensiklopedik və dilçilik lüğətləri, sinonimlər lüğəti, ideoloji və ya ideografik lüğətlər*

Lüğətlərin növlərə bölünməsi, alimlərin dediyi kimi, müxtəlif səbəblərdən baş verir: lüğətin məqsədindən, həcmindən, sözlərin yerləşməsindən, obyektiv təsvirinə görə və.s. Göstərilən tip lüğətlərin bir çoxu eyni mahiyyət daşıdıqlarından eyni tipli bir lüğətdə birləşirlər, digərləri isə tamamilə fərqli lüğətlərin əsası kimi xidmət edərək ayrıca mövcud olurlar. Bütün məlumat kitabçalarının iki böyük qrupa bölünməsinin ilk əsası obyektin təsviri olur. Lüğətlərin təsvirindən, onların təsviri mövzusunun asılı olaraq lüğətlər ensiklopedik və linqvistik tiplərinə bölünürlər. Ensiklopedik lüğətlər mövzularla, əşyalarla, hadisələrlə, hallarla əlaqədar anlayışların əhatə dairəsini və həcmiini açıqlayır. Linqvistik lüğətlərdə ensiklopedik lüğətlərdən fərqli olaraq, bir obyekt və ya anlayış təsvir olunmur, ancaq sözün özü, yəni sözün xarakteristikası bir dil vahidi kimi verilir, sözün əhəmiyyəti verilir onun qrammatik, orfoepik xüsusiyyətləri, stilistik məxsusluğu göstərilir. Məsələn “4-cildli Rus dilinin lüğətində” Yer sözü üzrə məqaləsində aşağıdakı məlumat verilir: 1.Günəşdən sonra üçüncü, bizim yaşadığımız planetdir. 2. Quraqlıq. 3. Planetimizin üst səth qatı, həm də onun daha dərin qatları; torpaq, süxur və qəhvəyi maddə” hansı ki bizim yer qabığımızın əsasına girir.

Lüğətlərin bölünməsinin əsaslarından biri onların həcmi və ya sadə dillə desək sözlərin kəmiyyəti hesab edilir. Təsəvvür etmək olar ki, bu əsasla əsasən bütün lüğətlər ən azı, 3 qrupa bölünəcək: böyük, orta və kiçik həcmli lüğətlər. Bu cür lüğətlərin təsnifatını həcminə görə ingilis dilinin leksikoqrafiyasında da görmək olar.

Yeni Zelandiya və Avstraliya ingiliscəsində fonem variantlarına dair

Açar sözlər: *fonem, variant, samit birləşmələri, tələffüz*

İngilis ədəbi dilinin fonem sistemində mövcud olmayan, lakin bir sıra dialektlərdə, o cümlədən Yeni Zelandiya və Avstraliya ingiliscəsində istifadə olunan və fərqli tələffüzü ilə seçilən bir neçə sait və samit fonemlər vardır. Bu fonemləri araşdırarkən, onların işlənmə mövqeyindən və kombinator variantlardan asılı olaraq necə dəyişdiyinin şahidi oluruq. Sait fonemlərə nəzər salarkən daha çox fərqli variantlara rast gəlirik. Britaniya ingiliscəsində mövcud olmayan bir neçə sait fonem variantlarını nəzərdən keçirək:

a) Təklidə işlənə bilməyən (yalnız diftonq daxilində) /ɔ/ fonemi. Məsələn: okeoke /'ɔ k e ɔ ke / (su iti). Bu variantın yalnız açıq hecada, /ɔ/ foneminin isə qapalı hecada işlənməsi Yeni Zelandiya və Avstraliya ingiliscəsi üçün xarakterikdir.

b) Təklidə işlənə bilməyən /a/ fonemi. Məsələn: paepae /'p a e p a e/ (oturacaq) (bu sözdə açıq hecada işlənə bilməyən /e/ fonemi də var)

c) /e:/ fonem variantının açıq hecada və sözsonu mövqedə işlənməsi: pake /'p a: k e:/ (pləş)

d) Qapalı hecada /ɪ/ kimi tələffüz olunan bu fonem burada /i/ variantı ilə əvəz olunur, halbuki Britaniya ingiliscəsində /i/ fonem variantı yalnız açıq hecada işlənə bilir.

Samitlərə gəlinə, nəzərə çarpacaq fərq “w” hərfinin qoşadodaq /w/ kimi. Məsələn: yox /f/ səsi ilə tələffüz olunmasıdır, bu da İngilis dilinin tələffüz normasına ziddir.

Whakama /'f a k a m a:/ (təntənəli nitq)

Rabitəli nitqdə /ŋ/ fonemi ilə başlayan söz, yaxud heca olmadığı halda, Yeni Zelandiya və Avstraliya variantında bu fonemlə başlayan sözlərə rast gəlirik. Britaniya ingiliscəsindəki dilönü /r/ burada titrək /r/ ilə əvəz olunur.

Frazeoloji intensivikatorun işarəvilik funksiyası və xüsusiyyətinin öyrənilməsi probleminin qoyuluşu

Açar sözlər: *intensifikator, işarə, frazeologizmlər, leksem*

Vaxtilə F. de Sössürün dil işarələr sistemidir fikri bizi vadar edir ki, frazeoloji intensivikatorun (Fİ) təbiətini nəzərdən keçirək və onun spesifik xüsusiyyətini üzə çıxardaq, çünki həmin spesifik xüsusiyyətlər onun xüsusi növ olmasını həm söz işarəsindən, həm də söz birləşməsi işarəsindən fərqləndirməyə ən azı imkan verir.

Bu ona görədir ki, tədqiqatlar frazeoloji əlamətlər, heç də “daxildən” onun məzmun tərəfindən aparılmayıb, halbuki bu onun ətraf aləmə münasibətini müəyyən edir (Morrisə görə onun semantikasının başa düşülməsi). Həmçinin həmin işarəyə danışanın münasibəti və yaxud işarənin danışana münasibəti (burada praqmatikanı nəzərə almaq lazımdır), eləcə də frazeologizmin və onun əhatəsinin münasibəti məsələsi – yəni işarənin sintaktikasına münasibəti çox mühüm rol oynayır.

Dilçilik ədəbiyyatlarını nəzərdən keçirdikdə müşahidə edirik ki, V.L.Arxaşelskinin “frazeologizmlər xüsusi spesifik işarəvilik keyfiyyətlərinə malikdir” fikri yeganə ciddi bir dəlildir. O vaxtilə cidd-cəhdlə çalışdı ki, frazeologizmlərin hamısına şamil oluna biləcək, hamısına aid ola biləcək universal xüsusiyyətləri müəyyənləşdirsin. Onun bu fikirlərinə əsasən biz də təbii olaraq belə düşünürük ki, əgər digər işarə sistemlərini “fonem”, “morfem”, “leksem”, “sem” kimi adlandırırıqsa, onda frazeologizmləri niyə də “frazema” termini ilə əlaqələndirib adlandırmayaq.

Hesab edirik ki, bunun üçün lazımı qədər əsas vardır. Müxtəlif zaman kəsiyində bütövlükdə “frazeoloji işarələri” tədqiqatçılar məxsusi şəkildə təsvir ediblər, onların funksiyalarını göstəriblər.

Elmi ədəbiyyatda “frazeoloji işarə” və yaxud “frazeologizmlər” – xüsusi keyfiyyətə (xüsusiyyətə) malik olan işarə tipidir və frazeoloji intensivikator da onların bir növüdür. Onların da özünəməxsus strukturu, funksiyası, olmaqla bərabər, öz təbiəti və işarəvilik xüsusiyyəti ilə nominativliyində gizlənilir.

Dillərarası əlaqələr şəraiti

Açar sözlər: *dillərarası əlaqə, adstrat və superstrat dillər, dil uyğunlaşması*

Dillərarası əlaqələr şəraiti iki və daha artıq dil və ya dialektdə danışanların bir-birilə sosial əlaqəsidir. Dillərarası əlaqə şəraiti əlaqənin intensivliyi, növü, nəticələri ilə fərqlənir və belə şərait bir və ya hər iki dildə dəyişikliyin baş verməsinə səbəb ola bilər. Belə sadə nəticələrdən biri alınma sözlərdir. Digər nəticələrdən biri də dil uyğunlaşmasıdır. Dil uyğunlaşması əlaqədə olan dillərin bir-birinə bənzəməsidir. Dilin ölməsi və ya əlaqədə olan dillərin yaranması, məsələn, bilinqual qarışıq dillər, picinlər, kreollar da dil əlaqəsinin nəticələridir.

Əlaqənin linqvistik sistemdə effektivə təsir edən digər sosial amil danışanların cəmiyyətdə nüfuzudur. Əgər dillərarası əlaqələr şəraitində danışanlar bərabər nüfuza malikdirsə, onların dilləri adstrat əlaqəlidir. Adstrat-qonşu dilin təsrindən dəyişə bilən dil deməkdir. Məsələn, erkən ingilis dili və nors dili adstrat dillər hesab edilir. Əgər dillər nüfuz baxımdan qeyri-bərabərdirsə, dominant dil superstrat dil adlanır. İngilis dili və yerli amerikan dilləri arasında əlaqədə ingilis dili superstrat, yerli amerikan dilləri isə substrat dillərdir. Hər iki adstrat və superstrat/substrat əlaqə şəraitində leksik alınmalar birinci baş verir. Lakin qeyri-bərabər nüfuz və müxtəlif gücə malik dil şəraitində superstrat dil donor dildir və o, az miqdarda alınma sözlər qəbul edir. Substrat dilə isə əksinə, daha çox alınma sözlər daxil olur.

Əgər müxtəlif adstrat dillərdə danışanlar uzunmüddətli əlaqə şəraitində olarlarsa, onda dil uyğunlaşması baş verir. Qeyri-bərabər nüfuza malik dillər arasında uzun-müddətli əlaqə varsa, dil yerdəyişməsi baş verir. Bu bir qrup danışanların öz dilərini buraxıb digər dildə danışmasıdır. ABŞ-da bir sıra yerli amerikan dillərinin məhvi dil yerdəyişməsi nəticəsində baş vermişdir.

Müasir alman dilində samit birləşmələrinin eksperimental – fonetik təhlili

Açar sözlər: fonem inventarı, fonoloji sistem, seqment vahidlər

Müxtəlif sistemli dillərdə fonem inventarının danışıq aktında reallaşmasının üzə çıxarılmasına dair tədqiqat işlərinin aparılması sintaqmatik fonologiyanın aktual məsələlərindəndir. Dillərin fonoloji sisteminin səciyyəlandırılməsində paradiqmatikada yalnız sait-samit münasibətlərinin araşdırılması yetərli hesab edilmir. Lakin fonemlərin sintaqmatik oxda reallaşmasını da nəzərə almaq lazımdır. F.Y.Veysəlli fonemlərin paradiqmatik və sintaqmatik münasibətlərindən bəhs edərkən yazır: “Paradiqmatikada vahidlərin qarşılışması eyni differensial əlamətlər üzrə olduğu halda, sintaqmatikada qarşılıqlı əlaqə oppozisiya diapazonunu variativlik baxımından genişləndirir və buraya differensial əlamətlərlə yanaşı inteqral əlamətlər də daxil olur”.

Danışıq aktı seqment vahidlərin (fonem, morfem, leksem və s.) fasiləsiz ardıcılığından (kontinuumdan) ibarətdir. N.S.Trubeskoyun qeyd etdiyi kimi “hər bir dildə fonem birləşmələri yalnız xüsusi olaraq həmin dil üçün yararlı olan qayda və qanunlara tabedir və onlar da hər bir dil üçün ayrılıqda araşdırılmalıdır”.

Müxtəlif dillərdə (qohum və ya qeyri-qohum) fərqli əlamətlərin aşkar edilməsi onların fonoloji xüsusiyyətlərini, oxşar və fərqli cəhətlərini maksimum dərəcədə üzə çıxarmağa, qeyri-ana dilinin fonoloji sisteminin mənimsənilməsindəki çətinlikləri müəyyənləşdirməyə kömək edir. Dillərin öyrənilməsinə bu cür yanaşma qeyri-ana dilinin tədris prosesini də xeyli yüngülləşdirir. Məlumdur ki, qeyri-ana dilinin öyrənilməsində ana dili üçün səciyyəvi olmayan birləşmələr çətinlik yaradır. Məsələn, Azərbaycan dilində heca və ya morfem daxilində üç-dörd üzvlü samit birləşməsinin işlənməsi mümkün olmadığı halda, alman dilində bu cür birləşmə adi haldır. Alman dilini öyrənən azərbaycanlılar məhz bu kimi çətinliklərlə qarşılaşırlar. Alman dilindəki «Bimsstein», «Härdsfeld», «Leinstreb», «Hertrich», «Blindschleiche», «Bernstein», «Hartkhoch», «Monstra», «Heikbrein», «Braunschweig» sözlərindəki /mβt/, /rtsf/, /nstr/, /rntr/, /dʒl/, /rnst/, /rtkh/, /nstr/, /kbr/, /nʃv/ samit birləşmələrinə azərbaycanlılar reallaşdırmaqda çətinlik çəkirlər.

Presuppozisiya dilxarici amil kimi

Açar sözlər: *sintaktik konstruksiya, presuppozisiya, üst qat və alt qat*

1. Cümlədə ifadə olunan fikrin aydın və birmənalı başa düşülməsinə qavranılması üçün dildə üç mühüm dildaxili və bir dilxarici amildən geniş istifadə edilir. Dildaxili amillərə intonasiya, söz sırası və semantik həmrəylik prinsipləri aiddir. Dilxarici amil deyildikdə birinci olaraq presuppozisiya yada düşür.

2. Sintaktik konstruksiyaların alt qatdakı semantik təsəvvürlərini üst qatda açmaq üçün, sintaktik strukturun omonimliyini və çoxmənalılığını müəyyənləşdirmək üçün alimlər presuppozisiya anlayışından geniş istifadə edirlər. Sintaktik konstruksiyaların obyektiv gerçəkliyə uyğun gəlməsi və onun konkret həyat gerçəkliyini nə dərəcədə əks etdirməsi presuppozisiyadan çox asılıdır. Məsələn: //Həməzənin babası milli qəhrəmandır// cümləsinin presuppozisiyası odur ki, Həməzənin babası var və o da milli qəhrəmandır. Əgər Həməzənin babası yoxdursa, deməli onun milli qəhrəman olmasını demək də düzgün olmazdı, çünki olmayan şəxsin qəhrəmanlığından danışmaq məntiqsizdir.

3. Əgər heç bir ehtimal irəli sürmək olmur, yəni şəxs və ya əşya yoxdursa, deməli, o barədə presuppozisiya da yoxdur. Bu zaman cümlə qrammatik cəhətdən səhv olmasa da, ancaq həqiqətə uyğun deyildir. Eynilə həmin sözləri inkar cümlələri barədə dədemək olar: /Həməzənin babası milli qəhrəman deyildir//. Təsdiqdə inkara nisbətən bir az güman yeri qalır, ancaq inkarda gümana yer qalmır. Yəni Həməzənin babası barədə yalan hökm mümkündür. /Zəhmət olmasa, qapını örtün// cümləsində danışanla dinləyən ünsiyyət aktı ilə bir-birilə bağlanır, dinləyən qapını örtə bilər, qapı açıqdır və danışan onu bağlamasını istəyir. Bunu praqmatik presuppozisiya da adlandırırlar.

4. Cümlənin mənasının düzgün başa düşülməsində qrammatik strukturla yanaşı bu strukturların real gerçəkliyə uyğun gəlib-gəlməməsinin böyük əhəmiyyəti var.

F.Y.Veysəllinin fikrinə əsaslanıb deyə bilərik ki, "Presuppozisiya danışanın öz fikrini ifadə etmək üçün əsaslandığı dilxarici faktordur. Bu fenomenə araşdırmadan praqmatika ilə semantika arasındakı mürəkkəb əlaqələri başa düşmək çətindir".

Sintaqmatik üzvlənmənin eksperimental-fonetik təcrübə yolu ilə öyrənilməsi təcrübəsindən

Açar sözlər: *sintaqmatik üzvlənmə, məna, tələffüz, daxili məzmun, cümləxarici funksiya, cümlədaxili funksiya, fonoloji yanaşma*

1. Cümlənin üzvlənməsi bilavasitə onun intonasiyası ilə bağlıdır. İntonasiya cümlədə ifadə olunan mənanı dolğun və düzgün ifadəsinə etməyə xidmət edir. Lakin istənilən cümlənin üzvlənməsi subyektiv amillərlə bağlı deyil. O, obyektiv gerçəkliyə uyğunluğu və kontekstin tələblərini nəzərə alır. Biz hər hansı bir cümləni tələffüz etdikdə onun daxili məzmununu eşdirməklə yanaşı, həm də real gerçəkliyin də uyğunluğunu nəzərə çarpdırırıq. Məs.: Azərbaycan dilində /O, qoca atlıya yaxınlaşıb nəsə dedi// cümləsi kontekstdən asılı olaraq iki cür anlaşıla bilər:

1) /O qoca/ atlıya yaxınlaşıb nəsə dedi//

2) /O/, qoca atlıya yaxınlaşıb nəsə dedi//

1-ci halda, fasilə /qoca/ sözündən sonra edildiyi üçün cümlənin mənası qocanın atlıya nəsə deməsi kimi başa düşülür. 2-ci cümlədə isə, fasilə /o/-dan sonra edilir, ona görə də /qoca atlı/ birləşmə kimi işlənir. Buna müvafiq olaraq, məna dəyişir.

2. Cümlənin intonasiya cəhətdən formalaşmasını bəzi dilçilər cümləxarici funksiya adlandırır. Bu da, təbii ki, intonasiyaya fonoloji yanaşmanın nəticəsidir.

3. İntonasiyanın cümləxarici funksiyasından fərqli olaraq, onun cümlədaxili funksiyasını da fərqləndirirlər. Cümlədaxili funksiya cümlənin üzvlənməsini, sintaqmlara bölünməsinə, cümlədə ifadə olunan konkret mənanın ifadəsinə xidmət edir.

Cümləxarici funksiya isə, yuxarıda deyildiyi kimi, cümlənin kommunikativ vahid kimi formalaşmasını təmin edir.

4. Bütün bu deyilənlər, bizim apardığımız tədqiqat işində konkret nümunələr əsasında müəyyənləşir. Bu məqsədlə biz tədqiqat üçün proqram tərtib etmiş, onu lentə köçürmüş və məlum kompüter proqramı əsasında təhlil etmişik. Məruzəmizdə bunlar nümayiş etdiriləcək.

İngilis dilində şəxs adları sisteminin inkişafına dair

Açar sözlər: *dimitiv ad, hipokoristik forma, antroponimik kateqoriyalar, ekstralingvistik amillər*

Məqalə ingilis dilində şəxs adları sisteminin inkişafına həsr olunmuşdur. Təhlil göstərir ki, müasir ingilis dilində -ie formantının qadın adı yaratması meylə hiss olunur. XX əsrin son onilliyində -i formantının yalnız qadın adı düzəlməsi aşkar görünür. Bu dildə cins fərqləri olmayan derivatların prototip təhlili maraq doğurur. Prototip yanaşma koqnitiv dilçilik anlayışıdır. Prototip üsulu kateqoriyalaşdırma hadisəsinə yeni yanaşma üsuludur. Bu halda strukturda anlayışının hansı elementlərinin prototip olmasının göstəricisi kimi çıxış edir. İngilis adlarının bu cür təhlili üçün əsas prototiplər cins, yaş fərqliliyinə əsaslanır. Kateqoriyalaşdırma balaca oğlan, balaca qız, kişilər, qadınlar, qocalar və s. üzrə aparılır. Müasir ingilis dilində cins fərqlərinin şəxs adlarında neytrallaşması kifayət qədər geniş yayılmışdır və bu məsələnin antroponimik materialın din və mədəniyyət kontekstində tədqiqinin əhəmiyyətini təsdiq edir. Şəxs adları funksional dil işarəsi olub, məzmun planına və ifadə planına malikdir. “İfadə planı adlandırılanın morfonoloji və morfosintaktik ifadəsidir. Bu, dil işarəsinin xarici tərəfi olub, səs və səsirləşmələrdən təşkil olunur”. Şəxs adlarının ifadə planı hipokorostik və diminutiv formalarda daha dəqiq öz ifadəsini tapır. Belə adlarda müəyyən forma və səs cildinin köməyi ilə adın məzmununun bir hissəsi gerçəkləşir və adın daşıyıcısına münasibət bildirir. Familiarlıq (qeyri-rəsmilik), zarafat, dostluq, əzizləmə, kiçiltmə kimi mənalar dil vasitələrinin köməyi ilə şəxs adına artırılır. Hipokoristik və diminutiv adlar ingilis dilində daha çox orta əsərlərdə qeyri-rəsmi şəraitdə uşaqlara, yaxın tanışlara, qohumlara, dostlara və s. müraciət zamanı işlədilmişdir. Belə ad formaları müraciət edəndən və ya onu yaradandan asılı olduğundan, geniş derivatlar çoxluğuna malikdir.

Dilin tədqiqində eksperimentin rolu

Açar sözlər: *fonetika, eksperimental fonetika, fonetik hadisə*

1. Dilin fonetik qurumunu hərtərəfli öyrənməyin ən başlıca xüsusiyyətlərindən biri də eksperimentin roludur. XIX əsrin birinci yarsından başlayaraq eksperimentin qoyuluşu və aparılması dünya alimlərinin geniş marağına səbəb olmuşdur. Canlı danışmada fonetik hadisələri öyrənmək üçün alimlər texniki cihazlardan geniş istifadə etmişlər. Nəticə etibarlı ilə çox maraqlı əsərlər meydana gəlmişdir.

2. F.Veyəllinin fikrincə, dilçiliyin elə bir sahəsini göstərmək olmaz ki, orada fikir müxtəlifliyi və ideyalar zənginliyi fonetikadakı kimi rəngarəng olsun. Ölü dillərdən yavaş-yavaş uzaqlaşmaq, tədqiqat obyektini kimi daha tez-tez canlı dillərə müraciət etmək, dilin ünsiyyət vasitəsi kimi mexanizmini öyrənmək eksperimentin yayılmasını doğuran səbəblərdəndir. L.V.Şerba dil faktlarının izahında eksperimental metodun əhəmiyyətindən bəhs edərək yazır: “Mənə çoxdan qəti məlumdur ki, şəxsi müşahidə yolu ilə, məsələn rus dilində felin şərt formasının mənasını açmaq mümkün deyildir”. Dillərin geniş şəkildə müasir mərhələdə tədqiqi üçün eksperimentə ehtiyac daha da artmışdır.

3. Eksperimental fonetika metodunun bir sıra tələbləri vardır. Belə ki, hər bir eksperiment xüsusi nəzəri hazırlıq, dilin fonoloji sistemi və fonem repertuarı haqqında dəqiq məlumat tələb edir. Belə ki, elmi şərh nəzərdə tutulan fonetik məsələyə aid mövcud ədəbiyyat ətraflı öyrənilməkdən sonra tədqiqata cəlb olunan materialın proqramı tərtib olunur. Bu zaman öyrənilən fonetik hadisənin mümkün birləşmələrdə işlənməsinə xüsusi diqqət vermək lazımdır. Məs., Azərbaycan dilinə məxsus hər hansı saitin samitlərdən əvvəl və ya sonra, açıq və qapalı hecalarda, vurğu altında, vurğudan əvvəl və ya sonrakı mövqələrdə, morfemin, sözün və cümlənin əvvəlində, ortasında və sonunda işlənməsinə diqqət yetirilməlidir. Eksperimental fonetikaya aid aparılmış müxtəlif təcrübələr göstərir ki, seçmə çox olduqca tədqiqatın nəticəsi də həqiqətə daha yaxın olur.

İngilis və Azərbaycan dillərində qovşaq fonem məsələsinə dair

Açar sözlər: *qovşaq fonem, bitişdirici [r], cinas sözlər*

Dildə ünsiyyət insanlar arasında əsasən şifahi formada yerinə yetirilir. Səsli dilə dilin yaranması və inkişafı kimi yanaşmaq olar. Dillər müxtəlif olduğu kimi, onların tələffüz xüsusiyyətləri, qrafik sistemi də müxtəlif olur.

Ayrı-ayrı sözlərin tələffüzündən fərqli olaraq, rabitəli nitqdə sözlər fasilə qarşısında müxtəlif mövqələrdə fonetik hadisələrin təsirindən müəyyən dəyişmələrə məruz qalır. Bunun üçün rabitəli nitqdə söz qovşağında fonemləri biri-digəri ilə birləşdirərək müxtəlif fonetik vasitələrdən istifadə olunur. Məsələn: /Her eyes [hɜ:r 'aɪz], her rise [hɜ: 'raɪz]//. Burada, qrafik formada birinci sözün sonunda “r” gəlir və sait qarşısında [r] səsi ilə tələffüzdə müşayiət olunur. Digər sözdə /hɜ:r 'aɪz/ /r/ samit səmindən sonra sait səslə başlayan söz gəldiyinə görə bitişdirici /r/ samit səsə ehtiyac duyulur. Burada qovşaq fonem /r/ samit səsi “her” və “eye” sözlərinin tələffüzündə baş verir.

Digər birləşdirici vasitə iki sözün qovşağındakı fonemin birinci, yaxud ikinci hecaya aid olmasından irəli gələn qovşaq fonemidir. Burada iki sözün qovşağında gələn fonemin digər bir hecaya keçməsilə yeni məna fərqi yaranır.

Bütün dillərdə olduğu kimi, müqayisə olunan dillərdə də hecalar söz tərkibinin ritmik bölgüsü kimi qeyd olunur. Azərbaycan dilində isə bu qarşılığı cinaslarda müşahidə edə bilərik. Yəni ki, sözlərin kiçik məna hissələrinə ayrılmaqla xüsusi məna ifadə kəsb etməsi yeni mənaların yaranmasına gətirib çıxardır. Məsələn:

/Geyibdi qəddini **yar alacamı,**
At müjgan oxunu **yarala canı.**
İstər Ələsgərdən **yar ala canı,**
Tökəndə zülflərin, a yana, yana.//

Diftonqlar və onların eksperimental-fonetik tədqiqi

Açar sözlər: *diftonq, sait birləşməsi, diftonqoid*

Diftonqlar bəzi dillərdə geniş yayılmış dil vahidləridir. Dünyanın ən geniş yayılmış dillərindən olan alman və ingilis dillərində diftonqlar vardır. Bir sıra hallarda eksperimental tədqiqat dildə olan mübahisəli məsələlərə aydınlıq gətirmək üçün tətbiq olunan metoddur. Ancaq fonemlərin, o cümlədən diftonqların statusunu akustik və artikulyator yanaşma ilə izah etmək olmur. Burada sırf linqvistik metoddan istifadə edilməlidir. Məsələn, alman dilində diftonqların statusunu müəyyənləşdirmək üçün akusik parametrlərin ölçülməsi və ya artikulyator kriteriya köməksiz görünür. Polşa alimi Morçines belə nəticəyə gəlir ki, alman dilində diftonqlar iki müstəqil fonemin birləşməsidir. Məsələn, o belə hesab edir ki, “heiß, Haus“ və s. kimi sözlərdə ortada gələn diftonq deyil, sadəcə iki müstəqil fonemin birləşməsidir: /h+a+j+s/ (isti), /h+a+u+s/ (ev) və s. Ortada gələn fonem birləşməsinin birinci komponentini /a/ fonemilə eyniləşdirmək düzgün deyildir. Əgər bu həqiqətən /a/ saiti olsaydı, onda /h+a+u+s/ sözü cəmlənəndə /a/ /E/-yə keçməli idi. Biz bunu /a/ saiti işlənən sözlərdə müşahidə edirik. Müq. et: /man/ (kişi)- /mEnər/ (kişilər), /bal/ (top)- /bElə/ (toplar) və s.

Göründüyü kimi, /h+a+j+s/ (isti), /h+a+u+s/ (ev) və s. sözlərdə birinci komponent /a/ saiti deyildir. /h+a+u+s/ (ev) sözü cəmlənəndə tam yeni forma əmələ gəlir: /h)jzəR/. Bu, bir diftonqun digər diftonqla əvəzlənməsidir. Eksperiment yolu ilə biz diftonqun komponentlərinin nədən ibarət olduğunu və hansı keyfiyyətlərdə çıxış etdiyini asanlıqla müəyyənləşdirə bilərik, ancaq onların linqvistik statusunu müəyyənləşdirmək üçün fonoloji təhlil aparmalıyıq.

Məlum olduğu kimi, Azərbaycan dilində diftonqlar yoxdur. A.Axundovun qənaətinə Azərbaycan dilində diftonqabənzər reallaşmaya rast gəlmək olur ki, onları da biz bu görkəmli alimə istinadən diftonqoidlər adlandıracağıq.

Dilin leksik layının sistemliliyi və onun üzvlənməsinin eksperimental tədqiqi

Açar sözlər: *leksik layın sistemliliyi, üzvlənmə, leksik- semantik sahə*

Dilin leksik layının sistemliliyi məsələsi bu yaxınlara qədər problem olaraq qaldırılmırdı. Leksik lay bir qayda olaraq geniş təsvir olunurdu. Sinonimlik, omonimlik, çoxmənalılıq araşdırılırdı və bu araşdırmaların nəticəsi kimi müxtəlif lüğətlər-sinonim, omonim, çoxmənalılıq lüğətləri meydana gəlirdi. Lakin dilçiləri dilin bu layındakı sistemlilik, demək olar ki, maraqlandırmırdı. Heç bu layın üzvlənməsi məsələsi də qaldırılmırdı. Dilçiliyin leksik səviyyəsinin eksperiment yolu ilə tədqiqi də unudulan sahələrdən idi. Halbuki XX əsrin ən böyük dilçilərindən biri L.V.Şerba dilin tədqiqində və dil nəzəriyyəsinin yaranmasında eksperimentin rolunu xüsusi qeyd edirdi.

Dilin leksik səviyyəsində sistemliliyin olmasını və onun üzvlənməsinin mümkünlüyünü ilk dəfə S.Ə.C.İbn Mühənnə işləyib hazırlamışdı. O, türk dilində 24 leksik-semantik sahə müəyyən edərək onu monqollara və farslara daha asan yolla öyrətmək üçün bu üzvlənmədən istifadə etmişdir. Biz də İbn Mühənnənin və alman alimi Y.Triirin nəzəriyyələrinə söykənərək eksperiment aparmışıq və tədqiqatın nəticələrini ümumiləşdirmişik. Bu yolla leksik sahənin sistemliliyinin nədən ibarət olması, onun hansı kriteriyalar əsasında üzvlənməsi müzakirə olunur.

Müzakirə zamanı tələbələrin dünyagörüşü, onların leksik sahələr üzrə bilikləri nümayiş etdirməsi üçün böyük şərait yaradılır. Eksperiment tələbələri darıxmağa qoymur, onların hər biri mobil olur, bu da leksik materialın mənimsənilməsinin səmərəliliyini artırır. Tələbələr bizim seçib onlara təqdim etdiyimiz omonim və paronimləri cümlədə işlətməli, bu zaman həmin sözlərin semantikasının düzgün açılmasını qrupdakı tələbələr dəyərləndirirlər.

Beləliklə, eksperiment leksik layın sistemliliyini və konkret leksik-semantik sahə üzrə üzvlənməsini şüurlu şəkildə ayırd etməyə münbit şərait yaradır.

Eksperimental fonetikanın koqnitiv və tətbiqi dilçiliyə təsiri

Açar sözlər: *tətbiqi dilçilik, eksperiment, koqnitiv dilçilik, metod*

1. Fənlərarası araşdırmaların sahəsi kimi koqnitiv dilçilik nəticələrin müxtəlif üsullarla toplanmasına, işlənilib hazırlanmasına və şərhinə imkan verən kompleks metodları özündə birləşdirir. İstifadə olunan metodların arsenalına təkcə dilçilik deyil, digər elm sahələrinin də, məsələn, psixologiya, koqnisiya, neyrodilçilik, informatika və s. elm sahələri öz töhfələrini verməkdədir.

2. Dilçilikdə “eksperiment” anlayışı müxtəlif cür şərh edilir. Dilin ənənəvi araşdırılması üçün intro-spektiv tədqiqat metodu xarakterikdir. Koqnitiv dilçilikdə introspeksiya nəticəsində alınmış nəticələr subyektiv hesab olunur və empirik nəticələr üçün etibarlı əsas kimi çıxış edə bilmirlər. Təbiət elmlərinin nümayəndələrindən fərqli olaraq, linqvistlər belə metodları eksperimental metodlara aid edirlər.

3. Müasir koqnitiv dilçiliyin eksperimental istiqamətləri indi daha çox diqqət cəlb edir. Eksperimentə əsaslanan sahələrin siyahısı olduqca genişdir və konseptual təzahür nəzəriyyəsinə öyrənilməsinə, məkan xarakterli dil vasitələrinin tədqiqini, kateqoriyalaşdırma və prototopik effektləri, uşaqların koqnitiv təsəvvürlərini, multimodal kommunikasiyanı, lal-karların jest dillərini və s. araşdırılmasını əhatə edir.

4. Koqnitiv dilçilik sahəsində eksperimental araşdırmalar statistik metodların istifadəsinə əsaslanır. Statistikanın tətbiqinin əsas məqsədi öyrənilən obyektin xüsusiyyətləri arasında korrelyasiyaları aşkar etmək və öyrənməkdən ibarətdir. Statistik metodların tətbiqindən əvvəl öyrənilməsi nəzərdə tutulan materialın ilkin göstəricilərinin müəyyən düşünülmüş prosedurunun yaradılması gəlir.

5. İndi kompüter tətbiqilə insanın fəaliyyət prosesinə nəzarət etmək və informasiyanı necə seçmək prosesini öyrənmək imkanı yaranır. F. Veysəllinin qənaətinə görə, bu zaman 3 məqam xüsusi diqqət cəlb edir:

a) elmin proqram təminatı (software). Kompüterdə istənilən elmi problemi həll etmək üçün aparılan tədqiqatların proqramı olmalıdır:

b) elmin avadanlıq təminatı (hardware). Təcrübələrin apa-rılması üçün avadanlıqların olması vacibdir;

c) elmin linqvistik təminatı (lingware). Linqvistik təminat deyəndə eksperimentdən alınan nəticələrin elmi izahını vermək üçün xüsusi təsvir proqramı işlənilib hazırlanmalıdır.

Eugenia Rykova

Paul Sabatier University - Toulouse III

Perceptual and acoustic similarities between the voices of the family members: an approach to synthesize a voice based on family-shared f0 characteristics

Human voice provides the means for verbal communication and forms a part of personal identity. Modern technology allows to clone and synthetically replace voices even when the initial amount of data is scarce. Due to genetic and environmental factors, a hypothetical voice of a nonspeaking child should resemble the voice of the parent(s) (Bolinger, 1989). Family-internal voice similarities have been mostly studied in siblings but the similarities between parents and young children remain underresearched.

Read-aloud speech of Finnish-speaking and Russian-speaking parent-child pairs was subject to auditory and instrumental analysis. Native speakers judged the perceptual similarity in an XAB paradigm. Fundamental frequency (f0) contours were compared in a multi-step statistical analysis, both family-internally and family-externally.

Finnish-speaking listeners could not discriminate family pairs auditorily in a trio of voices. Russian-speaking listeners' accuracy of answers reached 72.5% on average and showed dependency on the target family and item used as a stimulus. In both language groups family-internal f0 similarities were stronger than family-external on average, but to a different extent in individual families.

Russian language has a larger variety of intonation patterns than Finnish, probably providing a greater range of intonation individual-specific features, which can serve for the perceptual identification of parent-child pairs. Instrumental analysis proves that parent-child pairs can

have similarities in general speech rhythm and constant ratio between corresponding f0 contour constituents. Parents show greater family-internal similarities than children, reflecting the dichotomy of genetic and social influence in individual's speech. Auditory similarities do not reflect acoustic similarities in a straightforward way.

Bolinger, D. (1989). *Intonation and its uses: Melody in Grammar and Discourse*. Stanford, California: Stanford University Press.

Əyyublu S.F.

ADU

Konversivlərin semantik-qrammatik və üslubi xüsusiyyətlərinə dair (neologizm materialları əsasında)

Açar sözlər: *konversiya, konversivlər, nisbi sifətlər, semantik proses, üslubi proseslər*

Fransız dilinin lüğət tərkibinin zənginləşməsi üsullarından biri də konversiyadır. Bu hadisəyə daha çox dilin leksikasında rast gəlinir. Həyatın bütün sahələrində baş verən ictimai, siyasi, mədəni, iqtisadi yeniliklər birbaşa leksikada öz təsdiqini tapır.

Dilçilərin əksəriyyəti konversiya termini ilə transpozisiyanı eyniləşdirirlər. Bu sahədə həm sinxronik, həm diaxronik yanaşmalar mövcuddur. Transpozisiyanın öyrənilməsində sinxron yanaşma F. de Sössürün tələbəsi Ş. Balli tərəfindən istifadə edilmişdir.

Fransız dilçilərindən Qilberin bu məsələ ilə bağlı mövqeyi digər dilçilər tərəfindən birmənalı şəkildə qarşılanmamışdır. O, konversiyanı semantik dəyişikliklərlə birlikdə nəzərdən keçirir, hesab edir ki, bu, semantik prosesdir. Qeyd edir ki, sintaktik–semantik proses neoloji sözdüzəltmə formasından ayrı deyildir, konversiya termini ilə ifadə olunur.

Lüğətlərin təhlili, predmet adı ifadə edən çoxsaylı isim–konversivin ortaya çıxmasına şərait yaratmışdır, lakin son konversivlər arasında isimlərə ya az, ya da heç təsadüf edilmir. Son illər kəşflərin sayı çox olmamışdır, texniki yeniliklər əslində köhnə texnologiyaların təkmilləşməsi nəticəsində meydana çıxmışdır. Fikrin təsdiqi kimi artıq məlum olan predmetləri xarakterizə edən az sayda nisbi sifətlərin yaranmasını göstərmək olar: *les produits régénérants*.

Bəzi isimlər səxs bildirir : *agressé* (m), (*təcavüz qurbanı*), *déplacé* (m) (*məcburi köçkün*), daha az mücərrəd anlayışlara rast gəlinir : *connu* (m) (*tanınmış, məşhur*), (*fuyez le connu*). Verilmiş isimlərin semantik–qrammatik xüsusiyyətləri müasir fransızların daxili aləmə, müxtəlif həyəcan və yaşantılara maraq göstərdiklərini göstərir.

Üslubi baxımdan konversivlərin hamısı neytral sferaya aiddir, bir-başə zamanla, situasiyayla bağlıdır.

Formal–qrammatik, orfoqrafik dəyişikliklərə məruz qalmış isimlərin sayı feildən düzələn isimlərin kəmiyyəti ilə eynidir.

Konversivlər isimlə yanaşı sifət və feilləri də əhadə edir. Məs : *prépayé* (*les cartes téléphoniques prépayées*), *feng-shuir* və s.

Feil–konversivlər sıralanmada üçüncü yeri tutur, çünki müasir dil hərəkətin təsvir edilməsindən çox keyfiyyətin təsvirinə ehtiyac duyur.

Fərhadova G.İ.

ADU

Müasir ingilis dilində neologizmlər

Açar sözlər: *neologizmlər, yeni köklü sözlər, konversiya*

Neologizmlərin neologizmlik müddəti ilə bağlı müxtəlif fikirlər vardır. Bəzi tədqiqatçılara görə, o sözləri neologizm hesab etmək olar ki, onların yaşı 25 ildən azdır, digərlərinə görə, dildə yeni yaranmış sözlər həmişə neologizmdir.

Məlumdur ki, neologizmlər yeniliklərlə bağlı yaranır. Elm və texnikanın sürətli inkişafı müasir ingilis dilinin leksikasında da böyük sayda neologizmlərin yaranmasına səbəb olur. Onlar bir neçə üsulla yaranır: 1) mövcud sözlərə sözdüzəldici şəkilçilər əlavə etməklə: *marketer* ‘sətici’, *childish* ‘uşaq kimi’, *picturesque* ‘mənzərəli’, *peacenik* ‘sülhsevər’ 2) mövcud sözlərin birləşməsilə (mürəkkəb sözlər): *greenback* ‘dollar’ (< *green* ‘yaşıl’ + *back* ‘arxa’); 3) bir sözün əvvəlinin başqa bir sözün son hissəsi ilə birləşdirməklə (teleskopik sözdüzəltmə): *branch* ‘ikinci səhər yeməyi’ (< *breakfast* ‘səhər yeməyi’ + *lunch* ‘erkən nahar’), *spanGLISH* ‘İspan mənşəli ingilis sözləri’ (< *Spanish* + *English*); 4) sözlərin konversiyası ilə: *google* (onluq say sistemində yüz sıfırı olan ədəd) (isim) > *to*

google ‘google axtarış portalında hər hansı məlumatı axtarmaq’ (feil), *network* ‘şəbəkə’ (isim) > *to network* ‘şəbəkədə işləmək’ (feil); 5) mövcud sözlərin semantikasını genişləndirməklə: *bread* ‘çörək’ > *bread* ‘pul’, *green* ‘yaşıl’ > *green* ‘dollar’.

İngilis dilində bu üsulların heç birinə uyğun gəlməyən yeni yaranmış sözlər də vardır. Məsələn, şəxsi mülkün satılması zamanı biri ilə razılığa gəldikdən sonra başqa biri daha baha qiymət təklif etdikdə mülkün ona satılmasını bildirən *to gazump* feili bu qəbildəndir.

Bütün bunlar onu deməyə əsas verir ki, ingilis dili öz leksikasını neologizmlərlə tarixən formalaşmış sözdüzəltmə ənənələrinə uyğun olaraq zənginləşdirir.

QEYDİYYAT VƏRƏQİ

“Tətbiqi dilçiliyin müasir problemləri” mövzusunda
Beynəlxalq elmi konfrans

İştirakçının adı, atasının adı, soyadı, elmi dərəcəsi, elmi adı	Gülçöhrə İsfəndiyar qızı Fərhadova
Təmsil etdiyi müəssisə, ölkə, şəhər	Azərbaycan Dillər Universiteti.
Telefon nömrəsi, Elektron ünvan	0505723272, gulyaadu2@gmail.com

Hacıyeva A.K.
ADU

İngilis və Azərbaycan folklorunda antroponim tərkibli frazeologizmlər

Açar sözlər: *folklor, şifahi xalq ədəbiyyatı, frazeologiya, antroponim*

Həm ingilis, həm də Azərbaycan dili öz frazeoloji tərkibinə, yəni frazeoloji vahidlərinin rəngarəngliyinə görə dünyanın ən zəngin dillərindəndir. Frazeologiya dilin lüğət tərkibinin xüsusi bir təbəqəsini təşkil edərək, dildə obrazlılıq, ifadəlilik, ekspressivlik yaradır. Frazeologizmlərdəki xalq müd-

rikliyi, xalq hikməti onların birbaşa folklorla, yəni şifahi xalq ədəbiyyatı ilə bağlılığından irəli gəlir.

İngilis və Azərbaycan xalqının çox qədim dövrlərdən başlayaraq yaranmış şifahi söz sənəti ağızdan-ağıza, nəsildən-nəslə keçərək cıllanmış və dövrümüzə qədər gəlib çatmışdır. Xalq arzu və istəyini, sevinc və kədərini, cəmiyyətə münasibətini şifahi ədəbiyyatda – folklorla əks etdirmişdir. Yazılı ədəbiyyatın bəhrələndiyi əsas qaynaq da şifahi söz yaradıcılığıdır və bu söz yaradıcılığının böyük bir sahəsini frazeologiya təşkil edir. Xalq dili frazeologiyası üslubi məqsədlərlə işlədilərək nitqi daha canlı edir, obrazların dilinə fərdi xarakter verir və ədəbi dili zənginləşdirir.

İngilis və Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatında işlədilmiş frazeoloji birləşmələrin müəyyən bir qismi onomastik vahidlərdən, əsasən də antroponim tərkibli ifadələrdən ibarətdir. Bu cür frazeologizmlər danışmada işlədilərək üslubi ifadə vasitəsi kimi həm mətnə bəzək verir, həm də ədəbi qəhrəmanların daxili aləmini daha dərinləndirir. Məsələn, *Achilles` heel* “Axilesin dabanı”, yəni zəif yeri (ingilis dilinə yunan mifologiyasından keçmiş frazeologizm); *Bluebeard* “həyat yoldaşı ilə qəddar rəftar edən şəxs” (ingilis kralı VIII Henriyə verilmiş ləqəb).

İngilis dilində bəzən dini zəminli antroponimlə işlənmiş frazeoloji vahidlər də müşahidə edilir. Məsələn: *by Jesus!*, *Jesus wept!*, *Jumping Jesus!* “*Adam ate the apple, and our teeth still ache*”.

Azərbaycan folklorunda müşahidə edilən antroponimik frazeologizmlərin zənginliyi dilimizin qədim tarixinin göstəricisidir. Məsələn: Dağ Məhəmmədin yanına gəlməyəndə, Məhəmməd dağın yanına gələcək.

Həmidova N.Ş.

ADU

Danışq və institusion diskursların fərqləndirilməsi

Açar sözlər: *akademik diskurs, ünsiyyət, vərdiş, bacarıq, tədris*

1) Müasir yerli və xarici dilçilikdə diskurs termininin anlaşılmasına yanaşmalarda çoxlu sayda fərqliliklər mövcuddur. Diskursun təhlili fənnlərarası biliklər sahəsini əhatə edir ki, bu da dilçilik ilə sosiologiya, psixologiya, etnoqrafiya, ədəbiyyatşünaslıq, üslubiyyat və fəlsəfənin qovuşu-

ğunda yerləşir. Diskursun təhlilinə 3 əsas yanaşma göstərilir: immannet-
linqvistik, sosiolinqvistik və praqmalinqvistik.

2) Formallıq kateqoriyası tədqiqatlarda şəxsiyyətyönümlü və status-
yönümlü diskursun qarşı-qarşıya qoyulması ilə əlaqəlidir. Şəxsiyyət dis-
kursu bir-birilə tanış olan və bir-birinə öz daxili dünyasını açan insanların
ünsiyyətilə bağlıdır. O, iki cür həyata keçə bilər: məişət diskursu, bu dis-
kursun spesifikasi ondadır ki, burada “insanların bir-birini yarım sözdən
başla düşə bildiyi ünsiyyətin ixtisar olunmuş kodundan istifadə edirlər” və
mövcudluq diskursu, bunun da məramı mövcud mənalardan tapılması və
onların yaşanması, dünyanın bədii və fəlsəfi dərk edilməsidir. Statusyö-
nümlü diskurs sosial qruplar və ya institutların nümayəndələrinin bir-biri-
nə qarşılıqlı təsirini ehtiva edir və bu, cəmiyyətin inkişafının konkret bir
mərhələsində cəmiyyətin öz tələbatı ilə müəyyənləşir.

3) Hazırda danışmaq və institusion diskursları qarşı-qarşıya qoyulur.
Danışmaq diskursunun proses yönümlülüüyü, minimum danışmaq məhdudiyət-
lərinin olması, kommunikativ rolların sərbəst müəyyənləşdirilməsi, kom-
munikativ kontekstlə əlaqələnmə, lokal təşkil olunmanın üstünlüyü və bö-
yük həcmdə lokal məqsədlərin dəyişməsi müşahidə olunduğu halda, insti-
tusion diskursun xarakteristikası qismində maksimum danışmaq məhdudiy-
yətləri şəraitində sərt strukturu, kommunikativ rolların müəyyənləşdirli-
miş dəyişməsinə, bilavasitə kontekstlə nisbətən az əlaqələnməni, qlobal təş-
kil olunmanın üstünlüyünü və qlobal təşkil olunmuş məqsədlərin məhdud
kəmiyyəti müşahidə edilir.

Tədqiqatlar göstərir ki, institusion diskursa xas olan sistem yaradıcı
əlamətlər belə müəyyən edilir: status baxımından ixtisaslaşmış iştirakçılar,
sosial institut çərçivəsində konvensional təşkil olunmuş məqsəd, ritual
görüşlər və s.

Heybatov Q.N.

ADU

Fonetikanın tədrisinin bəzi problemlərinə dair

Açar sözlər: *tədris, fonetika, sənəddə, tələffüz*

1. İngilis dilinin tədrisində digər aspektlərlə yanaşı fonetikanın
önəmli yeri vardır. Lakin uzun illərdən bəri bu məsələ xeyli tədqiqatların
obyekti olsa da, əfsuslar olsun ki, bir sıra tədris müəssisələrində hələ də fo-

netikaya kifayət qədər yer verilmir, ya da o, tamamilə diqqətdən kənar qalır. Bu da ilk növbədə fənnə olan marağın azalmasına səbəb olur.

2. Qeyri-pedoqoji fakültələrdə (tərcümə, beynəlxalq münasibətlər və regionşünaslıq, filologiya və s.) fonetika üzrə tədris planında bir saat da olsun dərs yükü nəzərdə tutulmur. Halbuki sovetlər dönəmində xarici dillərin tədrisini fonetikasız təsəvvür etmək belə olmazdı. Pedaqoji təhsil fakültəsində isə praktik fonetikanın tədrisinə I-VI semestrlər ərzində ən azı 180 saat tədris yükü ayrılırdı. VII-VIII semestrlərdə isə nəzəri fonetika 45-60 saat müddətində tədris olunurdu. O vaxtkı institutun nəzdində şifahi nitq laboratoriyası mövcud idi. Təqvim planına daxil edilmiş bütün mətnlərin, şerlərin, dialoqların maqnitofon lentinə köçürülmüş gözəl tələffüzə və böyük təcrübəyə malik müəllimlərimizin və ya dil daşıyıcılarının səs yazılarına tələbələr çox həvəslə qulaq asır və bununla da həm eşitmə, həm də tələffüz vərdişlərini inkişaf etdirirdilər.

3. Fonetikanın tədrisi ilə bağlı digər vacib bir məsələ universitetlərdə yaxşı tələffüzü olan kadrların azlığı və ya tamamilə yoxluğu. Fonetika üzrə vaxtaşırı seminarların təşkili bu sahədə nəzərə çarpan boşluğu doldurmağa müsbət təsir göstərirdi.

4. Respublikanın paytaxtında və rayonlarda fəaliyyət göstərən universitetlərdə və keçmiş Azərbaycan Müəllimlər İnstitutunun, indiki Azərbaycan Dövlət Pedoqoji Universitetinin filiallarında fonetikanı səriştəsi olmayanların tədris etməsi xarici dillər üzrə yüksək səviyyəli mütəxəssislərin yetişməsinə ciddi maneçilik törədir. Fonetika üzrə ixtisaslaşmayan müəllimlərin nəinki praktik fonetika, hətta nəzəri fonetikadan mühazirə oxumaları ən azından təəccüb doğurur.

İsrafilova G.F.
ADU

Atalar sözləri frazeologiyanın obyekt kimi

Açar sözlər: *frazeologiya, folklor, atalar sözləri, ünsiyyət*

Frazeologiya özünəməxsus səciyyəvi cəhədləri ilə formalaşan bir elm sahəsidir. Frazeologiya dilin bir çox sahələrini əhatə edir, onlara material verir və dil sisteminin səviyyələrindən biri kimi səciyyələndirilir. Folklorun ayrılmaz hissəsi olan atalar sözləri folklorşünasların, dilçilərin

və bir çox mütəxəssislərin tədqiqat obyektinə çevrilmişdir. Bu sahədə çoxlu elmi işlər aparılsa da, hələ də dilçilər arasında frazeologiyanın obyektini, həcmi, əhatə dairəsini müəyyənləşdirmək məsələsində vahid fikir yoxdur. Bu məsələlərin içində ən mübahisəli olanı isə atalar sözlərinin frazeologiyanın tədqiqat sahəsinə qəbul edilib-edilməməsi və frazeologiyanın sistemində xüsusi lay təşkil etməsidir. Bəzi tədqiqatçılar hesab edir ki, atalar sözləri dilə hazır şəkildə gəlir, müxtəlif leksik birləşmələrdən yaranmış məcazi mənəli birləşmələrə cevrilir və leksik-sintaktik bütövlüyə malik olurlar. Xarici dilçilərin çoxu bu mövqedə dayanırlar (L.Qoldman, S.Q.Qavrin, Ç.S.Frays). Ferdinand de Sössür, Şarl Balli və V.V.Vinoqradov kimi dilçilər isə frazeologiyanı dar mənada görürlər. Onların fikrincə, atalar sözlərini frazeologiyanın obyektinə daxil etmək olmaz.

N.N. Amosova hesab edir ki, bir çox tədqiqatçıların müstəqil cümlə kimi çıxış edən, obrazlı didaktik mənaya malik olan atalar sözlərini frazeologiyaya aid etmələri düzgün deyil. Bu onlar arasındakı fərqləri ayıra bilməməkdən irəli gəlir. Hər bir cümlənin leksik mənə daşyıb daşmadığını araşdırmaq lazımdır. Onun fikrincə, atalar sözlərinin frazeoloji vahidlərlə yalnız bəzi oxşar cəhətləri var. Atalar sözləri kiçik hekayələr olmaq etibarilə dilin sistemində daxil deyil, onlar müstəqil ünsiyyət vasitələri hesab edilməlidir.

İ.V.Anold N.N.Amosovanın bu fikrini tamamilə səhv hesab edir. O, hesab edir ki, tapmacalar, nazlamalar və s ünsiyyət prosesi zamanı nitqdə işlədilmir, atalar sözləri isə işlədilir. Atalar sözlərinin tərkibcə dəyişikliyə uğramasını onların frazeoloji birləşmələrlə ortaq xüsusiyyəti kimi göstərmişdir.

Kərimli A.A.

ADU

İngilis və Azərbaycan dillərində tabeli mürəkkəb cümlənin komponentlərinin bağlanması tabelilik bağlayıcılarının rolu

Açar sözlər: *tabelilik bağlayıcıları, tabeli mürəkkəb cümlə, budaq cümlə*

Tabeli mürəkkəb cümlənin tərkibindəki budaq cümlələrin baş cümləyə bağlanması, komponentlər arasında qrammatik bağlılığın yaradılmasında mühüm rol oynayan vasitələrdən biri də tabelilik bağla-

yıcılarıdır. Bağlayıcılar formal-qrammatik əlamət kimi komponentləri bir-birinə bağlayır və komponentlərin semantik əlaqəsini dəqiqləşdirir. Bu səbəbdən də tabeli mürəkkəb cümlənin müxtəlif növlərinin həm semantik, həm də qrammatik cəhətdən formalaşması üçün bağlayıcılar mühüm əhəmiyyət kəsb edir. İngilis dilçililərindən G.Leech, H.Sweet, Azərbaycan dilçilərindən isə F.Zeynalov, D.Yunusov, E.Hacıyev bağlayıcılara öz elmi əsərlərində yer vermişlər.

Azərbaycan dilində tabeli mürəkkəb cümlənin komponentlərini bir-birinə bağlamağa xidmət göstərən bağlayıcılar yerinə yetirdiyi funksiyadan asılı olaraq iki qismə bölünür: semantik bağlayıcılar və sintaktik bağlayıcılar. Dilimizdə hər iki növ tabelilik bağlayıcıları geniş istifadə edilir. İngilis dilində isə tabelilik bağlayıcıları konkret adlara malik deyil, onlar 1) mübtəda, predikativ və tamamlıq budaq cümlələri 2) zərflik budaq cümlələri 3) appozitiv budaq cümlələri baş cümləyə bağlayan tabelilik bağlayıcıları adı altında qruplaşdırılır. Hər iki dildə tabelilik bağlayıcısı müxtəlif budaq cümlələri baş cümləyə bağlaya bilir. Lakin, Azərbaycan dilində tabelilik bağlayıcıları ingilis dilində işlənən tabelilik bağlayıcılarından həm kəmiyyətə çoxdur, həm də daha geniş işlənmə dairəsinə malikdir.

Müasir Azərbaycan dilində tabelilik bağlayıcılarının işlənmə xüsusiyyəti baş cümlədəki fellərin semantikasından asılıdır. Müasir ingilis dilində isə tabelilik bağlayıcıların işlənmə xüsusiyyəti fellərin semantikasından əlavə, cümlənin məzmununu, felin zaman və növü, məsdərin sintaktik funksiyası və digər linqvistik amillərdən də asılıdır.

Kərimova İ.K.
ADU

İngilis və Azərbaycan dillərində vurğunun funksiyaları

Açar sözlər: *vurğu, söz tanıma, söz təşkiledici, qarşılaşdırma*

1. Sözüün formalaşmasında vurğunun mühüm rolu vardır. Vurğunun köməyi ilə danışığ səsleri biri digərinə “sementlənilir”. Sözdə iki və daha artıq hecadan ibarət olan sözlərdə vurğulu heca, vurğusuz hecaları ətrafında birləşdirərək onları (sözləri) səslənmə və məna baxımından bir bütövə

çevirir. Vurğunun əsas fonoloji funksiyası ondan ibarətdir ki, o da fonem kimi, sözün səs qabığının vacib elementidir.

2. Söz və cümlə vurğusu bir-biri ilə sıx əlaqədardır. Onlar arasında oxşar cəhətlər olsa da, fərqli cəhətlər də nəzərə çarpır. Söz vurğusu sözlərin və söz birləşmələrinin əsas fonetik əlamətidirsə, cümlə vurğusu cümlənin ayrılmaz cəhətidir. Funksional baxımdan söz vurğusunun üç əsas növü qeyd edilir: söz təşkilədici, söz fərqləndirici, söz tanıma.

3. Vurğu bir tərəfdən sözləri təşkil edir, digər tərəfdən onların tanınmasını, qavranıb dərk edilməsini, habelə eyni fonem tərkibli sözlərin qrammatik [ˈm.sɑlt] – [ɪnˈ.sɑlt] və leksik-semantik [ˈblækˈbɔ:d] – [ˈblæk.bɔ:d] baxımından fərqləndirilməsini təmin edir. Azərbaycan dilində də “boş qab” və “boşqab” sözlərini kontekstual əhatədə qarşılaşdırma funksiyasına aid etmək olar.

4. İngilis dilində sözlərin cümlədə vurğu daşması onların semantik yükündən asılı olur. İngilis dili cümlələrində əsas nitq hissələri vurğulu, köməkçi sözlər isə vurğusuz olur və cümlədə tonik vurğu əsasən sonuncu müstəqil məna daşıyan sözün üzərinə düşür. Məs: /Iˈwant toˈknow where he is traveling to// Bu cümlədə normal halda tonik vurğu /traveling/ sözünün üzərinə düşür. Azərbaycan dilində də ingilis dilində olduğu kimi, kontekstin tələbindən asılı olaraq cümlədə vurğunun yeri dəyişir. Məs: /Gəlin deyir// /Gəˈlin deyir//

Bu deyilənlərdən belə nəticəyə gəlmək olar ki, vurğunun digər funksiyaları ilə (cümlə təşkilədici, modal – emosional, distinktiv, tanıma) yanaşı onun qarşılaşdırma funksiyasının tədqiqinin mühüm linqvistik və didaktik əhəmiyyəti vardır.

Khanbutayeva L.M.

AUL

Lexical hedges in English and Azerbaijani languages

Key words: *lexical hedges, discourse, prose*

Being the crucial aspect of the linguistic behavior the term "hedge" is established and comprehended as a discourse strategy. It appeared in linguistics in the XX cent. By G.Lakoff. Hedges are analyzed not only logically and semantically but also pragmatically.

Conveying interpersonal messages, hedges can appear alone or in clusters and they get their meaning from the context they are used. Our aim in the present thesis is to analyze the use of frequency of lexical hedges in the dialogues taken from English and Azerbaijani prose.

"Lexical hedges" are introduced to linguistics by T.Nikula. According to her all words, word combinations can't be hedges, because they find their realization in contexts, and they are the followings: *I think, maybe, really, kind of, sort of, something like that, more or less* ect.

"I think I know what you mean", he said, "but really I have more or less ideas about it. It must be at least that, within a hundred years or so..." (Leacock S., 86).

Bəlkə axşamı gözləyək? Doğrusu, qatilin kim olduğunu bildiyimə görə məni qətlin necə baş verməsi maraqlandırır (Elatlı E., 39).

Revealed results give us the ground that in English prose the hedges are frequently used than in Azerbaijani. It shows that the English community welcomes hedging in written and spoken discourse because it serves to soften the force of utterance and make it acceptable to the interlocutor.

Lətifova K.Y.
ADPU Şəki filialı

Türk dilindən ingilis dilinə keçən alınma sözlərin xarakteristikası

Açar sözlər: *alınma söz, türkizm, anqlosakslar, hunlar*

Alınma sözlər tərcümə edilmədən bir dildən başqa bir dilə keçən sözlərə deyilir. Bu, iki dil qrupu arasındakı mədəni təmasların nəticəsinin göstəricisidir. Türk sözləri ingilis dilinə birbaşa təmas və ya vasitəçi dillər vasitəsilə keçmişdir. Bu dillərə əsasən ərəb, fars, fransız və hind dillərini aid etmək olar. Şərqi Avropa dilləri isə türkizmlərin yayılmasında vasitəçi dil rolunu oynayır. Türkizmlər ilk dəfə IV əsrin sonunda Hun türkləri tərəfindən ingilislərin əcdadı sayılan Anqlosaksların dilinə nüfuz etmişdir. Alınma sözlərin qədim və orta əsrlərdə ingilis dilinə keçmə səbəbi vikinqlər olmuş, XI-XIII əsrlərdə isə İngiltərənin hakim elitası tərəfindən danışılan köhnə fransız dili vasitəsi ilə daxil olmuşdur.

İngilis dilində təxminən dörd yüz türkişizm mövcuddur. Onlar tacirlər, səyyahlar vasitəsilə yayılsa da XIX əsrdə etnoqrafik və tarixi əsərlər, həm də mətbuat vasitəsilə ingilis dilinə nüfuz etmişdir. İngilis dilində olan türk sözlərinin əksəriyyəti ekzotik etnoqrafik anlayışları ifadə edir. Onların ingilis dilində ekvivalenti və sözün ilkin mənası ilə sinonimliyi olmadığından həmin sözlər olduğu kimi saxlanılır. Bu sözlər türk bölgələrinin inzibati-ərazi quruluşunu, siyasi və ictimai həyatını, faunanı, floranı təsvir etmək üçün olan sözlərdir. XX əsrin türk sözləri nümunəsinə isə paltar, ayaqqabı çeşidləri, parça növünü (karakul, dolman) göstərə bilərik.

Bəzi türkişizmlər məsələn bosh, jackal və s. sözün mənşəyi, ilkin mənasının əlamətlərini daşımayaraq yeni mənalı söz kimi inkişaf edir. Bir çox türk sözləri də vardır işlək lüğətin tərkib hissəsini təşkil edir. Bəziləri isə sözün etimologiyasına aid olmayan yeni məna kəsb edir.

*Məmməd İ.
ADU*

Müasir ingilis və Azərbaycan dillərində alınma elementli düzəltmə feillər

Açar sözlər: *Azərbaycan dili, ingilis dili, nitq hissəsi, düzəltmə feil, alınma elementli*

İş, hal və hərəkətlə bağlı söz qruplarını əhatə edən əsas nitq hissəsi kimi feil özünəməxsus zəngin leksik mənası, morfoloji əlaməti və sintaktik vəzifəsinə görə həm ingilis, həm də Azərbaycan dillərinin nitq hissələri sistemində mühüm yer tutur.

İngilis dilində alınma feillər Azərbaycan dili ilə müqayisədə xeyli çoxdur. Diqqəti cəlb edən məqamlardan biri də budur ki, dünya dillərində az müşahidə edilən alınma sadə feillər ingilis dilinin leksik sistemində çoxluq təşkil edir. Müasir ingilis dilinin lüğət tərkibi alınma elementli düzəltmə feillərlə də zəngindir. Məsələn, latın, fransız, alman, italyan mənşəli sözlərdən feil düzəldən *-ate*, *-ify*, *-ize/-ise* suffiksləri və *co-*, *de-*, *dis-*, *mis-*, *re-* prefiksləri vasitəsi ilə *passionate*, *classify*, *standardize*, *merchandise*, *cooperate*, *decode*, *disappear*, *misinterpret*, *reabsorb* kimi alınma elementli düzəltmə feillər yaranmışdır.

Dünyanın bütün dilləri kimi, Azərbaycan dili də tarix boyu müxtəlif dillərin təsirinə məruz qalmış, öz milli orijinallığını, ən qədim ünsürlərini məhz feillər vasitəsi ilə qoruyub saxlamışdır. İngilis dilindən fərqli olaraq, Azərbaycan dilinin lüğət tərkibindəki bütün sadə feillər əsl Azərbaycan sözləridir. Bununla belə, müasir Azərbaycan dilində alınma elementli düzəltmə feillər də mövcuddur. Azərbaycan dilinə məxsus adlardan feil düzəldən *-laş²*, *-lan²*, *-la²* məhsuldar şəkilçiləri və adlardan feil düzəldən *-sa²*, *-i⁴* qeyri-məhsuldar şəkilçiləri vasitəsi ilə ərəb, fars, rus, ingilis, latın, yunan, alman, fransız və digər dillərdən alınmış sözlərdən yeni sözlər yaranmışdır. Onlara nümunə olaraq *modelləş*, *elektriklən*, *kraxmalla*, *qəribəsə*, *ləngi* kimi alınma elementli düzəltmə feilləri göstərmək olar.

Nümunələrdən də görüldüyü kimi, müasir ingilis və Azərbaycan dillərində alınma elementli düzəltmə feillər zəngin morfoloji xüsusiyyətlərə malikdir.

Məmmədova J.R.
BSU

Alınma ekologiya terminlərinin təsbiti və terminoloji bazanın yaradılması

Açar sözlər: *alınma, ekologiya termini, bazanın yaradılması, dil vahidi*

Terminoloji lüğətlərin tərtibi məsələsinə müxtəlif istiqamətlərdən yanaşılır. Məsələn, M.Qasımov terminoloji lüğətin tərtibi ilə bağlı bir sıra müddəalar irəli sürmüşdür. Onun fikrinə görə, əvvəla, terminoloji lüğətlər tərtib edilərkən birinci növbədə elm və texnikanın terminologiya cəhətdən ehtiyac hiss edilən sahələri nəzərə alınmalıdır. İkincisi, terminoloji lüğətlərin hansı sahələr üzrə yaradıldığı, nə qədər termin əhatə edəcəyi, eləcə də məqsədi respublikamızda elmin və texnikanın, mədəniyyətin inkişaf perspektivi ilə, azəri ədəbi dilinin inkişaf perspektivi ilə əlaqələndirilməlidir. Üçüncüsü, lüğətlərin sözlüyündə elm və texnikanın bu və ya digər sahəsində tez-tez işlədilən, mətbuatda, orta və ali məktəb dərslərlərində özünə möhkəm yer tutmuş və həqiqətən ehtiyac hiss edilən terminlər verilməlidir. Dördüncüsü, rusca-azərbaycanca terminoloji lüğətlərin sözlüyünə daxil edilən terminlər isim formasında, həm də adlıq halda işlədilməlidir.

Beşincisi, terminoloji lüğətin sözlüyü elm və texnikanın müasir inkişaf mərhələsini əks etdirməlidir. Altıncısı, artıq köhnəlmiş, yeni məfhumlara və anlayışlara müvafiq olmayan terminlər lüğətlərə daxil edilməməlidir.

Fikrimizcə, M.Qasımovun irəli sürdüyü müddəaların heç də hamısı terminoloji lüğətlərin tərtib prinsipləri ilə bağlı deyildir. Burada birinci və ikinci müddəa ümumi səciyyə daşıyır. Bu və ya digər lüğətin birinci növbədə hazırlanmasını müəyyənləşdirmək, zənnimizcə, əhəmiyyətli meyar deyildir. Yəni lüğətlərin müəyyən ardıcılıqla nəşri özünü doğrultmur. Bütün sahələr üzrə terminoloji lüğətlərin hazırlanmasına ehtiyac vardır. Hər bir dildə terminologiyanın inkişaf səviyyəsi bu dildə hazırlanmış lüğətlərin sayı ilə də ölçülür. Əgər bütün sahələr üzrə terminoloji lüğətlər hazırlanmışdırsa, bu, müvafiq dildə terminologiyanın inkişafından xəbər verir.

Məmmədova Ş.A.
ADU

İngilis və Azərbaycan dillərində ekzistensial cümlələrə xas olan xüsusiyyətlər

Açar sözlər: *lokalizator, mövcudluq, qeyri-müəyyənlik, peyda olmaq, universal*

1. Aparılan tədqiqatlardan aydın olur ki, ekzistensial cümlələr universal xarakter daşıyır. Belə cümlələrdə sadəcə olaraq eyni nitq situasiyası müxtəlif ifadə vasitələrində öz təzahürünü tapır. Ekzistensial cümlələr öz spesifikliyi və semantik baxımdan müxtəlifliyi ilə nəqli cümlələrin digər tiplərindən fərqlənir. Ekzistensial cümlələr əsasən üç hissədən ibarətdir: a) mövcud olan əşya; b) mövcudluğu ifadə edən feil; c) əşyanın mövcud olduğu məkan (lokalizator).

2. Ekzistensial cümlələr xüsusi mövcudluq anlayışı, mövcudluq əlaqəsi bildirir. Həmin cümlələrdə işlənən isim bir qayda olaraq qeyri-müəyyənlik kateqoriyasında olur. Ekzistensial cümlələr ilk növbədə mövcud olan əşya haqqında yeni məlumat verməklə onun nitq situasiyasına daxil olmasına imkan yaradır.

3. Lokativ və ekzistensial cümlələr arasında mövcud olan oxşar və fərqli cəhətlər haqqında müxtəlif fikirlər söylənir. Bizcə, lokativ cümlələrdə

presupozisiya mühüm rol oynayır. Məhz buna görə də lokativ cümlələrdə mübtədə müəyyənlik kateqoriyasında olur, lakin ekzistensial cümlələrdə sadəcə olaraq mübtədanın mövcudluğundan danışılır: Birinci halda əşyanın nitq situasiyasında tutduğu mövqeyi və vəziyyəti nəzərdə tutulur. İkinci halda isə müəyyən məkanda hər hansı bir əşyanın olub-olmaması ön plana çəkilir.

4. Ekzistensial cümlələr hər hansı bir əşyanın müəyyən bir sinfin qismində mövcudluğu haqqında informasiya verir. Belə cümlələr lokativ cümlənin korelyatı kimi eyni situasiyanı xarakterizə edir. Danışan və dinləyənin məqsədindən asılı olaraq iki cümlə formasından biri işlənir.

5. Mövcudluq bildirən konstruksiyalar funksional-semantik sahə baxımından təhlil edilir. Mövcudluq anlayışı bildirən feillər müəyyən bir leksik-semantik qrupda birləşir. Bu məqsədlə seçilən feillər “mövcud olmaq” feilinin sinonimi kimi çıxış edir və mövcudluq bildirən cümlələrin əsasını təşkil edir.

6. Bizə məlum olan ingilis, Azərbaycan və rus dillərində ekzistensial cümlələr hər bir dilin öz qrammatik quruluşuna görə formalaşır. Məhz buna görə də tədris prosesində dillər arasında mövcud olan oxşar və fərqli cəhətlərə xüsusi diqqət yetirmək lazımdır.

Mikayılova A.R.
ADU

Metaforaların kontekstual sinonimlər kimi işlənməsi

Açar sözlər: *mətn, metafora, üslub vasitəsi, sinonim*

Bədii əsərlərin formalaşmasında əhəmiyyətli rol oynayan metafora, müəyyən keyfiyyətin bir obyektədən başqa bir obyektə köçürülməsidir. Bədii mətnə metafora çox müxtəlif funksiyaları yerinə yetirir: obyektə yeni ad verir, oxucunun təsəvvürünə təsir edir, dünyanın obrazlı təsvirini yaradır, obrazı daha aydın edir, müəllifin dünya haqqında şəxsi fikirlərini göstərir, obyektin əhəmiyyəti haqqında müəyyən fikir formalaşdırır. Metaforik ifadə oxucunun diqqətini öz yeniliyi, qeyri-adiliyi, dil vahidinin gözlənilməz istifadəsi ilə cəlb edir:

...Emily wanted to put her head in Carol's lap and cry her a river.

Bədii əsər müəllifinin dil qabiliyyəti eyni fikri müxtəlif yollarla söyləyə bilməsi onun nitqində metaforadan istifadə etməsindən də görünür. Mətnin ekspressivliyini artırmaq, oxucuda təəssürat yaratmaq, onun biliklərini və dil səriştəsini aktivləşdirmək məqsədilə müəllif kommunikasiya müqabilinə təsir etmək, təsvir olunan şəraitə subyektiv münasibətini göstərməklə yanaşı, mətnin hissələri arasında məntiqi əlaqə yaratmaqla obyekt və ya məfhumlara yeni ad verə bilər:

*...If her mother was so sure Dean was going to ruin her life, why did she want to take away Emily's chance for and **education**, which her mother always said was **the key to success**?*

Bu nümunədə “*the key to success*” metaforik ifadəsi “*education*”.sözünə sinonim kimi işlədilmişdir.

Metaforanın işləndiyi kontekst və ya ünsiyyət şəraitində təsvir olunan məfhumun xüsusiyyətləri, keyfiyyəti ön plana çəkilir. Bu üslub vasitəsindən istifadədə əsas məqsəd mətnin ifadəliliyini artırmaq, implisit şəkildə verilmiş obrazın, fikrin, şəraitin və s.-nin həqiqiliyini sübut etməkdir.

Milja Seppälä
University of Jyväskylä

English language ideologies and policies among university students: A comparative study of China and Finland

Keywords: *language ideology, language policy, China, Finland*

This presentation will report on the first findings of a questionnaire and interview study regarding the position, significance and value of the English language in the lives of English language majors from Beijing, China, and Helsinki, Finland. Drawing on research on language ideology, language policy and sociolinguistics, the study hopes to contribute to a better understanding of the role and effects of English in countries where it is the most studied language, but where there also exist active language ideological debates regarding its position. Furthermore, by comparing Chinese and Finnish students' views, this presentation examines the

effects of the official language ideologies and policies on them in these historically, politically and culturally different contexts.

The findings presented in this presentation are based on a questionnaire conducted in 2017 in Beijing, China and Helsinki, Finland. The results show that while the Chinese respondents highlight the need for English more than the Finnish do, they also portray the English language as a force of invasion. The Finnish participants, on the other hand, not only have a more neutral disposition to the English language, but also feel more at home with the language – as well as with the culture and values it is thought to be representative of.

Nəbiyev N.H.
ADİU

Frazeoloji birləşmələrin etimologiyası haqqında

Açar sözlər: *folklor və bədii ədəbiyyat, obrazlar, mifologiya, ictimai-siyasi hadisələr*

Tələbələr nəinki söz və söz birləşmələrini, eyni zamanda dildə işlək olan bir sıra frazeoloji birləşmələrin etimologiyasını öyrənməklə fransız dilinə daha kamil şəkildə yiyələnmə bilirlər. Frazeologizmlərin yaranmasına tarixi aspektdən yanaşsaq onları aşağıdakı kimi təsnif etmək olar:

I.Tarixi fakt və hadisələrlə bağlı frazeologizmlər. Bu ifadələrdə Fransanın zəngin və mürəkkəb tarixi əks olunmuşdur: jurer ses grands dieux - ən müqəddəs olana, Allaha and içmək; bətir des châteaux en Espagne-qəsrlər tikmək, baiser Lamourette-müvəqqəti barışıq, sabit olmayan sülh; repartir comme en quatorze-yenidən işin qulpundan tutmaq.

II.Frazeoloji birləşmələrin əsaslı bir hissəsi müxtəlif janrlara aid bədii ədəbiyyata aiddir. Bu birləşmələrin mənbələrinin müəyyən edilməsi həmin ifadələrin məna inkişafının araşdırılmasına kömək edir. İfadənin ilk dəfə necə, hansı mənbədə işlənməsi onun bütün çalarlıqlarının müəyyən edilməsini asanlaşdırır: attacher le grelot-təşəbbüs göstərmək. Bu ifadə ilk dəfə Lafontenin “Siçanların iclası” təmsilində işlənmişdir. Müasir fransız dilində öz işləkliyi ilə seçilən “revenons à nos moutons” frazeologizmi orta əsrlərdə məşhur olan advokat Patlenlə bağlıdır. Əslində ifadə ilkin formasında

“revenons à ces moutons” şəklində olmuşdur. “Tirer les marrons du feu pour qn” Lafontenin “Meymun və pişik” təmsilindən götürülmüşdür.

III. Bir qrup frazeoloji birləşmələr ölkənin ictimai-siyasi, iqtisadi və mədəni həyatı ilə sıx bağlıdır. Bu ifadələr başqaları ilə müqayisədə bütün xalq üçün ümumi xarakter daşıyır və gündəlik həyatla, insanların adət-ənənələri ilə bağlıdır: “Tirer à boulets rouges sur qn”.-kiməsə hücum etmək hərbi iş əsasında, “l’affaire est dans le sac”-işin üstü açılıb, “faire amende honorable”-səhvini boynuna almaq məhkəmə işi ilə bağlı yaranıb inkişaf etmişdir.

Fransız dilinin frazeologiyası üzərində aparılan qısa təhlillər göstərir ki, frazeologiyalar insan fəaliyyətinin müxtəlif sahələri ilə əlaqədar olaraq yaranıb inkişaf etmişdir.

*Nəsirli A.A.
“Naxçıvan” Universiteti*

İngilis dilində frazeologizmlərin təsnifat problemləri və komparativ frazeoloji vahidlərin əsas aspektlər üzrə analizi

Açar sözlər: *frazeologiya, ekspressiv, struktur – qrammatik, üslubi, komparativ frazeoloji vahid*

Frazeoloji vahidlərin müxtəlif növlərini birləşdirə biləcək dəqiq kriteriyaların axtarışı hər zaman mürəkkəb məsələ olub. Nəticədə semantik unikalıq, məhsuldarlıq, sabitlik kimi frazeologiyada artıq tanınmış kriteriyalar yaranmışdır. Frazeoloji fondun vahidləri leksikanın xüsusi, spesifik təbəqəsini təşkil edir. Bu təbəqə müxtəlif striktura və xüsusi semantik birləşməyə malikdir, nitqdə müxtəlif funksiyalar yerinə yetirir. Frazeoloji vahidlərin semantikasi kontekstlə sıx bağlıdır və adətən, ekspressiv (ifadəli) komponentə malik olur.

Bu məqələdə ingilis dilində ümumi frazeoloji fond deyil, əsasən komparativ frazeoloji vahidlər (KFV) tədqiq olunur. Komparativ frazeoloji vahidlərin struktur, semantik və qrammatik xüsusiyyətləri, habelə digər dillərlə uyğunluğu tapmaq üçün onların tərcüməsi araşdırılır.

Komparativ frazeoloji vahidlərin tədqiqi məsələsinin aktuallığı elmi araşdırma zamanı kompleks şəkildə bir-biri ilə əlaqəli olan bir sıra nəzəri

məsələlərin tədqiqata cəlb olunması ilə əsaslandırılır. Dildə frazeoloji vahidin müəyyən olunması, frazeoloji kontekstin sərhədlərinin və anlayışının müəyyən olunması, komparativ idiomların əlamətləri və onların təsnifatı kimi məsələlərin ayr-ayrılıqda tədqiq olunması zəruridir.

Məqalədə aşağıdakı məsələlərin tədqiqi qarşıya məqsəd olaraq qoyulub:

1. İngilis dilində komparativ frazeoloji vahidləri analizə cəlb etmək;
2. Eynitipli komponentə, struktura və funksiyaya malik olan KFLVləri miqayisəli şəkildə tədqiq etmək;
3. Komparativ frazeoloji vahidlərin struktur, semantik və qrammatik xüsusiyyətlərini incələmək;
4. Komparativ frazeoloji vahidlərin tərcümə xüsusiyyətlərini müəyyən etmək;
5. Araşdırmanın nəticəsini müəyyən etmək.

Tədqiqatın nəticəsi dəlalat edir ki, frazeoloji sistemin ümumilikdə tədqiqi yalnız o zaman uğurlu ola bilər ki, onun altsistemləri ortağ spesifik xüsusiyyətlərə malik olsalar da, hər biri ayrı-ayrılıqda analiz oluna.

*Nəsrullayeva N.Z.
ADPU Şəki filialı*

Azərbaycan, ingilis və fransız dillərində ara söz və ara cümlələrin xüsusiyyətləri

Açar sözlər: *ara sözlər, ara cümlələr, parentezalar*

Qrammatik cəhətdən cümlə üzvləri ilə bağlı olmayan sözlər araşdırmağa çox nadir hallarda cəlb olunur. Ara sözlər danışanın və ya yazanın ifadə etdiyi fikrə öz münasibətini bildirir və heç bir suala cavab vermir. Bu sözlər əsasən modallıq ifadə edir. Müasir Azərbaycan dilindəki ara sözlər formalaşma və inkişafı cəhətdən müxtəlifdir. İngilis və fransız dillərində də ara sözlər formalaşmasına görə fərqlənir. Hər üç dildə mövcud olan ara sözlərin bəziləri öz ilkin mənasını itirərək ancaq ara söz kimi çıxış edə bilər. Ancaq bu tip sözlərin çoxu müxtəlif nitq hissələrindən yaranmış və hələ də həmin nitq hissələri kimi cümlələrdə iştirak edə bilərlər. İstər azərbaycan, istər ingilis, istərsə də fransız dillərində ara sözlər ismi

və feili ara sözlər olmaqla iki qrupa bölünür. Məna növlərinə görə hər üç dildə ara sözlərin öz bölgüsü var.

Ara sözlərlə yanaşı adı çəkilən dillərdə ara birləşmələr də istifadə olunur. Onların tərəfləri müxtəlif yollarla yaranır. Məsələn: **As for me - mənə - a mon avis**.

Bu ara komponentləri (və ya üzvləri) içərisində ara cümlələr də öz yerini tutur. Onların mətnyaratma funksiyası xüsusilə diqqəti cəlb edir. Bu komponentlər hər üç dildə modallıq funksiyasını daşıyaraq, nitqi həm emosional həm də məna baxımından zənginləşdirir. Azərbaycan dilində ara cümlələr çox məhdud olsa da, ingilis və fransız dillərində parenteza adı altında cümlə üzvlərinin əlavəsi, müəllif sözləri, təyin budaq cümlələri də bu qrupa daxil edilir.

Ara söz, söz birləşmələri və ara cümlələrin araşdırılması pragmatik vahidlərlə, xüsusilə də ara elementləri ilə bağlı bir çox suallara aydınlıq gətirəcək.

QEYDİYYAT VƏRƏQİ

“Tətbiqi dilçiliyin müasir problemləri” mövzusunda Beynəlxalq elmi konfrans

İştirakçının adı, atasının adı, soyadı, elmi dərəcəsi, elmi adı	Nərminə Zülfəli qızı Nəsrullayeva Müəllim
Təmsil etdiyi müəssisə, ölkə, şəhər	ADPU Şəki filialı, Şəki şəhəri
Telefon nömrəsi, Elektron ünvan	0559720227, narminanasrullaeva@gmail.com

Azərbaycan və ingilis dillərində əsas nitq hissələrinin müqayisəli tipologiyası

Açar sözlər: *müqayisə, təsnifat, nitq hissəsi*

1. Dilçiliyin əsas hissələrindən olan müqayisəli tipologiya german dillərinin, o cümlədən ingilis dilinin ana dilimizlə müqayisəsinin sistem və struktur xüsusiyyətlərini araşdırır. Tipologiya dedikdə dillərin sistem və struktur xüsusiyyətləri baxımından müqayisə edilməsi nəzərdə tutulur. Dillər tipoloji prinsipə əsasən amorf, aqqlütinativ, flektiv və inkorporlaşan dillərə bölünürlər.

2. Leksik mənasına, morfoloji xüsusiyyətlərinə və sintaktik funksiyalarına görə dildəki bütün sözlər müəyyən qruplarda birləşir. Bu qruplar şərti olaraq nitq hissələri adlandırılır. B.Xəlilov ənənəvi dilçilikdə də sözlərin müstəqil mənasına, morfoloji xüsusiyyətlərinə və sintaktik vəzifəsinə görə bölünməsinə nitq hissələri kimi dəyərləndirə bilərik.

3. İngilis dilinin əsas nitq hissələrinin tarixinə nəzər salsaq, bir çox alimlərin əsas nitq hissələrini müxtəlif növ təsnif etdiyini görürük. H.Svit özünün "A New English Grammar" adlı kitabında nitq hissələrini 2 qrupa bölüb. 1. Təsrifolunan (declinables) - isim, əvəzlik, say, məsdər, cerund 2. Təsrifolunmayan (indeclinables) - zərf, sözü, bağlayıcı və nida. Jespersen isə nitq hissələrini aşağıdakı kimi təsnif etmişdir: a) Substantivlər; b) Sifətlər; c) Əvəzlilər; d) Feillər; e) Hissəciklər (zərflər, sözü, bağlayıcılar, nidalar).

4. Azərbaycan dilçisi O.Musayev özünün ingilis dilinin nitq hissələrini aşağıdakı kimi təsnif edir: 1) əsas nitq hissələri- isim, sifət, say, əvəzlik, feil, zərf, stativlər; 2) köməkçi nitq hissələri – sözü, bağlayıcı, artıqlıq, ədat; 3) müstəqil nitq hissələri - nida, modal sözlər.

Müasir Azərbaycan dilində isə nitq hissələri aşağıdakı kimi qruplaşdırılır: a) əsas nitq hissələri: isim, sifət, say, əvəzlik, feil, zərf; b) köməkçi nitq hissələri: qoşma, bağlayıcı, ədat; c) xüsusi nitq hissələri: nida, təqlidi sözlər və modal sözlər.

“The Present Perfect” zaman formasının gələcək zamanın ifadə vasitəsi kimi işlənməsi haqqında

1. İngilis dilində **Present Perfect** zaman budaq cümlələrində gələcək zaman ifadə edir. R.Murphy, V.L. Kaushanskaya **Present Perfect** zaman formasının *when, after, until, as, till* kimi bağlayıcılardan sonra gələcək zaman ifadə etməsindən bəhs etmişdir. M.A.Ugryumova V.Şekspirin əsərlərinə istinadən bu zaman formasını gələcək zamanın paradiqmasına əlavə etmişdir. Don't buy any more meat to-morrow until you **have spoken** to the mistress.

2. Bu mənada Future **Indefinite** zaman formasını əvəz edən Present **Perfect** əvəzinə Present **Simple** işlənə bilər.

I can tell you whether the mashine is good or bad when I **have tried** (=try) it.

3. **Present Perfect** hərəkətin icra ediləcəyini emfatik şəkildə ifadə edilərkən işlənir.

After we **ve gone**, Freddy and his wife can have the house.

Yalnız biz öləndən sonra Fredi və arvadı bu evə sahib ola bilər.

4. **Present Perfect** baş cümlənin xəbəri əmr şəklində olanda da (1), budaq cümlə baş cümləyə "by the time" ifadəsi ilə bağlanarkən (2) hərəkəti gələcəyə aid edir.

*Telephone as soon as the fire **has broken out/breaks out.** (1)*

*By the time we **have finished**, (=finish) everybody **will have eaten.***
(2)

5. “Present Perfect” zaman formasının ifadə etdiyi hərəkət nisbidir. Onun zamanı baş cümlənin xəbərinin zamanından asılıdır.

6. Budaq cümlələrdə gələcək zaman işlənmədiyi üçün “Future Perfect” zaman forması “Present Perfect” ilə, “Future Simple” isə “Present Simple” ilə əvəz olunur.

7. ‘The Present Perfect Tense Form’ Azərbaycan dilində qarşılığı keçmiş zaman forması ilə verilir, lakin zaman budaq cümlələrində işlənərkən Azərbaycan dilinə feili bağlamalar vasitəsilə tərcümə edilir.

Danışiq aktlarının tanınması yolları

Açar sözlər: *danışiq aktı, söz, cümlə, nitq, propozisiya*

Danışiq aktı danışanın, yaxud yazanın hər hansı bir situasiyada lazım olan sözü, yaxud cümləni xüsusi formada tələffüz etməsi, istifadə etməsidir. Söz və cümlə danışiq aktının vacib komponentləri hesab olunur. Onların hər ikisi ünsiyyətin baş tutmasında əhəmiyyətli rol oynayır. Danışiq aktı zamanı sözün və cümlənin birdən çox mənasının olmasına diqqət yetirmək lazımdır. Hər iki dil vahidinin ünsiyyət zamanı rolunun müəyyən edilməsində intonasiyanın rolu da əhəmiyyət kəsb edir.

“Danışiq aktı” termini ingilis dilində “speech acts” adlanır. Danışiq aktı zamanı danışan lazım olan sözü, yaxud cümləni ünsiyyət iştirakçılarına çatdırmağa çalışır. Məsələn, belə bir nümunə verək: /Ata otağa girir və görür ki, uşaq kibritlə oynayır// /O, (ata) uşağa deyir: Buraya gəl!// (Come here!) Xüsusi tonla deyilmiş bu əmr formasında dinləyən hər hansı bir yolla bir situasiyadan çıxarılır və digərinə istiqamətlənir. Danışiq aktının bu forması *direktivlər* (göstərişlər, təlimatlar) kimi adlandırılır. Yaxud digər nümunə, “Can you pass me that book?” “O kitabı mənə ötürə bilərsinizmi?” Bu ümumi sual formasında hər hansı bir xahiş, nəzakət forması nəzərdə tutulur. Situasiyadan asılı olaraq dinləyəni ifadə etdiyi danışiq aktı ilə fərdin fiziki qabiliyyətini deyil, onun hər hansı bir işi yerinə yetirməsilə bağlı göstərdiyi nəzakəti diqqətə çatdırır. Odur ki, nitq aktları konsituativ mənadan daha çox danışanın niyyəti ilə əlaqəli hesab olunur.

Danışiq aktları beş qrupa bölünür:

- 1) konstativlər;
- 2) direktivlər;
- 3) komissivlər;
- 4) ekspressivlər;
- 5) deklarativlər.

Danışiq aktının bu cür bölgüsü danışiq zamanı tez-tez rast gəlinən sözlər, feillər, ifadələrlə zəngindir. Danışiq zamanı işlədilən cümlələrin hansı danışiq aktını əks etdirməsi danışanların və dinləyənlərin maraq dairəsindədir.

Müasir ingilis dilində nitq və təfəkkür feilləri müxtəlif leksik-semantik qruplar kimi

Açar sözlər: *nitq feilləri, təfəkkür, leksik-semantik qrup, təsnifat*

Ümumi semantikasından və məzmunundan asılı olmayaraq ünsiyyət prosesində dil vahidi rolunu oynayan feillər arasında nitq və təfəkkür prosesini xarakterizə edən hərəkətləri bildirenlər az olsalar da, onlar səciyyəvi xüsusiyyətləri, müxtəlif mənə çalarları ilə və ekspressivliyin ifadəsinə görə ən zəngin qrup olmasıyla fərqlənirlər. Çünki nitq insanın daxili aləmiylə əlaqəli olub onun emosional vəziyyətinin, davranışının, ətrafında ki insanlara və ətraf mühitə olan münasibətinin ifadə olunması yollarından ən başlıcasıdır. Feillərin leksik-semantik təsnifində nitq feilləri bəzən təfəkkür feilləri ilə eyni bir leksik-semantik qrupda cəmləşdirilir.

Dil və təfəkkür arasındakı əlaqəni əsas götürüb nitq və təfəkkür feillərini eyni leksik-semantik qrupda ümumiləşdirmək olar. Leksik-semantik qrup eyni bir nitq hissəsinə məxsus olan sözlərin eyni leksik mənə komponenti səviyyəsində semantik əlamət inteqrasiyası əsasında bir yerə cəmlənməsindən ibarət leksik-semantik dil sistemi parçasıdır.

Lakin nitq və təfəkkür arasında sıx bağlılıq olsa da, burada iki ayrı-ayrı fəlsəfi-linqvistik kateqoriya mövcuddur. Əgər biz nitq prosesini ifadə edən feillərlə təfəkkür feillərini bir leksik-semantik qrupda birləşdirsək, bu hansısa komponentlərin sonrakı vəhdətini ifadə etmiş olacaq. Lakin istər nitq feilləri, istərsə də təfəkkür feilləri hər biri özünəməxsus leksik-semantik çalarlara malikdir. Belə ki, nitq və təfəkkür feillərinin hər birinin öz kateqorial leksik seması var.

Təfəkkür feillərinin kateqorial leksik semi və baza identifikatoru “fikirləşmək” feilidir. “Danışmaq və ya nitqdən istifadə etmək” isə nitq feillərinin kateqorial leksik semi olub həm də nitq feilləri leksik-semantik qrupunun baza identifikatoru hesab olunur. Nitq və təfəkkür feillərinin arasındakı bu vəhdəti parçalayaraq nitq və təfəkkür feillərini ayrı-ayrı leksik-semantik qruplarda tədqiq etmək daha məqsədəuyğundur, çünki onların ayrı-ayrılıqda öyrənilməsi, lüğətlərdə ayrı-ayrı izah olunmaları onların semantik çalarlarını daha aydın göstərməyə imkan verir.

Tələffüz vərdişlərinin aşılmasında fonetik çalışmaların roluna dair

Açar sözlər: *səs, fonetik çalışma, tələffüz*

Tədris edilən dilin səs tərkibinin dəqiq və düzgün tədrisi ən vacib məsələdir. Bu baxımdan eşitmə və tələffüz fənni dilin özəyi hesab olunur. Düzgün tələffüz düzgün anlama deməkdir. Tələffüzün təlimi zamanı fonetik materialların seçilməsinə xüsusi diqqət verilməlidir. Tələffüz vahidləri üzərində daim məşq olunmalıdır. İngilis və Azərbaycan dili fonemlərinin spesifik xüsusiyyətləri dərk edilməlidir. Bu dillərin hər birində elə fonemlər vardır ki, onlar həm artikulyator, həm də akustik cəhətdən fərqlənmirlər. Bəzi fonemlərin tədrisində cüzi korreksiya edilməlidir. Bu fonemlərin tədrisində onlar ana dilindəki eyni adlı fonemlərlə qarşılaşdırılmalı qoyulmalı, onların oxşar və fərqli cəhətləri tələbələrə izah edilməlidir. Bəzən öyrənilən dilin fonemlər isə ana dili fonemlərindən köklü şəkildə fərqlənir. Buna görə də tədrisin ilk mərhələsində məhz bu fonemlər üzərində işləmək daha faydalı olar.

Müəllim tələffüz qaydaları haqqında tələbələrə müəyyən məlumat verdikdən sonra həmin səslərə aid tapşırıqların oxunması və dərk edilərək təkrar edilməsinə çalışmalıdır. Digər tapşırıqlar fonematik anlamanın yaradılmasına xidmət etməlidir. Belə tapşırıqlar fonemləri düzgün anlamaqda, onların oxşar fonemlərdən fərqləndirilməsində mühüm əhəmiyyətə malikdir. Bu tipli tapşırıqlarda uzun və qısa saitlər, dilönü və dodaq samitləri, növlü samitlər, kar və cingiltili samitlər qarşı-qarşıya qoyulur. Lakin yalnız ayrı-ayrı səslərin öyrənilməsi o qədər də səmərəli nəticə vermir.

Həmin səslərin sözlərdə işlədilməsinə çalışmaq lazımdır.

Beləliklə, eşitmə və tələffüz fənninin tədrisinin ilkin mərhələsində, tələbələrdə düzgün tələffüz vərdişlərinin aşılmasında fonetik tapşırıqların rolu böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu tapşırıqları qruplaşdırmaq və istifadə etmək isə müəllimdən böyük bacarıq və pedaqoji ustalıq tələb edir.

İdiomlar informasiya mənbəyi kimi

Açar sözlər: *idiom, intellekt, intelleklə bağlı idiomlar, tərcümə yolları*

Dil xalqın güzgüsüdür. Xalqın mədəniyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini layiqincə ifadə etməkdə dil əsas rol oynayır. Dilin imkanlarından istifadə etməklə bu məsələlərin reallaşması dil daşıyıcısından dildən düzgün istifadəni tələb edir. Bu işdə idiomların da öz xüsusi rolu vardır. Müxtəlif sahələrdə işlənən idiomlarla yanaşı insanın intellektual keyfiyyətlərini bildirən idiomlar da az deyildir. İnsanların yaxşı, pis, ağıllı, ağılsız və s. olması onların intellektual səviyyələrindən asılıdır. Ümumiyyətlə, insanın görüntüsü informasiya mənbəyidir. Onun yaşını, irqini, cinsini, sağlam olub-olmadığını və i. görüntüyə görə təxmin etmək mümkün olar lakin insan cəmiyyətdə əsasən öz intellekti ilə seçilir. İnsanın qiymətləndirilməsi əslində onun intellektinin qiymətləndirilməsidir. İntellekt insanın sərəvətidir.

İnsan zəkasının sərhədlərini ifadə etmək üçün işlədilən idiomlar arasında strukturunda bədən üzvlərini bildirən sözlər olan idiomlar üstünlük təşkil edir. Onlardan ən çox işlənənlərdən biri *baş/head* sözüdür. Dil, ağız, əl və s. komponentli idiomlar da kifayət qədərdir lakin *beyin, ağıl, zəhin, şüur* başla bağlı olduğundan ən çox bu söz diqqət mərkəzində olur. İntellektual idiomları iki yerə bölmək olar: 1) mənfi çalarlı; 2) müsbət çalarlı.

Mənfi çalarlı idiomlar insanın intellektual səviyyəsinin aşağı olmasını, yaxud heç olmamasını bildirir. Məsələn: *have a head like a sieve*; başiboş, unutqan, heç nəyi yadda saxlamayan.

Müsbət çalarlı idiomlar isə insanın intellektual səviyyəsinin yüksək olmasını ifadə edir. Dil xəritəsində ağıllı adam səhv edir, öz səhvlərindən nəticə çıxarır və təkrar etmir. Bəzi idiomlarda yaşlı həm də təcrübəli mənasındadır. Lakin ağılın yaşda deyil, başda olması *baş* sözünün ağıl, zəka anlamında qəbul edildiyini təsdiq edir.

İngilis və Azərbaycan dillərində konseptlərin müqayisəsi

Açar sözlər: *konseptlər, ingilis və Azərbaycan dillərində olan konseptlərin müqayisəsi, konseptualizasiya*

Konseptlər ideal mahiyyətli, insan şüuruna məxsus olan, ətraf aləmin ayrı-ayrı aspektlərinin “daxili” nümayəndələridir. Konseptlər təhlil olunması mümkün olmayan, informasiyanın koqnitiv işlənməsi proseslərində iştirak edən məna vahidləridir ki, onları strukturlaşdırılmış biliyin vahidləri və ya kvantları adlandırırlar.

Alimlərin fikrincə, konseptlər danışığın bir hissəsi olan ifadə sözlərdir və insan şüurunda mədəniyyət elementlərinin bir hissəsi kimi başa düşülür. Konseptlər yalnız düşünülmür, onlar həmçinin təcrübə əsasında əldə edilir. Koqnitiv baxımdan konsept abstrakt ideya və ya mental simvol olaraq bəzən “biliyin bir hissəsi” kimi müəyyən edilərək konseptin xarakteristikası kimi başqa elementlərdən əmələ gəlir. Dilçilikdə konsept sözdən fərqli olaraq mürəkkəb quruluşa malikdir. Konseptin tərkibi linqvistik mənaya və mədəni düşüncəyə malikdir. Konseptlər şüurun elementi kimi dildə tamamilə müstəqildir. V.Evansa görə konseptlər sözlər və ekstralingvistik realıq arasında vasitəçidir. Yalnız gerçəkliyin bu fenomenləri konsept ola bilirlər, və xüsusi mədəniyyətə mənsub olaraq həmin mədəniyyətdə linqvistik sahələrdə külli miqdarda törəyib atalar sözləri, sözləmlər, şeir və nəslərdə əmələ gələ bilirlər.

İngilis dilində və Azərbaycan dilində olan konseptlərin müqayisəsinə baxaq;

Məsələn, willing konseptini dörd şəkildə will, want, wish, desire, azərbaycan dilində isə arzu, istək, həvəs, maraq sözləri kimi göstərmək olar. Scent konseptini smell, odour, aroma, fragrance, perfume, stink və s. kimi, Azərbaycan dilində isə qoxu, iy və s. kimi göstərmək olar.

Konseptlərin yarandığı insanın xüsusi dərkətmə fəaliyyəti konseptualizasiya adlanır. Konseptualizasiya prosesi hadisə və əşyaların təxəyyüldə yaradılmasıdır ki, bunlar da öz növbəsində onların haqqında müəyyən təsəvvürlərin yaranmasına, əşya və hadisələrin konseptual representasiyalarının nümayəndələrinin insan beynində formalaşmasına gətirib çıxarır.

Presuppozisiya və məntiqi nəticə

Açar sözlər: *presuppozisiya, doğruluq dərəcəsi, məntiqi nəticə*

Presuppozisiya və məntiqi nəticə ilə bağlı müxtəlif fikirlər vardır. Bəzi tədqiqatçılara görə, danışanlar presuppozisiyalara, cümlələr isə məntiqi nəticə və ya doğruluq dərəcəsinə malikdir.

Məlumdur ki, ünsiyyət prosesində dinləyən danışanın niyyətini söyləmə vasitəsilə qəbul edir və kommunikativ-praqmatik mühitdə danışan nəyi isə linqvistik formalarla dinləyəne çatdırır. Söyləm düzgün başa düşüldükdə dinləyən müəyyən əqli nəticəyə gəlir. Bundan başqa, danışq aktı zamanı dinləyən müəyyən ehtimallar edir. Bu ehtimallar linqvistikada presuppozisiya adlanır. Ünsiyyət zamanı presuppozisiya danışan tərəfindən, məntiqi nəticə isə ifadə və cümlələrdən hasil olur. Məsələn: *The King of England visited us* ‘İngiltərənin kralı bizə səfər etdi’.

Bu cümlədən hazırda İngiltərədə kralın mövcud olmaması məntiqi nəticəsi çıxır. Ünsiyyət iştirakçılarının kontekstual və fon bilikləri bu məntiqi nəticənin doğruluğunu müəyyən edir. Ünsiyyət zamanı vurğu və söz sırasını dəyişməklə məntiqi nəticəni ön plana çəkmək olar. Məsələn:

Mary has written ten articles in a month ‘**Meri** bir ayda on məqalə yazmışdır’.

*Mary has written **ten** articles in a month* ‘Mary bir ayda **on** məqalə yazmışdır’.

Danışan əsas fikrini çatdırmaq və dinləyəni söhbətə cəlb etmək üçün vurğudan istifadə edir və bununla da məntiqi nəticəni ön plana çəkmiş olur.

Bütün bunlar onu deməyə əsas verir ki, cümlələrin doğruluq dərəcəsi məntiqi nəticəyə əsasən müəyyənləşdirilir, məntiqi nəticə isə fon biliklərinə əsaslandığından presuppozisiyadan güclü olur.

Prezidentlərin andiçmə nitqlərində təkrarlar

Açar sözlər: *prezident, təkrar, andiçmə, nitq, çıxışlar, seçki*

Andiçmə nitqlərində təkrarlar dedikdə dinləyicinin şüuruna ideyanın yeridilməsinin koqnitiv hazırlığı nəzərdə tutulur. Tədqiqatlar göstərir ki, təkrar ideyanın həqiqiliyini şərtləndirir. Deyilən sözün dinləyicinin şüurunda əksi inandırıcı obrazın yaranmasına təkan verir.

Bu baxımdan Azərbaycan Respublikasının prezidenti İ.Əliyevin çıxışı maraq doğurur:

Əminəm, Azərbaycan xalqında qəti inam vardır ki, Azərbaycan bundan sonra da yalnız və yalnız inkişaf yolu ilə gedəcəkdir. Bu on ildə Azərbaycanda ictimai-siyasi proseslər müsbət istiqamətdə getmişdir. Azərbaycan demokratiya yolu ilə uğurla addımlamışdır və seçkilərin nəticələri, seçki prosesinin yüksək səviyyədə keçməsi demokratiyanın təntənəsidir. Azərbaycanda bütün azadlıqlar təmin edilmişdir. Siyasi azadlıqlar, söz azadlığı, mətbuat azadlığı, sərbəst toplaşmaq azadlığı, vicdan azadlığı təmin edilmişdir.

Siyasi proseslər müsbət istiqamətdə sözlərində s,t səsləri alliterasiya nümunələri yaratmışdır. Dil materialının üslubi xüsusiyyətləri ön plana keçmişdir. Bundan əlavə, Azərbaycan sözü üç, seçki, yalnız sözləri iki, azadlıq sözü beş dəfə təkrarlanmışdır. Bu sözləri açar sözlər olaraq mətndə konduplikasiyalar kimi qiymətləndirmək olar.

Amerika prezidenti D. Trampın nitqinə baxaq:

Together, we will determine the course of America and the world for many, many years to come. We will face challenge. We will confront hardships. But we will get the job done. (Biz birlikdə Amerikanın kursunu və qarşıda bizi gözləyən bir çox illəri müəyyənləşdirəcəyik. Biz maneələrlə üzləşəcəyik. Çətinliklərlə qarşılaşacağıq. Amma işimizi yerinə yetirəcəyik).

Prezident *we will* sözünü dörd dəfə işlədərək, birlik, həmrəylik nümayiş etdirir. Xalqı gələcəyə ruhlandırır.

Beləliklə, bəzi təkrarlar nitqdə forma və məna baxımından dəyişmir. Bir qismi isə zaman, tərkib dəyişkənliyi və s. cəhətdən mənaca yaxın, formaca fərqlənir.

Rzayeva R.Q.
207 saylı məktəb

İngilis və Azərbaycan dillərində frazeoloji vahidlərdə inversiya

Açar sözlər: *frazeologizm, kontekst, inversiya, aktualizator*

Üslubi məqsədlərlə frazeologizmlərdə inversiya aparıla bilər: ing. *run a risk – You do realize what a risk you'll running*, azərb. *başına iş gəlmək – İş gələr adam başına*. Belə üslubi inversiya əsasən bədii ədəbiyyat üçün xarakterikdir. Bədii əsərdə frazeoloji vahidin (FV) komponentlərinin inversiyası müəllifə özünün və ya danışanın verilən məlumata subyektiv münasibətini daha aydın şəkildə çatdırmağa və nəticədə öz üslubunun fərdi xüsusiyyətlərini zənginləşdirməyə, rəngarəng etməyə imkan verir. FV-nin inversiyası məntiqi emfazanın effektivliyini artırır, çünki komponentlərin sıralanma ardıcılığı onun məzmununa təsir göstərir [Гальперин, 1974, 102].

İnversiyanın məlumat mahiyyətini yalnız konkret nitq realizasiyasında, yəni kontekstdə izləmək olar, çünki nitqdə FV-nin konkret realizasiya üsulunun müəyyənəndirilməsi, əlavə mənalardan həcmi və xarakteri kontekstin xarakteri və sərhədlərindən asılı olur. Kontekst nitqdə FV-nin fəaliyyəti üçün vacib şərt, FV ilə dilin digər elementləri arasında sistem münasibətlərinin göstəricisidir. Frazeoloji kontekst dedikdə, nitqdə semantik cəhətdən reallaşan FV-yə münasibətdə birləşə, əlaqələndirilə və ya qoşula bilmək xüsusiyyəti əsasında fərqləndirilən aktualizator” nəzərdə tutulur. FV öz aktualizatoru, yəni frazeoloji konteksti ilə frazeoloji konfigurasiya yaradır [Кунин, 1971, 9]. FV-nin aktualizatoru mətn özü olduqca üslubi inversiya konfigurasiyanın hüdudlarından kənara çıxarmaq qabiliyyətinə malikdir. Frazeologizmin kontekstual əlaqələrinin ölçüsü böyük olduqca onun okkazional üslubi mənalardan həcmi də o qədər zəngin olur.

Əlamətlərin mürəkkəbləşməsi üsulların mürəkkəbləşməsinə uyğun olaraq baş verir. Ona görə də inversiya həm elementar üsul, həm də frazeologizmlərin şəklinin dəyişdirilməsinin digər üsulları ilə mürəkkəbləşmiş üsul kimi araşdırılmalıdır.

“Zu”-nun semantikasi və sintaksisi

Açar sözlər: *sözünü, ön şəkilçi, diaxronik, sinxronik səpgilər, fraza*

Ayrıca götrülmüş hər hansı bir dilin qrammatikasında o qədər də diqqəti çəkməyən, araşdırılmasına xüsusi əhəmiyyət verilməyən bir hadisə həmin dilə qohum, və ya müxtəlif tiplərdən olan dillə müqayisəli-tipoloji planda tədqiq və tədris obyektini kimi araşdırılma proseslərində mühüm hesab oluna bilər. Alman dilindəki “zu” da belə dil-nitq hadisələrindəndir. Başlıqda “zu”-nun ardınca “sözünü” və ya “söz” də yazmaq olardı. Lüğətdə bir səhifədən artıq yer və şərh tutması onun həm **sözünüdən**, həm də müstəqil **sözdən** qat-qat məzmunlu olduğunu göstərir. **Zu** isim, sifət, zərf, əvəzlilik, isimləşmiş hər bir sözün, feilin təsriflənməyən Infinitiv, Partizip I, Partizip II (məsdər, feili-sifət-I, feili-sifət-II) formalarının qarşısında durmaqla müxtəlif sintaktik münasibətlərin daşıyıcısı olaraq **sözünü** kimi çıxış edir. Digər tərəfdən “zu” adlarını çəkdiyimiz nitq hissələrindən yenilərinin düzəldilməsində, bununla da alman dilinin lüğət tərkibinin zənginləşdirilməsində məhsuldar və işlək vasitədir. Başqa bir tərəfdən, müxtəlif qrammatik mənalı zərf frazaların, sabit birləşmələrin yaranmasında, onları müxtəlif məcazi mənalılarla “bəzəməklə” “söz” qədər gücə malikdir. Beləliklə, “zu” “sözünü”dür, “zu” leksik şəkilçidir, “zu” zərf, mürəkkəb frazaların məcazlaşdıran tərkib hissəsidir. “Zu”-nun digər bir xüsusiyyəti məsdərin qarşısında işlənməsi, məsdər tərkiblərinin və qruplarının yaranmasında işlənən, işlənməsi də formal xarakter daşıyan, sinxron planda izahı və tərcüməsi qeyri-mümkün olan və heç bir məna daşımayan elementdir. “Zu”-nun ədat kimi işlənməsi də onun təbiəti daxilindədir. “Zu” semantikasına görə çoxmənalı leksik, nitqdə funksionallığı baxımından isə sintaktik xarakterlidir, yəni o, həm leksik, həm də qrammatik vahiddir. Başqa sözlə desək, semantik strukturundakı çoxmənalılıq “zu”-nu semantik-sintaktik kateqoriya edir. Yəni onun öyrənilməsi, eləcə də tədrisi leksik və qrammatik səviyyələrdə aparılmalıdır.

İngilis və Azərbaycan dillərinin tibbi diskursunda koloristik frazeologizmlər

Açar sözlər: *rəng, frazeologizm, tibbi diskurs*

Müqayisə olunan dillərin hər ikisində xeyli sayda koloristik frazeologizmlər vardır. Bu frazeologizmlər xalqın cəmiyyəti, milli-mənəvi xüsusiyyətlərini, milli təfəkkürünü, sosial-mədəni həyatını, tarixini və s.-ni əks etdirir. Ümumiyyətlə, frazeologizmlər bizi əhatə edən aləmdəki hadisə və hadisələr arasındakı oxşarlığın, əlaqənin, daha dəqiq desək, assosiasiyaların tapılması, müəyyənləşdirilməsidir. Koloristik frazeologizmlər həm ingilis, həm də Azərbaycan dillərində geniş istifadə imkanlarına malikdirlər. Onlardan tibb sahəsində də geniş istifadə olunur. Bu sahədə istifadə edilən frazeologizmlər xəstəlik və fiziki vəziyyət ifadə edir. Tibbi diskursda işlənən koloristik frazeologizmlər əsasən ağ, qara, qırmızı, sarı, yaşıl və göy rəngləri bildirən sözlər vəitəsilə düzəlir. Bu rənglər xəstəliyin, yaxud fiziki vəziyyətin əlamətlərinin göstəricisi olur. Məsələn: *göy öskürək* (bu xəstəlik zamanı insanın dərisinin rəngi göyerməyə başlayır), *qırmızı qurdeşənəyi* (bu xəstəlik zamanı dəri üzərində həşəratə bənzər qırmızı yaralar yaranır), *yellow fever* “*sarı qızdırma*” (bu xəstəliyə tutulmuş insanların dərisinin rəngi saralmağa başlayır), *red or red-green blindness* “*daltonizm*” (bu xəstəliyə tutulmuş insanlar qırmızı və yaşıl rəngləri, eləcə də onların çalılarını ayırd edə bilmirlər), *to be in the pink* “*sağlam olmaq*” (sağlam insanların yanaqları çəhrayı rəngə çalır), *be green around gills* “*xəstə kimi görünmək*” (xəstə balıqların qəlsəmələri yaşıl rəngə çalır).

Göründüyü kimi, koloristik frazeologizmlər insan şüurunun məhsulu olub, bu və ya digər məfhum və ya anlayış haqqında strukturlaşdırılmış, konkretləşdirilmiş konsepsiyalardır və dil daşıyıcılarının dünyə haqqında assosiativ və bədii anlayışlarına əsaslanır.

Performativlərin ingilis və Azərbaycan dillərində məna fərqliliyi

Açar sözlər: *performativ, danışığ, feil, cümlə, məna, dil*

1) ifadə etdikləri məna baxımından feillərin performativ qrupu fərqləndirilir. O feillər performativ hesab olunur ki, onlar hərəkətlərin təsvirindən daha çox onların icrasını bildirir. Məsələn, ingilis dilində */to do/* ('etmək') feili müəyyən bir hərəkəti icra etmək mənasında işlədilir. Əslində */to do/* performativ feil hesab olunmur, lakin bəzi hallarda bu məna-ya malik ola bilər.

2) ədəbiyyatda feillərin hərəkətləri idarə etdiyini xüsusi vurğulayırlar. Məsələn, */to excuse/* 'üzr istəmək' feilini işlətməklə 'Gecikdiyim üçün üzr istəyirəm' */I excuse for being late//* cümləsində danışan 'üzr istəmək' performativ hərəkətini icra edir.

Aşağıda ingilis və Azərbaycan dillərində bir qrup performativ feil təqdim edirik. Kontekst daxilində onların ifadə etdikləri mənaları nəzərdən keçirək:

1) */Do/* 'etmək':

A: *¿Do you take this man as your lawfully wedded husband?* (Bu şəxsi qanuni zövcən olaraq qəbul edirsinizmi?)

B: */I do//*. (Bəli, edirəm).

2) */Pronounce/* 'əlan etmək, məsələn, evlənmə mərasimində:

/I now pronounce you man and wife// (Sizi ər və arvad əlan edirəm).

3) hər hansı bir feilin deyilməsi hərəkətin icrasını əks etdirir. Performans özü danışığın obyektinə hesab olunur. Bir sözlə, feillərin işləndiyi şərait *münasib* olmalıdır və hərəkəti də ya danışan özü, ya da iştirakçılar yerinə yetirməlidir. Həmin hərəkətlər ya fiziki, ya da mental şəkildə icra edilə bilər. Danışığ üçün seçilən feillər ciddi deyilməli və ciddi qəbul ediləməlidir. Danışığın qəbul edilməsində bunlar vacib şərtlərdir. Belə qənaətə gəlmək olar ki, danışığ situasiyasında biz cümləyə deyil, cümlənin ifadə olduğu danışığa diqqət verməliyik. Danışığın nəzərə çatdırılması hərəkətin icrası anlamını verir.

Zaman anlayışlarının (dünən, bugün və sabah) türk dillərində ifadəsi

Açar sözlər: *türk dilləri, zaman anlayışı, dünən, bugün, sabah*

“Dünən, bugün və sabah” zaman anlayışları aşağıdakı türk dillərində belə ifadə olunur:

“Dünən” mənasındaki sözlər:

Altay-keçə; Azərbaycan - dünən, kəçən gün; Başqırt- kise; Çuvaş- éner; Qaqauz- dün; Xakas-kiçee; Qaraçay-Balkar -tünene; Qarakalpak-kese; Karay-tüne, tünegün; Qazax- kese; Qırğız-keçee, keçöö; Qumuk-tünegün; Noqay- tünegün; Özbək-keça; Saha-begehee; Tat-kiçe, töne; Tuva-düün; Türklər-dün; Türkmən-düyn, öten gün; Uyğur-tünügün.

“Bugün” mənasındaki sözlər:

Altay - bugün; Azərbaycan - bu gün; Başqırt-bögön; Çuvaş- payan; Qaqauz - bütün; Xakas - pütün; Qaraçay -Balkar bugün; Qarakalpak-bügin; Karay- bugün; Qazax-bügin; Qırğız - bugün; Qumuk-bügin; Noqay-bügin; Özbək - bu gün, su gün; Saha-bügin; Tat -bügén; Tuva - bögin; Türklər - bu gün; Türkmən-su gün; Uyğur -bügün.

“Sabah” mənasındaki sözlər:

Altay-erten, tañda; Azərbaycan sabah; Başqırt-irtege; Çuvaşıran; Qaqauz- yaarın, sabaa; Xakas-tañda; Qaraçay-Balkar -tambla; Qarakalpak-erteng; Karay-erte; Qazax-erteñ, tañerten; Qırğız-erteñ; Qumuk-tangala Noqay-erten; Özbək- erta, ertaga; Saha-sarsın; Tat-irtege; Tuva-daarta; Türklər- yarın; Türkmən-ertir; Uyğur -ete.

Nəticədə, vaxt anlayışı, bütün türk dillərində eyni köklərdən yaranmışdır. Bu adlandırmalara baxdıqda Türk dilində olduğu kimi, digər dillərdə də “dünən” anlayışının “gecə”, “sabah” anlayışının “səhər”lə əlaqəli olduğunu görürük. Bundan əlavə, “dünən” anlayışı, keçmiş, “bu gün” indi, “sabah” anlayışı gələcək sözlərindən qaynaqlanmışdır. Bunu qısa şəkildə aşağıdakı kimi ifadə edə bilərik: gecə - dünən – keçmiş / gün – bugün – indi / sabah - yarın – gelecek.

Vaxt konsepsiyası zamanın məkanla bağlılığından asılıdır. Buna görə də insanlar, zamanla əlaqədar olan bütün məlumatları məkanla əlaqə-

ləndirirlər. Ərəbcə olan “zaman” və “zəmin” sözlərinin də eyni kökdən olması bununla bağlıdır. Türk dilində də “gün” anlayışının “günəş” sözündən qaynaqlandığı məlumdur. “Gün” sözü əvvəllər “gecə-gündüz”, çağdaş zamanımızda isə “24 saat” mənasını verir: Kün - gün-günəş-gündüz-“gecə-gündüz” – 24 saat.

Səfərova G.S.
ADU

İngilis dilindəki xüsusi adların Azərbaycan dilinə transliterasiyası məsələsinə dair

Açar sözlər: *transkripsiya, transliterasiya, xüsusi adlar*

Müasir dövrdə beynəlxalq əlaqələrin inkişaf etməsi xarici dillərdəki, əsasən də ingilis dilindəki xüsusi adların Azərbaycan dilinin lüğət tərkibindəki yerinin əhəmiyyətli dərəcədə artmasına səbəb olmuşdur. Gündəlik fəaliyyəti zamanı jurnalistlər, elmi işçilər, redaktorlar, tərcüməçilər, biblioqraflar və digərləri xarici mənşəli xüsusi adları ana dilindəki mətnlərdə istifadə etməli olurlar, bu da bəzi transliterasiya qaydalarına riayət edilməklə həyata keçirilir.

Transliterasiyanı belə xarakterizə etmək olar: bir dil sisteminəki işarələrin başqa dil sisteminin işarələri ilə verilməsi, sözün və ya cümlənin bir qrafiki ilə yazılışının digər qrafiki ilə yazılması transliterasiya adlanır. Transliterasiya iki yolla həyata keçirilir: 1) dildəki vahidləri simvollarla əvəz edərək; 2) verilmiş dil vahidlərini digər dil vahidləri ilə əvəz edərək.

Apellyativlərin xarici dilə keçirilməsi zamanı onların səs qabığı çox nadir hallarda əhəmiyyətli hesab olunur. Çünki əsas məqsəd bu sözlərin kəsb etdikləri mənanı çatdırmaqdır ki, bu da tərcümə vasitəsi ilə həyata keçirilir. Xüsusi adlarda isə, əksinə, ümumi deyil, fərdi obyektləri bildirdiyi üçün, onların, ilk növbədə, səs qabığı nəzərə alınır.

The concept of “Age” and its idiomatic representations in the Azerbaijani, English and Russian languages

Keywords: *Cognitive linguistics, mental representation, idiomatic expressions, semantic fields*

Concepts are mental representations that play a crucial role in all aspects of cognition. They are studied in the cognitive science disciplines of linguistics, psychology, and philosophy. The development of cognitive linguistics has recognized the need to identify and adopt effective methodologies for the research of concepts. As regards, the use of comprehensive methodology with multi-aspect description of verbal representation of concepts allows disclosing fully their content and structure.

It has been accepted that utterance comprehension involves two types of cognitive processes: a process of linguistic decoding and a process of pragmatic inference. Although idioms are automatically decoded by the language module into a certain semantic representation, to see the challenges that comprehension device faces, it is first necessary to consider exactly what constitutes an idiom.

Idiomatic representation of the “Age” concept is studied within the semantic micro-field of “Age groups/(stages)” which is one of the constituents of macro-field of “Time”. Idiomatic expressions in the semantic field of “Age groups/(stages)” are organized according to their relevance to a particular age span, e.g. childhood, adulthood and old age. For example, Azerbaijani “İlanboğan vaxıdır (uşağın)” – *lit.* the (child’s) age when (he/she) strangles snake(s) implies infancy and early childhood when age-related curiosity, inexperience and lack of knowledge result in children’s unintentional exposure to danger. Inability to recognize threat, either implicit or explicit, reveals fearlessness in children (though entirely ungrounded) - the feature which allows to place the above-mentioned idiom on the periphery of the semantic field “boldness”.

Tələffüz normasının müəyyənləşməsində eksperimentin rolu

Açar sözlər: *subyektivizm, orfofonik lüğət, ədəbi dil, dialekt*

Tələffüz normasını müəyyənləşdirmək üçün, subyektivizmdən xilas olmaq üçün dil daşıyıcılarının şüuruna müraciət etmək və eksperimentin nəticələrinə əsaslanmaqla uğurlu nəticələr əldə etmək olar. XIX əsrin axırlarında alman tədqiqatçıları obyektiv nəticələrə söykənən orfofoniya lüğəti tərtib etmək üçün alman dilində danışanların şüuruna müraciət etməklə sorğunun alman əyalətlərindən gələn nəticələrinə əsaslanaraq tarixdə ilk dəfə orfofoniya lüğəti tərtib etdilər. Ancaq nəticələrlə səhnə danışığını müqayisə edən mütəxəssislər yəqin elədilər ki, lüğəti Alman səhnə dili adlandırsınlar, çünki o zaman ən təmiz ədəbi dilə məhz teatr səhnəsində rast gəlmək olurdu. Sonralar bu təcrübə bütün dünyada yayıldı və Almaniyada 3 cür əlavə lüğət çap olundu. Onlardan biri «Duden», ikincisi «Böyük alman orfofoniya lüğəti», üçüncüsü isə «Böyük Alman tələffüz lüğəti» adlanır. Qeyd edək ki, bunlardan axıncısı Laypsiqdə yerləşən Eksperimental Fonetika laboratoriyasında eksperimental tədqiqatlar əsasında hazırlanmışdı. Bu lüğətlərin hamısı dialektlərin fəvqündə duran ədəbi dilin səslənməsini əsas götürürdü. Qeyd edək ki, Rusiyada da orfofoniya lüğəti televiziya da səslənən real dil əsasında ərsəyə gəlmişdi. Bu gün təəssüflə qeyd etməliyik ki, Azərbaycan dilinin eksperimentin nəticələrinə əsaslanan orfofonik lüğəti hələ də dilçilərimizin arzusu olaraq qalmaqdadır. Əlimizdə olan «Orfofoniya lüğəti» canlı danışmaq dilinə və dilimizdə danışanların şüuruna müraciət əsasında yaranmışdır. Lakin bu cür monumental əsərdə bir sıra məsələlərə aydınlıq gətirilməsi üçün eksperimental tədqiqatlara müraciət etmək lazımdır. Bu məqsədlə universitetin Eksperimental fonetika laboratoriyasında ardıcıl tədqiqatların aparılmasına böyük ehtiyac duyulur. Yalnız belə olduqda dilimizin orfofoniya qaydalarını, onun intonasiya və prosodiya xüsusiyyətlərini öyrənərək lüğətdə əks etdirə bilərik.

İngilis dilində cümlə vurğusunun sintaktik təhlili

Açar sözlər: *vurğu, sintaksis, alt qat, üst qat*

Dildə sözlərin bir-biri ilə əlaqələnməsi üçün prosodik vasitələr olmalıdır ki, onlardan biri də vurğudur. Vurğu bir fonetik vasitə kimi, nitq səslərini müəyyən fonem kəmiyyəti daxilində birləşdirməyə xidmət edir. Lakin vurğunun bu xüsusiyyətini əsas tutaraq, ona yalnız fonetik və fonoloji hadisə kimi baxmaq düzgün deyildir. Bu səbəbdən, tədqiqatçılar cümlədə vurğunun yeri ilə bağlı məsələlərin kökündə sintaktik strukturun dəyişdiyini göstərir. Bu isə, öz növbəsində, cümlənin qrammatik strukturuna təsir göstərir. Məsələn, onlar /Margaret left directions for George to follow// cümləsində vurğunu müxtəlif sözlərin üzərinə qoymaqla, nəinki cümlənin semantik mənasında, həm də onun sintaktik strukturunda olan dəyişikliyi nəzərə çatdırmağa çalışırlar.

Digər tərəfdən, bəzi alimlər bu cür cümlələrin həll yolunu sintaktik qanunların köməyi ilə tapmağa çalışırlar. Lakin onlar sintaktik qanunları fonoloji qanunlardan ilkin hesab etmirlər. Onlar məsələnin bu cür həllini sintaktik komponentin alt qatında tapırlar. Məlumdur ki, fonoloji komponent üst qatın, yəni üzdəki strukturun necə tələffüz olunduğunu şərh edir. N.Xomski bununla bağlı yazır ki, "...sintaktik komponentlər elə qaydalar-dan ibarətdir ki, onlar alt qatları törədir, sonra isə üst qatlara çevrilir". Deməli, sintaktik komponent bazis və transformasiya hissələrinə ayrılır. Bazis alt qatları törədir, transformasiya qaydaları isə onları üst qatlara çevirir.

Vurğunun dərəcə baxımından təhlili də dilin sintaktik strukturunda dəyişikliyin necə baş verdiyini əyani şəkildə göstərir. Bunu amerikan strukturalistləri ikinci və üçüncü dərəcəli vurğu adlandırdıqları vurğu növü ilə izah edirlər. Onların fikrincə, əgər birləşmə ikinci dərəcəli vurğu ilə tələffüz olunursa, o, təyini söz birləşməsi, üçüncü dərəcəli vurğu ilə tələffüz olunursa, bu halda o, mürəkkəb ismi birləşmədir. Məsələn, //old maid/, //long island/, //white house/ və s. kimi sözlər dediklərimizin bariz nümunəsidir.

İndoneziya və Azərbaycan dillərinin bəzi fonotaktik xüsusiyyətləri

Açar sözlər: *Fonotaktika, auqmentasiya, epenteza*

Fonotaktika fonemlərin distribusiyası və kombinator imkanlarını öyrənir. Hər bir dilin xüsusi fonotaktika qaydaları vardır: fonem qaydaları və allofonik qaydalar. Fonem qaydaları hansı fonemlərin birləşə bilmələrini / birləşə bilməmələrini (kombinator qaydalar), bu və ya digər fonoloji kontekstdə fonemlərin işlənməsinə hansı məhdudiyətlər qoyulduğunu (mövqe qaydaları), allofonik taktika isə mövcud birləşmə və mövqelərdə fonemlərin hansı variantlarının (allofonlarının) işlədilməsini müəyyənləşdirir.

İndoneziya və Azərbaycan dilinin fonotaktik xüsusiyyətləri barədə yalnız ötəri qeydlər vardır. Əslində bu xüsusiyyətlər eksperiment əsasında öyrənilməlidir. Lakin onların bir qismu eksperiment aparılmadan da xarakterizə edilə bilər.

Azərbaycan dili üçün mövqe qaydaları əsasən sözün (hecanın) anlautu və auslautu ilə bağlıdır. Bu mövqelərdə bəzi fonemlərinin işlənməsinə məhdudiyət qoyulur. Bu, əsl Azərbaycan sözlərini alınma sözlərdən fərqləndirməyə də imkan verir. Məsələn, /r/ və /z/ anlautlu, /e/, /o/ və /ə/ auslautlu bütün sözlər başqa dillərdən alınmadır. Auslauta qoyulan məhdudiyətlər daha çoxdur. Bu mövqedə bəzi fonemlər öz allofonları ilə çıxış edir (allofonik taktika). İndoneziya dilində məhdudiyətlər əsasən sözün (hecanın) sonu ilə bağlıdır. Məsələn, bu mövqedə /b/, /d/, /q/ fonemləri işlənə bilməz, onlar müvafiq kar qarşılıqları ilə əvəz olunur.

Azərbaycan dilində kombinator qaydalar akkomodasiya, assimilyasiya və dissimilyasiya ilə təmsil olunmuşdur. Assimilyativ və dissimilyativ əsasda baş verən epenteza, diereza, haplologiya və metateza, həmçinin auqmentasiya kombinator dəyişmələrə aid edilir. Haplologiya və metateza istisna olmaqla, digər kombinator dəyişmələr hamısı Azərbaycan dili üçün xarakterikdir. Məsələn, sözcüvəli və sözcüsonu mövqelərdə hiatusa yol verilmədiyindən alınma sözlərdə o, protetik/epentetik səslə dağıdılır. Bu, İndoneziya dilində də belədir. Kombinator dəyişikliklər İndoneziya dilində əsasən assimilyativ əsasda baş verir. Bütün bu xüsusiyyətlər tipoloji baxımdan maraqlıdır.

Dil işarəsinin spesifikliyi və onun semiotik aspektlərinə dair

Açar sözlər: *dil işarəsi, semiotika, siqmatika*

Dilə “ideyalar ifadə edən işarələr sistemi kimi” yanaşan F.de Sössür dil işarəsinin hansı fiziki materialdan ibarət olmasının o qədər də vacib olmadığını vurğulayır. Dil işarəsinin akustik eksponentinə oxşar yanaşmanı L.Helmslev də nümayiş etdirir. Ç.Hokett, V.Çeyf, L.R.Zinder və başqaları dil işarəsinin səs eksponentinə xüsusi əhəmiyyət verirlər.

V.Çeyf dilin aspektlərinin (fonetika-fonologiya, morfonologiya, qrammatika, semantika) kainatın səsləri əsasında formalaşdığını xüsusi olaraq qeyd edir.

İnsanda qulaq, səs telləri və danışiq orqanlarının təbii olaraq mövcud olması dil işarəsinin təbii və spesifik olduğunu şərtləndirir.

Hətta optik anlama qavrayışda görmə reseptorları görmə obrazlarını eşitmə obrazlarına çevirdikdən sonra baş verir.

Dil işarəsi semiotik baxımdan dörd aspekti ehtiva edir: sintaktika, semantika, praqmatika, siqmatika. Siqmatik aspektdən alman filosofu Qeorq Klaus bəhs etmişdir. Sintaktika dil işarəsinin digər işarələrlə əlaqədə olmasını, semantika işarələyənlə işarələnən arasındakı əlaqələrin ifadəsini, praqmatika işarə ilə onu işlədənlər arasındakı əlaqələrin öyrənilməsini nəzərdə tutur. Siqmatika real varlıqda denotatlar arasındakı əlaqələri, münasibətləri öyrənir. Simvolik şəkildə bu münasibəti R (O, Z), yaxud R (Z, O) kimi göstərmək olar. Burada Z linqvistik işarə, O isə obyekt (fərd, əşya sinfi, əşyalar arasında əlaqədir). İşarələr obyektlərin “etikətləri” kimi çıxış edir.

Dil işarələrinin praqmatik aspektinin öyrənilməsi özündə sintaktik, semantik, siqmatik təhlili ehtiva edirsə, dil işarələrinin sintaktik siqmatik təhlili semantik tədqiqi (dərindənlik semantikasını) nəzərdə tutur. Dərindənlik semantikasında isə elmi bilikləri, semantik sahə, konseptuallaşma, kateqoriyalaşma, frazeoloji birləşmələr, atalar sözləri sahələrinin ehtiva edildiyini demək olar. Dil işarəsinin dörd aspektinin dilçiliyin dörd sahəsinə, o cümlədən sintaktikanın struktur dilçiliyə, semantika-praqmatikanın funksional dilçiliyə, siqmatikanın koqnitiv dilçiliyə müvafiq gəldiyini söyləmək olar.

Cümlə, söyləm və intonasiya nitq aktları kontekstində

Açar sözlər: *performativ feillər, eksplisit, implisit*

Nitq aktları müəyyən ünsiyyət şəraitində məqsədyönlü səciyyə daşıyan nitq parçası, söylənilən və eşidilənin dərk olunmasını nəzərdə tutan iki-tərəfli bir proses kimi izah edilir. Nitq aktları müəyyən leksik tərkibdən, qrammatik quruluşdan, artikulyator-akustik və intonativ ifadə formasında təzahür edən söyləmlər olmaqla yanaşı, eyni zamanda onlar söyləmədə təsvir olunan hərəkətlərin icrasını yerinə yetirir, bir növ hərəkətləri reallaşdırır.

Söyləm də icra olunan hərəkətlər (qiymət vermə, təhrik etmə, təşəkkür etmə, minnətdarlıq bildirmə, üzr istəmə və s.) və onların icrası müxtəlif ola bilər (*you are awarded, you are clever, you are welcome* və s.). Bununla yanaşı, eyni leksik tərkibli, qrammatik quruluşlu cümlələr intonasiya vasitəsilə müxtəlif münasibətləri ifadə edən söyləmlər kimi çıxış edə bilər (*come with me to the station (order), come with me to the station (request)* və s.).

Nitq aktlarında hərəkətlərin icrası əsasən performativ feillərlə (*ask, refuse, praise, describe, excuse, explain* və s.) reallaşır. Nitq aktlarının funksiyası eksplicit və implisit ola bilər. *I advise you to see a doctor.* (eksplicit) *I would see a doctor if I were you.* (implisit)

Performativ feillərlə ifadə edilən söyləmələrdə nitq aktlarının funksiyası eksplisit, intonasiya vasitəsilə ifadə edilən söyləmələrdə isə implisit olur.

Nitq aktlarında intonasiyanın rolu mühümdür. Belə ki, eyni qrammatik quruluşlu kommunikativ tipli cümlələrdən müəyyən qədər müxtəlif mənalı, münasibətli söyləmlər formalaşır. Əmr cümlələri alçaq-enən tonda, əmr, alçaq-qalxan tonda xahiş, enən-qalxan tonda xəbərdarlıq mənalı ifadə edir. Gündəlik nitq etiketləri müxtəlif tonlarda ifadə etdikdə müxtəlif münasibətlər, dostcasına, səmimi etinasız, ürəkdən salamlaşma formaları intonasiyanın tonal səviyyələri ilə reallaşdırılır. Nitq aktları nitq hadisələri ilə sıx əlaqədə təzahür edir.

Müasir ingilis dilində intrusiv səslərin işlənməsinə dair

Açar sözlər: *söz sərhədi, intrusiv, sait, samit*

Rabitəli danışiq zamanı işlədilən cümlələrin özünəməxsus ritmi olur və həmin cümlələrdə sözlər bir-birinə qoşularaq tələffüz olunur. Bu qoşulma zamanı söz sərhədlərində səslərin düzgün tələffüz olunması vacibdir. Bundan əlavə sözlərin öz tərkibində də səslərin düzgün tələffüzü danışiq normasına uyğun olmalıdır.

Söz qovşağında səslərin bir-birinə birləşməsi ingilis dilində “linking” termini ilə təqdim olunur. Bu özünü iki halda göstərir: 1) samitlərin saitlərə və samitlərə birləşməsi; 2) saitlərin saitlərə birləşməsi.

Samitlərin saitlərə və samitlərə birləşməsi söz qovşağında və sözün tərkibində intrusiv səslərin işlədilməsində özünü göstərir. Yazıda olmayıb, lakin danışiq zamanı tələffüz olunan səslər intrusiv səslərdir. Intrusiv səslərdən ən geniş işlədiləni intrusiv /r/ səsidir. Bu yazıda sözün tərkibində “r” hərfi olmadığı halda iki sait arasında tələffüz olunan /r/ fonemidir.

Məsələn:

/Media-r- events/, /China-r and America/.

/I saw-r- a film about law-r- and order at a media -r- event with Sylvia -r- and John//.

Bundan əlavə sözlərin tərkibində |w,j, p, t| kimi intrusiv səslərin işlədildiyi sözlər də kifayət qədərdir.

Məsələn: /two eggs-two w eggs/

/Three eggs-three j eggs/

/Pronunciation-pronun (t) ciation/

Dil daşıyıcıları özləri də bu səsləri bilməyərəkdən tələffüz edirlər və bunun danışiqda elə bir anlaşılmazlıq yarada biləcəyinin fərqinə varmırlar. Hətta müasir lüğətlərdə intrusiv səslərin işlədilməsi normaya uyğun hesab edilir. Daniel Counzun “Cambridge English Pronoun (t) cing Dictionary” adlı lüğətində belə sözlər kifayət qədərdir və bu tələffüz normalarına əks variant kimi qəbul olunmur. Deməli, təklildə tələffüz edilən səsle sözlərin tərkibində və sərhədində tələffüz olunan səslər arasında müəyyən dərəcədə fərqli xüsusiyyətlər vardır.

QEYDİYYAT VƏRƏQİ

“Tətbiqi dilçiliyin müasir problemləri” mövzusunda Beynəlxalq elmi konfrans

İştirakçının adı, atasının adı, soyadı, elmi dərəcəsi, elmi adı	Qocayeva Şəfiqə Qulam qızı
Təmsil etdiyi müəssisə, ölkə, şəhər	Azərbaycan Dillər Universiteti
Telefon nömrəsi, Elektron ünvan	055 894 95 45, xatireaslanova@yahoo.com

Абдулгалимова Э.Ф.
БСУ

Лингвокультурологический анализ фразеологических единиц с зоонимом "баран/овца/ягненок" (на материале азербайджанского и польского языков)

Ключевые слова: *фразеологическая единица, зооним, баран/овца/ягненок, азербайджанский язык, польский язык*

Одомашнивание животных далеко не всегда объяснялось их хозяйственной пользой. Напротив, приручение и разведение животных издавна было связано с ритуалами жертвоприношения. В исламской традиции Ибрагим собирался принести Богу в жертву сына своего Исмаила, однако милосердный Бог послал архангела с барашком. В память об этом овцы приносятся в жертву во время праздника Гурбан. Отсюда и выражения: *qurban olum! qurbandır sənə!* Однако культ барана существовал в Азербайджане еще в доисламский период, когда население Азербайджана исповедовало зороастризм. Согласно зороастрийским верованиям, баран символизировал незыблемость царской власти, ее могущество, славу и удачу.

Переносное значение слова "qoç" (баран)- "храбрый, отважный": *Qoç Koroğlu gələr coşa. "Qoşun"*(овца, баран), напротив, значит "робкий, глупый". Фразеологизмы с данным зоонимом характеризуют

людей недалеких и трусливых: *qoyun kimi, gözlərini qoyun kimi döymək, qoyun kimi qorxaqdır*. То же самое наблюдается и в польском языке: "baran" (баран) в переносном значении- "баранья башка, балда". Фразеологизмы с зоонимом "baran" определяют глупого (*głupi jak baran*), упрямого (*upartny jak baran*), не сопротивляющегося ни-чему (*dać się wziąć/związać/ iść jak baran*), с зоонимом "owca" – заблудшего (*zbląkana owca/owieczka*), неприкаянного (*chodzi jak błędna owca*), никуда не годного (*parszywa (czarna) owca, jedna parszywa owca całe stado zarazi*) человека.

Несмотря на культурные различия, "*quzu/baranek(jagnię)*" (ягненок) в обоих языках ассоциируется с кротостью и послушанием: *cichy (łagodny,potulny) jak baranek(jagnię); əl qizusunə döndərmək, quzuya dönmək*.

В ходе исследования были установлены эквиваленты и аналогии: *parszywa (czarna) owca-qotur dana; wilkowi owcę poruczono-qoyunu qurda tapşırmaq; wilk w owczej(jagnięcej) skórze-qoyun dərisinə/donuna/cildinə qirmiş qurd; qoyun sürüsü-jak stado baranów; qoyun-quzu kimi mələşmək- бөцзәң/співаць баранім глосем*.

Бабаева У.Р.
АУЯ

Элизия как средство экономии произносительных усилий

Ключевые слова: *модификация звуков, темп речи, пропуск звука*

1. В связи со стремительным темпом изменения современной жизни, с ускорением всех процессов, связанных с жизнедеятельностью человека, в спонтанной разговорной речи наблюдается тенденция к различного рода звуковым модификациям. Наиболее часто встречаемым явлением в потоке речи, ясно демонстрирующее экономию произносительных усилий со стороны говорящего, является элизия. Элизия – это нулевая реализация звука при увлечении темпа речи. Она является результатом приспособления наших органов речи к быстрой смене артикуляций, обеспечивая более удобный переход от одной артикуляции к другой. Физиологический характер элизии очевиден, когда мы рассматриваем такой случай, как, например «-

nt». В беглом речевом потоке, быстро следуя друг за другом, носовой звук /n/ не имеет реализации, так как за ним следует другой звук со сходной артикуляцией. Но включение носовой полости, благодаря опусканию мягкого нёба, дает носовой резонанс. Например, *paint* /pɛɪt/ или /pɛi/ вместо /peɪnt/, *can't* /kɑːt/ или /kɑː:/ вместо /ka:nt/.

2. Но элизия не есть абсолютно фонетический процесс, который мог бы разорвать непосредственную связанность содержания со звуковой формой. Пропуски определенных звуков осуществляются со стороны говорящего неосознанно до тех пор, пока они не меняют значение передаваемой информации. Например, сочетание *six students* /'sɪks 'stju:dənts/ (шесть студентов) будет звучать идентично сочетанию *sick students* /'sɪk 'stju:dənts/ (больные студенты) при случаи элизии щелевого переднеязычного звука /s/ в слове *six*.

3. Следовательно, возникающие в определенных артикуляторных условиях звуковые изменения останавливаются там, где их дальнейшее развитие могло бы затруднить речевое общение. Мы рассматриваем утраты речи, как естественные проявления стремления к экономии энергии, облегчая произношения слов при быстром темпе речи со стороны говорящего, который не намерен в передаче больше информации, чем нужно.

Бабашева З.М.
АУЯ

Смыслоразличительные возможности синтагматического членения в русском и азербайджанском языках

Ключевые слова: *синтаксическая омонимия, синтаксическая связь, флективный язык, агглютинативный язык, синтагматическое членение*

Целью предлагаемого сообщения является ознакомление с результатами сопоставительного анализа смыслоразличительных возможностей синтагматического членения в русском и азербайджанском языках. При проведении данного анализа основное внимание было уделено возможностям синтагматического членения при устранении синтаксической омонимии.

Синтаксическая омонимия возникает благодаря наличию на границе членения слов, допускающих два вида синтаксической связи. В результате устранения синтагматическим членением этой омонимии изменяется характер синтаксической связи слов и возникают разные синтаксические конструкции со своим лексическим составом. Удельный вес таких высказываний в обоих языках незначителен. Возможности подобных противопоставлений в русском языке ограничены флективностью. А агглютинативный строй азербайджанского языка не может послужить фактором их увеличения, по сравнению с флективным русским языком, так как и здесь грамматические формы слов, изменения по падежам и числам, хотя и раздельно выраженные, запрещают вступать в два вида синтаксических связей в пределах одного и того же лексического состава. В сопоставляемых языках можно выделить случаи синтаксической омонимии **с аналогичными и с частными типами отношений** в зависимости от того, какие слова допускают два вида синтаксической связи. Количество случаев синтаксической омонимии предложений в обоих языках с аналогичными типами отношений или с частными типами отношений могут быть продолжены, но несмотря на это они поддаются спискам, так как число и характер подобных конструкций зависят от имеющихся в данном языке перечня слов, допускающих два вида синтаксической связи в одном и том же предложении.

Таким образом, в русском и азербайджанском языках синтагматическое членение при устранении синтаксической омонимии характеризуется небольшими смыслоразличительными возможностями, так как возможности членения ограничены специфическим строем сопоставляемых языков.

*Джафаров М.М.
БГУ*

О корреляции однокоренных производных в русском языке

Ключевые слова: *корреляция, однокоренные слова, префиксальное производное*

В любом языке корпус производных слов занимает особое место в составе его лексики. Это обусловлено тем, что в отличие от

простых (непроизводных, немотивированных) слов, производные (мотивированные) слова обладают двойственным отношением: во-первых, они, как и простые слова, обращены к предметному миру, так как служат наименованиями различных реалий, во-вторых, обращены к миру слов, потому что образованы от других лексических единиц. Важной особенностью производных слов русского языка является и то, что они численно (в семь раз) превосходят число исходных (непроизводных) слов. Следовательно, производные слова должны быть объектом пристального внимания лингвистов и методистов.

В настоящей работе рассматриваются однокоренные производные с префиксами *без* – и *не*-, находящиеся в тесном структурно-семантическом и функциональном взаимодействии. Ср.: *бесперспективный*- *неперспективный*. По данным МАС, в русском языке существует более тридцати коррелятивных пар производных прилагательных с соотносительными приставками *без* – и *не*-, например: *безграмотный* – *неграмотный*.

По характеру семантической соотносительности изучаемые коррелятивные пары можно условно разделить на две подгруппы: семантически равнозначные типа *безвиный*-*невиный* и семантически неравнозначные типа *безвольный*- *невольный*. Следует отметить, что состав первой группы намного шире. Как видно из приведённых примеров, в парных отношениях находятся в основном прилагательные, т.е. имена прилагательные. Обозначая признаки определённых лиц, предметов и явлений, коррелирующие пары прилагательных указывают на отсутствие или отрицание признака, а также выражают значение «лишённый чего- н.» (*безрукий*).

Производные с префиксом *не* – выражают значения отрицания (*невесёлый*), противоположности (*неглупый*), отсутствия (*несчастный*), «характеризующийся отсутствием действия или состояния» (*неизменный*)

Модели образования однокоренных коррелятивных производных являются открытыми.

Нисходяще-восходящий тон в обыденном дискурсе

Ключевые слова: нисходяще-восходящий тон, дискурс, эмоция

1. Изучение интонации в контексте дискурса приобретает все большую актуальность в современной лингвистике. Правильное понимание интонации -это есть основное условие общения. Эмоции могут передаваться благодаря акустическим характеристикам голоса, которые определяются психологическим состоянием человека в момент разговора. Британские лингвисты различают несколько типов английской интонации, основными из которых являются понижение и повышение, также повышение – понижение. Питффер Роуч отмечает, что «если рассмотреть коммуникацию в широком смысле, то можно предположить, что интонация, с которой произнесено то или иное выражение, может помочь слушателю понять намерения говорящего».

2. Нисходяще – восходящий тон один из сложных тонов современной английской речи. Обычно. Различают два типа нисходяще-восходящего тона: 1) fall + rise 2) fall - rise. Первый тип (fall + rise) реализуется на двух словах, разъединенных другими словами. Второй тип (fall - rise) реализуется на одном слове.

3. Нисходяще – восходящий тон может употребляться в предложениях выражающих коррекцию, уточнение, переспрос.

-His 'name is ,John. -∇David.

А также сомнение, предположение.

-'What 'color is her ,coat? –It may be ∇black.

4. Нисходяще-восходящий тон дает впечатление, что что-то осталось недосказанным и может выражать разные эмоции, такие как контраст, уточнение, возражение, сомнение, извинение, неуверенность, несогласие и т. д. Следующий разговор кроме значения несогласия, дополняется поправкой. В обыденном дискурсе нисходяще-восходящей тон может употребляться говорящим для создания дружливой, шутиливой, иногда ироничной обстановки. Данный тон содержит противопоставление элементов мысли, и выражает в основном несогласие. Нисходяще-восходящий тон в обыденном дискурсе также может являться элементом этикета.

*Каримуллина Г.Н, Каримуллина Р.Н.
Казанский федеральный университет*

Проблемы двуязычия в Республике Татарстан (на материале СМИ)

Ключевые слова: *двуязычие, русский язык, татарский язык, государственный язык*

С демократизацией общественных процессов языковые вопросы становятся объектом обсуждения не только в правительственных и научных сферах, но и в медиапространстве. В связи с этим представляется важным и актуальным рассмотреть региональную прессу Республики Татарстан с целью определения отношения к проводимой в регионе языковой политике.

Тема двуязычия в республиканских СМИ формируется из участников разных уровней: представителей власти, татарской и русской интеллигенции, представителей общественности. Ряд публикаций (как правило, официального характера) направлен на репрезентацию равноправного развития двух государственных языков, т.е. республиканские СМИ активно освещают все предпринимаемые действия в этом направлении [Васильева, 2017] и др.

Татароязычные СМИ в основном транслирует идею доминирования русского языка по всем аспектам «государственности». Эти публикации отражают идеи татарской интеллигенции, которых волнуют темы, связанные с сохранением и развитием татарского языка и культуры [Кэбиров, 2014] и др. В русскоязычном медиапространстве к большинству языковых вопросов проявляется довольно ровное отношение. В СМИ отсутствует жесткая оппозиция власти республики, дискуссионные аспекты двуязычия раскрываются, на наш взгляд, однообразно.

В целом анализ позволяет сделать вывод, что татарский и русский языки в Республики Татарстан не имеют равного статуса – русский язык в ряде областей продолжает оставаться единственным языком общения. Отсутствие мотивации изучения татарского языка, несовершенство методик его преподавания – основные проблемы, не позволяющие татарскому языку стать языком межэтнического общения.

К проблеме фразеологического параллелизма в немецком и русском языках

Ключевые слова: *фразеологическая общность, метафора, метонимия, сравнение*

Фразеология представляет собой лингвистическую универсалию. В определенной степени универсальны и основные свойства, категории, явления, процессы и т. д., предопределяющие становление межъязыковой фразеологической общности. Возникновение фразеологического параллелизма в немецком и русском языках характеризуется полным или частичным совпадением как плана содержания, так и плана выражения. Формирование фразеологического параллелизма основывается на одинаковом переосмыслении исходных свободных словосочетаний и детерминируется в значительной степени действием универсалий, которые в конечном итоге составляют две главные группы: лингвистические универсалии и универсалии человеческого существования.

Одинаковое переосмысление аналогичных переменных словосочетаний в немецком и русском языках наступает по линии отдельного или совокупного метафорического, метонимического переноса и образного сравнения.

Большинство фразеологических параллелизмов базируется на метафоре, например: *Schritt für Schritt – шаг за шагом; Schulter an Schulter – плечом к плечу.*

Немногочисленную группу по сравнению с метафорическими фразеологическими параллелизмами составляют образования, основанные на метонимическом сдвиге: *Gürtel enger schnallen – затянуть потуже пояс.* Можно также сравнить также фразеологические параллелизмы, характеризующиеся синекдохическим сдвигом как разновидность метонимического переноса: *erster Hand – из первых рук.* В самостоятельный тип выделяются фразеологические параллелизмы, основанные на образном сравнении, уступающие в количественном отношении метонимическим и тем более метафорическим фразеоло-

гическим параллелизмом: *расти как грибы (после дождя) – etw. schießt aus dem Boden (wie Pilze)*. В целом тропы, являясь универсальными лингвостилистическими средствами фразеологизации, имеют важное значение для формирования фразеологических единиц и играют большую роль в развитии фразеологического параллелизма.

Перова Е.Ю.
Московский государственный
лингвистический университет

Исследования славянских языков (русский, польский, сербский) на основании их сходства

Ключевые слова: *славянские языки, литература, лингвистика*

Славистика за века своего становления и развития в качестве научной дисциплины прошла длинный путь. Изучение славянских языков представляет собой достаточно развитую ветвь языкознания, обладающую широким спектром методов, не только лингвистических, эта дисциплина продвинулась в сравнительно-историческом изучении и реконструкции славянских языков. Тем не менее, большой спектр вопросов все еще не получил достаточного освещения. В процессе современных исследований в данной области обращение к ее ключевым моментам становится поводом для дальнейшего дискурсивного анализа, привлекающего междисциплинарные методы исследования.

Славянские языки обладают рядом самобытных особенностей, проявляющихся на всех языковых уровнях. Славянским языкам присущи общие характерные черты, обусловленные единым языковым корнем, схожестью исторического пути, с другой стороны, каждый национальный литературный славянский язык уникален. В связи с этим изучение родственных славянских языков может представлять значительную трудность даже для самих славян, не говоря о носителях языков, принадлежащих к другим языковым группам.

Говоря о научных методах, используемых в области славистики, в первую очередь уместно выделить подходы, составляющие методологическую базу лингвистического компаративизма в целом.

Целесообразно говорить также о типологическом и сравнительно-исторических методах, поскольку большое внимание уделяется именно сопоставлению как языков славянской группы между собой, так и выявлению различий между славянскими языками и другими группами индоевропейской семьи. При этом важным становится дискурсивное изучение узловых семантических для данных языков лексических единиц (таких, как «дом», «град», «путь» и др.).

На современном этапе в лингвистике активно привлекается изучение литературы, особенно древнейших её памятников. Относительно русской культуры можно говорить о литературоцентричности. Именно это направление исследований позволяет не только убедиться в верности реконструкции праславянского языка, но и служит отправной точкой для отслеживания дальнейшей дифференциации славянских языков.

Рухадзе Н.Т., Асланова Э.В.

Тбилисский государственный университет

им. Ив. Джавахишвили

Языковые контакты – особенности процесса заимствования удинским языком азербайджанских лексем

Ключевые слова: *удинский язык, нахско-дагестанская подгруппа языков, языковые контакты, лезгинская группа языков*

Удинский язык, относящийся к лезгинской группе нахско-дагестанских языков иберийско-кавказской языковой семьи, распространён в Грузии в селе Зинобиани, а также в Азербайджане в селе Нидж. Большая часть азербайджанских заимствований проникла в ниджский диалект удинского языка, а также в другие языки лезгинской группы нахско-дагестанских языков, распространённых на территории Азербайджана. *Процесс проникновения и освоения азербайджанских заимствований был намного сложнее, чем это может показаться на первый взгляд, так как анализируемая лексика заимствована азербайджанским языком из близкородственного турецкого языка.*

В докладе представлен анализ имен существительных и имен прилагательных, составляющих основную часть слов, проникших в удинский язык непосредственного из азербайджанского. Что же касается этимологии исследуемых нами лексем, то это предмет отдельного рассмотрения.

Имена существительные:

- уд. kada<qardaş (азерб.) - «старший брат»
- уд. nəvə<nəvə(азерб.) «внук»
- уд. xala<xala (азерб.) – «тетя» (сестра мамы)
- уд. əmik<əmi(азерб.)– «дядя» (брат отца)
- уд. uəznə (нидж. uəznə)<uəznə(азерб.) - «зять»
- уд. bacanağ<(азерб.) bacanaq - «своячница»
- уд. q'əon < qayın (азерб.)-«шурин»
- уд. cühür< (азерб.) cüyür– «серна»
- уд. tək < (азерб.) təkə, dağ keçisi -«коза»
- уд. q'uda <quda (азерб.) - «свояк»
- уд. q'om< qohum (азерб.)«родственник»
- уд. хоу< soy-kök (азерб.)-«род», «племя»
- уд. maral< maral (азерб.) –«олень»
- уд. toşan<(азерб.) dovşan - «заяц»
- уд. q'az< qaz (азерб.) - «гусь»
- уд. ördäg< (азерб.) ördək - «утка»
- уд. çalajan< (азерб.) çalağan - «ястреб»
- уд. q'arğodalı<(азерб.) qarğıdalı - «кукуруза»
- уд. zoq'al < (азерб.) zoğal- «кизил»... и т.д.

Имена прилагательные:

- уд. əjbəcər <əybəcər(азерб.) - «уродливый»
- уд. lal<lal (азерб.) - «немой»
- уд. kar<kar(азерб.)- «глухой»
- уд. acıxlu<acıqlı (азерб.) - «злой»... ит.д.

Как показали наши наблюдения, влияние азербайджанского языка проявляется на всех иерархических уровнях удинского языка, в частности, как в лексике (в большей степени), так и в фонетике, и грамматике.

Изучение заимствованной лексики способствует исследованию азербайджано-удинских языковых контактов и проведению типологических параллелей между неродственными языками.

ЗАЯВКА УЧАСТНИКА
«Актуальные проблемы прикладной лингвистики»
Международная научная конференция

Ф.И.О. (полностью)	Рухадзе Нино Трифоновна
Ученая степень, звание	Профессор, Старший специалист,
Место работы, город, страна	Грузия Тбилисский государственный университет им. Ив. Джавахишвили Факультет гуманитарных наук Институт Кавказоведения
Номер телефона	+995 599 32 70 21
Адрес электронной почты	nino.rukhadze.h@tsu.ge
Название доклада	Языковые контакты–особенности процесса заимствования удинским языком азербайджанских лексем

ЗАЯВКА УЧАСТНИКА
«Актуальные проблемы прикладной лингвистики»
Международная научная конференция

Ф.И.О. (полностью)	Асланова Эльвира Валерьяновна
Ученая степень, звание	PhD Кавказоведения, приглашенный педагог
Место работы, город, страна	Грузия Тбилисский государственный университет им. Ив. Джавахишвили Факультет гуманитарных наук Институт Кавказоведения
Номер телефона	+995 599 08 72 11
Адрес электронной почты	Elat-81@mail.ru
Название доклада	Языковые контакты–особенности процесса заимствования удинским языком азербайджанских лексем

Метафорическая компетенция в обучении фразеологическим единицам

Ключевые слова: *когнитивно-ориентированный подход, метафорическая компетенция, фразеологические единицы, оппозиционные концепты*

Исследование посвящено одной из наиболее актуальных проблем методики преподавания иностранного языка: путям и способам реализации достижений когнитивной лингвистики в лингводидактике и методике. Более детально рассмотрению подлежат преимущества когнитивно-ориентированного подхода в обучении фразеологическим единицам.

Наибольшую трудность для изучающих иностранные языки всегда представлял фразеологический фонд языка, так как фразеологические знаки традиционно рассматривались в качестве застывших элементов языка, и одним из основных способов освоения фразеологического материала было его механическое заучивание в качестве готового продукта. Однако с внедрением и широким использованием методов когнитивной лингвистики во фразеологических исследованиях удалось установить, что в основе значений фразеологических единиц лежит не только определенный набор образов, присущих той или иной культуре, но и определенные концептуальные метафоры. Осознанный подход к овладению языковым материалом и обращение внимания студентов на глубинные основания формирования значений фразеологических единиц может облегчить процесс ознакомления с новыми единицами и их запоминание. В данном случае формирование у изучающих иностранные языки метафорической компетенции видится в качестве основы не только успешного овладения вербальным кодом, но и в конечном счете культурным, т.е. приобщения к культуре и концептуальной системе чужого лингвосоциума.

В докладе освещаются некоторые способы реализации когнитивно-ориентированного подхода в обучении фразеологическим единицам английского языка на практических занятиях и результаты

эксперимента, проводимого со студентами второго курса Московского государственного лингвистического университета, направленного на проверку эффективности формируемой у студентов метафорической компетенции при декодировании значений незнакомых фразеологических единиц и их последующей ретенции. В эксперименте использовались антонимичные фразеологические единицы, репрезентирующие оппозиционные концепты «success – failure». Таким образом дополнительно проверялась релевантность подачи языкового материала в оппозиции (в виде бинарных оппозиций и синонимико-антонимических групп).

II BÖLMƏ:

SOSIOLİNGVİSTİKANIN NƏZƏRİ VƏ PRAKTİK MƏSƏLƏLƏRİ

Abdinova H.M.

Azərbaycan Kooperasiya Universiteti

İngilis dilinin qloballaşması və onun Azərbaycan dilinə təsiri

Açar sözlər: *qloballaşma, mədəniyyətlərarası ünsiyyət, anqlisizm, ingilis dili, alınma sözlər, kütləvi mədəniyyət, informasiya cəmiyyəti*

Qloballaşma prosesləri insan cəmiyyətinin bütün aspektlərini əhatə edir - iqtisadiyyat, maliyyə, əmək, informasiya, intellektual resurslar, təhsil, elm, incəsənət və s. Aydındır ki, qloballaşma prosesləri lingvistik aspektlərə malikdir, bu yalnız müasir dünyada dilin yayılmasının kəmiyyət göstəricisi kimi sayılmamalıdır.

Yeri gəlmişkən, əgər tədqiqatçı dünya üzərində bir və ya bir neçə dildə danışan insanların sayının mexaniki hesablanması mövqeyində dayanarsa, ingilis dilinin bu siyahıda ilk sırada yer almadığını etiraf etməlidir və buna görə də, o qlobal ünsiyyət dili kimi qəbul edilmişdir. İngilis dili haqqında danışarkən, onun əsasən biznes, təhsil, elm və mədəniyyət sahələrində öz əksini tapdığını vurğulamaq lazımdır. Fakt etibarı ilə, qloballaşmanın mənfi tərəflərindən biri də, milli mədəniyyətdən ingilis dilinə çevrilən qlobal mədəniyyətə keçidin qorxusudur. Məsələn, Azərbaycan dilində mövcud olmayan bir sıra müxtəlif kosmetik məhsullarının adlandırılması məqsədi ilə ingilis dilindən sözlər götürməklə öz həllini tapdı: *make up* – makiyaj, *concealer* – qələm-korrektor, *peeling-cream* – dərinin üst qatını götürən krem, *lifting-cream* – dərini qaldıran krem, *vanish-cream* – kapilyar toru götürən krem və s.

Azərbaycan dilində Amerikan filmlərinin geniş yayılması sayəsində *blokbaster*, *triller*, *kiborg*, kimi alınmalar ortaya çıxdı.

Aydındır ki, əksər hallarda gənclər slənqlər, ingilis alınmaları və bəzi fonetik ifadələrdən istifadə edirlər. Gənc nəslin xarici dilə sahib olmağa perspektivli olduğunu başa düşmək vacibdir və bu da müasir cəmiyyət

yətdə zərurət xarakteri daşıyır. Əslində, bir çox hallarda Anglicizmlərdən istifadə nitqimizə parlaqlıq və ekspressivlik gətirir, həmçinin gənclərin fikirlərini ingilis dilində ifadə etməyə kömək edir. Eyni zamanda, Anglicizmlər gənclərin düşüncələrini ən azı tərcümə səviyyəsində ifadə etmələrinə kömək edir və ingilis dilinə asanlıqla mənimsəmələrinə kömək edir.

Alizada L.V.

ATMU

Global English and Tourism

Key words: *globalization, sociolinguistics, global language, tourism*

A language achieves a global status when it shows a special role that is accepted in every country. The existence of a global language has a logical consequence. Rapid change after World War II has been extremely important stage for English to achieve a global status. The rapid development of technologies, marketing, advertising, development of science opens broad ways in the expansion of the language around the world. The language behind all these is English.

David Crystal in his book “English as a global language” defines the present-day world status of English as the result of two factors: “the expansion of British colonial power, which peaked towards the end of the nineteenth century, and the emergence of the United States as the leading economic power of the twentieth century. It is the latter factor which continues to explain the world position of the English language today”.

[David Crystal, 2003, 59-60]

In the XX century tourism became a serious global policy and consequently with the development of international mass tourism a new stage was opened in the formation of international tourism organizations.

In the tourist destinations of the world the signs in the shop windows are most commonly in English, restaurant menus present English version.

Consequently, English has achieved a global status and is widely used by different people to understand each other and to exchange with ideas. In the global world to communicate, to negotiate, and to make contacts between the tourists and the tourism-employees the role of English is indispensable.

Məkan kateqoriyasının metaforik ifadəsi

Açar sözlər: *məkan, metafora, metaforik ifadə, koqnitiv dilçilik*

Biz adətən bir-birimizin dilini necə anlayırıq? Fikirlərimiz dil vasitəsilə necə ötürülür? Ləkof və Conson qeyd edirlər ki, “Bizim ən əhəmiyyətli konseptlərimiz məkan metaforalarından təşkil olunmuşdur.” Berqson isə bildirir ki, “Biz həmişə fikrimizi dil vasitəsilə ifadə edirik və bu zaman daha çox məkan metaforalarından çıxış edərək düşünür və fikrimizi qarşı tərəfə çatdırırıq. Düşüncələrimizdə əks olunan bu cür yer bildirən metaforalar doğurdanmı fikirlərimizi əks etdirir? Bu suala müxtəlif dilçilər tərəfindən fərqli cavablar verilmişdir. Burada məkan konkret olan və insanların təcrübələrindən keçirdikləridir. Məkan nə riyazi, nə də mücərrəd anlayış hesab olunur. İnsanların məkana necə münasibət göstərmələri onun dərk olunması üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. [Morimitsu, 1988]

Koqnitiv dilçilik metaforalara yanaşmamızı dəyişdirərək elmə müəyyən dəyişikliklər gətirmişdir. Bizim məkan daxilində təcrübəmiz metaforik ifadələrin əksəriyyəti üçün əsaslı baza rolunu oynayır. İnsanların əksəriyyəti insan təcrübəsini öyrənməyi ən çətin məsələlərdən hesab edir. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, koqnitiv dilçiliyin inkişafı ilə bir sıra yeni və maraqlı yanaşmalar irəli sürülmüşdür. Bu yanaşmalardan birində bizi əhatə edən məkanda ortaya çıxan insan təcrübəsindən xüsusilə geniş şəkildə bəhs edilir. [Imre, 2012]. Belə ki, koqnitiv dilçilikdə məkan insan təcrübəsinin mühüm sahələrindən hesab olunur. Koqnitiv dilçililərə görə, məkan dəyişməzdir. Dominte qeyd edir ki, məkan bizim müəyyən vəziyyətimizi və hərəkətlərimizi özündə ehtiva edən kateqoriyadır. Alimlərin fikrincə, insan təcrübəsi ətraf mühiti müşahidə etməklə formalaşır, həmin ətraf mühit isə kifayət qədər subyektiv hesab olunur. Bunu isə onunla əlaqələndirirlər ki, “bizlər məkan daxilində mövcud olan ilk və ən qabaqcıl vizual məxluqlar hesab olunuruq.” [Imre, 2012]

Müxtəlif sistemli dillərdə "qadın" konseptinə dair bəzi qeydlər

Açar sözlər: *konsept, aspekt, linqvokulturologiya*

«Qadın» konseptinin öyrənilməsinə həsr olunmuş tədqiqatlarda göstərilir ki, «kişi» dili norma, «qadın» dili normadan yayınma hesab olunur.

Rus dilçiliyində «Qadın» konsepti əsasən linqvokulturoloji aspektdə nəzərdən keçirilirsə, Avropa dilçiləri daha çox psixo- və sosiolinqvistikaya diqqət yetirirlər.

Linqvokulturologiya dilçilik elminin xeyli cavan istiqaməti olsa da, onun əsasında duran əsas ideya – mədəniyyətin dil vasitəsilə öyrənilməsi fikri xeyli əvvəl dəfələrlə səsləndirilmişdi. Lakin dil və mədəniyyətin qarşılıqlı münasibəti məsələsi alimlər tərəfindən birmənalı həll olunmur. Bu məsələyə yanaşmaları bütövlükdə iki qrupa bölmək olar:

1. Dil və mədəniyyət məzmununa və funksiyalarına görə üst-üstə düşən müxtəlif mahiyyətlərdir.

2. Dil və mədəniyyət təmin hissəyə münasibəti kimi münasibətdədirlər. Bu yanaşmada dil mədəniyyətin komponenti və onun aləti kimi dərk edilir.

Linqvokulturoloji tədqiqatlar üçün frazeologiya yaxşı materiallar verir. Frazeoloji birləşmələr bu və ya digər xalqın dünyanı görməsi, onun baxışlarını, estetik hissləri, etik təsəvvürləri və mənəvi idealları üçün spəsifik olanı bir damla səhər şəhindəki kimi əks etdirirlər.

Avropa dillərinin (o cümlədən rus dilinin) frazeologiyası kişinin lider rolu stereotipini fəal dəstəkləyir. Amma qadın çoxlu çatışmazlıqları olan varlıq, «yarım adam» kimi qiymətləndirilir. Məsələn qismində qadın məntiqi, arvad ağı - *women 's reason vəs. kimi frazeoloji birləşmələr göstərilir. Bəzən dildə qadın yalnız kişiyyə deyil, ümumiyyətlə, insana qarşı qoyulur. Məsələn, all the world and his wife – çoxlu insan yığnağı; every mother's son – hamı bir nəfər kimi. Rus dilində bu baxımdan ən səciyyəvi belə atalar sözləridir: курица – не птица, баба – не человек; баба да бес – один в них весь.*

The reproduction of “immigration” as a negative social issue in the British parliament

Key words: *political discourse, immigration, ideology, social cognition, racism*

Immigration issues have long been in the centre of political discussions in the British parliament. There are two groups of politicians with quite different attitudes towards immigration and immigrants. The first group treats immigration as a problematic issue, this, contributing to the reproduction of ethnic inequality in society, whereas the second group speaks of immigrants as refugees who deserve empathy and hospitality. Traditionally, more humanitarian ideologies have been associated with Labour Party. Meanwhile, representatives of Conservative Party have mostly tended to treat immigrants in a racist manner.

In this connection, the study of political discourse enables to reveal definite expressions used by politicians to shape specific ideologies while speaking on immigration topics. It should be noted that some politicians represent a definite form of elite racism. However, they might do it in a delicate way using different strategies, which enable the formation of “ethnic consensus” within a society. Most of the debates on immigration have tended to focus on taking measures to restrict it.

The current paper will look at reproduction of immigration processes in political discourse in the British parliament. The focus will be made on studying word choice describing immigrants and immigration relations. The analysis will be based on certain examples taken from Theresa May’s speech held in 2015 at Conservative Party conference. It will be argued that the main reason why politicians describe immigration as “problematic” is related to the intention to form negative social cognition concerning immigration policy and restrict it.

*Gogaladze E.,
Ivane Javakhshvili
Tbilisi State University, Georgia*

**Grammatical Means of politeness:
Personal Pronouns and Their Polite Equivalents
of Modern Persian Language**

Key words: *politeness, speech etiquette, persian ta'arof, pronoun, pronominalization*

Polite language and proper forms of addressing, polite expressions and their norms are the key subsystems of *etiquette* forming the *Speech etiquette* of the language

Speech etiquette is the system of requirements; rules and norms dictating how should be made spoken contact with the others, continued the communication and ended it in different situations. The main Etiquette situations are: greeting, addressing and mentioning, asking, apologizing, thanking etc.

Speech etiquette is realized at several levels: a. Lexical-phraseology, b. grammatical, c. stylistic and intonation.

This abstract provides discussion of grammatical means of showing politeness, in particular, the pronouns and specific characteristics of their use based on the example of Persian polite conversation (Persian Ta'arof).

Among the grammatical means of politeness the most interesting and many-sided one is the pronoun...

In almost all cultural languages, to be polite, in addressing or mentioning the plural forms of the pronouns in relation to the singular addressee are used, i.e. so called "formal-you-mode".

In Persian language, in addition to the personal pronouns in plural, to express politeness, there are used the other parts of speech as well, that can express the personal characteristics in given specific situation, i.e., in other words, the other parts of speech change their sphere of functioning in accordance with given situation and characterize a person fully or in part. Such phenomenon in the language is called "pronominalisation".

**Sosial kontekst sözün mənasının dəyişməsinə
təsir edən faktorlardan biri kimi**

Açar sözlər: *sosial kontekst, semantik struktur, sosiolinqvistika*

Dil, müxtəlif cəmiyyətləri, mədəniyyətləri və sosial qurumları təmsil edən insanlar arasında ictimai ünsiyyətin əsas atributlarından biridir. Sosiolinqvistika məhz dil və cəmiyyət arasındakı əlaqənin ikitərəfli xarakterini, müxtəlif sosial kontekstlərdə dildən istifadəni öyrənir. Sosiolinqvisitik tədqiqatların məqsədi dil daşıyıcılarının müxtəlif kontekstlərdə dildən istifadəsini aydınlaşdırmaq üçün sosial və dil fərqlərini öyrənməkdir. Sosial amillərin dil sisteminə, dildən funksional istifadəyə təsiri danılmazdır. Sosial struktur linqvistik struktura təsir edə və onu müəyyənləşdirə bilər. Dil strukturunun başqa səviyyələrinə nisbətən leksik səviyyə sosial faktorların təsirinə daha çox məruz qalır.

Dildən istifadəyə etnik mənsubiyyət, gender, yaş qrupu, sosial sinif və s. ictimai amillər təsir edir. Sözdə ictimai şüurun təsiri ilə müəyyən semantik dəyişikliklər müşahidə olunur. Söz hər bir sosial kontekstdə fərqli sosial, mədəni, peşə qruplarının nitqində yeni məzmun kəsb edir və nəticədə çoxmənalı sözə çevrilir. Sosial kontekst dedikdə, insanların yaşadığı, təhsil aldığı ictimai mühit, ünsiyyət prosesində mənanın açıqlanmasını şərtləndirən mühit nəzərdə tutulur. Yaşadığımız cəmiyyətin norma, dəyər və adət-ənənələri sosial konteksti əmələ gətirir. Sosial kontekstdə dil yalnız ünsiyyət vasitəsi deyil, həm də ictimai münasibətlərin yaradılması və qorunub saxlanması vasitəsidir.

Söz hər bir sosial kontekstdə yeni məna kəsb edə, beləliklə onun semantik strukturu dəyişikliyə uğraya bilər. Söz müəyyən ictimai-tarixi proseslərlə əlaqədar yeni mənada istifadə edilə bilər. Demək, sözün semantik qatında baş verən dəyişikliklər, təkcə linqvistik deyil, həm də sosial səbəblərdən irəli gələn qanunauyğunluğun nəticəsidir. Müxtəlif kommunikasiya şəraitlərində sözdən istifadə sözün semantik strukturunun zənginləşməsinə gətirib çıxarır.

“Emojilər” yeni ünsiyyət vasitəsi kimi

Açar sözlər: *emoji, tərcümə, vasitə, ünsiyyət, internet kommunikasiyası*

Son dövrlərdə kompüter ünsiyyəti insanlara o dərəcədə təsir edir ki, artıq “kompüter vasitəsilə ünsiyyət” deyil, birbaşa “kompüter ünsiyyəti” termini işlədilir. Məsələn, telefonla danışırıq, kompüterlə yazışıq, müxtəlif şəxslərlə ünsiyyət saxlayırıq və s. İşlətdiyimiz texnika bizə o qədər doğmalaşır ki, hətta onun insan tərəfindən hazırlanmış bir cihaz olduğunu belə unuduruq. Sanki canlı insan üzərindən ünsiyyətimizi qururuq. Emojilər vasitəsilə ünsiyyət də belə ünsiyyət növlərindəndir. Fərqli dillərdə danışan, yazan insanlar emojilərdən istifadə edərək bir-birilərini asanlıqla anlaya və ünsiyyət qura bilirlər. Artıq müasir dünyada emojilər tərcümə vasitəsi kimi qəbul edilir.

“Emoji” sözü ingilis dilində /picture/ “şəkil” və /moji/ “letter, character” “hərflər, işarələr” mənalarını verir. Beləliklə, emoji sözünün mənası “şəkil-söz” mənasını verir. Yazılı mətnə işlədilən hər bir emojinin fərqli dillərdə eyni mənası olduğu müşahidə edilir. Bulud emojisi (☁) buludun cizilmiş piktoqrafik formasını yaradır. Günəş emojisi (☀) üfünün arxasından doğan günəşin ideoqrafik formasını təsvir edir.

Emojilər qlobal dünyada yazılı mətnlərin dərk edilməsini təmin etmək məqsədi daşıyır. Məsələn, *üz* emojilərini, yaxud *gülən üzlərin* emojilərini götürək. Az və ya çox dərəcədə üz ifadələrinin təsviri kultural olaraq neytral yaradılmışdı. Emojilərdə işlədilən üz rəngləri sarı rəngdə olur. Sarı rəngin işlədilməsi irq, yaxud etnik fərqliliyin müəyyən edilməməsi üçün, yəni oxşar üz xüsusiyyətlərini ortadan qaldırmaq üçün işlədilmişdi. Emojiləridə əks olunan üz formalarının dəyirmi olması üz quruluşunun spesifik detallarını azaltmaq məqsədi daşıyır. Dünyanın müxtəlif yerlərində işarələr artıq adi simvola çevrilmişdi və onların şərhli fərqli dəyişikliklərlə məhdudlaşır. Bu məhdudluğa emoji istifadəçilərinin yaşı və onların geo-tarixi keçmişləri aiddir.

İzafiliyin sosiolinqvistik aspektləri

Açar sözlər: *dil, nitq, izafilik, sosial şərait*

Dil sosial amil olduğuna görə dil və danışıda təzahür edən bütün proseslər birbaşa dilin və sosiologiyanın əlaqəsi ilə şərtlənir. Bu baxımdan informasiya nəzəriyyəsinin dilçiliyə gətirdiyi yeniliklərdən biri olan izafilik (redundantlıq) xüsusi əhəmiyyət kəsb edir [Veysəlli F.Y., 2017, 91]. Həmçinin pleonazm kimi xarakterizə edilən bu dil hadisəsinə “Dilçilik ensiklopediyası”nda verilən şərhə görə “İzafilik elə informasiyadır ki, ünsiyyət maneəsiz həyata keçərkən, həmin o informasiya olmasa ünsiyyət pozulmaz”.

Dilin bütün yaruslarında təzahür edən izafilik nitq elementlərinin artıqlığı ilə xarakterizə olunaraq müəyyən amillərlə şərtlənir. Məlumdur ki, ünsiyyət prosesi müəyyən sosial şəraitdə gerçəkləşir. Bu zaman nitq vahidlərindən istifadə ünsiyyət prosesində iştirak edənlərin sosial identikliyi ilə əlaqədar olur. Dilçilikdə qənaət prinsipinə qarşı qoyulan bu dil hadisəsi sosial şəraitə uyğun olaraq fərqli əhəmiyyət kəsb edə bilər. Belə ki, bəzən fikrin lakonik ifadəsinə ehtiyac olduğu halda lazımsız və artıq ifadə sərfi nitqə xələl gətirə bilər. Xüsusən natiqlik sənətində bu fakt fikrin qısa və lakonik ifadəsi ilə səciyyələnir. Lakin izafiliyi həmişə nitqdə qüsur hesab etmək olmaz. Fərqli sosial şəraitdə izafilik informasiyanın düzgün dərk edilməsinə təkan verə bilər. L.R.Zinderə görə, “danışığın düzgün dərk, yalnız rəhbərin keyfiyyətindən yox, həm də məlumata xas olan izafilikdən asılıdır” [Зиндер. Л.Р., 1979, 58]. Məsələn, azyaşlılarla dərs prosesi zamanı izafilik məlumatın düzgün dərkinə kömək edir. Bundan əlavə, dil daşıyıcılarının düşüncələrini ifadə etmək ehtiyacından irəli gələrək, artıq ifadə sərfi danışanların cəmiyyətdə tutduqları mövqedən, məqsəd və niyyətindən asılı olur. Beləliklə, izafiliyin dil və danışıda təzahürü onun sosiolinqvistik aspektləri ilə birbaşa əlaqəlidir.

Diskursun dərkində linqvokulturoloji informasiyanın rolu

Açar sözlər: *diskurs, linqvokulturologiya, konseptosfer, dünyanın mənzərəsi*

Bir konseptosferdə formalaşmış dünyanın mənzərəsi diskursda dil və verbal və qeyri-verbal vasitələrinin köməkliyi ilə realizə olunur, sonra başqa konseptosfer daşıyıcısı tərəfindən qavranılır. Bir dildən digərinə tərcümədə bu proses iki qat getdiyindən (adresant – adresat/adresant - adresat) onu konkret diskurslar əsasında nəzərdən keçirmək prosesə daha dərinədən nüfuz etməyə imkan verir.

Əsərin yarandığı dövrün əlamətləri linqvokulturoloji informa-siya şəklində onda öz əksini tapır. Linqvokulturoloji informasiya xalqın mental yaddaşında konseptləşmiş şəkildə saxlanılır, diskursda çatdırıldıqda isə konkret məna kəsb edir və yenə də adresatın hazırlıq səviyyəsindən, yəni konseptosferinin zənginliyində asılı olaraq qavranılır və dərk edilir.

V.Qafarov S.Vurğunun «Azad ilham» əsərindəki «Siz ey yeddisini doğan analar...» sətirinə aydınlıq gətirməyə çalışaraq şeirin özündə əks etdirdiyi konseptlər sırasını və onların bütövlükdə məcmusunun əks etdirdiyi konseptosferi, çatdırmalı olduğu dünyanın mənzərəsinin dərk prosesinin necə getdiyini daxildən izah edir və ən müxtəlif mənbələrə və folklor nümunələrinə müraciət edərək şairin sətri arxasında duran linqvokulturoloji informasiyanı açmağa çalışır.

Aşıq ədəbiyyatının qıfılənd janrı linqvokulturoloji informasiyanı açmağın müxtəlif səviyyələrini görməyə imkan verir. Məsələn, Xəstə Qasımın «Daimül-övrət» qıfıləndinə yazılmış iki cavabın (Aşıq Ələsgər və Aşıq Miskin Bürcü tərəfindən) timsalında görmək, bu üç aşığın konseptosfer səviyyələrinin tamamilə fərqli olduğunu söyləməyə əsas verir və diskursdakı linqvokulturoloji informasiya-nın açılmasının konkret fərdlərin konseptosferlərinin üst-üstə düşmə səviyyəsindən asılı olduğunu göstərir.

Are Americans destroying the English Language?

Key words: *American English, British English, destroying the language, real culprit*

Açar sözlər: *Amerikan İngiliscəsi, Britaniya İngiliscəsi, dilin korlanması, əsl təqsirkar*

Ключевые слова: *Американский английский, Британский английский, разрушение языка, реальный виновный*

Admittedly, English is not a language of communication used with uniformity only in Britain, but also in Australia, in the USA and in New Zealand, in Canada and in India, etc. For the first time, such kind of spread of English was captured by Braj Kachru in terms of three Concentric Circles of the language: The Inner Circle, the Outer Circle, and the Expanding Circle. [Kachru.B,1992, p38]. Only two main variants, which are in the inner circle, British and American English was debated over half a century. These two nations always blamed each other for “ruining” English. In this thesis we aim to trace historical “real culprit” and identify who is indeed ruining English. John Algeo in his popular “America is ruining the English Language” cites that his royal highness the Prince of Wales was reported by the Times as complaining to a British Council audience that American English is very corruptin [Bauer.L andTrudgill.P,1992,p176]. Americans are accused in the following changes: corrupt spelling (honor-honour), discordant sounds (post-vocalic /r/, “flat” /a/), double negatives, ending sentences with prepositions, singular they, using nouns as verbs. Interestingly, Shakespeare, the best-known source of Modern English, deviated some words in his plays. The word “honour” is found 393 times in the First Folio of Shakespeare’s plays (published in 1623), while the spelling “honor” occurs 530 time. The post-vocalic /r/ in Standard American was actually pronounced in Middle English period by all classes and in all regions of the country, until the 15th century.

The possible conclusion is that the real culprits are British, consequently, Americans inherited this ruin from the British as a result of colonization.

References:

Laurie Bauer and Peter Trudgill, *Language Myth*, Penguin 1992, p 176
Kachru Braj, *The Other Tongue: English across cultures*, University of Illinois Press, 1992, 38

Məhərrəmovə N.Ç.
ADU

Dinc yanaşı yaşamanın sirri və ya zənginləşən leksika

Açar sözlər: *multikulturalizm, dil, leksika, mədəniyyət, tolerantlıq*

Multikulturalizm hamı tərəfindən qəbul edilən, müxtəlif mədəniyyətlərə sevgi ilə yanaşan dinc, yanaşı yaşamadır. Məhz bu cür yaşamanın sirri multikulturalizmin prinsip və amallarında mövcuddur.

Orta əsr Britaniya multikulturalizminə nəzər salsaq, mühacirlərin özləri ilə gətirdiyi leksika bu ölkənin dilinin leksikasının zənginləşməsinə öz töhvəsini vermişdir. Belə ki, mühacirlərin İngiltərədə ehtiyac duyulduğu, öz ölkələrinə xas peşə ilə məşğul olması, sözü gedən leksikanın zənginləşməsinə şərtləndirmişdir.

Orta əsrlərdə İngiltərəni evi hesab edən müxtəlif peşə sahibləri mühacirlərin həyat tərzini və Britaniya leksikasına təqdim etdikləri bəzi sözlər diqqət çəkir ki, onlardan biri də Alice Spyner adlı qadının həyat hekayəsi ilə bağlıdır. O, 1140-cı ildə İngiltərədə yaşayan və işləyən İrlandiyalı qadın olmuşdur. Alisin doğulduğu məkan onun soyadından aydın olur. O yun üzrə “spinner” (yun əyiricisi) idi. O və onun kimi insanların fəaliyyəti İngiltərə yun sənayesi üçün çox mühüm əhəmiyyət kəsb edirdi. Alisin tərəfdaşlarından çoxu başqa ölkələrə üz tutmuşdular. O, orta əsrlərdə vacib peşə sahəsinə malik az sayda qadın işçilərdən biri idi. Onun şəxsi ticarəti subay, sərbəst qadın sözlünə yaxın mənada, ‘spinster’ sözünün meydana gəlməsinə təkan vermişdir. Şotlandlar Cənubi İngiltərədə çoxluq təşkil edən mühacirlərdən idilər.

Beləliklə, orta əsrlərdə mühacirlər öz fəaliyyətləri ilə bərabər, həm də orta əsr Britaniyasının leksik inkişafına öz töhvəsini verməkdə idilər.

Tarixin sirlərlə dolu etruskları

Açar sözlər: *etrusklar, yazılar, abidə, xalq, tarix*

Bu gün etrusklar tarixin açılmamış sirləri sırasındadır. Belə ki, bu xalq haqqında çox araşdırmalar olmuş, lakin tarixçilər yekdil fikrə gələ bilməmişlər.

Otuz etrusk qəbrindən götürülən nümunə və DNT təhlilləri bu xalq haqqında bəzi mülahizələr irəli sürməyi təklif edir. Bu tədqiqatlarda etruskların Anadoludan İtaliyaya səfalət, qıtlıq və aclıq ucbatından gətirdiyi bildirilir. Bundan başqa etruskları türklərlə bağlayan digər bir fakt Orxon – Yenisey abidələrinə gedib çıxır. Belə ki, buradakı runa yazısı bu xalqlar arasındakı bağlılıq ehtimalını bir qədər də gücləndirir.

Qeyd etməliyik ki, etrusk yazılarının açıla bilməməsi müəyyən səbəblərlə bağlıdır ki, bunlardan biri də Avropa etruskoloqları arasında türkoloqların olmamasıdır.

Z.Mayane “etrusklar danışmağa başlayır” kitabında qeyd edir ki, özlərini “arsena” adlandıran “turşalar” ilk dəfə İtaliyada yaşamağa başladılar. Bu eramızdan əvvəl VIII-IX əsrlərə təsadüf edir. Onlar Anadolu sivilizasiyası ilə bağlı xeyli elementlər gətirmişlər” [1, s.45]. Z.Mayane “elementlər” dedikdə buraya ritualları, məzar memarlığını, incəsənətdə meydana gələn yeni motivlər aləmini, Şərq ecazarlığını və bir də izahının bu gün də verilməsi mümkün olmayan “Tarkon” adını daxil edirdi. Bundan əlavə, “Alp-en” epiteti də bu xalqın türklərə gedib çıxan əlaqələrindən xəbər verir.

Beləliklə, öz sirlərini verməkdə qısqanc olan etruskların daş və digər əşyalar üzərinə həkk olunan yazıları susmaqda davam edir və araşdırmalara çağırır.

Variativlik nəzəriyyəsi: sosiolinqvistik aspekt

Açar sözlər: *variativlik, sosiolinqvistika, ünsiyyət*

Variativliyin sosiolinqvistik modelləri arasında dilçilər üçün maraqlı bir model məşhur amerikan dilçisi U.Labovun irəli sürdüyü linqvistik müxtəliflik (linguistic variable) modeli olmuşdur. Onun fikrincə, variant seçimini şərtləndirən əsas amillər danışanın yaşı, cinsi, etnik mənsubiyyəti və sosial-iqtisadi statusu ola bilər. Hətta bu 4 əlaməti sosiolinqvistikanın “böyük dördlüyü” adlandırırlar. Bir qrup dilçilər bu siyahıya təhsil, yaşayış məkanı, ictimai vəziyyət və digərlərini də əlavə edirlər.

Bu sosiolinqvistik ideyaların daha sonrakı inkişafı funksional qrammatikanın banisi M.A.Hallideyin əsərlərində öz əksini tapmışdır. O, öz əməkdaşları P.Stevens və A.Makintoşla birgə variativliyin iki tipini müəyyənləşdirmişdir. [Hallidey M.A., 1964]

Variativliyin I tipini onlar “user-related”, yəni ünsiyyətin iştirakçılarının variativliyi adlandırmışlar. Bura ərazi, sosial və tarixi cəhətdən fərqlənən dialektlər, dilin qanunauyğunluqlarına tabe olan və olmayan formaları və müxtəlif dil səviyyələri, xüsusilə fonetik səviyyə ilə bir-birindən fərqlənən formalar aid edilir.

Variativliyin II tipi “use-related”, yəni işlənmə funksiyasına görə fərqlənən variativlik tipidir. Bura Hallidey müxtəlif işlənmə tiplərinə uyğun gələn dil variantlarını – registrləri aid etmişdir. Registrlər bir-birindən fonetik, qrammatik, leksik səviyyələrdə fərqlənməklə yanaşı, yerinə yetirdikləri funksiyalara görə də seçilir. Məsələn: *Shall I declare the dinner open? Let's have dinner. Now we are going to have dinner.* Qeyd edilən nümunələrdəki fərqlər ingilis dilinin fərqli variantlarında – Britaniya, Amerika, Kanada, Avstraliya variantında danışan şəxslər tərəfindən müxtəlif kontekstlərdə seçilərək hətta fonetik cəhətdən müxtəlif tərzdə tələffüz olunacaq dərəcədə bir-birindən fərqlənə bilər.

Qeyd edilənləri nəzərə alaraq belə nəticəyə gəlmək mümkündür ki, məqsəd dil variativliyinin mədəniyyət, cəmiyyət, şəxsiyyət və s. ilə sıx vəhdətdə inkişaf etdiyini və məhz bu faktorların variant seçiminə birbaşa təsir etdiyini göstərməkdən ibarətdir.

Xarici dil tədrisinin linqvokulturoloji aspektləri

Açar sözlər: *dil, mədəniyyət, linqvokulturologiya, realiya, frazeologizm*

Dil, ilk növbədə, ünsiyyətin təmin olunması məqsədilə öyrənilir və tarixən ictimai, iqtisadi, eləcə də siyasi əlaqələr insanlara yeni dilləri mənimsəmək, bu dillərdə danışmaq, kommunikasiya qurmaq, fikri ifadə etmək, həmçinin başa düşmək üçün lazım gəlmişdir. Müasir dövrdə də dilin əsas funksiyası – ünsiyyət funksiyası dil tədrisində mühüm amil olaraq nəzərə alınır. Bununla yanaşı, hazırda xarici dilin tədrisi məqsədləri və öyrənilən dilin tətbiqi sferaları xeyli genişlənmişdir. Ali təhsil müəssisələrində xarici dilin tədrisinin aparıcı istiqamətini həmin dilləri tədris edəcək kadrların – müəllimlərin hazırlanması təşkil edir. Digər istiqamət öyrədilən dil üzrə tərcüməçilərin yetişdirilməsini nəzərdə tutur. Eyni zamanda xarici dil, xüsusən də beynəlxalq dil müxtəlif ixtisas sahiblərinin məcburi bir fənn olaraq qalır. Qeyd edilən üç istiqamətdə xarici dilin tədrisində müəyyən fərqlər nəzərə alınır. Məsələn, sahə mütəxəssislərinin öz ixtisasları üzrə leksik minimumu mənimsəməsi, bu mövzuda danışmaq, dinləyib başa düşmək bacarıqları qazanması vacibdirsə, tərcüməçilərin yeni dili daha çoxtərəfli bilməsi lazım gəlir. Regionşünaslıq ixtisaslarında isə müvafiq regionun xüsusiyyətləri də dilin öyrədilməsi prosesində diqqət mərkəzində olur. Bütün bunlara baxmayaraq, hər hansı bir dilin tədrisi həmin dilin daşıyıcısı olan etnosun, millətin mədəniyyəti ilə yaxın tanışlıq şərtini ortaya atır. Təsadüfi deyil ki, müasir dövrdə dil tədrisinin linqvokulturoloji aspektləri alimlərin diqqət mərkəzində duran aktual problemlərdən biri sayılır. Bu sahə ilə linqvokulturologiya məşğul olur. Linqvokulturologiya mədəniyyətlə dilin qarşılıqlı əlaqəsini və qarşılıqlı təsirini fəaliyyətdə öyrənən, kommunikativ prosesi dil və qeyri-dil məzmununun əmələ gətirdiyi bütöv struktur vahid kimi əks etdirən sintezləşdirici kompleks elmi istiqamətdir.

«Dil və mədəniyyət» lə etnopsixolinqvistika sıx bağlıdır. Etnopsixolinqvistika müəyyən adətlə bağlı davranış elementlərinin nitq fəaliyyətində ortaya çıxmasını, müxtəlif dil daşıyıcılarının verbal və qeyri-verbal davranışının fərqi təhlil edir, eləcə də iki və çoxdilliliyi müxtəlif xalqların nitq davranış xüsusiyyətləri kimi öyrənir və s. ».

Azərbaycan dilinin təmizliyi uğrunda mübarizə

Açar sözlər: *Azərbaycan dili, dilin təmizliyi, mübarizə*

Türk dilləri ailəsinin qərb oğuzcasına daxil olan Azərbaycan dili dünyanın ən qədim və zəngin dillərindən biridir. Azərbaycan dilinin lüğət tərkibinin əsasını qədim türk leksik qatı təşkil etsə də tarix boyu dilimiz alınmalar (monqol, ərəb-fars, rus-Avropa və s.) hesabına zənginləşmişdir. Bu alınmalar tarixin, xalqın süzgülündən keçərək dilimizdə vətəndaşlıq hüququ qazanmışdır. Artıq heç kim yüzilliklər boyu bizim üçün doğma-laşmış (məktəb, şagird, müəllim və s.) sözlərə yad ünsürlər kimi yanaşa bilməz. Baxmayaraq ki, qərb oğuzcasına daxil olan Türkiyə türkcəsində bu kimi alınmalar belə milli mənşəli (okul, öyrənci, öyrətmən və s.) sözlərlə əvəzlənir. Türkiyədə XX əsrin 20-ci illərindən başlanılan özləşmə-purizm (dili əcnəbi sözlərdən təmizləmək) prosesinin müsbət tərəfləriylə yanaşı, çatışmazlıqları da vardır (türk dilləri arasında anlaşmaya xələl gətirir və s.). Qeyd etmək istərdik ki, Azərbaycan dilində bu prosesin rü-seymlərinə hələ Xətəinin dövründə rast gəlinir (rəsmi fərmanların başlı-ğında “hökm” əvəzinə “sözümüz” yazılırdı).

Mədəni nitqə verilən əsas tələblərdən biri də onun təmizliyidir. Belə ki, ədəbi dilin normalarına uyğun gəlməyən dil vahidləri nitqdə işlədilmə-məlidir. A.Babəyev haqlı olaraq qeyd etmişdir: “Əsl ritorun nitqi bulaq suyu kimi şəffaf və təmiz olmalıdır.” Qloballaşma şəraitində dilimiz lokal (yerli) və qeyri-lokal (xarici) təsirlərə məruz qalmaqdadır. Azərbaycan ədəbi dilinə gətirilən dialekt, vulqar, jarqon və digər leksik vahidlər onun təmizliyini ala q otu kimi korlamaqdadır. Ən çox da bu təhlükəni yaradan getdikcə işlənmə dairəsi genişlənən və intensivliyi artan varvar (rusizm, türkizm və s.) leksikadır. T.Hacıyev yazmışdır ki: “Dilin saflığının qorun-masında yeganə çıxış yolu odur ki, sözalma prosesi nəzərdə saxlansın, ehtiyac olmayan söz gətirilməsin.” Hesab edirik ki, Azərbaycan dilinin tə-mizliyi uğrunda mübarizə aparmaq tək mütəxəssislərin deyil, hər bir azər-baycanlının mənəvi borcudur.

İroniyanın dilçilikdə yaranma tarixi və aktuallığı barədə

Açar sözlər: ironiya, tarix, tərif, ikimənahlıq

Müasir fransız dövrü mətbuatında ironiya və sarkazm fenomeninin tədqiqatı son zamanlar dilçilərin daim maraq dairəsindədir.

Çoxmənalı linqvokoqnitiv və diskursiv bir fenomen olaraq ironiya daim inkişafdadır və buna görə də dilçilikdə tədqiqat obyektinə olaraq dəqiq bir tərifə malik deyil. Yunan dilindən bəhanə kimi tərcümə olunan və istehza, rişxənd, məsxərə mənası verən ironiya məfhumu insanda belə hal yaradır ki, sanki, müzakirə predmeti görünən kimi deyil. Fransız Akademiyasının hər il nəşr etdiyi nüfuzlu LAROUSSE lüğəti ironiyanın tərifini aşağıdakı kimi təqdim edir: "*Raillerie qui consiste a dire le contraire de ce qu'on veut faire entendre. Eşitmək istədiyimizin əksini ifadə edən istehza və ya məs-xərə*". Eyni zamanda ironiya bəzi mənbələrdə, təfəkkürün estetik quruluşu yaxud "komponenti" kimi tərif edilir.

Aristotelin Ritorika əsərində geniş yer ayrılan ironiya fenomeni, sonradan romantiklərin və İntibah dövrünün humanist alimlərinin diqqət mərkəzində olmuşdur. Romantizm dövründə isə ironiya ritorikadan uzaqlaşaraq estetika sahəsində yeni müstəviyə keçmişdir. Modernizm ədəbiyyatında ironiya məfhumu melankoliya, yorğunluq kimi səciyyələndirilir. Postmodernizm dövrünə gəldikdə isə, burada ironiya hadisəsi semantik sahənin mərkəzində yer alır. Linqvistik baxımdan ironiyanın mənimsənilməsi ənənəvi olaraq məcazin və bədii təsvirin öyrənilməsi ətrafında cərəyan edir. Əksər hallarda ironiyanın fərqli cəhəti kimi onun «ikimənali» olduğu nəzərə çarpır. İroniya müəllifin müəyyən bir obyekt və ya fenomənə tənqidi münasibətinin ifadəsidir. İstehzal tərzdə "həqiqətin" birbaşa ifadə edilməməsi, əksinə ziddiyyətli formada təqdim edilməsi, ironiyanı daha da gücləndirir. Lakin çağdaş dövrün tədqiqatçılarına görə bu ziddiyyət ironiyanın yaranması və yayılmasında əsas şərt deyil.

İngilis dilində slənq anlayışının etimologiyası və onların yaranması yolları

Açar sözlər: *slənq, termin, etimologiya, leksikologiya, lüğət*

İngilis dilində leksik üslubi ifadə vasitələrinin bölgüsünə nəzər yetirsək görə bilərik ki, bu bölgü Azərbaycan dilindəkindən bir az fərqlidir. İngilis dilinin lüğət tərkibində olan slənqlər Azərbaycan dilində mövcud deyil. Slənq termininin etimologiyası leksikolo-giyanın ən dolaşq və mübahisəli məsələlərindən biridir. Yazılı formada ilk dəfə İngiltərədə 18-ci əsrdə istifadə olunmuşdur. O dövrdə bu sözün mənası “təhqir” idi. 1850-ci ildə bu termin geniş şəkildə istifadə olunmağa başladı və mənası “qeyri – qanuni” idi. E.Partric qeyd edirdi ki, 19-cu əsrin yarısından slənq termini “qeyri-qanuni danışq dili” mənasında işlənməyə başladı, halbuki, 1850-ci ildən əvvəl bu termin “vulqar dil” mənasını ifadə edirdi. Qeyd etmək lazımdır ki, slənq termini ilə yanaşı sinonim olaraq linqo, arqot, kant sözləri də istifadə olunurdu. Məhz F.Qrouz 1785-ci ildə “aşağı təbəqənin” lüğətində slənq terminini “kent” termininin sinonimi kimi göstərmişdir. O, lüğətin giriş hissəsində aşağı təbəqənin lüğətini 2 hissəyə ayırır və birinci hissəni kent və ya slənq adlandırır. Sonrakı dövrlərdə digər dilçilər F.Qrouzdan fərqli olaraq kent və slənqi bir-birindən fərqləndirmiş, lakin qeyd etmişdilər ki, onları tamamilə bir –birindən ayırmaq qeyri-mümkündür.

Yeni slənqlərin formalaşması prosesi çox zəngindir. Yeni slənqlər bir sıra yollarla yaranır: 1) məcazi yolla: *mental yawn – inanılmaz dərəcədə maraqsız insan, blood wagon- təcili yardım faytonu*, 2) hiperbolik yolla: *all-fired hot – çox isti*, 3) şəkilçilər vasitəsilə: *You are a hummer! – sən hörmətə layiq şəxssən*, 4) leksik qısaltma yolu ilə: *biz = business*, 5) abreviatur yolu ilə: *I've killed 40 Japs, not to mention that wog (= Wily Oriental Gentlemen –Hindistan sakini)*, 6) sözlərin arxadan başlayaraq yazılması: *top of reeb = pot of beer-* bir kasa pivə, 7) sözlərin birləşməsi yolu ilə - *stinkodora –ucuz siqaret*, 7) qafiyə, assonans, illiterasiya yolu ilə: *apples & pears – pilləkən*

İnternasionalizmlərin xüsusiyyətlərinə dair

Açar sözlər: *leksik qat, ekstralinqvistik amillər, internasionalizm*

Dilin leksik qatı insan fəaliyyətinin bütün sahələrində baş verən dəyişikliklərə reaksiya verir, onları sözlər vasitəsilə qeydə alır və dilin digər yarusları ilə müqayisədə daha tez yenilənir. Sözlərin dil-resipiyyentin daxili imkanları ilə: affiksləşmə, sözlərin birləşməsi, sözün mövcud mənalарının dəyişməsi və s. yanaşı, linqvistik ehtiyatın zənginləşməsinin məhsuldar üsuludur.

2006-cı ildə çap olunmuş D.Kristalın *“Language and the Internet”* əsərində qeyd olunur ki, internet dilə çoxlu dəyişikliklər gətirmişdir. Belə ki, internetin dili nə şifahidir, nə də yazılı, bu hər iki nitqin qarışığı olub yeni ünsiyyət formasını təmsil edir.

Kompüter texnologiyasının, xüsusilə də internetin təsiri ilə həm ingilis dilində, həm də bir sıra başqa dillərdə *“download, celly, mouse, virus, web, netmeet, emoticon”* və s. kimi yeni sözlər yaranmışdır. Bu sözləri biz, şübhəsiz internasionalizm adlandırma bilirik, çünki onlar həm ingilis dilində, həm də başqa dillərdə, o cümlədən Azərbaycan dilində istifadə olunur.

İnternasional leksikanın öyrənilməsinə ekstralinqvistik amilləri nəzərdən keçirmədən araşdırmaq mümkün deyil, çünki dilin daxili proseslərinə dil xarici amillərin təsiri mübahisəsizdir. Dilin tarixi inkişafının belə amillərindən biri də müasir dilçilikdə dil kontaktları hesab olunur. Bu baxımdan, misal kimi, ingilis dilinin fransız dili ilə əlaqəsini göstərmək olar. Bu dildən keçən bir sıra sözlər ingilis dilində artıq internasionalizmlər kimi fəaliyyət göstərir. Məsələn, *“army”, “button”, “jelly”, “cavalier”, “furniture”, “medal”, “ballet”, “campaign”, “detail”, “battle”, “fashion”, “stage”, “baggage”, “climate”, “salad”*.

İnternasionalizmlər xalqları əhəmiyyətli dərəcədə yaxınlaşdırır və informasiya mübadiləsi prosesində mühüm rol oynayırlar. Bundan başqa, beynəlxalq leksika dünya dillərinin lüğət tərkibində hamılıqla qəbul edilən ümumiliyin əyani göstəricisidir.

The investigation of the Global English in a sociolinguistic context

Key words: *globalization, integration, foreign language, global English language*

The global language system is very much interconnected, linked by multilingual persons who hold the various linguistic groups together. The hierarchical pattern of these connections closely corresponds to other dimensions of the world system, such as the global economy and the worldwide constellation of states. As global communication expands throughout the world, so does the need for a global language - a language that is recognized and understood by people everywhere.

The phenomenon “globalization” had already shown to be irreversible because of a world immersed in a democratic opening in different regions, the crash of political and commercial barriers and the new structure of the transnational financier system. Parallel to the “globalization” phenomenon there was also a regionalism increase. Countries regrouping in certain regions around commercial cooperation mainly, Europe can be the most explicit example, but also MERCOSUL and ASEAN are other examples. In an interconnected world regional events do influence on world events. This new century starts in a more complex sphere that the globe has never seen before. That is why there is a need to analyze and connect the system through its subsystems: politically, socially, legally, culturally, militarily, and the connection has to be done in a language that all can understand. In many parts of the world that language has been established - it is English. Since English is so widely spoken many people believe that it is vital necessity to learn it as a second language.

Hindistan ingiliscəsinin səciyyəvi xüsusiyyətləri haqqında

Açar sözlər: *xüsusiyyət, hindi ingiliscəsi, funksiya, söz birləşməsi*

İngilislərin Hindistanla ilkin əlaqələri XVII əsrin əvvəllərindən başlanmışdır. 1835-ci ildə bütün Hindistan ikidilli ölkəyə çevrilmişdi. Qarşılıqlı əlaqələr nəticəsində xeyli hindi sözləri ingilis dilinə daxil olurdu. Məsələn: hurra-beebu (“lady”), chota-harry (“light breakfast”) və s.

Qeyd edək ki, Hindi ingiliscəsinin qrammatik qaydalarının işlədilməsində də fərqlər müşahidə olunur. Məsələn, I am doing= I have been doing it

Şərt və zaman budaq cümlələrində *Present Indefinite* əvəzinə *Future Indefinite* işlənir:

When I will come= When I come

Sual cümləsinin quruluşu da hindi ingiliscəsində pozulur, yəni köməkçi fel cümlənin əvvəlində deyilmir. Məsələn: You will do this?=Will you please do this?

Hindi ingiliscəsinin digər bir xüsusiyyəti də budur ki, burada yeni funksiya daşıyan söz birləşmələrinə çox rast gəlinir: “mixi-grimder” söz birləşməsi “food blender” mənasını ifadə edir. Söyüş, kobud sözlərdən geniş şəkildə istifadə hindi ingiliscəsinin xarakterik xüsusiyyətlərindən biri hesab olunur. Bu tip sözləri adətən sahibkarlar öz qulluqçularına qarşı işlətməşlər: *you donkey’s husband*. Hindilərin danışdığı ingilis dilində üslubi mənada işlənən ifadələr də vardır. Onların bəziləri yerli dillərin təsiri altında, bəziləri isə ingilis təhsil ənənələrinin təsiri ilə meydana çıxmışdır. Hindi ingiliscəsində nəzakət bildirən xeyli ifadə vardır. Məsələn: God is merciful; we only pray for your kindness.

Hindi ingiliscəsi hindilərin sosial sistemini, gerçəkliyini əks etdirir. Hindi ingiliscəsi həmçinin öz ədəbi ənənələrini də inkişaf etdirmişdir.

Butler-In the Madras and Bombay Presidencies this is the title usually applied to the head-servant of any English household.

Göründüyü kimi, *butler* Hindistan şəraitinə xas olan, özünəməxsus anlayışı bildirir.

Социо-прагматика риторики французского языка

Ключевые слова: прагматика, риторика, фигуры

Риторические фигуры, используемые в ораторской речи, имеют цель убеждать. В этом состоит прагматическая функция риторики, т.е. в способности управлять разумом. Речевая практика, которую мы наблюдаем в особенности при президентских и парламентских выборах, в рекламах и т.д. является искусством убеждения. Однако, о связи речевой деятельности с общественностью известно еще с античных времен. Риторика представляет собой не только практику убеждения, но целесообразно приукрашенную, уместную речь.

По Аристотелю основную сущность риторики составляет разумная организация мыслительного и речевого поведения в социальном пространстве. Риторика является частью социального диалога, который окружает человека. Прагматический потенциал риторических фигур состоит в сложности семантической структуры и способности их к ассоциативным связям. Риторические фигуры в дискурсе используются, как правило, когда говорящий хочет выразить эмоциональное отношение к предмету высказывания и произвести прагматический эффект на получателя.

В ходе двухсторонних президентских дебатов 3 мая 2017 года президент Франции, Эммануэль Макрон использовал выражение «*poudre de perlimpinpin*» «шарлатанское средство», чтобы квалифицировать предложение Марин Ле Пен об исключении всех «S-файлов» и закрытии границы в целях государственной безопасности. «*Il y a des pays, nombreux malheureusement, qui ne sont pas dans Schengen et qui ont été frappés par le terrorisme. [...] Ce que vous proposez, comme d'habitude, c'est de la poudre de perlimpinpin.*» «Есть страны, многие из которых, к сожалению, не входят в Шенген и пострадали от терроризма. То, что вы предлагаете, как обычно, представляет собой...». Конечно, это выражение произвело необходимый прагматический эффект и позволило обратиться к широкой публике и одновременно впечатлить ее.

Социолингвистика и изменение языка по социальным факторам

Ключевые слова: *социолингвистика, язык, общество*

«Социолингвистика» и «Язык и общество» - это термины, которые часто используются взаимозаменяемо для обозначения междисциплинарной области исследований, в которой лингвистика и социология, и другие гуманитарные науки, объединяются вместе для того чтобы, изучать вербальные и другие человеческие поступки; но факт их определения является весьма спорным вопросом.

Социолингвистика это область исследований с относительно короткой историей. Поскольку этот термин был первоначально создан, он принял сдвиговые оттенки значений, и до сих пор он однозначно не определен. Хеймс пишет: «Термин «социолингвистика» означает много вещей для многих людей; это утверждение, по-видимому, сохраняется и в наши дни».

Мейерхоф утверждает, что каждое общество имеет свои лингвистические коды, приемлемые для взаимодействия. По мнению Хадсона, социолингвистика показывает, как группы в данном обществе разделены определенными социальными переменными, такими как этническая принадлежность, религия, статус, пол, возраст и уровень образования, а также то, как приверженность этим переменным используется для категоризации людей в социальных классах. Социальное изучение языка является современной лингвистической парадигмой, поскольку оно современный лингвист, впервые признавший и принявший этот язык по своей природе, является полностью социальным явлением.

Все вышеизложенные определения демонстрируют, что социолингвистика связана с использованием языка и реагированием общества на него. Ниже перечисленные факторы, исследованные социолингвистами, могут влиять на то, как говорят люди:

- **Социальный класс**
- **Социальный контекст**

- **Географическое происхождение**
- **Этничность**
- **Национальность**
- **Возраст**
- **Гендер**

*Поладова С.Э.
АУЯ*

Роль культурных концептов в межкультурном общении

Ключевые слова: *концепт, вербализация, язык*

В антропоцентрической лингвистике четко наблюдается тенденция к интенсивному формированию нового направления – культурологической лингвистики, предметом которой является язык и культура. Исследование проблем, связанных со спецификой культурной семантики языковых единиц (знаков), образованием культурных концептов являются приоритетными задачами лингвокультурологии. Именно в связи с этим приоритетом в переводе является формирование поликультурной языковой личности, обладающей готовностью к межкультурному общению, которая обеспечивается владением комплексом компетенций, позволяющих ориентироваться в различных концептосферах.

К числу ключевых терминов лингвокультурологии относится „концепт“, без помощи которого невозможна разработка методических основ перевода. Многоаспектное изучение концепта как на лингвокультурологическом, так и на методическом уровне предполагает обращение к анализу самых разных уровней языка посредством применения различных исследовательских методик. Ведущим при этом признается лексический слой языка, на котором отчетливо фиксируются в форме знаков артефакты материальной и духовной культуры человека.

Концепт единица ментальности, единица коллективного сознания, имеющая языковое выражение и обладающая этнокультурной спецификой. Вербализованность и этнокультурная маркированность

отличают ее от понятия, представления и значения. Все это формирует языковую картину мира.

Язык тесно связан с национальной психологией и самобытностью народа, поэтому познать национальную картину мира на изучаемом языке, означает умение ориентироваться в его национальной концептосфере, проникнуться мировидением народа - его носителя, вникнуть в его языковое сознание, понять мировоззрение народа, создавшего этот язык. Итак, важность описания и анализа культурных концептов как единиц национального менталитета и концептосферы обуславливает их включения в содержание обучения ин-язычному общению.

Юсифова Н.Ю.
АГЭУ

Теоретические и практические задачи социолингвистики

Ключевые слова: теоретически, практически, языкознание, общественная наука

Социолингвистика-это прикладное значение науки о языке .Языкознание, как известно, не предписывает норм, не устанавливает, что следует считать правильным в литературном языке, что следует насаждать и чего надо избегать. Но без языковедческого анализа вряд ли можно найти целесообразное решение вопроса о нормах литературного языка.

При всех случаях, когда приходится выбирать между двумя (или более) вариантами, каждый из которых претендует на литературность (например: *лекторы* и *лектора*), следует установить, как возникли параллельные варианты, насколько соответствует каждый из них основам системы данного языка, какой из них более отвечает основным тенденциям развития литературного языка и т. д. Без предварительного теоретического анализа, без должного научного обоснования нормирование явлений литературного языка рискует стать простым техническим нормированием вслепую.

С развитием науки и техники язык, естественно, обогащается новыми терминами и специальными выражениями. Целесообразная разработка терминологических вопросов требует языковедческой консультации: какие новообразования соответствуют грамматическому строю и словарному составу данного языка и какие чужды ему; какие термины вообще не требуется создавать (т. е. можно усвоить, как термины, имеющие интернациональное распространение) и т. д.

Научная постановка изучения иностранных языков, научная разработка грамматики родного языка не может быть осуществлена без помощи языкознания.

Разработка целесообразной стенографической системы вряд ли возможна, если не принимаются во внимание особенности грамматического строя языка.

Наука о языке и её данные существенно важны для истории культуры, в особенности для уяснения древнейших этапов истории народа, для психологии, логики, также литературоведения. Учёный историк, психолог, философ, литературовед вряд ли могут обойтись без знания основ науки о языке.

III BÖLMƏ:

XARİCİ DİLLƏRİN TƏDRİSİNƏ MÜASİR YANAŞMALAR

Abbasova A.M.
ADİU

Modern Methodology in English Language Teaching at the State University of Economics

Key words: *teaching, technology, communicative approach, tools, multimedia, video*

In the period of rapid globalization more and more people are learning foreign language to understand people from other cultures and to increase the career prospects. Especially English has become an essential part of education in all the spheres of business and social life.

In the research, presented to your attention we are analyzing the peculiarities of modern and new methodology of teaching English. Whereas, we can find two main types of English language teaching methodology like teaching English using traditional and modern methodology. But at the latest period in the whole world teachers tend to use modern methodology and tools, such as videos, podcasts, worksheet banks, e-learning platforms, applications, and websites, accessible through electronic devices such as personal computers, or smart phones. These inventions facilitate classroom environment and diversify learning activities. This becomes clear when we look at the results achieved using these two methods. Today the results show that, the modern methodology allows learners to communicate the real language rather than the traditional method. Taking into consideration this factor, it is worth to mention that, it is important to teach foreign languages using communicative methods, which enables teachers to encourage their students to become creative learners. From a position of modern theoretical and methodological bases the characteristics of influence of innovative pedagogical and information and communication technologies on the efficiency and effectiveness of foreign language training is suggested. It is emphasized that the objective analysis of the best teaching

practices of the Europe will allow the national pedagogical community to solve organizational, educational and methodical, technological and administrative problems of teaching English.

A wide range of multimedia can be implemented to enhance the quality of education and boost the effectiveness of foreign language teaching. As the issue of the comprehension of spoken language is crucial, teachers should try miscellaneous resources of podcasts. With the help of activities involving multimedia, the classroom becomes more dynamic and interesting place which makes learning more efficient and pleasant.

Abuzərli S. Z.
ADU

Aşağı kurs tələbələrinin kommunikasiyayönlü şifahi nitq vərdişlərinin inkişaf etdirilməsində tələffüzün rolu

Açar sözlər: düzgün tələffüz, şifahi nitq, fonetik çalışmalar

Xarici dil təliminin qarşısına qoyulan məqsədə nail olmaq üçün tələbələrin düzgün tələffüz vərdişlərinə yiyələnməsi əsas amillərdən biridir. Təbii ki, hər hansı bir dili onu təşkil edən səslərdən ayırmaq olmaz. Dildə olan səslərin tədrisi qrammatik və leksik materialın öyrənilməsi üçün baza yaradır.

Müəllimin nümunəvi tələffüzü tələbələrin xarici dildə düzgün tələffüz vərdişlərinə yiyələnməsində istinad nöqtəsinə çevrilməlidir, elə buna görə də müəllimlərin özləri də bu işə etanasız yanaşmamalıdır. Birinci kurs tələbələrinin əksəriyyətində düzgün tələffüz vərdişlərinin olmaması, ingilis dilinə xas səsləri Azərbaycan dilində olduğu kimi tələffüz etmələri ingilis dilinin tədrisində, kommunikasiyayönlü şifahi nitq vərdişlərinin formalaşdırılmasında çətinliklər yaradır.

İngilis dilinin fonoloji sistemini Cim Scrivener “Learning Teaching” kitabında beş əsas hissəyə - ayrı-ayrı səslər, söz vurğusu, cümlə vurğusu, intonasiya, səlis, əlaqəli nitqin xüsusiyyətlərinə bölür və haqlı olaraq ingilis dili fonemlərini tədris edərkən aşağıdakı problemlərlə üzləşməyin mümkün olduğunu göstərir:

1. Eyni bir səsin tələffüz olunduğunu güman etməyə əsas verən iki müxtəlif fonemin, məsələn, [ɪ] və [i:] (məsələn *hip* və *heap*) yaratdığı çətinlik.

2. Öyrəncinin ana dilində mövcud olmayan fonemlərin yaratdığı çətinlik.

Qeyd edək ki, ana dilimizdə həm uzun saitlərin, həm də ingilis dilinə xas olan bəzi səslərin olmaması təlim zamanı hər iki problem həm tələffüz edən, həm də eşidən üçün nitqi anlamaqda çətinliklər törədə bilər. Reseptiv agah olmanın (receptive awareness) productiv səriştədən (productive competence) əvvəl gəldiyini vurğulayan Cim Scrinever ilk addım kimi tələbələrlə iş apararkən həmin fərqi *eşitdirilməsini* məsləhət görür.

Ağazadə P.M.
ADU

Siyasi mükəlimədə kommunikasiya strategiyaları

Açar sözlər: *siyasi kommunikasiya, debat, mükəlimə*

Siyasi kommunikasiyanın bir növü olan siyasi debatlar dəlillərə əsaslanmış mübahisə formasıdır. Debatlar sanki maarifləndirmə rolu oynayaq tənqidi fikrin inkişafına, tolerantlıq kimi keyfiyyətin və dialoq qurma mədəniyyətinin formalaşmasına xidmət edir.

Siyasi debatlarda əsas fiqur siyasi xadimin dil xüsusiyyətləridir. Siyasi xadimin dil xüsusiyyətləri əks tərəfi öz mülahizələrinin doğruluğuna inandırmaq üçün nitqi zamanı istifadə etdiyi kommunikasiya strategiyaları ilə özünü göstərir.

ABŞ prezident seçkiləri debatlarında namizədlər öz siyasi mövqeyinin daha doğru olduğunu xalqda inam yaratmaq məqsədilə mükəlimə zamanı arqumentlər irəli sürərək, nitqlərinin dil vasitələri ilə zəngin və müxtəlif təbəqələrə aid olan insan kütləsi tərəfindən anlaşılan olmasına xüsusi diqqət yetirirlər. Debatın xarakterik xüsusiyyətlərindən opponetlə yanaşı auditoriyaya da ünvanlanmasıdır. Siyasətçinin qarşısında duran məqsədlərdən biri də auditoriyanın düşüncəsinə dolayı yolla təsir etməkdir, bu da debat iştirakçılarının nitq fəaliyyətinə birbaşa təsir edir. Strategiyalar debatin mövzusu və iştirakçılarının kim olmasından asılı olaraq seçilir. Bun-

dan əlavə, strategiyaların və texnikaların seçilməsi siyasi namizədlərin qarşılıqlarına qoyduqları məqsədlərə uyğun müəyyənləşdirilir. Siyasi kommunikasiya zamanı siyasi xadimlərin qarşısında müxtəlif məqsədlər ola bilər. 1. Auditoriyaya təsir edərək özünə qarşı etibar oymatmaq 2. Liderliyi qazanmaq 3. Özü və ya partiyası üçün səs çoxluğunu qazanmaq 4. Opponentin reputasiyasını aşağı salmaq və üstünlük əldə etmək. Bu məqsədlərə uyğun olaraq namizədlər özünü təqdim, özünü müdafiə, inandırma, manipulyativ və diskreditasiya kimi strategiyalara müraciət edirlər.

Beləliklə, namizədlərin müraciət etdikləri lingvistik strategiyalar və texnikalar onların seçkidə uğur qazanmalarını üçün müstəsna rola malikdirlər.

*Albaqami R.M.
Taif University*

Testing the predictions of the Bottleneck Hypothesis: Evidence from tweets posted by Arabic speakers of English

Keywords: *bottleneck hypothesis, functional morphology, syntax, subject–verb agreement, tweets*

The Bottleneck Hypothesis was proposed by Slabakova to partially explain why some elements of a second language (L2) are easier or harder to be acquired. Slabakova argues that functional morphology is the bottleneck and accordingly, the most problematic property of L2 acquisition. This difficulty is basically due to the fact that languages differ greatly in functional morphology. In addition, functional morphology comprises a set of different features (formal, phonological and semantic) and inconsistency in feature bundles are behind most of the L2 acquisition difficulties as Feature Reassembly Hypothesis holds.

The present study tests the predictions of the Bottleneck Hypothesis by examining L1 Arabic speakers' knowledge of functional morphology and syntax in L2 English. It is expected that Arabic learners are more likely to produce fewer non-target like constructions with syntax than with functional morphology. I examined a total of 500 tweets posted by Arabic speakers of English. Results reveal that Arabic speakers of English produce non-target like realisations in Twitter at different levels.

However, they encounter more difficulties with subject-verb agreement which represents knowledge of functional morphology than with verb movement which represents knowledge of syntax. The findings, which are largely compatible with the predictions of the Bottleneck Hypothesis, suggest that functional morphemes are the hardest to acquire.

Aslanova U.B.

ADU

Alman dili dərslərində milli – mədəni dəyərlər haqqında

Açar sözlər: *öyrətmə prosesi, kontekstual variativlik, milli-mədəni fərqlər*

Alman dilini tədris edərkən bir sıra çətinliklərlə üzləşirik. Bu çətinliklərin əksəriyyəti mədəniyyətlər arası fərqlərdən irəli gəlir. Çünki hər bir dil məxsus olduğu xalqın bütün milli və mədəni dəyərlərini özündə ehtiva edir. Ona görə də fasilitator bilməlidir ki, alman dilinin öyrədilməsi və öyrənilməsi yalnız ayrı-ayrı söz və ifadələri, qrammatik qaydaları əhatə edən bacarıq və vərdişlərin yaranmasını deyil, həm də milli-mədəni dəyərlərə yiyələnməni əhatə edən mürəkkəb bir prosesdir. Müəllim dilini öyrətdiyi alman xalqının mədəniyyətini, milli adət və ənənələrini izah etməli və öyrətməlidir. Milli – mədəni dəyərlər hər bir dildə dil vahidlərinin vasitəsi ilə həm eksplisit, həm də implisit şəkildə ifadə oluna bilər.

Kommunikasiya prosesində anlaşma yalnız sözlər və cümlələr vasitəsi ilə deyil, həmçinin kontekstlər əsasında formalaşır. Kontekst insanlara öz fikir və əhval-ruhiyyəsini, hiss və iradəsini aydın və birmənalı şəkildə ifadə etmək imkanını verən dil mühitidir. Bəzi kontekstlərdə semantik variativlik hökmran olur. Şagird və tələbələr belə kontekstləri anlamaqda çətinlik çəkir, onu başa düşə bilmirlər. Çünki kontekstlər dil vahidlərinin manipulativ istifadə olunduğu dil mühitidir:

Das Unglück hat mehrere Tote und Verletzte gefordert. = Infolge des Unglücks sind viele Menschen gestorben und verletzt.

Mədəd Xanpərinə çağırtdırıb əhvalatı öyrənmək istədikdə, Xanpəri, nə təhər deyirlər, daş atıb başını tutdu (Ə.Vəliyev, 84). = Xanpəri heç nə demədi.

Müəllim kontekstual variativliyin cümlə səviyyəsində ifadəsi zamanı semantik strukturun elementi olan söz sırası və intonasiyaya xüsusi diqqət yetirilməsini şagird və tələbəyə başa salmalı, təsdiq strukturlu cümlələrdə inkar mənanın implisit ifadə olduğunu aydınlaşdırmalıdır.

Ayesha Bibi
PhD Scholar, Department of English,
University of AJ&K, Muzaffarabad
Zafeer Hussain Kiani
Lecturer, Department of English,
University of AJ&K, Muzaffarabad

Teaching vocabulary through board games at elementary level

Keywords: *Vocabulary teaching, Board games, Pre-test, Post-test, Elementary level*

The aim of the study is to examine the impact of teaching through board games on acquiring new vocabulary by the learners at elementary level. The study was carried out on 30 students of elementary level. The students were selected through convenience sampling and four-week study was conducted. The researchers conducted 1-hour class daily and thus the students were taught for 24 hours in total. Different board games were used to teach different vocabulary items. These board games included *Scrabble*, *FunGLISH*, *Scattogories*, *Taboo* and *Dabble*. The students were divided in groups to play the games. *FunGLSIH* and *Taboo* are word-guessing games while *Scrabble* and *Dabble* use letter-based tiles to form words. *Scattogories* is category-based game that is meant to invoke creative thinking among learners. The learners were exposed to the language in a variety of situations. Their seat plan was changed regularly in order to create diversity in the classroom. Pre and post tests were used to examine the difference in the vocabulary of the learners. Paired sampling t-test was used to measure the performance. The findings of the study reveal that there is a significant impact of teaching through board

games on the acquisition of new vocabulary by the students at elementary level. Teaching through board games also helped creating a friendly atmosphere that enhanced the participation of the learners. It also helped activate those learners who otherwise were considered to be inactive and least interested.

Babayev C.M.
ADU

Azərbaycan dilinin fonoloji sistemində olmayan fonemlərin tədris yolları

Açar sözlər: *fonologiya, fonoloji sistem, diftonq, səs birləşmələri, bifonemlik*

1. Diftonqların eksperimental-fonetik təhlili, konkret dil materialında onların fonetik xüsusiyyətləri haqqında obyektiv məlumatların toplanması fonoloji araşdırmaların vacib məsələlərindəndir. Həm dif-tonqların statusu, həm də diftonqlaşma və monofonqlaşma prosesləri dil sistemində qərarlaşan ümumi tendensiyanın fərdi təzahürüdür. Diftonqların fonetik şərhə nə qədər əhəmiyyətli olsa da, o, bu və ya digər dilin fonoloji sistemində diftonqun statusu ilə bağlı suala cavab verə bilmir. Diftonqların mono- və yaxud birfonemliyinin müəyyənləşdirilməsi danışmaq aktının minimal vahidlərə bölünməsinin ümumi problemlərlə sıx bağlıdır.

2. İstənilən dilin fonoloji sisteminin tərkibi spesifik fonemlərlə zəngindir. Məsələn, /oi/ səs birləşməsi Azərbaycan dilinin fonoloji sistemində bifonem, ingilis dilində isə monofonemdir. Danışığın üzvləndiyi meyar adekvatdırsa, deməli o, həmin dildə “mürəkkəb səs”in fonoloji statusunu da təyin etməyə imkan verəcəkdir.

3. Fonologiyada fonem birləşmələrinin bifonem və ya monofonemliyinin müəyyənləşdirməsində N.S.Trubetskoyun üç müddəasından istifadə edilir:

1) həmin dildə tərkib elementləri iki hecaya bölünməyən səs birləşməsi yalnız bir fonemin reallaşması kimi nəzərdən keçirilə bilər; 2) səs birləşmələri bir fonemin reallaşması kimi o vaxt dəyərləndirilə bilər ki, o, vahid tələffüz hərəkətilə və ya artikulyator mərkəzləşmənin tədricən

pözulması ilə yaranırsa; 3) səs birləşmələrinin uzunluğu həmin dildə digər fonemlərin reallaşmalarını uzunluğunu üstələmirsə, onda onu bir fonemin realizasiyası hesab etmək olar.

4. Səs birləşmələrinin mono - və ya bifonemliyini müəyyənləşdir-məsində fonoloji şərhin ilkin şərti aşağıdakı fonetik əlamətlərdir: səs bir-ləşməsinin monosillabikliyi, vahid tələffüz hərəkətilə yaranması, səs bir-ləşməsinin uzunluğunun normanı üstələməməsi. N.S.Trubeskoyun birinci və üçüncü müddəalarını inandırıcı deyil, çünki diftonqların mono- və ya bifonemliyininin müəyyənləşdirilməsində sırf fonematik dəlillərə söykə-nilməlidir. İkinci qaydaya gəldikdə isə o kökündən səhvdir. Diftonqun fon-etik səciyyəsi öz-özlüyündə onun fonematik mahiyyətini təyin etmir.

Babayeva K.T.
Naxçıvan Universiteti

Azərbaycan və ingilis dillərində feili sifətin tədqiqinə dair müxtəlif yanaşmalar

Açar sözlər: *feili sifət, müxtəlif yanaşmalar, nitq hissəsi, leksik-semantik, morfoloji-sintaktik*

1. Müasir dövrdə müxtəlif sistemli dillərin müqayisəsi mühüm əhə-miyyət kəsb edir. O cümlədən, həmin dillərin qrammatik quruluşunun mü-qayisəli-tipoloji təhlili hər bir dilin tədrisinə və onun qrammatik qurulu-şunda linqvistik özəlliklərin müəyyənləşməsinə də kömək edir.

2. Bu baxımdan feilin təsriflənməyən forması olan feili sifətin Azər-baycan və ingilis dillərində müqayisəli təhlili böyük maraq doğurur. İndiyə kimi yazılmış qrammatika kitablarında, elmi tədqiqat işlərində Azərbaycan dilində feili sifət ətraflı araşdırılmış, görkəmli dilçi alimlərin və bir çox qrammatistlərin əsərləri buna həsr edilmişdir. Feili sifətin Azərbaycan dilində geniş tədqiq olunmasına baxmayaraq, onun leksik, qrammatik və semantik xüsusiyyətləri, eləcə də sintaktik funksiyaları ətraflı öyrənilməmiş və ingilis dili ilə müqayisəsi hələ də tədqiqata cəlb olunmamışdır.

3. Feillər hər iki dildə özünün leksik-semantik, morfoloji-sintaktik o cümlədən frazeoloji-fonetik xüsusiyyətlərinin zənginliyi, kateqoriyalarının çoxluğu ilə digər nitq hissələrindən seçilir. Bu baxımdan feili sifətlər də

özünün semantik-struktur təhlili baxımından çox zəngin və geniş bir mövzudur. Bu məruzədə feili sifətlər ilə bağlı araşdırmalar haqqında danışılır, onun dilçiliyin hansı bölməsinə aid olması, cümlədə funksiyası, neçə yərə bölünməsi kimi mübahisəli məsələlər nümunələrlə izah olunur.

4. Feili sifət istər Azərbaycan dilində, istərsədə ingilis dilində ikili xarakter daşıyan, yəni həm feillik, həm də sifətlik xüsusiyyəti olan söz qrupudur. Feili sifətlərin belə ikili xarakter daşması və cümlədəki rolu onun tədqiqini çətinləşdirmiş, bir çox mübahisəli mövzulara səbəb olmuşdur. Feili sifət bəzən müstəqil nitq hissəsi adlandırılmış, bəzən sifət, bəzən feil bölməsinə daxil olmuş, bəzən isə feildən düzələn sifətlərlə, yəni düzəltmə sifətlərlə qarışdırılmışdır.

Bağirova N.X.
ADU

Qloballaşma dövründə ingilis dilinin tədrisində layihə metodu

Açar sözlər: qloballaşma, ingilis dilinin tədrisi, layihə metodu

Məlumdur ki, ingilis dilinin qloballaşmanın dili kimi dominant rolu inkaredilməz bir həqiqətdir. Lakin ingilis dili təkə qloballaşma vasitəsi kimi çıxış etmir, o həm də, qloballaşmanın inkişafında həlledici rol oynayır. İngilis dilini bilən insan üçün onu bilməyənlərə nisbətən qloballaşma prosesində öz yerini tutmaq işi qat-qat asanlaşır. Artıq qloballaşmanın bütün dünya, o cümlədən də, Azərbaycan Respublikası vətəndaşları üçün qaçılmaz reallıq olduğunu dərk edərək ingilis dilinə yiyələnməyin də bu reallığın ayrılmaz hissəsi olduğunu anlamaq və bunu qəbul etmək lazımdır.

Bu baxımdan, qloballaşma dövrünün tələblərinə uyğun olaraq müasir tədris strategiyasının, o cümlədən də, xarici dillərin tədrisini ehtiva edən müasir metodikanın işlənilməsinə hazırlanmasına dərin ehtiyac duyulur. İngilis dilinin yeni qlobal əhəmiyyətini nəzərə alaraq onun tədrisi xüsusiyyətləri və metodlarına da müvafiq dəyişikliklərin edilməsi vacibdir. Bu baxımdan, dünyanın əksər inkişaf etmiş ölkələrində uğurla tətbiq edilən layihə metodu mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Layihə metodu şagird və tələbələrə biliklərə əsaslanan və yüksək texnologiyalı cəmiyyətdə yaşamaq üçün zəruri bilik və bacarıqlara yiyələnmək imkanı verir. Faktları passiv şəkildə öyrənmək və məzmunundan kə-

nar formada sadalamaq üzərində qurulan köhnə məktəb modeli şagird və tələbələrə müasir dünya ilə ayaqlaşmağa imkan vermir. Mövcud qlobal dünya reallıqları kontekstində olduqca mürəkkəb problemlərin həlli fundamental dil bacarıqları (qıraət, yazı, danışmaq və anlama) ilə yanaşı qlobal dünya bacarıqlarının da (komanda tərkibində iş (teamwork), problemlərin həlli (problem solving), tədqiqat üçün zəruri məlumatların toplanması (research gathering), vaxtdan düzgün istifadə (time management), məlumatların sintez olunması (information synthesizing) və yüksək texnologiyalardan istifadə (utilizing high-tech tools) formalaşdırılmasını zəruri edir.

Hesab edirik ki, layihə metodunun tanınmış dünya universitetlərində tətbiq edilən müasir formatından Azərbaycan universitetlərində istifadə ali təhsilimizdə mühüm dönüş yarada bilər.

Bəşirova A.N.
ADU

The Importance of Music and Songs in English Language Teaching Classroom

Key words: *positive, atmosphere, music, songs*

Music has always been a vast part in people's lives; it is ubiquitous, it surrounds us everywhere, and it is broadly accepted all around the world. Very often music is the main source of English outside the classroom. Thus, using it in the lesson seems to be a good idea.

Teachers' task is to provide a positive atmosphere favourable for learning. In this aspect music and songs may be one of the methods for obtaining weak affective filter.

Since most young people nowadays are interested in a wide range of cultural forms of outside classes, songs may be a really motivating and unique teaching tool.

Moreover, music may be used to relax students because for many students learning a new language is a new experience.

Listening to songs is an excellent way of learning about the culture of a specific country, as well as the language that is used inside the cultural community, as language is one of the branches of culture.

A further advantage of using songs in English classroom is that they include linguistic information, for instance vocabulary items, pronunciation or grammar.

As stated above, songs make a lesson more interesting because of authentic language and breaking routine, but they also develop learners' language skills in many fields.

Bəylərova İ.C.

ADU

Xarici dilin öyrənilməsində yazı bacarığının inkişaf mərhələləri

Açar sözlər: *bacarıq, motivasiya, mərhələ, yanaşma*

Xarici dilin tədrisində yazı bacarığı böyük əhəmiyyət kəsb edir. Yazarkən göz yaddaşı, əlin yazma qabiliyyəti, mükəmməl inkişaf etməklə yanaşı, tələbəyə düşünmək üçün şərait yaranır ki, bu da dilin öyrənilməsini asanlaşdırır.

Dil öyrənilərə, ifadəli yazmağı öyrətmək bugünkü müəllimlərin qarşılaşdığı çətin vəzifələrdən biridir. Xüsusilə qrammatikası zəif olan tələbələrin yazmağa qarşı qorxu hissini aradan qaldırmaq dil müəllimlərin üzərinə düşür ki, bu səbəbdən müəllimlərin, motivasiya, ruhlandırma və xüsusi metodlardan istifadə etməyi məqsədə uyğundur.

Tələbələrə kollektiv şəkildə, mövzunun sözləri üzərində işləyərək bir-birinə ötürmək, qrup və ya cütlük halında mövzunun giriş, əsas və nəticə hissələrini ümumiləşdirməklə tapşırığının verilməsi fərdi işləmək qorxusunu azaldır.

Xarici dil öyrənən yuxarı (advanced) səviyyəli IV kurs tələbələrinin "Akademik yazı və oxu" adlı fənn üzrə esse yazarkən aşağıdakı 5 mərhələ nəzərdə tutulur.

1) Yazıdan öncəki (Pre-writing) mərhələ. Bu mərhələdə tələbə ideyaları toplayır, durğu işarəsi, qrammatika və orfoqrafiya səhvlərinə fikir vermədən sərbəst qeydlər edir.

2) Planlaşdırma (Organizing). Bu mərhələdə ideyalar planlı, ardıcılıqla sıralanır və qruplaşdırılaraq paraqraflara bölünür.

3) Qaralama (Rough Draft). Burada yazıçı (tələbə) öz qeydlərini əlaqəli cümlələrə çevirir inandırıcı faktlarla paraqrafları təkmilləşdirir.

4) Yoxlama (Revizing). Bu mərhələdə yazı diqqətlə oxunur, düzəliş və əlavələr edilir, məqsəd və oxucu nəzərə alınaraq son mərhələyə ötürülür.

5) Son qaralama (Final Draft). Son olaraq yazıçı, qrammatika, orfoqrafiya və durğu işarələri səhvlərini düzəldərək səliqəli, aydın və oxunaqlı bir yazı təqdim edir.

Nəticədə yuxarıda qeyd olunan mərhələlərə düzgün riayət edən tələbə hər ehtimala qarşı öz yazısını başqa bir şəxsə oxutdurub onun da fikrini öyrənərsə onda özünə əminlik hissi artar, sonda uğurlu bir əsə alınar.

Camalova G.M.
ADU

Fransız dili dərslərində qiymətləndirmə

Açar sözlər: *bacarıq, səriştə, yaradıcılıq, meyar, qiymətləndirmə, özünüqiymətləndirmə*

- Qiymətləndirmə nədir? Hansı növləri var?
- Vasitə və üsulları hansılardır?
- Hansı sahələrdə aparılır?
- Nə qiymətləndirilir?

Qiymətləndirmə-öyrənmə prosesində bütün sinif və ya ayrı-ayrı fərdlərin əldə etdiyi nəticələrin ölçülməsidir. Qiymətləndirmənin 3 növü var: 1) diaqnostik-ilkin bilik və bacarıqların qiymətləndirilməsi; 2) formativ və onun da 2 növü: tədris prosesində mütəmadi olaraq gündəlik qiymətləndirmə, bu a) holistik qiymətləndirmə və b) analitik-uzunmüddətli təhlil əsasında aparılan qiymətləndirmə; 3) summativ-yekun qiymətləndirmə olmaqla, o da iki yerə bölünür: a) kiçik summativ /ksq-4-6 həftədən gec olmayaraq tədris vahidlərinin mənimsənilməsinə müvafiq aparılır və b) böyük summativ/bsq-yarım ilin və ilin sonunda aparılır. Yaddasaxlama, qazanılan biliklər, mənimsənilən bacarıqlar müxtəlif yoxlama üsulları (tapşırıqvermə, müsahibə, valideynlər və digər fənn müəllimləri ilə əməkdaşlıq, oxu, yazı, layihə, şifahi və yazılı təqdimat, yaradıcılıq və əl işləri və s.) və vasitələri (çalışmalar, müəllimin qeydiyyat vərəqi, söhbət, sorğu vərəqi, meyar cədvəli, özünüqiymətləndirmə vərəqləri, testlər, müşahidə vərəqləri, yazı işləri (esse,

inşa, ifadə vəs), sual-cavab, və s.) ilə qiymətləndirilir. Şagirdlərin nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi onları ruhlandırır, həvəsləndirir, məsuliyyət hissələrini artırır, cavabdehlik, özünüqiymətləndirmə bacarığı və öz inkişafını, fransızların fikri ilə desək, “points faibles”/zəif nöqtələrini, tərəflərini görüb, ona müvafiq səviyyələrini yaxşılaşdırmaq arzu, istəyi yaradır. Fransız dilinin tədrisində qiymətləndirmə konkret olaraq 5 sahədə aparılır:

- Danışma/parole
- Dinləyib-anlama/audition
- Səsli oxu/lecture à haute voix
- Səssiz oxu/lecture silencieuse
- Yazı/écrit

Cəlilova T.Ə.
ADU

Fransız dilində tələbələrin şifahi nitq bacarığının formalaşdırılmasında situasiyaya əsaslanan təlim metodundan istifadə edilməsi

Açar sözlər: *situasiyaya əsaslanan təlim metodu, Blum taksonomiyası, şifahi nitq bacarığı*

Situasiyaya əsaslanan təlim metodu hazırda fransız dilində şifahi nitqin formalaşdırılması zamanı istifadə edilməsi aktual olan və tədris prosesinə yeni yanaşma olaraq qəbul edilən metodlardan biridir. Bu metod özündə həm problem əsaslı yanaşmanı əhatə edir, həm də tənqidi təfəkkürü inkişaf etdirməklə xarici dil müəllimlərinin diqqət mərkəzindədir. Fransız dilində şifahi nitqi formalaşdırmaq məqsədi ilə istifadə olunan bu yanaşma dilöyrənləri müzakirəyə cəlb etməklə onlarda B.Blum taksonomiyası olaraq özünü bürüzə verən təfəkkür proseslərinin – bilik, anlama, tətbiq, analiz, sintez və qiymətləndirmənin ierarxik olaraq bir-birini izləməsini təmin edir. Situasiyaya əsaslanan təlim metodunu müasir dövr üçün vacib edən əsas xüsusiyyətlərdən biri onun şifahi nitq bacarığının formalaşdırılmasına xidmət edən autentik materiallardan istifadə zamanı xüsusi əhəmiyyətə malik olması və təlim materiallarının real həyatla əlaqələndirilməsinə əsaslanmasıdır. Bu təlim metodundan istifadə edən müəllim suallara cavabların axtarıl-

ması zamanı tələbələri müzakirələrə cəlb edir, yeni anlayışın dərk edilməsi, biliyin müxtəlif təfəkkür proseslərindən keçərək qavranması üçün dərslərin təşkili zamanı konkret tələbləri diqqət mərkəzində saxlayır. Situasiyaya əsaslanan təlim metodu özünəməxsus xüsusiyyətlərinə əsasən fransız dilində şifahi nitq bacarığının formalaşdırılmasında mühüm rola malikdir. Bu metod özündə həm mövzuya dair problemin qoyuluşunu, həm də onun müzakirə edilməsini ehtiva etdirir. Buna əsasən dilöyrənənlər dil tapşırıqlarının yerinə yetirmək üçün əməkdaşlıq əsasında tədqiqat aparmalı, müzakirələrə qoşulmalı, deyilənləri diqqətlə dinləyərək dərk etməli olurlar. Beləliklə, xarici dillər üzrə şifahi nitq bacarığının formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi baxımından mühüm əhəmiyyətə malik olan bu metod dilöyrənənlərə dil bilgilərini real həyatda tətbiq etməyə kömək edərək digər dil aspektlərinin tədrisində də xüsusi rola malikdir.

Chojnicka J.
University of Bremen

The language of trees: on the importance of teaching Eco linguistics

Keywords: *Eco linguistics, language and nature, teaching, methodology, critical reading*

The current worldwide climate crisis is triggering interventions from diverse, sometimes surprising disciplines of science – including linguistics. The relatively new subdomain of Eco linguistics studies the language-nature relationship, throwing light on the aspects of it rarely addressed before. The question of how the environment could be influencing language is not new. But how does language affect the way we perceive, think about, and ultimately shape our environment? And can the way we talk about nature change the way we act towards it?

After a brief introduction of its basic tenets, this presentation will focus on the advantages of including a course on Eco linguistics in linguistics/language studies curriculum. Rather than offering its own methodological toolbox, Eco linguistics uses well-established linguistic methods to study text and talk on environment-related topics. By utilizing e.g. metaphor and frame analysis, the study of evaluative language,

erasure or salience, it helps students grasp the relevance of linguistic analysis to everyday life. The uncovering of ideologies, identities and convictions hidden in texts develops critical reading skills. Using examples from popular culture, e.g. films, advertisements or memes, keeps students interested and facilitates discussion. And last but not least, Eco linguistics aspires to improve students' approach towards the environment.

The phrase “language of trees” strikes us as odd, because we usually think of trees as objects: using language presupposes agency. Can talking about plants and animals as agents – of cognition, emotions and feelings, communication – make us think about them as fellow living beings rather than things? Eco linguistics intends to find that out.

Əkbərova G.Z.
SDU

Orta məktəblərdə İngilis dilinin tədrisində kommunikativ metodların tətbiqi yolları

Açar sözlər: *Kommunikativ metod, xarici dil, ana dili*

Müasir şagird öz dünyagörüşü və bilikləri həcmində ana dilində və xarici dildə ünsiyyət yaratmağı bacarmalıdır. Bu məqsədlə işlədilən ən yaxşı metodlardan biri “Kommunikativ” təlim metodudur.

“Kommunikativ təlimin həyata keçirilməsində şagirdin şifahi şəkilə eşitdiyini və oxuduğunu başa düşmələri, öz fikrini şifahi və yazılı ifadə edə bilmələri, şagird və müəllim arasında danışıq fəaliyyətinin həyata keçirilməsi, şagirdlərin verilən dil və nitq materialları üzərində iş apara bilmələri, onları dəyişdirmək, qısaltmaq, genişləndirmək, başqa şəkildə ifadə etmək, dil materiallarının məzmununun necə şərh edilməsi, şəkillər üzrə müsahibə, ekskursiyalar, filmlərin müzakirəsi, bədii əsərlərin təhlili və s. dil vərdisləri əsas rol oynayır. Xarici dili tədris edən müəllim İKT bacarıqlarına özü yiyələnməklə yanaşı, öyrənənlərdən də, müasir avadanlıqlarla işləməyi tələb etməli, dərsi elektron variantda təqdim etməlidir. Çin filosofu Konfutsi deyir: “Qulaq asıram – unuduram, görürəm-yadda saxlayıram, özüm edirəm anlayıram”

Şagirdlər xarici dili mənimsəyərkən müasir təlim texnologiyalarının vasitəsilə öyrənməyi, yaradıcı axtarışda olmağı, müstəqil nəticə çıxarıb, təhlil etməyi bacarmalıdır. Onlarda “iki- iki” və “qrup halında” işləmək, əməkdaşlıq, yekdil fikir söyləmək və s. vərdişə çevrilməlidir. Verilmiş materiallar müasir həyatın bütün sahələri, davranış və ünsiyyət formaları ilə bağlı olmalıdır. “Tanışlıq”, “Mağazada”, “Ad günündə”, ”Mənim günüm”, “Mənim ailəm”, ”Əczaxanada”, “Kitabxanada” və s. kimi mövzular öyrənənləri düzgün istiqamətləndirə bilər. Dərşdänkənar vaxtlarda da şagirdlər dərş vaxtı əldə etdikləri bilik və bacarıqlardan, dil vərdişlərindən real kommunikativ məqsədlər üçün istifadə etməyi bacarmalıdırlar. Məsələn, şagirdin dilini öyrəndiyi ölkəyə qiyabi səyahət zamanı; öz ailəsində xarici qonaqları qəbul edərkən; xaricilərlə məktublaşarkən; dil gecələri və müsabiqələdə iştirak edərkən; şəhərdə turistlərlə rastlaşarkən və s. anlarda xarici dil dərşlərində əldə etdikləri biliklər onların köməyinə çata bilər.

Əliyeva N.M.

ADU

Xarici dillərin tədrisində son innovasiyalar

Açar sözlər: *innovasiya, eklektizm, yanaşma, üsul, tədris*

İnnovasiya yeni ideya, metod və yaxud vasitənin təqdim olunması kimi başa düşülür. İnnovasiya inkişafı dəstəkləyən amillər sırasında yer alır. Cəmiyyətdə gedən inkişaf və dövrümüzün reallığı olan qloballaşma xarici dillərin tədrisi metodikası və metodologiyasında da yeniliklərin meydana gəlməsinə təkan vermişdir. XXI ərsdə İnförmasiya Kommunikasiya Texnologiyalarının sürətli inkişafı xarici dillərin tədrisində də real dəyişikliklərin baş verməsini şərtləndirmişdir. Müasir dövr xarici dillərin tədrisi metodikası və metodologiyası üçün “post-metodika erası” kimi qəbul olunur və tədrisdə eklektizm yanaşmasına üstünlük verilir. Eklektizm konseptual bir yanaşma olaraq, yalnız bir paradigma və yaxud müəyyən fərziyyələrlə kifayətlənmir, müxtəlif çoxsaylı yanaşmaları, formaları, üsulları və ideyaları özündə ehtiva edir. Tədris prosesinə eklektik yanaşma qarşıya qoyulan məqsədə nail olmaq üçün bizə məlum olan yanaşmalar, metodlar və nəzəriyyələrin ən uyğun olanının seçilməsi və onun tədrisdə tətbiqidir. Bu zaman müəllimə istifadə etdiyi metodlar, istinad etdiyi

yanaşmalar və üsullar aydın olmalı, mövcud nəzəriyyələrdən xəbərdar olmalıdır. C.Harmerə görə, yanaşma dildən istifadə və dilin tərkib hissələrinin bir-birinə bağlılıq formalarının təsvirinin təqdimatıdır [1,s.62-63].

Beləliklə, Respublikamızda təhsil sahəsində ənənəvi tədris metodlarının innovativ tədris metodları ilə əvəz edilərək, təkmilləşdirilməsi qarşıya məqsəd kimi qoyulmuşdur. Bu gün innovativ təlim metodları və texnologiyalarının tətbiqinin genişləndirilməsi yolu ilə səriştəyə əsaslanan şəxsiyyət və nəticəyönümlü təhsil modelinin yaradılması strateji hədəf kimi müəyyənləşmişdir. Bəhs etdiyimiz bu məqsədin reallaşmasında müasir yanaşmaların ali məktəblərdə geniş tətbiq olunması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Əliyeva Ə.A.

ADU

Fərdi yanaşma prinsipi əsasında V və VI siniflərdə ingilis dili dərslərində yazılı nitq bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi

Açar sözlər: yazılı nitq, fərdi yanaşma, erkən yeniyetməlik yaş dövrü

Yazılı nitqin tədrisi elə bir fəaliyyət növüdür ki, bu vaxt təkə ayrı-ayrı bacarıqların inkişafı deyil, həmçinin uşaqlarda şəxsiyyətin formalaşması prosesi baş verir. Bu səbəbdən şagirdlərin yazılı nitq bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi zamanı fərdi yanaşma prinsipinin nəzərə alınması çox vacibdir. Bu prinsip şagirdlərə yazı işləri verilən zaman onların fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə almağı və hər kəsin inkişafı üçün əlverişli şərait yaratmağı tələb edir. V və VI siniflərdə ingilis dili dərslərində yazılı nitq bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi zamanı fərdi yanaşmanın vacibliyi onunla bağlıdır ki, sinifdəki şagirdlərin qüvvə və imkanları eyni olmur.

Yazılı nitq bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi bütün yaş kateqoriyalarını əhatə etməlidir, lakin psixoloqların gəldikləri qənaətə əsasən bunun üçün ən optimal yaş erkən yeniyetməlik (12-13 yaş) dövrüdür. Uşağın psixologiyasında və orqanizmində nəzərəçarpan dəyişikliklər baş verdiyi üçün məhz bu yaş dövrü keçid yaş dövrü adlandırılır. L.S.Vıqotskinin araşdırmalarına əsasən, keçid yaş dövründə uşaq oyunları xəyal qurmaqla əvəz olunur. Erkən yeniyetməlik yaş dövründə uşaqlar ibtidai

siniflərdə oynadıqları oyunlara maraqlı göstərmirlər. Bu oyunları uydurulmuş qəhrəmanlar, xəyali obrazlar əvəz edir. V və VI sinif şagirdləri hələ öz uşaqlıq aləmlərindən tam ayrılmırlar, ona görə də onların diqqətlərini hər hansı bir maraqlı mövzu və ya hekayə ilə cəlb etmək olur. Bu yaş dövründə uşaqların fantaziyaları o qədər güclü olur ki, onlar real və uydurulmuş həyatı paralel şəkildə təsəvvür edir, oxuduqları əsər qəhrəmanlarının həyatını yaşayırlar.

Bütün bunları nəzərə alaraq V və VI siniflərdə ingilis dilini tədris edən müəllimlər şagirdlərinin fərdi xüsusiyyətlərini öyrənməli, fərdi pedaqoji təsirlər sistemi tətbiq etməyə çalışmalı, dərsi elə qurmalıdırlar ki, şagirdlər öz fikir və hisslərini yazılı şəkildə ifadə edə bilsinlər.

*Eroğlu S.A.
İzmir Ekonomi Üniversitesi*

Xarici dilin tədrisində incəsənət nümunələrindən istifadə

Açar sözlər: *rəsm, incəsənət, mədəniyyət, şəkil*

Xarici dil təhsilini sadəcə dil bilgisi və söz bilgisi ilə qısıtlandıran və ezberçiliyə bağlı təhsil sisteminin artıq günümüzde təsirli olmadığını hamımız təcrübə edərək görmüşük. Dilin zənginliyi içində keçiriləcək mədəni məqalələrin olduğu və bunlar önəmsənmediyində tam bir öyrənmənin əldə edilməməsi görülmüşdür. Amma mədəni məqalələr deyince ağılımıza sadəcə ədəbiyyat, tarix gəlməməlidir elbətə ki. Bu səbəblə gerçəkləşdirdiyimiz və müsbət rəylər aldığımız bu projeni nümunə olaraq anlatmaq istəyirəm. Belkə bu şəkildə dildeki mədəni məqalələrə dair edilə biləcək çalışmaları zənginliyini də göstərə bilərəm.

Layihəmiz Fransız rəsamların tablolarını fotosəkilə çevirmək və bu tablolar və rəsamlar haqqında çıxışlar hazırlamaqdır. İlk və ən əsas məqsədimiz eyləncəli və yaradıcı bir fəaliyyətlə dili tam anlamı ilə öyrənmək üçün gerekli mədəni bələşənləri tanıtmamaqdır. Bunun üçün də gənclərin çox da tanımadığı bir sahə olan Fransız rəsamlarını və tablolarını gənclər tərəfindən çox məşhur olan foto sənəti ilə birləşdirdik. Öncə tələbələr Fransız sənətçiləri, yaratdığı əsərləri və təqib etdikləri sənətsal hərəkətləri təhlil etdikdən sonra 35 tabloda qərar tutdular. Tablolar üzərində detalları

ile təsvir etmə işləmələrinin ardınca günümüze getirmək üçün lazım olan məkan, dekor, geyim və insanlar xüsusilə seçildi. Fotolar ağ-qara olacağından daha rahat işləmək imkanı olsa da çox zaman dekor və geyimlərin tarixi araşdırmaların ardından özli tərəfindən hazırlandı. Fotolar və daha kiçik formatda orijinal tablolar iki tərəfli panolarla dehliz düzəldiləcək şəkildə asılıb belli bir proqrama görə digər tələbələrə rəsəmlər və çalışmaları haqqında bilgi verildi. Toplamda 35 rəsəm foto şəkildə çevrildi və 44 tələbə çəkiliş və təqdimatlarına qatıldı.

Bu layihə bizə tələbələrin sənətlə dili yaradıcılıqlarına qataraq son dərəcə motivasiya edici şəkildə təqdim olunacağını göstərdi. Layihə universitet daxilində gerçəkləşdirildi və arxasınca İngiltərədə YELL layihəsində təqdim olunması uyğun görüldü.

Gözəlova T.M.
ADU

Xarici dil dərslərində bədii mətnlərin rolu və mədəniyyətlərarası aspekti haqqında

Açar sözlər: *xarici dil dərsi, bədii mətn, mədəniyyətlərarası dialoq, şəxsiyyətin formalaşması*

Xarici dil dərslərində bədii mətnlərin tədrisi çox mühümdür. Bunun aşağıdakı səbəbləri vardır:

- Bədii mətnlərin tədrisi yad dünyanı tanımağa və öyrənməyə kömək edir;

- Bədii mətnlər öyrənmənin hisslərinə, emosional dünyasına müraciət edir. O məndəki qəhrəmanlardan özünü fərqləndirir, özünü bir şəxsiyyət kimi duyur. Beləliklə o etik və estetik baxımdan inkişaf edə bilər.

- Bədii mətnin mədəniyyətə aid genişləndirilmiş icmalı vasitəsilə öyrənmənin bədii mətnlə *mədəniyyətlərarası estetik dialoqunda* iki dünya qarşılaşır: yazıcının şəxsi dünyası və öyrənmənin kiçik dünyası.

Bundan əlavə xarici dil şəxsi mədəniyyətin norma və ənənələri ilə müzakirədə təklif olunur. Mədəniyyətlərarası təlim dərslərinin prinsipidir. Şagirdin fəallaşdırılması ön planda durur – fərdi qavrama, yad fikirlərin,

mədəniyyətlərin qəbul edilməsini izah etməklə öyrənəni öz şəxsi mətn yaradıcılığına cəlb etmək olar.

- Bədii mətnlərə münasibətdə söhbət dil əldə etməkdən gedir. Bu zaman öyrənən xarici dilin estetik formasını tanıyır. Bədii mətnlər qaynar diskussiyaya - əsl ünsiyyətə, fərdi fikirlərin söylənilməsi ilə öyrənənin iç dünyasını hərəkətə gətirir.

- Bədii mətnlərlə iş prosesində öyrənənlər fəal olurlar – onlar mətnlər qurur, mətnlərdən seçilmiş hissələrin yaxud da hekayələrin ardını tamamlayır, mətndəki hadisələrə müdaxilə edir və s.

- Bədii mətnlərin tədrisi şagird şəxsiyyətinin formalaşmasına kömək edir.

- Bədii mətnlər öyrənənlərin spontanlığını inkişaf etdirir. Onların fantaziyası, estetik duyğularını inkişaf edə bilər. (Ehlersova, 1992, Germuskova, 1995)

Ədəbiyyatın mədəniyyətlərarası aspekti altında gündəlik situasiyalarda qarşılıqlı anlaşma qabiliyyəti, xalqların mədəniyyəti, düşüncəsi, mədəni fərqləri xarici dil vasitəsilə qəbul edilir və başa düşülür. Bunlar oxucunun xarakterini formalaşdırır və özünü daha yaxşı dərk etməsinə imkan verir. (Bişof, 1999, 16)

Gurbanova G.O.

AUL

Authenticity in Home Tasks as a Way to Integrate Work on Both Perceptive and Productive Skills

Key words: *home-tasks, authenticity, productive and perceptive skills*

The cumulative nature of the language learning rises the need to consolidate the language outside the classroom to master it. Texts, either reading or listening, increase exposure to the target language. Thus teachers set work on graded texts as home-tasks. Undoubtedly, this helps students to be better able to improve skills. However, the repetitive type of the activities makes them boring. Having said that, asking the students to read the real texts and sharing their opinions on the topic or just retelling them,

which is classically used by most language teachers, prove to be ineffective as well.

Here are some tips for using authentic texts as home-tasks:

Students are asked to write:

- certain types of reading or listening comprehension questions.

Any media material with relevant content and length can be used. Ted talks and famous people's speeches are invaluable to be used as a base for listening home-tasks.

- comments to some famous posts in social networking sites. It is more engaging and effective when a teacher involves the whole group and himself in the process. It can be done in different ways, for example, each following student shares opinion on both original post and on the comments of the previous student.

The structure of tasks is designed in a way that it has impetus to both perceptive and productive skills. Teacher's and students' creativity can add more colours to the tasks, checking and feedback processes, which not only boost students' motivation but at the same time increase their exposure to the language.

Hacıyeva G.Ç.

ADU

Ali məktəblərdə Diplomatik Yazı fənninin tələbə yönümlü tədrisinin təşkili

Açar sözlər: *autentik materiallardan istifadə, müəllim-tələbə qarşılıqlı ünsiyyətinin düzgün qurulması, maraqlara müvafiq mövzuların seçilməsi, şəffaf qiymətləndirmənin təşkili*

Təlim prosesinin səmərəliliyi müəllim-tələbə birgə fəaliyyətinin yüksək səviyyədə hazırlanmış proqram və dərsliklər, yüksək peşə hazırlığı, ciddi nizam-intizam, yüksək əzmkarlıq, məqsədyönlülük prinsiplərinə əsaslandıqda təmin olunur. Təlim prosesini fəallaşdırmaq, tədrisin keyfiyyətini artırmaq müəllimin özündən, onun bilik və bacarığından, dünyagörüşündən, öz işini sevə-sevə yerinə yetirməsindən, səriştəliyindən, tələbələrə qarşı qayğısından və s. amillərdən çox asılıdır.

Müəllim həm də çalışmalıdır ki, tələbələrə təqdim olunan mövzular onların maraqları daxilində olsun və onları daim heyrləndirməyi bacarsın. Tələbələrə daha çox autentik - real həyatdan götürülmüş materialların təqdim olunması onların sərbəst şəkildə və idraki fəallıqları ilə mövzunun şüurlu formada mənimsənilməsinə və təlimin tələbə yönümlü təşkilinə şərait yaradır.

Diplomatik Yazı fənninin tələbə yönümlü tərisinə təsir edən digər aparıcı amillərdən biri də tələbələrdə daxili və xarici motivasiyanın yaradılmasıdır. Tələbələrdə dərslərə maraq yaratmaq, dərs zamanı onların fəaliyyətini daim qiymətləndirmək və ideyalarını dəstəkləmək və tərifləmək, dərs mövzularını və dil materiallarını onların maraq dairəsinə uyğun seçmək, dərs zamanı edilən tapşırıqların daha interaktiv,əyləncəli, və rəqabət şəklində təşkili və s. kimi amillər məhz xarici dil müəllimlərinin yaratdığı xarici motivasiya ünsürləridir.

Müəllim həm də çalışmalıdır ki, dərs zamanı tələbə-müəllim münasibətləri düzgün qurulsun. O, təlim prosesini böyük ustalıqla idarə etməyi bacarmalıdır. Tələbələrlə dostluq mühitində işləməyə cəhd edən müəllim dərstdə onların idraki fəallığını daha da sürətləndirir, onların müstəqil fikirlər yürütməyinə şərait yaradır, yeni materialı daha yaxşı öyrənməyə həvəsləndirir. Beləliklə, tədris prosesində məqsədlərini müəyyən edə bilən, qarşıda duran vəzifələrini yaxşı dərk edən, öz öyrənmə üsulunu təyin edib mənimsəməsinə qiymətləndirməyi bacaran tələbələrlə işləmək artıq müəllim üçün çətin olmur və bu bilvasitə təlimin səmərəliliyinə müsbət təsir edən başlıca amil kimi özünü göstərir.

Hacıyeva Q.X.
ADU

Dil fakültələrinin yuxari kurslarında autentik matriallardan istifadənin səmərəli yolları

Açar sözlər: *autentik, tələbə, nitq, dil, material*

Autentik materiallar dildəşiyicisi və ya səriştəli nitq qabiliyyətinə malik şəxslər tərəfindən səsləndirilən normal, təbii nitq axını hesab olunur. Bu tələbələrimizin real həyatda dildəşiyiciləri ilə ünsiyyətdə olduqları zaman istifadə etdikləri nitqə bərabər tutulan nitqin səsləndirilməsidir. Auten-

tik materiallardan uğurlu istifadə tələbələrimizi çətin başadüşülən sözlərin istifadəsində çətinlikdən xilas edir.

Qeyd etməliyik ki, autentik materiallar seçilərkən ehtiyatla seçilməli, tələbələrimizin yaş, qrup səviyyəsinə uyğunlaşdırılmalıdır. Əks təqdirdə bu dil fakültələrində təhsil alan istənilən kursda oxuyan tələbənin demotivasiyasına gətirib çıxarır. Dil fakültələrində autentik materiallardan istifadə zamanı onların lingvistik bilik səviyyələri də diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır. Dinlənilmiş mətnlər əsasında tələbələrin müzakirələr və debatlarla qarşılıqlı əlaqədə təmin edilməlidir.

Sözü gedən mətnlərə münasibət, öz fikirlərinin daha sonra bu və ya digər şəkildə ifadəsi də nəzərə alınmalıdır.

Burada xüsusilə qeyd olunmalı cəhətlərdən biri budur ki, istənilən autentik materialı sadələşdirmək olar. Lakin onu qeyri-təbii nitq modeli kimi səsləndirmək olmaz. Tədqiqatçılar qeyd edirlər ki, dildən istifadə zamanı müxtəlif ifadə vasitələrinə müraciət edə bilərsiniz. Amma bu zaman danışq təbii nitq modellərinə əsaslanan nümunələr üzərində qurulmalıdır. Qrammatik strukturların reseptiv şəkildə mənimsənilməsi də bu baxımdan xüsusi maraq doğurur.

Buradan aydın olur ki, autentik materialların istifadəsi zamanı təbii nitq xarakterik hesab olunur. Autentik materiallarla iş asan başa gəlmir. Burada nitqin səsləndirən tərəfindən təqdimatının böyük əhəmiyyəti vardır.

Beləliklə, səsləndirilən nitqin düzgün anlaşılması tələbələrin kommunikativ məqsədlərinə uğurla çatmaqda yardım edir. Ünsiyyətin maksimum həddinə nail olmaq üçün kifayət qədər şərait yaranmış olur.

Hacızadə G.T.
BSU

Neyrolinqvistik proqramlaşdırmadan dil tədrisində istifadə imkanları

Açar sözlər: *neyrolinqvistik proqramlaşdırma, ünsiyyət, şüuraltı, şəxsi inkişaf*

Xarici dilin tədrisində müəllimlər bir sıra problemlərlə üzləşə bilərlər. Tələbələri dərse diqqətlə qulaq asmağa həvəsləndirmək, bacarıqlarını kəşf edə bilmələri üçün düzgün istiqamətləndirmək, onlarda ünsiyyət qurma istə-

yini formalaşdırmaq kimi məsələlərin həllində dil tədrisinə müasir yanaşmalardan biri hesab edilən neyrolinqvistik proqramlaşdırmanın imkanlarından faydalanmaq mümkündür.

NLP 1970-ci illərdə Riçard Bendler və Con Qrinder tərəfindən Birleşmiş Ştatlarda yaranmış və inkişaf etmişdir. Bu ünsiyyət və şəxsi inkişaf metodu kimi məşhurluq qazanmışdır. Bu gün NLP humanistik psixologiyanın tərkib hissəsi kimi Amerikada və bir sıra Avropa ölkələrində universitet səviyyəsində tədris olunur.

NLP həmçinin dil tədrisinin effektivliyini artırmaq üçün istifadə edilən resurslardan biri hesab edilir. Belə ki, şüuraltı təsir strategiyaları olan yenidən çərçivələmə, lövbər atma, ahəng qurma, modelləşdirmə, vizuallaşdırmanın tətbiqi, eyni zamanda submodallıqlar, hipnotik dil qəliblərindən istifadə həm tələbələrə daha yaxşı ünsiyyət qurmağa, onlarda özünə inamı artırmağa kömək edə bilər, həm də dil üzrə müxtəlif bacarıqların öyrədilməsində bir vasitə rolunu oynaya bilər. NLP-yə görə öyrənmək və dəyişmək prosesləri şüuraltı zehnimizdə reallaşır. Lakin, şüuraltımız müsbət və mənfi düşüncələri fərqləndirməz, sadəcə tətbiq edir. “Mən qorxaq olmaq istəmirəm” demək əvəzinə “Mən cəsur olmaq istəyirəm” desək, şüuraltı zehnimiz “qorxaq” sözünə yox, “cəsur” sözünə yönələcək və bu da istədiyimiz şəkildə davranmağımıza zəmin yaradacaqdır. Şüuraltımız dəyər və inanclarımıza uyğun fəaliyyət göstərdiyi üçün başqalarının bizim haqqımızda qurduğu mənfi cümlələr də həyatımıza mənfi yöndə təsir edə bilər. Bu baxımdan müəllimlər, valideynlər, müdirilər daha diqqətlə davranmağa çalışmalıdır. Bir müəllimin tələbə barədə inancı onun öyrənmə qabiliyyətini həm ləngidə, həm də inkişaf etdirə bilər.

Hashimova N.G.

UFAZ

Overcorrection in English language lessons by local teachers and ways to avoid it

Key words: *overcorrection, slips, errors, attempts*

Errors are an inevitable part of a lesson. Therefore error correction is a crucial skill for an English language teacher. It is important to keep the balance when deciding whether to correct or not in order to maintain

the flow of the lesson and at the same time to develop students' confidence.

Most English language teachers in Azerbaijani schools tend to overcorrect interrupting and correcting every single mistake as it arises. This can have disastrous consequences resulting in students losing motivation, feeling frustrated and reluctant to speak or speaking hesitantly. Overcorrection will also interrupt the flow of the lesson.

Correcting errors is essential for students in order to learn, to avoid making the same type of mistakes and to improve their English and it depends on a teacher to make their students aware of their errors without undermining their confidence. There are several steps that teachers have to consider before correcting every mistake on the spot.

First of all teachers need to learn whether to correct or not. For this they need to be able to distinguish between slips, errors and attempts.

How much to correct depends on the type of activity (fluency or accuracy). When it is a speaking activity to practice fluency there should be less correction to avoid the interruption. It is also essential when to correct: immediately (as in accuracy activities) or at the end (fluency activities).

In conclusion, being corrected constantly can be extremely demotivating and it is important to keep the experience positive for students.

Həsənova R.T.

ADU

Dil fakültələrinin yuxarı kurslarında alman dili dərslərində interaktivliyin təmin olunması

Açar sözlər: *interaksiya, şifahi nitq, innovasiya, kommunikasiya, dil*

Dil fakültələrində innovasiya xarakterli layihələrin həyata keçirilməsi təhsilin keyfiyyətini yaxşılaşdırmağa, beynəlxalq səviyyədə təhsil məkanına inteqrasiya prosesini sürətləndirməyə, onu maksimum həddə çatdırmağa və ölkənin elm-təhsil sahəsində nüfuzunu yüksəltməyə yönəlmişdir. Ölkənin gələcəyinin onun təhsil imkanlarından birbaşa asılı olduğu danılmaz faktır. Belə ki, cəmiyyət müşkülə düşən problemlərinin həlində daxili aləmini, milli-mənəvi dünyasını təzələmək məcburiyyəti ilə

qarşı-qarşıya qalır. Bu zaman insan resursları gündəmə gəlir ki, burada səfərbər olunması məsələlər sırasında tələbə və gənclərimizin bilik və bacarıqları əsas yer tutur.

Aparılan araşdırmalar əsasında müəyyənlanmışdır ki, müasir dövrdə geniş istifadə olunan fəal, interaktiv, kommunikativ, kooperativ və s. Yanaşma və üsullar, innovativ təkliflər məhz müəllim və metodist-alimlərin uzunmüddətli yaradıcı axtarışları sayəsində mümkün olmuşdur ki, bu gün onlar işlək vəziyyətdədir.

Alman dili dərslərində interaktiv metoddan bəhs etsək, bu metodun tətbiqi sayəsində, tələbələrin fəallığı artır, onların yaradıcı və tənqidi təfəkkürü üçün stimül yaranır. Bununla müstəqil fəaliyyət formalaşır. Bu vaxt müəllimin rolu müəyyən mənada qeyri - fəal, tələbənin rolu isə fəallaşmağa doğru inkişaf edir. Burada müəllimin rolu ancaq istiqamətləndirici, lazımı anlarda yardımçı xarakterilə seçilməlidir.

Bundan başqa, sözü gedən məsələ müəllim və tələbə münasibətlərinin formalaşmasına, birgə əməkdaşlığa istiqamətlənmiş, səmərəli ünsiyyət üçün nəzərdə tutulmuşdur. Lakin bir şeyi də qeyd etməliyik ki, adı gedən bu metodun həyata keçirilməsi heç də həmişə asanlıqla əldə olunmur. Buna görə də, innovativ metodlardan istifadə prinsip və yolları ilk növbədə öyrədənlərin özləri üçün aydın olmalıdır.

Hüseynova A.A, Quliyeva N.R
ADİU

Ünsiyyətin tərəflərinin mənimsəmədə rolu

Açar sözlər: *söz seçimi, intellekt, ünsiyyətin tərəfləri, əqlin keyfiyyətləri*

1. Kommunikativ və interaktiv təlim metodları ünsiyyət fəaliyyətinin tərəfləri kimi hal-hazırda xarici dilin tədrisi prosesində müvəffəqiyyətlə tətbiq olunur və pedaqoji prosesdə tələbənin təlim fəallığının yüksəldilməsini metodik əsasını təşkil edir.

2. Ünsiyyət – hər şeydən əvvəl təfəkkürün təlimidir dil, fikir və ağıl tədris materiallarında elə “əridilib”ki onları bir-birindən ayırmaq çətindir. Bu amil dili mənimsəyən tələbəni müstəqilliyə, təşəbbüskarlığa, biliklərin dərinliyinə və genişliyinə motivləşdirir. Məsələnin belə şərhli ali məktəblə

mütəxəssis hazırlığının tərkib hissəsidir və bu məsələ dövlət sənədlərində öz əksini tapmışdır.

3. Ünsiyyətin tərəfləri həm materiallarının seçilməsini həm də lingvistik materialları mənimsəmək üçün tələbənin fəallığını – xarici dil vəsi-təsi ilə informasiya almaq, onu emal etmək və ona uyğun davranmağı eh-tiva edir. Kommunativ və interaktiv metodların hər biri tələbəni aktivliyə təhrik edir, amma seçilmiş dil materialları sifət və feillərdən ibarət olsa bu insanın xarici dili mənimsəmə zamanı şüurunu fəallaşdırmışdır. Tələbənin fəallığa motivləşdirmək hər bir metodun məqsədidir.

4. Xarici dildə nitq adətən natamam icra olunması ilə fərqlənir və nitqdə tərəflər ünsiyyətin tamlığına nail olmaq üçün onu özündə olan əla-və biliklərlə, söz seçimi və qrammatik qaydalarla doldurur. Xarici dildə nitq fəaliyyəti zamanı söz seçiminin lingvopsixoloji xüsusiyyətlərinin nitq situasiyasına uyğun olaraq icra edilməsi koqnitiv fəaliyyət kimi qiymət-ləndirilir.

5. Xarici dildə anlaşılıq nitqin yaranması üçün metodistlər nitqi iki hissəyə ayırırlar. Nitqin dərinlikdə olan informasiya dayaqları fikrin ya-ranmasını motivləşdirən fikrin predmet dünyasıdır, üst strukturlar – verbal ifadələr isə fikrin anlanılmasına müvafiq səslər, onların yazılı analoqudur.

İntellekdə niyyət, fikri ifadə edəcək, cümlə və ya frazanın seçilməsi, nitq səsləri (ritm, intonasiya, melodiya, vurğu və s.), fikirləşmə prosesinin nəticəsi kimi, anlamı təmin etmək üçün “koqnitiv sistemin arxitektura-sını” şüurda kontekstual situasiyanın obrazının yaratmadan ibarətdir. Bu prosedurların fikri fəaliyyətə daxil edilməsi xarici dildə anlamı xarakterizə edir. Bu strategiyanın mahiyyəti fikrin cümləyə çevrilmə, fonetik komponentlərin niyyətə uyğun nizamlanması, fikirləşmə prosesinin müs-bət nəticəsi kimi anlamadan ibarətdir. Dilin vəzifəsi onu anlamaqdır.

Hüseynova F.M.

ADU

Çevik Təlim (Flipped Classroom) modelinin tələbələr akademik nailiyyətlərinə təsiri yolları

Açar sözlər: *çevik təlim, tədqiqat, motivasiya, tələbə nailiyyəti*

Məqalə son illər ingilis dilinin tədrisində yeni yanaşmalar və texno-loji modellərin tətbiqinin müsbət təsiri yollarının araşdırılmasından bəhs

edir. Xarici dilin tədrisində səmərəli və əlverişli modellərdən biri kimi Çevik Təlim (Flipped Classroom) modelinin tələbə nailiyyətlərinin əldə olunmasında tətbiqi müasir dövrdə aktualıq kəsb edir. Yeni tədqiqat xarakterli və rəqəmsal texnologiyaların vasitəsilə həyata keçirilən bu təlim üsulunun innovativ xarakteri onun tələbə maraqlarına uyğun real situasiyaları araşdırmasıdır. Təqdim edilmiş yeni təlim mühitinin ənənəvi öyrənmə mühitindən fərqli təlimdənkənar yeni alternativ təlimdə problemlərin araşdırılması və hazırlanmış təqdimatların auditoriyada, sinif otaqlarında müzakirəsindən ibarətdir. Son vaxtlar bu pedaqoji yanaşma bir çox Qərblə ölkələrinin və inkişaf etmiş ölkələrin təhsilində tətbiq edildiyindən tədqiqatçıların və pedaqoqların diqqətini daha çox cəlb edir. Məqalə Çevik Təlim (FC) modelinin qarışıq kontekstlərdə tətbiqi strategiyasını müqayisəli şəkildə öyrənilməsinə təqdim edir. Tədqiqat ətrafında eksperiment və nəzarət qrupları seçilmiş, diaqnostik və analitik sorğu keçirilmiş, yeni təlim üsulunun tələbə nailiyyətlərinin əldə olunmasında təsiri araşdırılmış, nəticələr statistik yollarla təsvir edilmişdir. Nəticələr göstərdi ki, iki qrupun irəliləyişləri arasında statistik cəhətdən əhəmiyyətli fərqlər var. Keçirilən dərslər aparılmış hazırlıq üzrə siniflərdə interaktiv tapşırıqların tamamlanması, tələbələrin ev tapşırıqları yerinə yetirməsindən çox, araşdırmalar aparmasıdır. Məqalədə Çevik Təlim modelinin (FC) tələbə performansına, təlimə cəlbəsinə, təlim nəticələrinə və motivasiyasına təsirləri araşdırılmışdır. Tədqiqatın sonunda Çevik Təlim (FC) modelinin üstünlükləri və mənfi cəhətləri iştirakçıların fikirlərinə uyğun olaraq müəyyən edilmiş və lazımı təkliflər verilmişdir.

Iga Maria Lehman

University of Social Sciences

Inviting Individual Voice to Second Language Academic Writing: A Conflict of Goals or Liberation of Writer Identity?

Keywords: *writer identity, second language writing, institutional context*

My purpose in this paper is to present the study findings aimed at investigating the restraints institutionalized text production can place on writer voice and to suggest ways in which practitioners can help second

language (L2) student-writers in their struggle to construct their identities as academic authors. While the specific socio-cultural and institutional contexts within which people write limit possibilities for authorial self-representation, I argue that writers should be encouraged to bring their own life histories and sense of the self to their texts. Writer identity is reflected in the rhetorical and lexico-grammatical choices writers make and is therefore equated with the notion of writer voice (Zhao 2015, p.33). In the current study, following Lehman (2018), writer voice is categorized into three main types: individual, collective and depersonalized. As these three aspects of voice are predominantly cued through metadiscourse features which can be identified and analyzed, Lehman's (2018) three-dimensional analytic rubric was employed in order to consider the potential of individual voice in the facilitation and enhancement of academic writing in a second language.

References:

Lehman, I. M. (2018). *Authorial Presence in English Academic Texts: A Comparative Study of Student Writing Across Cultures and Disciplines*. Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Warszawa, Wien. Peter Lang Verlag.

Zhao, Y. (2015). *Second Language Creative Writers: Identities and Writing Processes*. Bristol, Buffalo, Toronto. Multilingual Matters.

İmanova S.R.
AUL

Teaching Foreign Languages for the Peaceful and Sustainable Development

Key words: *sustainable development, peace education, projects workshops*

Foreign language teachers have a great opportunity in bringing up young generation who will build developed, peaceful society, who will be able to face, to fight against wars, terrors, conflicts between countries, states, rulers.

These goals can be achieved by right kind of syllabus, program, lesson, teaching material and a new approach. All the representatives, members of educational institutes, schools, universities and practitioners must work hardily in cooperation for creating peace and sustainable development of all countries. Teacher training program, curricula must highlight the peace education. There are a lot of various available resources for teaching sustainable and peaceful development. Teachers must always make research, look at the most important pressing global issues, and prepare teaching materials, texts, topics about people who suffer of war, shortage of food, water. They can use video materials, articles from papers, prepare projects workshops, and share information about problems of mankind. For example, teacher can ask students to make research work or prepare projects about “the main reasons of hunger, wars and terrors in the world”. Studying these problem students will come across the problems caused by wars, terrors, pollution of the environment, population growth, natural disasters such as floods and droughts. Some of these reasons do not depend on people. But the wars, terrors, conflicts are made by people. Students will be aware of the results made by politicians, heads, governments, terrorist.

İsayeva R.C.
ADU

Azərbaycan dilçiliyində əlavə konstruksiyaların tədrisi problemləri

Açar sözlər: *Dil, Azərbaycan dili, əlavə söz, əlavə birləşmə, əlavə cümlə, əlavə konstruksiyalar*

Müasir Azərbaycan dilinin ən az tədqiq olunmuş sahələrindən biri sintaksisdir. Sintaksisin aktual problemərindən olan əlavə konstruksiyalar nəinki tədqiq olunmamış, hətta onlar ara sözlər, ara cümlələrlə səhv salınmışdır. Azərbaycan dilçiliyində əlavə söz və əlavə birləşmələrə baxış indiyədək qrammatika kitablarından kənara çıxmamışdır, çox vaxt ara konstruksiyalarla qarışıq salınmışdır. Müasir ədəbi mətnlər sintaktik struktur cəhətdən müxtəlif rəngarəng konstruksiyalardan ibarət olur. Bunların içində ən çox istifadə olunanlardan biri də - əsas cümlənin konkret mənasını

tamamlayan və izah edən, əlavə məlumat verən və ötəri qeydlərdən ibarət olan əlavə konstruksiyalardır. Əlavə konstruksiyalar, tərkibində olduqları cümlələrin üzvləri arasındakı məntiqi-qrammatik münasibətləri kəs-kin şəkildə sındırır. Onların ifadə etdiyi məna cümlənin əsas mənasına ilk planda nəzərdə tutulmayan ikinci dərəcəli, az əhəmiyyətli, ya da əksinə çox əhəmiyyətli və buna görə də xüsusi nəzərə çarpan əlavə mənalar gətirir. Əlavə sözlərin və əlavə cümlələrin mövqeyi nitqin mətni ilə ölçülür. Mətnədən kənarda nə əlavə söz anlayışı var, nə də əlavə cümlə anlayışı olur. Onlar mətnin fonunda müstəqil deyillər, köməkçidirlər. Onlarsız da nitqin mətni formalaşır, nitq tamamlanır. Əlavə leksik və sintaktik vahidlər cümlənin məzmunu ilə bağlı olduğu kimi, bağlı olmaya da bilir, odur ki ya əsas cümlənin daxilində, ya da ondan sonra işlədilir. Cümlənin məzmunu ilə bağlı olduqda bütövlükdə cümləyə aid olmaqla yanaşı, cümlənin bir hissəsinə, bir cümlə üzvünə də aid ola bilər.

Azərbaycan ədəbi dilində, xüsusən, ədəbi dilin yazılı formasında əlavə konstruksiyaların olduqca çox işlənməsinə baxmayaraq tədqiqində və tədrisindəki ciddi problemlər var.

İsgəndərova İ.Q.
ADU

İngilis dilinin tədrisində oxunun düzgün təşkili və aparılmasına dair tövsiyələr

Açar sözlər: *sintetik oxu, nitq, fəaliyyət*

Nitq fəaliyyətinin bir forması kimi oxu xarici dil tədrisində əsas yer tutan aspektlərdən biridir. Oxu passiv nitq fəaliyyəti hesab olunur, çünki oxucu məlumatı şifahi və yazılı mətnlərdən alır.

Oxu sahəsində orta məktəbin qarşısında bir çox məqsədlər durur. Belə ki, orta məktəbi bitirən hər hansı bir şagird ictimai-siyasi, elmi-kütləvi və bədii ədəbiyyatdan öyrəndikləri asan, başqa sözlə desək, sadələşdirilmiş mətnləri oxuyub dərk etməyi bacarmalıdır. Burada öndə duran əsas vəzifə şagirdlərə təlimin ilk mərhələsindən başlayaraq səssiz oxuduqları mətnin məzmununu dərk etməyi öyrətməkdir.

Səsli oxu ritm və ahəngin, oxu mexanizminin formalaşdırılması, düzgün oxu bacarığının yaradılması üçün tətbiq edilir.

Səsli oxu şagirdlərə dilin səs və qrafik sisteminə yaxşı yiyələnməyə kömək edir. Səsli oxunun tədrisində əsas məqsəd sözlərin düzgün tələffüzünə nail olmaqdır.

Tədrisin ilkin mərhələlərində şagirdlər sintetik oxu materiallarından istifadə edirlər. Sintetik oxu vasitəsi ilə şagirdlərə bədii ədəbiyyat oxutmaq və ingilis ədəblərinin əsərlərinə maraq oyatmaq olar. Sintetik oxunun surətini müəllim şagirdlərə əvvəlcədən öyrətməlidir.

Orta məktəblərdə oxunun düzgün təşkilindən danışırkən qeyd ediləndir ki, oxu prosesində görmə duyğuları oyanır və bunlar da hərəkəti və eşitmə duyğularının inkişafına köməklik göstərir.

Beləliklə, tədrisin aşağı mərhələsində oxu mexanizminin yaradılması, onun formalaşdırılması üzərində iş tədrisin yuxarı mərhələsində də davam etdirilir, yuxarı sinif şagirdləri müstəqil oxu, ev oxusu və s. oxu növləri üzrində işə cəlb olunurlar. Bir cəhət xüsusi ilə qeyd olunmalıdır ki, orta məktəblərdə oxu sahəsində aparılan iş əsasən şagirdlərin əvvəlki illərdə yiyələndikləri bazasına əsaslanır. Daha dəqiq desək, orta məktəbin aşağı mərhələsində formalaşdırılmış oxu vərdisləri yuxarı sinif şagirdlərində də inkişaf etdirilməli və təkmilləşdirməlidir.

İsmayılova D.A
AUL

Teaching English in Multicultural Classroom at the Azerbaijani University of Languages

Keywords: *multiculturalism, integration, competence, communicative competence, intercultural competence*

The English language classroom provides an obvious multicultural context for learning, and teachers need to help students understand and appreciate the differences and similarities among the various ethnic, religious and cultural groups..

Teachers today are faced with the many challenges of educating students who are from very varied cultural backgrounds. This study is significant in three ways: **the first way** is the communicative approach of language teaching; where explanation of different ways and strategies can be used to give the students a major role in their own learning.; **The**

second way is teaching culture, where how and what to teach students in order to raise their cultural awareness of the second language. English as an international language has also started to develop a close affinity with research in the area of intercultural communication. English is widely used for intercultural communication at the global level today; **the third way** is the use of technology inside the language classroom in a way to find new venues where students can have multiple language exposures.

İsmayılova J.S.
BSU

Tələbələrin diskussiya bacarıqlarının inkişafı interaktiv səriştənin komponenti kimi

Açar sözlər: *Diskussiya, interaktiv səriştə, müzakirələr*

XX yüzilliyin sonlarından etibarən təhsil sistemində tətbiq olunan aktiv və ya interaktiv təlim metodları uğurlu nəticələr verməkdədir. Tələbələrə dərş prosesində fikirlərini aydın, məntiqi ardıcılıqla, sərbəst ifadə etmək, müstəqil düşünmək, müəllimlə eyni hüquqa malik olma hüququ vermək, diskussiyalarda fəal iştirak edərək yüksək ünsiyyət mədəniyyəti formalaşdırmaq yeni təlim metodunun qarşısında duran əsas vəzifələrdəndir. Ən aparıcı interaktiv metodlara əqli hücum, rol oynama, müzakirə, salxım və multimedia metodlarını misal göstərmək olar. Bunlardan daha müntəzəm və geniş şəkildə istifadə olunanı müzakirə metodudur. Yuxarıda sadalanan üstünlükləri özündə ehtiva etsə də dərş prosesinin səs-küylü olması və tələbələrin fəaliyyətinin qiymətləndirilməsində yaranan çətinliklər baxımından bu metod da bəzən birmənalı qarşılınmır. Xüsusilə dini mövzular, siyasi mövzular dərşlərdə lazımsız səs-küyə səbəb olur və bu da dərşin keyfiyyətini yetərincə aşağı salır. Bu problemlərlə üzləşməmək üçün müəllim öz pedaqoji ustalığını nümayiş etdirərək mövzu seçimində bu məqamları nəzərə almalıdır. Bu məqsədlə, daha aktual, umumi müzakirəyə açıq olan mövzular seçilməlidir.

Müzakirələrin təşkilində daha səmərəli nəticəyə nail olmaq üçün digər diqqət yetirilməli məqam müzakirə qaydalarının əvvəlcədən tələbələrə təqdim olunmasıdır. Müzakirə mövzusunun aydın və dəqiq şəkildə şərh

olunması da vacib mərhələ hesab oluna bilər. Tədris prosesində mövzu ətrafında müzakirələri dinləmək, təqdim etmək, sual vermək mədəniyyətini formalaşdırır, eyni zamanda tələbələrin məntiqi və tənqidi təfəkkürünü, şifahi nitqini, müəllim və tələbələr arasında ideyaların məhdudiyətsiz və qarşılıqlı mübadiləsini inkişaf etdirir. Müəllim müzakirə metodundan dərs prosesində istifadə edərək tələbələri düşünməyə, öyrənməyə, məsələni həll etməyə sövq edir ki, bu da tələbələri motivə edir və dərs prosesini canlandırır.

İsmayılova Z.Ə.
ADU

Sosial interaksiyanın yaradılmasında İKT-nin rolu

Açar sözlər: *informasiya-kommunikasiya texnologiyaları, sosial interaksiya, nitqin tədrisi*

Məlumdur ki, İKT həm də interaktivliyin yaradılmasında əvəzsiz rol oynayır. Kompüter və istifadəçi arasındakı qarşılıqlı təsir ünsiyyətin xüsusi növü olan interaksiyanı yaradır. Kompüterin interaktivliyi onun istifadəçi ilə dialoq yarada bilməsi, əmrlərə və sorğulara reaksiya göstərməsi ilə məhdudlaşmır. Yəni, interaksiya yalnız kommunikantlar (bizim misalımızda kompüter və istifadəçi) arasındakı informasiya mübadiləsini deyil, həm də onların müştərək fəaliyyətini nəzərdə tutur. Əmrlərə və sorğulara sistem tərəfindən göstərilən reaksiya əks əlaqə adlanır ki, istifadəçi fəaliyyətinin gedişatını məhz reaksiya əsasında qurur. G.Raynmann, B.Veidenmann və R.Şulmayster interaksiyanın dörd istiqamətini müəyyənləşdirir. Alimlərin fikrincə, interaksiya 1.istifadəçi və kompüterin aparat təminatı arasında; 2.istifadəçi arasında; 3.istifadəçi və elektron tədris materialının məzmunu arasında; 4.istifadəçi və digər istifadəçilər arasında ola bilər. İstifadəçi və digər istifadəçilər arasında olan əlaqə sosial interaksiya adlanır və nitqin tədrisində digər istiqamətlərlə müqayisədə məhz bu istiqamət daha vacib rol oynayır.

Sosial interaksiya isə öz növbəsində tələbənin sosial aktivliyini artırır və sosio-mədəni ünsiyyət sferasını genişləndirir. Bilirik ki, sosio-mədəni sərəştə nitq davranışını dili öyrənilən ölkənin sosio-mədəni xüsusiyyətlərinə uyğun şəkildə yerinə yetirməyi bacarmaq, həm öz ölkəsinin, həm də dili öyrənilən ölkənin mədəniyyətində ümumi və fərqli cəhətləri seçmək-

dir. Bu baxımdan İKT, müxtəlif mədəniyyətlərarası ünsiyyət situasiyaları üçün xarakterik olan davranış normalarının öyrənilməsi üçün şərait yaradır. Xalqın mədəniyyətini, tarixini, müasir həyatını, dünyaya baxış tərzini, etnopsixoloji xüsusiyyətlərini, əxlaqi və ümumbəşəri etnik dəyərlər sistemindəki yerini, bədii inkişaf səviyyəsini, adət-ənənələrini, gözləntilərini, nitq etiketini əyani şəkildə təqdim edir.

Kərimova Ə.S.

ADU

İngilis dilində qrammatik bacarıq və vərdişlərin formalaşdırılması üçün idarəolunan kəşf metodunun tətbiqi

Açar sözlər: *tədrisə müxtəlif yanaşmalar, idarəolunan kəşf metodu, struktur və kommunikativ metodlar*

Xarici dildə qrammatik bacarıq və vərdişlərin formalaşdırılması tədris prosesinin ayrılmaz hissəsidir. Ünsiyyətin məqsədindən asılı olaraq cümlədə sözlərin düzgün seçilməsi və əlaqələndirilməsi, fikrin səlis ifadəsi üçün qrammatikanın rolu danılmazdır.

Xarici dillərin tədrisi tarixində qrammatik materialların öyrədilməsində iki yanaşma əsas götürülmüşdür: implisit (qaydalar izah olunmayan) və eksplisit (qaydalar izah olunan). Bu yanaşmalar özlərində iki metodu ehtiva etmişlər. İmplisit yanaşma struktur və kommunikativ metodları, eksplisit yanaşma isə deduktiv və induktiv metodları əks etdirmişdir.

Xarici dillərin tədrisi metodikasına dair ədəbiyyatda diqqəti cəlb edən yeni – idarəolunan kəşf metodunun (Guided Discovery) adı çəkilir (M.Caprario, 2013). Tədqiqat göstərir ki, bu metod induktiv metodla eynilik təşkil edir və iki yanaşmanı (deduktiv və induktiv) ehtiva edir.

İdarəolunan kəşf metodunun mahiyyəti ondan ibarətdir ki, müəllim hər hansı dil materialının işlənməsinə dair nümunələrlə dil öyrənləri tanış edir və müvafiq qaydaların “kəşf olunması”nda onlara köməklik edir. Sonra həmin qayda çalışmaları vasitəsilə möhkəmləndirilir. Bundan əlavə, müəllim real həyat situasiyalarına yaxın variantlar təklif edir və tələbələr özləri öyrənilən qaydanı tətbiq etməklə yeni biliklərə yiyələnirlər. Beləliklə, dilöyrənlər sərbəst düşünməyə, təhlil aparmağa, müqayisə etməyə, xarici dili hiss etməyə isiqamətləndirirlər.

İdarəolunan kəşf metodunun tədrisə daxil edilməsi dörd mərhələdə mümkündür:

1) nümunələr və ya illustrativ materiallar vasitəsi ilə təqdim olunan dil hadisəsi ilə tanışlıq;

2) aydınlaşdırıcı suallar vasitəsi ilə yeni qrammatik materialların təhlili;

3) yeni bilik verən qrammatik qaydanın tərtibi;

4) tapşırıqların yerinə yetirilməsi zamanı yeni qaydanın tətbiqi.

Qeyd edək ki, idarəolunan kəşf metodu digər dil aspektlərinin tədrisi üçün də kifayət qədər yararlıdır. Bu metoddan tədrisin müxtəlif mərhələlərində uğurla istifadə etmək olar.

Khan A.Q.

The University of Azad Jammu and Kashmir,

Muzaffarabad,

Sohail A.

The University of Azad Jammu and Kashmir,

Muzaffarabad.

Problems Faced by Urdu ESL Learners in Pronunciation of English Sounds

Key Words: *Acoustic analysis, phonological gaps, interference*

The present study aims to investigate the pronunciation problems faced by Urdu ESL learners. The study specifically focuses on segmental problems that lead to the mispronunciation of English words by the Urdu ESL learners. The results show: 1) Urdu ESL learners face problems in articulating those English consonants and vowels which are not found in their mother tongue. The study identifies four English consonants [θ, ð, w, ʒ] and four vowels [ɒ, ɔ:, ɜ:, ʌ] which are problematic for Urdu speakers. 2) these problematic consonants and vowels were replaced by the nearest sounds found in their mother tongue (Urdu) that suggests the interference of the mother tongue on the target language. For acoustic analysis, 20 Urdu native speakers were recorded using personal laptop and high fidelity microphone. They were given a list of English words containing

English consonants and vowels which are not found in Urdu. Acoustic analysis shows:1) English dental fricatives /θ, ð/ are replaced by dental stops [t^h, d^h], while palatal voiced fricative [ʒ] and bilabial approximant [w] are replaced by voiced palatal approximant [j] and labio-dental fricative [v] respectively;2) English vowels [ɒ, ɔ:] were replaced by Urdu vowel [o] while [ɜ:, ʌ] were replaced by [ə]. The study overall concludes that English pronunciation of Urdu speakers was affected by the phonological gaps between the two systems and they try to adjust target sounds according to their L1. The results of the study may be useful for English language teachers who teach to L2 learners in general and Urdu in particular. It is suggested that English language learners with Urdu background should be properly trained in order to acquire correct pronunciation.

Konstantinos Kristofer Dimitriou
KIMEP University

Co-operative Writing Tasks in the University Classroom

Keywords: *literacy, university, exploratory talk, activity*

University students in Humanities & Social Sciences must learn to express disciplinary content in essay assessments, using disciplinary genre norms. While their tutors use this genre for publication writing, literacy is often not part of the teaching process, leaving many students having difficulty learning the genre. This could be solved by tutors becoming aware of students' learning processes (Hornsby & Osman, 2014) in order to know how to teach literacy effectively. This talk will show how tutors can use small-group collaboration (3 students) in order for students to work together on a task, using their awareness of text, subject content (Tardy, 2006, 2009) and contextual factors. This negotiation process can improve student understanding (Mercer, 1995). Data from a cross-sectional study will be presented to show the benefits of collaborative writing. Business Studies student groups were studied during their homework writing activities, using the Educational Talk framework (Mercer, 1995) which indicates the qualities of negotiation in educational contexts. The study offers a new way to look at students' literacy work

and the possible effects on learning. The assessment task instructions, of which there were many, created positive tensions among the students and contributed to the negotiation, in the resolution of the task. This study indicates the importance of group literacy activity for students, and the importance of understanding group discussions involving literacy work. This close examination of students' literacy processes was analysed through Activity Theory (Leont'ev, 1978) observation methods which see human activity as a contextualised *system* working towards an *object*.

Magsudova K.T.

ADA

Using Smartphones in Teaching English as a Foreign Language in Intermediate Classrooms

Keywords: *smartphones, intermediate students, mobile devices*

Today mobile technology presents fascinating opportunities to teachers to re-design the way they teach English in language classes. Today smartphones is developing into an effective digital tool for teaching and learning in intermediate language classes.

One of the advantages of smartphones is that they support students and reinforce classroom learning. As a helping tool, mobile devices provide intermediate students with useful online dictionaries, a thesaurus, translator grammar reference, applications for new words definitions, word forms, collocations, synonyms, antonyms, their usage in context, pronunciation, and grammatical structures. Even they can use forum applications to comment on difficult words, expressions, or grammatical structures. Furthermore, students upgrade their language skills with the help of free online exercises, worksheets, activities, language-based websites, and voice and video recorder applications.

Motivating learners and teachers to integrate harmoniously with each other in both formal and informal contexts is another relevance of mobile technology. Intermediate students can create their personal visual stories on different topics and can take a series of snapshots or video chats in different contexts with the help of certain applications such as

socrative, twitter, Google drive, slides, and documents for in-class and out of class activities.

Mobile devices are also applied to create surveys (Survey Monkey application) for an assessment. EFL teachers can evaluate students' knowledge on specific tasks, and students can get feedback on their own projects and presentations, or they can evaluate the course materials, or their teachers.

A further advantage of using smartphones is that they simplify teachers' and students' jobs as they offer available pdf., doc., rtf., versions of the textbooks and materials. This can result in going paperless, and being environmentally friendly as well.

Taking all above-mentioned advantages into account, it is advisable for EFL teachers to start mobile teaching and learning in the classrooms. Willingness, collaboration, and creativity will help both teachers and students to get great achievements in mobile teaching and learning process.

Marco Petolicchio
Palacky University, Olomouc (CZ)

On Noun Phrases in Italian L2 by Czech and Slovak Learners

Keywords: *Computational Linguistics, Corpora, Interlanguage, SLA, Syntax*

The main topic of this paper focuses on the analysis of syntactic structures in language acquisition, specifically in the domain of Czech and Slovak learners who acquire the Italian language. In particular, I will focus on the complex noun phrase subdomain, showing the compositionality of the phrase structure and the hierarchical fashion of this component. The analysis is casted in the Minimalist-oriented framework of the Generative Grammar (Chomsky 1995) and its application in the field of the second language acquisition (Rothman and Slabakova 2017).

The usage of an established computational ground to conduct the work, where the data is stored in a coherent collection of corpora

represents a standpoint for this research (Clark 2010; Kurdi 2016), yielding for a data-based approach to the whole process.

This research aims to investigate how the continuum of the acquisitional path (Selinker 1972) proceeds, grounding on the empirical evidences provided by the language use as registered in the corpora.

References

- Chomsky, Noam. 1995. *The Minimalist Program*. Current Studies in Linguistics Series. MIT Press.
- Clark, Alexander. 2010. *The Handbook of Computational Linguistics and Natural Language Processing*. Vol. 1.
- Kurdi, Mohamed. 2016. *Natural Language Processing and Computational Linguistics: Speech, Morphology and Syntax*. 1st ed. Wiley-ISTE.
- Rothman, Jason, and Roumyana Slabakova. 2017. "The Generative Approach to Sla and Its Place in Modern Second Language Studies." *Studies in Second Language Acquisition*. Cambridge University Press, 1–26.
- Selinker, Larry. 1972. "Interlanguage." *International Review of Applied Linguistics in Language Teaching* 10 (1–4): 209–32.

Mədətova N.A.
ADU

Xarici dillərin tədrisinin əhəmiyyəti və tədrisə yanaşmalar haqqında

Açar sözlər: *xarici dillər, tədrisə yanaşmalar, ünsiyyət*

Ölkəmizin inkişafının hazırkı mərhələsində, dünya ictimaiyyəti ilə siyasi, mədəni və sosial-iqtisadi münasibətlərin gücləndiyi bir dövrdə, xarici dilləri öyrənmək üçün daha əlverişli imkanlar yaranmışdır. Bu da öz növbəsində xarici dillərin tədrisinin məqsəd və vəzifələrinin məzmunlu və müxtəlif üsullarla həyata keçməsinə və xarici dilin əhəmiyyətinin dünya təcrübəsinə əsaslanaraq genişlənməsinə imkan yaradır. Bu gün xarici

rici dil həm mədəniyyətlərarası ünsiyyət, həm də ümumbəşəri dəyərlərin dərk edilməsi üçün bir vasitə kimi də qəbul olunur.

Müasir dövrdə xarici dillərin tədrisinin əsas məqsədi dil ilə bağlı hərtərəfli təhsil ilə təmin etmək və dil öyrənən şəxsi dil vərdişlərini sistemli şəkildə əldə etməyə yönəltməkdən ibarətdir. Bunun üçün bir sıra amillərin, o cümlədən tədris prosesinin düzgün təşkil olunmasında müvafiq yanaşmaların əhəmiyyət kəsb etməsi şübhəsizdir.

1. Ənənəvi üsul. Əsas məqsədi bütün qrammatik qaydaları təhlil edərək xarici dili sistemli bir şəkildə öyrətməkdir. Bu yanaşma tələbələrdə ilk növbədə nitqi anlamaq və qurmaq bacarığını inkişaf etdirir. Ənənəvi üsulun vasitəsilə informasiyanı daha yaxşı ötürmək və ana dilinə əsaslanaraq hər iki dilin xüsusiyyətlərini müqayisə etmək mümkündür.

2. Kommunikativ yanaşma. Xarici dildə ünsiyyət bacarıq və vərdişlərinə əsaslanıb. Bu yanaşma tələbələrdə dil bəyərini aradan qaldırmağa yardım edir və zəngin söz ehtiyatını tələb edir. Bununla yanaşı dilin qrammatik və fonetik qaydalarını bilmək əsas şərtlərdəndir.

3. Sosial-mədəni yanaşma. Ünsiyyətin iki aspektini özündə ehtiva edir – dil və mədəniyyət. Dil öyrənərkən həm də millətin tarixini, mədəniyyətini, adətlərini, milli xüsusiyyətlərini öyrənmək bu yanaşmanın əsas məqsədidir. Bu üsul dil strukturlarını ekstralingvistik amillərlə birləşdirir.

Mehrəliyeva J. F.

ADU

Xarici dilin mənimsənməsində interaktiv baxışa dair nəzəriyyələr

Açar sözlər: *interaksiya, nativistlər, input, nəzəriyyə, kommunikativ səriştə*

Xarici dilin effektiv tədrisində interaktiv mühit böyük rola malikdir. Belə ki, bu tələbələrdə kommunikativ səriştənin formalaşmasına təkan verir. İnteraktivliklə bağlı bir çox nəzəriyyələrdə sosial-interaksiyaçılar və nativistlərin fikirləri xüsusi əhəmiyyətə malik fikirlər söyləmişdilər. Sosial-interaksiyaçılar dili qarşılıqlı şəkildə öyrənilən, qaydalarla idarə olunan mədəni fəaliyyət kimi qiymətləndirirdilər. Nativistlərə görə isə dil

bacarıqları sintaktik cəhətdən düzgün cümlələr qurmağa xidmət edən fitri qabiliyyətdir.

Dilin mənimsənməsinə interaktiv baxış L.S.Viqotskinin adı ilə bağlıdır. O, “proksimal inkişaf zonası” anlayışını irəli sürmüşdür. Bu nəzəriyyəyə görə, dil öyrənənlər yeni dil biliklərini sosial interaksiya vasitəsi ilə həyata keçirirlər [2, s.17]. S.Kraşenin fikrincə, öyrənmə şüurlu proses olub, formal təlimatlar fonunda həyata keçirilir. Mənimsəmə isə şüuraltı bir proses olaraq təbii halda baş verir [1, s.10-11].

L.S.Viqotski və S.Kraşenin nəzəriyyələrindəki oxşarlıqlar da diqqət çəkir. Belə ki, onlar hesab edirlər ki, dilin mənimsənməsində dil mühitində insanlarla qarşılıqlı əlaqə vacibdir. Bu zaman zəngin anlaşıqlı input baş verir. Onların nəzəriyyələrindəki fərqlərə gəlincə isə S. Kraşen və onun tərəfdarları dildə anlaşıqlı inputun - bunu bir birxətli input da adlandırırlar – rolunu xüsusi vurğulayır, lakin əksinə, interaksiyaçıları dildə qarşılıqlı kommunikasiyanın vacibliyini qeyd edirlər. Beləliklə, interaktivlik xarici dillərin tədrisində mühüm rol oynayır.

Məmmədov M. Y.

ADU

Xarici dilin tədrisində fikirləşmənin təmin olunması

Açar sözlər: *substansiya, semantizasiya, koqnisiya, predmetsizləşdirmə*

MDB məkanında xarici dillərin öyrənilməsinə müasir yanaşmalar, eksperimental-fonetik konsepsiya (V.A.Arteyomov), psixoloji-metodik (B.V.Belyayev), şəxsi-fəaliyyət (İ.A.Zimnyaya), ustanovka və dillərin öyrənilməsi (A.A.Alxazişvili və N.V.İmedadze), fərdi şüurda dillərin qarşılıqlı təsirinin psixoloji xarakteristikası (F.İbrahimbəyov), dilə praktik yiyələnmənin psixolinqvistik xüsusiyyətləri (A.A.Leontyev), Avropa-Amerika ölkələrində bihevizizm kateqoriyası əsasında dillərin öyrənilməsində stimulyasiya, C.Brunerin koqnitiv psixologiyasına əsaslanan dili mənimsəmədə idraki fəallığın taktikası və strategiyası, həm bihevizizm, həm də fəaliyyət kateqoriyası əsasında xarici dildə kommunikativliyin interaktivliyin ünsiyyətinin tərəfi kimi xüsusi metodikalar əsasında şərhindən ibarətdir.

Xarici dilin öyrənilməsində tətbiq edilən metodikaları yuxarıda qeyd etdiyimiz psixoloji kateqoriyalara əsaslanır və anlama prosesi kommunikativliyin məhək daşı olduğu bu tədqiqatların nəticələridir.

Xarici dilin tədrisində fikirləşmənin təmin olunması və subyektin dili öyrənərkən yaradıcı fəallığa təhrik olunması psixoloji elmlərin qarşısında duran problemdir və bu gün məktəbin tələb etdiyi şərtidir.

Xarici dilin tədrisi prosesində anlama zamanı biliyin fenomenologiyasına aid olan hərəkətləri xarici dil materialları vasitəsi ilə mənaya çevrilərək insanın subyektivliyini zənginləşdirən semantizasiya, anlamanın tipi kimi xarici dili şəxsiyyətin davranış tərzinə çevirir.

Subyektiv fəallıqdan asılı olaraq semantizasiya prosesinin nəticələri koqnitiv sxemlərdə toplaşaraq şüurun strukturlaşmasında informasiya mənbəyi rolu oynayır və koqnitiv bloklarda toplanmış və semantik prosedurların nəticəsi olan biliklər (məna və anlam) anlamanın koqnitiv tipini təşkil edir.

Anlamanın substansiyasına daxil olan 3-cü tip anlama isə xarici dil-də təlim materiallarının qavranılması zamanı anlama prosesində ilkin analitik fəaliyyətin yönəldiyi qavranılan dil materialının predmetsizləşdirilməsidir. Xarici dil materiallarında inikas olunmuş predmet aləminin verbal sxemləri perseptiv-mnemik-fikri proseslər vasitəsi ilə real və ya irreal dünyanın predmetlərinin məntiqi ilə doldurularaq fikri proseslərin predmet əsasını təmin etmiş olurlar. Fikirləşmə prosesinin müsbət və mənfi nəticəsi predmetsizləşdirmə prosedurlarından asılıdır.

Məmmədova A.Ə.

ADU

Dil fakültələrinin aşağı kurs tələbələrinə ictimai-siyasi leksikanın tədrisində situasiyaların rolu

Açar sözlər: *ictimai-siyasi leksika, situasiya, kommunikasiya, nitq, funksiya*

İngilis dilinin tədrisində tələbələrin müxtəlif xarakterli ünsiyyəti fəal şəkildə qurması üçün öyrənilən dilin norma və xüsusiyyətlərini bilməsi vacib sayılır. Əksər hallarda tələbələr ictimai -siyasi leksika dedikdə

bunu müxtəlif yığıncaqlar və məclislərdəki söhbətlər, ictimai yerlərdə istifadə etdiyimiz dil və nitq strukturları, digərləri isə diplomatik söhbətlər kimi qavrayırlar.

İctimai-siyasi leksikaya müasir yanaşmadan danışarkən situasiyalardan bəhs etmək vacib sayılır. Burada xarici dili, o cümlədən ingilis dilini tədris edən müəllimin üzərinə düşən əsas vəzifə kommunikasiya prosesini stimullaşdırmaqdan və əmələ gələn təbii situasiyanın tələbələr tərəfindən nitq reaksiyasına səbəb olmasını təmin etməkdən ibarətdir. Situasiyalar nitq və ekstra-lingvistik situasiyalar kimi növlərə ayrılır. Beləliklə, ictimai-siyasi leksikanın tədrisində nitq situasiyası əyani-situativ-ekstra lingvistik və kontekstual-situativ formada həyata keçirilə bilər. Bu zaman həyata keçirilən təlim situasiyaları tələbələrin fəallığını maksimum həddə çatdırır. Zimniyənin fikrinə istinad edərək tələbələrə təqdim edilən situasiyalar reallığa uyğun olmalı, konkret kommunikativ situasiyalar onların bilavasitə “iştirak etmə effekti”ni təmin etməlidir. İctimai-siyasi leksikanın tədrisində tələbələrin şifahi nitq fəaliyyətinin stimullaşdırılması üçün real kommunikasiya situasiyalarının modelləri fonunda kontekstual situasiya nəzərə alınmalıdır. Bu da onların verbal fəallığını stimullaşdırmağa xidmət edir.

Beləliklə, ənənəvi yanaşmalardan fərqli olaraq, ictimai-siyasi leksikanın tədrisinə müasir yanaşma tipik kommunikativ situasiyalara xas olan dil materialları və nitq modellərinə əsaslanmalıdır.

Məmmədova L. Y.
BDU

Fars dili qrammatik kateqoriyalarının Azərbaycanlılara tədrisində qarşıya çıxan problemlər

Açar sözlər: *Fars dili, qrammatik kateqoriya, isim, sifət, zərflər*

Fars dilinin Azərbaycan dilində tədrisi zamanı bir çox çətin məqamlar üzə çıxır. Bu mövzuların ən çətini hər iki dilə yad kateqoriyaların həmin dillərdə qarşılığının izahı və ifadə üsullarının müəyyənləşdirilməsidir. Məsələn, fars dilinə məxsus izafət kateqoriyasının izahı da həmin çətin məqamlardandır. İlk olaraq ismin hallarını izah etmək lazım gəlir, lakin

yyəlik hal kateqoriyasının geniş kateqoriya olduğunu nəzərə alaraq izafətdən və izafət tərkiblərindən geniş şəkildə bəhs etmək lazımdır.

Fars dilində sifətlərin tədrisi zamanı dərəcələrin ifadəsində iştirak edən şəkilçilər haqqında geniş şəkildə danışmaq lazım gəlir. Bundan başqa, Azərbaycan dilindəki sifətlərin şiddətlənmə dərəcəsi fars dilində sifətlərin adi dərəcəsinin təkrarı vasitəsilə əmələ gəlir. Bu məsələ də xüsusi qeyd olunmalıdır.

Fars dilində zərflərin tədrisində ən maraqlı məqamlardan biri onun digər nitq hissələri hesabına genişləndiyini nəzər alaraq, digər nitq hissələrindən fərqləndirilmə üsullarının izahıdır. Bu məqamı R. Sultanov belə izah edir: “Sözlər çoxmənalı ola bildikləri kimi, çoxfunksiyalı da ola bilər. Burada heç bir qeyri-təbii şey yoxdur. Məna, struktur, funksiya eyni məqsədə xidmət etdikdə, sözün mahiyyəti daha dolğun şəkildə meydana çıxır. Struktur, məna və funksiyasına görə bir, yalnız funksiyasına görə başqa nitq hissəsinə aid ola bilən sözlərdə biz birincini götürməyi daha məqsədəuyğun hesab edirik” (2, s. 49).

Məhz buna görə də fars dilinin tədrisi zamanı ilk öncə hər iki dilin kateqoriyaları ayrılıqda öyrədilməli, sonra müqayisə metodundan istifadə edilməlidir.

Məmmədova M.M.

ADU

Проблема стратегий изучения иностранного языка

Ключевые слова: *стратегия иноязычноречевая деятельность, автоматизация материала, коммуникативная мотивированность*

Говоря о методах обучения иностранному языку в языковом вузе, следует непременно затронуть проблему стратегий изучения иностранного языка. В контексте обучения иностранным языкам дифференцируют два вида стратегий: стратегии изучения языка и коммуникативные стратегии. Следует отметить, что проблема стратегий изучения языка стала объектом серьезного исследования, так как результаты обучения с использованием одного и того же метода были различными у разных студентов. Исследователи проб-

лемы пришли к выводу о том, что использование того или иного метода не является гарантом достижения одинаково успешных результатов. Стратегии изучения языка также являются значимым фактором, который должен быть непременно учтён в процессе обучения английскому языку как специальности.

Процесс обучения устному речевому общению на изучаемом иностранном языке , как и процесс обучения языку в целом, должен строиться с неременным учетом потребностей обучаемых и целей изучения языка в том или ином контексте . По мнению исследователей проблемы, наиболее эффективным путём формирования коммуникативной компетенции на изучаемом иностранном языке и устноречевой компетенции как её неотъемлемого компонента , является систематическое сочетание основных компонентов языка (лексическая система, произношение и структура), в условиях, когда контекст обеспечивается различными темами и ситуациями, а усвоение той или ной структуры происходит исключительно в функциональных целях.

Одной из основных целей обучения иностранному языку в условиях обучения языку как специальности заключается в совершенствовании всех видов иноязычноречевой деятельности на основе значительного улучшения владения правильной адекватной речью на изучаемом языке путём дальнейшей автоматизации усвоенного языкового и речевого материала , в частности, в совершенствовании содержательной стороны устной иноязычной речи , её коммуникативной мотивированности.

Michael Byram
Durham University

Education for Democratic Culture in the Foreign Language Classroom: Intercultural Citizenship Education and Service Learning

Keywords: *democratic culture, intercultural citizenship education*

Foreign language teaching needs to have both instrumental and educational value, especially in an increasingly internationalised world. While providing communicative skills is at the heart of the discipline, its

responsibility to deal with global challenges, encourage critical thinking, and provide opportunities for students to take action locally and globally must be considered as of equal importance and value. Intercultural Citizenship Education and Intercultural Service Learning are two pedagogies that incorporate this connection between foreign language learning and democratic culture. Intercultural Citizenship Education combines foreign language education and education for (intercultural) citizenship. Service Learning as well as recent developments of Intercultural Service Learning link formal learning and community service. The two approaches have different origins and applications, but a comparison of the two reveals considerable similarities and the potential for mutual enrichment. I will therefore refer to work by Petra Rauschert in Munich University and not only explain the two pedagogies and present examples but also demonstrate their complementarity. Applying both concepts to foreign language education will open new and substantial ways of fostering intercultural communicative as well as democratic competences, and in the final section I will link this work to the new Council of Europe Reference Framework of Competences for Democratic Culture.

Milovidova A. I.
Kutafin Moscow State Law University (MSAL)

CLIL Approach in Legal English Teaching

Keywords: *legal English, bilingual education, language for specific purposes, CLIL*

Along with core legal studies curricular, proposed professionals (in our case, lawyers) may opt to take a special programme in English as a language of professional communication. This kind of programme is a common practice in numerous universities in Russia. In certain cases, it supplements the main courses by providing students with LSP tools for functional interaction. In other cases, neither jurisprudence, nor studying its basics through authentic discourse is familiar to first-year students. Virtually, at this stage, using authentic materials in English may be a new experience itself and cause certain perplexity.

Further years of study usually consolidate correlation between content and language learning, while first-year students lack a more specific approach to keep them involved, content and continuously motivated. Modern methodology offers one that meets these needs – CLIL (Content and Language Integrated Learning), a method closely identified with the works of D. Marsh [Marsh, 2002]. It convincingly demonstrates the effectiveness of particular activity types and scaffolding in achieving the dual-purpose aim above. It makes interaction more varied and functionally-oriented, focuses on learner autonomy and skills development, as well as on students' consciousness, ability to provide peer-assessments and feedbacks. This learning environment raises motivation and gets students prepared for meeting future professional challenges and solving problems independently.

References:

Marsh, D. LIL/EMILE –The European Dimension: Actions, trends and foresight potential. Public services Contract EG EAC. Strasbourg: European Commission, 2002.

Mirzəyeva Ş.Ş.
ADU

Alman dilinin tədrisinin ilk mərhələsində şagirdlərin şifahi nitq bacarıq və vərdişlərinin inkişafın rolu

Açar sözlər: *şifahi nitq, kurikulum, oxu, kommunikasiya, yazı*

Fənn kurikulumunda fənlər üzrə təlim prosesinin qurulması üçün zəruri hesab edilən didaktik və metodik prinsiplərin, təlimin təşkili formaları və üsullarının, planlaşdırmaya aid tövsiyələrin verilməsinə geniş yer ayrılır. Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsilin Milli Kurikulumu çərçivə sənəddində qeyd olunduğu kimi, xarici dilin tədrisi İbtidai təhsil pilləsi, Əsas təhsil pilləsi və Orta təhsil pilləsi adı altında müəyyənləşdirilib. İbtidai təhsil pilləsində dinləyib-anlama, şifahi nitq, ilkin yazı bacarıqlarının formalaşdırılması, düzgün oxu qabiliyyətlərinin yaradılması və

inkişaf etdirilməsi təmin olunur. Xarici dil təlimində qarşıya qoyulmuş məqsəd və vəzifələri reallaşdırmaq üçün dinləyib-anlama, danışma, oxu və yazı kimi məzmun xətləri müəyyənləşdirilmişdir:

Nitqin formalaşmasında əsas rol oynayan dinləyib-anlama şagirdlərdə eşitdiyi nitqi diqqətlə dinləmək, məzmununu müəyyənləşdirmək və əldə etdiyi yeni informasiyanı yadda saxlamaq bacarıqlarının formalaşdırılmasını təmin edir.

Danışma həm monoloji, həm də dialoji formada təzahür edərək şagirdlərdə ünsiyyətə girmək, öz fikirlərini ifadə etmək, gördükləri və eşitdikləri haqqında məlumat verə bilmək, danışanın fikrinə münasibət bildirmək bacarıqlarının formalaşdırılmasını təmin edir. Nitq fəaliyyətinin bu növü şagirdlərdə oxu texnikasına yiyələnmək, oxu vərdişlərini inkişaf etdirmək, yeni bilik və məlumatlar qazanmaq, ətraf aləmi dərinləndirərək etmək imkanlarının yaranmasını təmin edir. Şagirdlərə müasir informasiya və kommunikasiya texnologiyaları vasitəsilə ünsiyyət qurmaq, həyatı tələbatlarla bağlı yazı bacarıqlarını mənimsətmək zəruri hesab olunur. İbtidai sinifdə ilkin yazı bacarığını mənimsəmək zəruridir. Birinci sinfin məzmun xətləri dinləyib-anlama və danışmadan, ikinci sinifdə dinləyib-anlama, danışma və yazıdan, üçüncü və dördüncü siniflərdə dinləyib-anlama, danışma, oxu və yazıdan ibarətdir.

Xarici dil tədrisinin bütün mərhələlərində şagirdlərin şifahi nitqinin inkişaf etdirilməsində əsas məqsəd lazimi dil mühiti yaratmaq, eyni zamanda yaxşı nəticə verən metod və üsullardan istifadə etməkdir.

Muğalova L.T.

ADU

İngilis dilinin tədrisində tələbələrin söz ehtiyatlarının artırılmasında İKT-nin rolu

Açar sözlər: İKT vasitələri, tədris prosesi, mühit, motivasiya, interaktiv metod

İnsan fəaliyyətinin inkişafı onun struktur komponentlərinin dəyişməsi ilə şərtlənir. Belə ki, dəyişiklik strukturun ayrı-ayrılıqda götürülmüş bir qanadında yox, hamısında baş verir. Nəticədə ənənəvi fəaliyyət formaları dəyişərək əməkdə, idrakda və kommunikasiyada dəyişikliklər gedir.

Müasir İKT vasitələri insan fəaliyyəti üçün vasitə və alət rolunu oynayır. İKT vasitələrinin istifadəsi düşünmə, fəaliyyət sahələrinin yeni formalarının yaranması ilə nəticələnir ki, buna da insan psixikasının tarixi inkişafı kimi baxmaq olar.

İstehsal və elmi biliklər inkişaf etdikcə informasiya mühitində çalışanların sayı artır. Bunun səbəblərindən biri də gənc nəslin təhsildə üstünlük təşkil etməsidir. Əlbəttə ki, bütün dərslərdə interaktiv metodun tətbiqi vacibdir, amma dil dərslərinin tədrisində bu daha çox vacibdir. Tələbələrin söz ehtiyatlarının artırılmasında İKT-dan istifadə etmək daha əlverişlidir. Dərsin mövzusunə müvafiq motivasiya qoyulduqdan sonra tələbələr ingilis dilində fikirlərini bildirirlər. Bu zaman onlar özlərinin nə qədər söz ehtiyatına malik olduqlarını nümayiş etdirirlər. Motivasiyanı elə qoymaq lazımdır ki, tələbələr onu tapma üçün düşünməli və daha artıq sözdən istifadə etməli olsunlar. Şübhəsiz ki, bu zaman qrupun səviyyəsi nəzərə alınmalıdır. Həm də diqqət yetirilməlidir ki, tələbələr malik olduqları söz ehtiyatlarını nə dərəcədə düzgün tələffüz edirlər. Qruplarla iş, müzakirə formasında qurulan dərslər əsasən dərslərdən, proyektordan, noutbukdan və s. istifadə edilir. Təlim mühitində (İKT-nin tətbiqi ilə) əsas diqqət informasiyanın təşkili və şərhinə yönəldilməlidir. Belə mühit insanda təfəkkürün eksperiment aparma, çeviklik, əlaqələlik kimi xarakteristikalarını formalaşdırır. Belə ki, ilk baxışda aşkar görünən bu faktlar yeni nöqtəyi-nəzərdən yanaşma, əlaqəli görünməyən hadisələr arasında əlaqənin tapılması, köhnə və təzə informasiyalar arasında rəhbərliyin aşkarlanması, hadisələrin mahiyyətinin aşkarlanması və problemin həllini gətirir. Belə qənaətə gəlmək olar ki, tədris prosesində yüksək nəliyyətlər əldə etmək üçün İKT-dan istifadə məqsədə uyğundur.

Musayeva P.A.
ADU

Dil fakültələrinin aşağı kurslarında ingilis dilinin tədrisində kommunikativ yanaşmanın rolu

Açar sözlər: *kommunikasiya, kommunikativ yanaşma, ünsiyyət*

Kommunikativ dil təlimi tədris olunan dildən düzgün və sərbəst şəkildə istifadə edə bilmək bacarığının formalaşdırılmasına xidmət edir.

İngilis dilinin tədrisi zamanı dərsin kommunikativ yönümlü təşkili müəllimin təşkilatçılıq qabiliyyətindən asılıdır. Dil fakültələrinin aşağı kurslarında xarici dili tədris edən müəllim dərsin kommunikativ yönümlü təşkili zamanı tələbələrin sərbəst şəkildə fəaliyyət göstərmələri üçün şərait yaratmalı və öz fəaliyyətini düzgün şəkildə planlaşdırmağı bacarmalıdır.

Xarici dil müəllimləri kommunikativ yanaşmadan istifadə edərkən əksər vaxtlarda qrup işlərinə üstünlük verirlər. Qrup işlərini təşkili zamanı qrup üzvlərinin dil bacarıqlarının, yaş və psixoloji xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

Kommunikativ yanaşma tədris prosesində ünsiyyət məşğələləri hesabına müəllim-tələbə arasında dil baryerini aradan qaldırır və bununla da tələbənin şəxsiyyət kimi formalaşmasına və dərslərdə səmərəli psixoloji şəraitin yaradılmasına təkan verir.

Aşağı kursda təhsil alan tələbələr ünsiyyət prosesində öz fikirlərini bildirərkən müəyyən qrammatik və ya tələffüz səhvləri edərsə, bu, müasir kommunikativ yanaşmada əhəmiyyətsiz hesab edilir. Belə ki, ingilis dilində ünsiyyət qurmağın ilk mərhələsində səhvlərin baş verməsi normaldır. Tələbələr səhv edirlər, çünki onlar hələ ingilis dilini mənimsəməyə və ünsiyyət prosesində öz fikirlərini ingilis dilində çatdırmağa çalışırlar. Əgər müəllim bu zaman tələbənin nitqini dayandıraraq onun tələffüzündə və ya qrammatik biliyində düzəliş edəcəksə, bu zaman tələbələrdə özünəinam hissi itəcək. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, qrammatik bilik və lüğət ehtiyatı olan tələbə çox asanlıqla xarici dildə ünsiyyət qura bilər, lakin şablon ifadələrə və zəif lüğət ehtiyatına malik olan tələbələr çətinliklərlə üz-ləşə bilirlər.

Beləliklə, kommunikativ yanaşmanın istifadə olunduğu dil fakültələrinin aşağı kurslarında təhsil alan tələbələrin xarici dil dərslərində müəllim-tələbə əməkdaşlığı düzgün şəkildə təşkil olunarsa səmərəli nəticələrin əldə olunmasına ümid bəsləmək olar.

Ali məktəblərdə təhsil alan xarici tələbələrə azərbaycan dili dərslərində rabitəli nitq vərdişlərinin aşılınması

Açar sözlər: *dil, tələbələr, oxu dərsləri, mətn, şeir*

Azərbaycan dili dərslərində, fikrimizcə, rabitəli nitqin inkişafı məqsədlə aşağıdakı qaydalara əməl olunarsa, nəticə qənaətbəxş olar: Təqdim olunan mətn həcmcə kiçik olmalıdır; Müəllim tələbələrə lüğət ehtiyatından xəbərdar olmalıdır. Seçilən mətnlər uyğun olmalıdır ki, tələbəyə məlum sözlərin sayı çox olsun, bilmədiyi sözlər üçün lüğətə müraciət etsin; Tələbələrə oxuduğu ixtisas hökmən nəzərə alınmalıdır. Bu da tələbənin mətni başa düşməyə çalışmasına marağ göstərməsinə səbəb ola bilər; Mətnlər gənclərin maraqlandığı sahələrə (idmana, texnologiya sahəsinə və s.) aid olmalıdır; Darıxdırıcı, aktual olmayan mətnlərə müraciət etməməlidir; Mətnlər müasir Azərbaycan dilində, cəmiyyətdə ünsiyyət qurulan tərzdə (nitq etikətləri, salamlama və s.) olmalıdır; Dərslərdə bayramlarımızın, adət-ənənələrimizin yer aldığı kiçik mətnlər və şeir parçaları oxunmalıdır; Mətnlər tələbələrin anladıqları asan dildə olmalıdır; Mətndəki tanış olmayan sözlər izah edilməlidir; Tələbələrin oxuduğu materialın məzmununu nə dərəcədə anlamasını yoxlanılmalıdır. Bu məqsədlə oxunmuş materialı müzakirə obyektinə də çevirmək olar; Mətnin təhlilində “yaxşı” və “pis” anlayışları ilə bağlı müzakirələr aparılmalıdır; Mətnlərin, şeirlərin oxusu bir neçə tələbənin ifasında kompakt diskə (Compact Disc – CD) yazılıb, sonra müqayisə oluna bilər.

Beləliklə, tələbələr tədris ilinin sonunda bacarmalıdır:

- oxuduqları mətnlərlə bağlı verilən suallara cavab verməyi;
- mətnin məzmununu nağıl etməyi;
- oxunan mətnlərə dair suallara cavab verməyi;
- oxunmuş mətnlərə aid sullar verməyi;
- kiçik şeirləri əzbər söyləməyi;
- Azərbaycan dilinə məxsus spesifik səsləri düzgün tələffüz etməyi;
- tələffüz normalarına, intonasiya və vurğuya riayət edərək mətnləri oxumağı;
- mətndən irəli gələn fikri müəyyənləşdirməyi;
- sadə qəzet və jurnal məqalələrini oxumağı.

Xarici dillərin tədrisində kommunikativ yanaşmanın rolu

Açar sözlər: *kommunikativ yanaşma, tədris, metod, fəaliyyət, məqsəd*

Məlum olduğu kimi, həm xarici dili tədris edən müəllimin, həm də xarici dili öyrənmək arzusunda olan tələbələrin əsas məqsədi öyrənilən dildən ünsiyyət vasitəsi kimi istifadə etməkdir.

Kommunikativ yanaşma 1960-cı ildə bəzi metodların dəyişikliyə uğramasının nəticəsində meydana gəlmişdir. Belə ki, bir sıra nəzəriyyələrin uğursuzluğa məruz qalması nəticəsində bu yanaşma məşhurlaşmağa başladı. Az vaxtda xeyli marağa səbəb olmuşdur.

Sözü gedən yanaşma üçün xarakterik hal onun dilin müxtəlif aspektlərinə sistemli yanaşmanı nəzərdə tutması və bunları vahid ünsiyyət baxımından təhlilə cəlb etməsidir. Burada əsas məqsəd ünsiyyət bacarıqlarına sahib olan tələbələr hazırlamaqdır. Bu cür dərslərdə əsas məqsəd onların dildən istifadə etmə qabiliyyətlərinin təmin olunmasıdır. Onlar bunu oyunlar, rollu oyunlar, tapşırıqlar vasitəsilə həyata keçirirlər.

Bu yanaşmada istifadə olunan fəaliyyət növləri arasında autentik materiallardan tez-tez istifadə olunması diqqət çəkir. Eyni zamanda əsas xüsusiyyətlərindən biri də ondan ibarətdir ki, bu vaxt tələbələr əksər sinif fəaliyyətlərini kiçik qruplarda həyata keçirirlər. Burada tələbələrin yüksək kommunikasiya bacarığını nümayiş etdirməsi daha vacib sayılır. Burada müəllimin əsas vəzifəsi öyrəncilərin dili mənimsəmələrinə yardımçı olmaqdır. Tələbələrin ilkin yerinə yetirəcəkləri iş isə kommunikativ tapşırıqların həyata keçirilməsidir. Bu zaman müəllimin rolu müəyyən mənada az olur. Bu da onların dilöyrənmədə sərbəst fəaliyyətlərinin təmin olunmasında mühüm rol oynayır. Eyni zamanda onlar öz fəaliyyətlərini idarə etməyə qadir olurlar. Ünsiyyət prosesinin uğurlu alınması üçün özləri maraqlı olurlar. Beləliklə, kommunikativ yanaşma xarici dillərin tədrisində günün tələbinə çevrilmişdir.

Universitetlərdə ingilis dilinin tədrisində bədii ədəbiyyatın rolu

Açar sözlər: *ingilis dilinin tədrisi, ədəbiyyat, mədəniyyət, dilin qavranılması*

XIX əsrdə klassik tədris metodu sayılan qrammatika-tərcümə metoduunda ilk dəfə istifadəsindən bu yana bədii ədəbiyyatın ingilis dilinin tədrisi prosesində böyük rolu olmuşdur. Bədii ədəbiyyata da-ir mətnlər tələbələrin anlamağa çalışdığı və tərcümə etdiyi əsas materiallar idi. Bir müddət sonra audiolinqvizm, birbaşa metod kimi geniş yayılan tədris metodlarının ayrılmaz parçasına çevrilən ədəbi materiallar nəinki tələbələrin oxuyub anlamasına, həmçinin də dinləmə və danışmaq qabiliyyətlərinin inkişaf etməsində geniş füsət almışdı.

İngilis dilinin tədrisində ədəbiyyatın yerini və rolunu nəzərə alsaq, iki fərqli münasibəti xüsusilə qeyd etmək lazımdır: esensialistlər və qeyri-esensialistlər. Qeyri-esensialistlər iddia edirlər ki, ingilis dilinin tədrisində ədəbiyyatın heç bir nəzərə çarpan rolu yoxdur. Lakin, onlardan fərqli olaraq esensialistlər hesab edirlər ki, ədəbiyyat ingilis dili biliklərinin qazanılmasında, tənqidi fikrin inkişafında, müxtəlif mədəniyyətlərin öyrənilməsində və motivasiya qazanılmasında xüsusi xidmətə malikdir. Gilian Lazar ədəbiyyatın dilin tədrisində aşağıdakı mühüm rolları olduğunu qeyd edir:

- Ədəbiyyat motivasiyanı artırır.
- Ədəbiyyatın dilin fərqli sahələrinin öyrənilməsində böyük rolu var.
- Bir çox tədris proqramlarında ədəbiyyata rast gəlinir.
- Ədəbiyyat başqa mədəniyyətlərin öyrənilməsində güclü silahdır.
- Tələbələr ədəbi materiallarla dili öyrənərkən zövq alır və əylənir.
- Ədəbiyyat tələbələri öz ideya və hisslərini paylaşmağa cəsarətləndirir.
- Ədəbiyyat tələbələrin dili olduğu kimi qavramasına şərait yaradır və s.

Yuxarıda qeyd olunanları nəzərə alaraq belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, ədəbiyyatın dil dərslərinə tətbiq olunması ilə dil və ədəbiyyat ara-

sında körpü qurulur. Tələbələr ədəbi materiallara əsaslanaraq öyrəndikləri dilin qrammatikasını və leksikasını ətraflı öyrənir, tarixi və mədəni materiallar hesabına öz dünyagörüşünü artırır və öyrəndiklərini öz şəxsi təcrübələrinə tətbiq edə bilirlər. Tələbələr üçün hissələrini və fikirlərini ifadə etmək asanlaşır.

*Qasımova A.F.
ADPU, Şəki filialı*

Ali məktəbdə xarici dillərin tədrisində müasir yanaşmalar

Açar sözlər: *motivasiya, cütlərlə iş, tələffüz, metodlar, şagirdlər*

Xarici dillərin tədrisi digər humanitar fənlərin tədrisindən öz xüsusiyyəti ilə seçilir. Bu xüsusi cəhət isə dərslərin əvvəlki bilgilərə söykənməsi, dərslərə zəncirvari əlaqədir. Xarici dilin tədrisi zamanı tələbələrdə dilin komponentlərinin (tələffüz, lüğət və qrammatika) və dil bacarıqlarının (oxu, yazı, dinləmə və danışmaq) inkişaf etdirilməsi diqqət mərkəzində durur və qiymətləndirmə də müvafiq olaraq bu meyarlarla həyata keçirilir. Mən bir müəllim olaraq, fransız dilinin tədrisində ilk növbədə yeni sözlərin kontekstdə öyrənilməsinə xüsusi diqqət yetirirəm. Yəni düzgün tələffüz və cümlədə düzgün istifadə qaydalarını izah edirəm. Əsas diqqəti bilməsi vacib olan qrammatik qaydalara və oxu bacarıqlarının inkişaf etdirilməsinə yönəldirəm. Bu həm yazı bacarığını inkişaf etdirir, həm dili hiss etməyə kömək edir, həm də lüğət və qrammatikanın təkrarını daha mənalı edir. Dil ünsiyyət vasitəsi olduğundan onu öyrənməkdə başlıca məqsəd bu dildə ünsiyyət qurmaq bacarığına yiyələnməkdir. Dil sözlərdən ibarətdir, tələffüz və qrammatik qaydalar sözlərdə maddiləşir, sözləri bilmədən danışmaq və eşitdiyini anlamaq qeyri-mümkündür. Dil dərslərində bu cəhətə xüsusi fikir verirəm. Mənə elə gəlir ki, xarici dil dərslərinə müasir metodların tətbiqinə dərslərin motivasiya hissəsindən (birinci növbədə ilk 5-10-cu dəqiqələri) başlamaq məsləhətdir. Motivasiya kifayət qədər olmalıdır ki, tələbələr özlərində iradə gücü tapıb “güllünc” görünməyi gözə alaraq xarici dili öyrənməyə və danışmağa davam etsinlər. Dərs ilinin ilk günlərində bu cür motivasiya yaratmaq üçün tanış oyunlardan (“buzun sındırılması”, “beyin həmləsi”, “əqli hücum”, “klaster” “ Venn diaqramı” və s.).

istifadə etmək sinifdə pozitiv mühit yaradır və təlim nəticələrini yaxşılaşdırır. Yeni təlim metodlarından istifadə sinifdə pozitiv mühit yaradır, tələbələr həvələndirir və elmə böyük maraq yaradır. Onları verdikləri cavaba görə tərifləmək vacib şərtlərdən biridir.

Quliyeva Z.M.
ADU

İbtidai sinifdə mövzu əsaslı kurikulum yanaşması

Açar sözlər: *tədris, mövzu, təhsil sistemi*

Mövzu əsaslı yanaşmanın istifadəsi dərslikdən kənar tədris etməni və öyrənməni genişləndirilə bilər. Əvvəlcə müəllim (bəzən uşaqlarla) mövzunu seçir, sonra məşğələləri digər fənlərlə - riyaziyyat, elm, incəsənət, dil, tarix, coğrafiya, musiqi və digərləri ilə birləşdirilərək planlaşdırır.

Mövzu əsaslı tədris və onun öyrənilməsi

♣ Onların maraqlarının və həyat təcrübələrinin qurulması, gənclərin buna münasibətlərini, vərdişlərini və biliklərini uyğun yolla inkişaf etdirilməsi

Mövzu əsaslı yanaşmanın problemləri haqqında

♣ Mövzu əsaslı yanaşmanın müddətinin və quruluşunun uyğun mənbələrə və bölmənin məqsədinə görə müxtəlifliyi

Xarici dilin mövzu əsaslı yanaşma ilə tədrisi

♣ Həqiqətən uşaqlar necə öyrənirlər

♣ Yaradarıcı düşünərək və təşkilatı vərdişlər edərək – bir mövzu əsasında kurikulumun bütün sahələrində uzun bir fəaliyyət siyahısının verilməsi

Mövzu əsaslı tədrisin planlaşdırılması

♣ “Seçim nöqtəsi” – istiqamət, fəaliyyət və ya müddət

♣ Mövzunu tapma

Mövzu əsaslı yanaşmada dilin tədrisi

♣ Xüsusi sinifin maraqlarının imkanları şagirdlərin artıq bildiklərinin seçməsinin zərurətidir.

♣ Mövzu əsaslı yanaşmanın uşaqlar qazandıqları biliklərin bir hissədən çox hissəyədək əlaqəsi və uşaqların dil mənbələrinin sosial şəbəkələr vasitəsilə yaratmağa kömək edə bilməsidir.

Mövzu əsaslı yanaşmanın vasitəsilə dil hədəflərinin inkişafı

♣ Sözləri deməklə inkişaf etdirmə

♣ Tədrisin təminatı

♣ Bir-birilərinə qiymətlər vermə

Müəllim mövzu seçimində şagirdləri cəlb etmək istəyəndə, onlara mövzuların siyahısını təqdim edərək seçməyə imkan verir. Xarici dil və digər fənlər arasındakı əlaqə bir neçə istiqamətlərdə və dil istifadəsi üçün realistik və motifasiyadan istifadə edərək işlədilir.

Samadova I.A.

ADU

The Role of Psychological Factors in EFL Student Performance

Key words: *language, anxiety, performance, students, fear*

The effectiveness in mastering a foreign language depends largely on a person's psychological readiness to learn and use foreign speech. Accordingly, there are four factors of “affective” filter of a person. The first factor is motivation. The second factor is an attitude to a performance. The third factor is anxiety. Anxiety is considered one of the most affective factors, one of most famous and well-spread types of emotions influencing on learning a foreign language. The fourth factor is self-confidence and self-esteem. Self-confidence is a necessary trait of any person trying to achieve success in learning. A low level of academic performance of some students in learning a foreign language (English) is caused by the lack of motivation. To increase learners' motivation a teacher should creatively approaches to the usage of variety of ways and means of activation of learning performance for the purpose that second language acquisition is conducted in self-modelling situation of language communication closer to language realities. Creative assignments, role games must become an integral part of class performance. Increase of motivation mostly depends on a learner too.

Shawn Michael Clankie
Otaru University of Commerce

A Blended Learning Approach to an English Lecture Series

Keywords: *Blended Learning, Moodle, and Technology-Enhanced Language Learning*

This presentation focuses on a two-tiered approach to self-study at a Japanese university. Over the past ten years, the author has developed Japan's sole major English Lecture Series, utilizing both local and external speakers of influence, as a means of providing real language interactive opportunities for students who otherwise have limited chances to interact with English speakers. Recently, an additional dimension was added, a blended learning component, where an upcoming speaker is paired to an individual class of students, and each class spends several weeks engaged in outside study (via our Moodle portal) about the speaker who will appear later in the term. Often involving both visual media (interviews, performances, etc.) and written forms (writings, newspaper articles, etc.), these external activities provide both passive aural and reading skills development, while the in-person presentations provide active skills development (questioning, argumentation) in their interactions with the incoming speaker. As many English Lecture Series events are videotaped and uploaded via the English Lecture Series YouTube channel, students can further follow up by viewing the event again. As both the English Lecture Series and the blended learning approach applied to it continue to develop, it is expected that student English abilities will continue to rise in the skill areas most required of and by our students, for study abroad and for their future careers. This presentation will examine one recent example to show how the activities leading to the presentation were constructed and executed.

Xarici dillərin tədrisinin müasir metodik prinsipləri

Açar sözlər: *metodik prinsiplər, inteqrasiya, kompleks yanaşma*

Məlumdur ki, xarici dilə yiyələnmə təhsil alanların təhsil səviyyələrini artırır, şəxsiyyət kimi formalaşma və müasir dünyanın tələblərinə sosial uyğunlaşma prosesində onlara yardımçı olur. Müasir təhsilin tələbləri və səriştəli şəxsiyyət tərbiyəsi anamlarından asılı olaraq xarici dillərin tədrisi metodlarının və prinsiplərinin inteqrasiyası baş verir. Bu həm də onunla izah olunur ki, bu və ya digər prinsipin səmərəliliyi bir çox amillərdən asılıdır.

Xarici dillərin tədrisində konseptual əhəmiyyət kəsb edən bir çox metodik prinsiplərdən (funksionallıq, fəallıq, kommunikativlik, sistemlilik, sərbəstlik və s.) istifadə olunur. Yararlı hesab olunan metodik iş sisteminin əsas prinsipi müxtəlif xarakterli situasiyalara (sosial-məişət, problemləli və s.) əsaslanan fəal kommunikasiya prinsipidir. Situasiya təlim prosesinin həyata keçirilməsinin universal forması kimi nitqin ifadələyini təmin edən vasitələrin seçilməsinə zəmin yaradır, nitq fəaliyyətinin motivləşməsinə kömək edir, nitq bacarıq və vərdişlərinin formalaşmasına şərait yaradır və normal ünsiyyət qurulmasını təmin edir.

Xarici dillərin tədrisində aşağıdakı amillərin nəzərə alınması vacibdir:

-Tərcümə xarakterli iş növlərindən (fərdi və ya qrup şəklində) imtina edilməsi,

-Təhsilin məzmun və məqsədlərindən çıxış edərək istifadə olunan metodik iş üsullarının inteqrasiyası,

-Təhsilalanların qarşılıqlı fəaliyyəti və anlaşmasının təmin edilməsi,

-İnformasiya-kommunikasiya texnologiyalarının məqsədəuyğun şəkildə tətbiqi,

-İnnovativ metod və yanaşma elementlərinin səmərəli inteqrasiyası,

Beləliklə, xarici dillərin tədrisində metod və prinsiplərin inteqrasiyası labüddür və özündə müxtəlif prinsiplərin ən yaxşı elementlərini ehtiva edən tədrisə kompleks yanaşma prinsipi prioritet xarakter daşıyır.

İngilis dilində qeyri-müəyyən kəmiyyətin funksional-semantik sahələri

Açar sözlər: *leksik-frazeoloji vasitələr, kəmiyyət anlayışı, xarici və daxili kəmiyyət*

1) Bir çox semantik sahələrdən (dəqiq, qeyri-dəqiq, təxmini nominasiyalar) ibarət olan funksional-semantik sahə ingilis dilində leksik-frazeoloji vasitələrlə təqdim olunur və digər sahələrlə “sərhəd zona”sını (Y.S.Drobinina) müəyyənləşdirir. Kəmiyyət və keyfiyyət birbaşa dialektik qarşılıqlı əlaqədədir və bu əlaqə elə vəhdət yaradır ki, o, dərəcə ilə ifadə olunur; keyfiyyət həmişə əşyanın kəmiyyət müəyyənliyi ilə əlaqəlidir, ondan kənarında keyfiyyət mövcud ola bilmir.

Kəmiyyət anlayışı yalnız əşyalar üçün xarakterikdir, lakin abstrakt mənə daşıyan isimlərin də kəmiyyət etibarilə qiymətləndirilməsi mümkün olur (*/a huge question/, /a huge talent/, /a huge advantage/ və s.*).

2) Qeyri-müəyyən miqdarın semantikasi və funksionallığı kəmiyyətin xarakterindən və ya çoxluq anlayışından asılı olur. Məsələn, */dosen, hundred, thousand/* kimi saylar təxmini mənələrdə işləyə bilər.

3) İngilis dilində kəmiyyət kateqoriyasının əsas xüsusiyyəti keyfiyyətin xarici və daxili miqdarını ifadə edə bilmək imkanı ilə əlaqədardır. Məsələn, ingilis dilində yalnız cəm formada işlənən bəzi sözlərin (*/scissors, trousers/*) ifadə etdiyi xarici kəmiyyət əşyaların mahiyyəti ilə şərtlənir. Daxili və xarici kəmiyyətin aydın ifadəsini */family, group, class/* kimi isimlərin müxtəlif mənə çalarlarına uyğun işlənməsində görmək olar.

4) İşlək sayılan */sort of, kind of, not much, slightly, almost, relatively/* kimi qeyri-müəyyən kəmiyyət bildiren leksemlərin də şifahi və yazılı nitq üçün xarakterik olduğunu qeyd edə bilərik.

İngilis dilində qeyri-müəyyən kəmiyyətin ifadə vasitələri müxtəlifdir. Onların işlənməsi kontekstdən, ünsiyyət situasiyasından, danışanın əşya və hadisələrə münasibətindən və ifadə tərzindən asılı olur.

Dil fakültələrinin yuxarı kurslarında tələbələrinin yaradıcı fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsi

Açar sözlər: *tələbə-yönlümlü, fəal iştirakçı, verbal, qeyri-verbal*

Dil fakültələrində təhsil alan tələbələrə dildən yaradıcı və məqsəd-yönlü şəkildə istifadə etməklə kommunikativ niyyətlərinə uğurlu şəkildə nail olmaq qabiliyyətinin aşılamaq üçün tələbələrə birinci kursdan başlayaraq müstəqillik, sərbəstlik verilməlidir. Təlim prosesi biliyin müəllim-dən tələbələrə ötürülməsi prosesinə çevrilməməli, əksinə, bunun tələbələr tərəfindən şüurlu fəal şəkildə mənimsənilməsi istiqamətində qurulmalıdır. Təlim prosesini tələbə-yönlümlü formatda təşkil etməklə biz tələbəni bu prosesin obyektinə deyil, onun subyektinə çevirmiş oluruq.

Tələbələrin yaradıcı fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsinə bilavasitə təsir göstərən amillərdən danışarkən təlim materiallarının mənimsənilməsini, vərdiş, bacarıq və kompetensiyaların formalaşmasını və inkişaf etdirilməsini müşayiət edən psixo-emosional iqlim qeyd edilməlidir. Bilik, vərdiş, bacarıq və kompetensiyaların formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsini və onların möhkəmləndirilməsini təmin edən müsbət emosional şəraitin yaradılması tələbələrin dilöyrənmə prosesinə fəal, təşəbbüskar iştirakçı qismində cəlb olunmasını və əldə edilmiş bilik, bacarıq və kompetensiyaların praktik fəaliyyətdə yaradıcı şəkildə tətbiq edilməsinə xidmət edir. Əldə olunmuş vərdiş, bacarıq və kompetensiyaların real kommunikasiya prosesində müsbət emosional şəraitdə istifadə edilməsi onların uzunmüddətli olmasını şərtləndirir. İngilis dilini ixtisas dili kimi tədris edən müəllimlər tələbələrdə yaradıcı vərdiş və bacarıqların inkişaf etdirilməsi məqsədilə aktuallığını itirmiş metodlardan və ənənəvi qiymətləndirmə üsullarından imtina etməli, qarşılıqlı hörmət, əməkdaşlıq və məsuliyyət prinsipləri üzərində qurulmuş, tələbələrə stimullaşdıran, onlarda dildən sərbəst və kreativ şəkildə istifadə etməyə motivasiya səviyyəsinin artırılmasına xidmət edən innovativ metodları auditoriyada və auditoriyadan kənar şəraitdə tətbiq edilməsinə yönəltməlidir. Dil fakültələri tələbələrinin yaradıcı fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsi onlarda dildəşiyicilərinin yaşadıkları sosiomədəni məkanda qəbul edilmiş verbal və qeyri-verbal davra-

nış normalarına riayət etməklə ünsiyyət qurmağı, həmsöhbətlərinin fikir mövqə və münasibətlərinə hörmətlə yanaşmağı, kommunikasiya prosesində fəal və yaradıcı şəkildə iştirak etməklə, partnyorları ilə razılığa gəlməyi bacarmalıdırlar.

Tahmazova M.M.
ADU

Main problems in teaching literature

Key words: *criticism, slang, sensory images, poetry*

In our country, students of the English faculty are required to read literary works by famous English and American writers. Generally, it is not easy for nonnative speakers, thus Shakespeare, Maugham, who is easy for native speakers. Students may be asked to produce works of literary criticism when they manifestly lack the analytical methods required to approach a difficult text containing low frequency or archaic lexis, grammatical construction, and some literary devices. So, given appropriate training, however, learners of English as a second or foreign language can develop the necessary skills to find their own way into even quite difficult works of literary.

Literature includes the following special reading-study skills:

- understanding specialized vocabulary
- the study of word origins, figurative language, slang, connotations of words, and words with some meanings
- the development of sensory images
- making inferences about characters, events and settings
- critical evaluation of what is read
- developing flexible style of reading and of reading rate.

Poetry is a fairly difficult genre to teach effectively. It is best presented by having student to listen to the oral reading of poetry. They should learn that poetry contains rich spoken language, with imagery and figurative language being very important.

Drama also is a difficult type of literature that demands a great deal from the students who read it. Students who read drama must be able to visualize the details of the characters, the setting, and the action.

Azərbaycan-İngilis bilinqvizminin təhsildə rolu

Açar sözlər: *Azərbaycan-İngilis bilinqvizmi, təhsil, sosiolinqvistik hadisə*

Müstəqillik dövründə Azərbaycan Respublikası bir çox nailiyyətlərə imza atmış və bunlardan ən başlıcası dövlət atributu olan doğma ana dilinə öz layiqli statusunun qaytarılmasını hesab etmək olar. Bu dövr Azərbaycan təhsil sisteminin Bolonya prosesinə qoşulması ilə də səciyyəvlənir. Təhsilin inkişafı naminə atılmış bu mühüm addım özü ilə təhsilə həm struktur nöqteyi nəzərdən, həm də təhsilin aparıldığı dillər baxımından müsbət dəyişikliklər gətirdi.

Bu gün turizmin, neft sənayesinin, kənd təsərrüfatı və iqtisadiyyatın digər sahələrinin sürətlə inkişafda olan müasir, multikultural, dünyəvi Azərbaycan cəmiyyətində formalaşan Azərbaycan-İngilis bilinqvizmi, yəni ikidilliliyi sosiolinqvistik hadisə kimi bilavasitə təhsildə öz əksini tapır. Ölkəmizin bir sıra ali təhsil müəssisələrinin İngilis dilində təhsil verməsi bu sosial və linqvistik fenomenin cəmiyyətimizin beynəlxalq aləmə inteqrasiyasını şərtləndirir və buna əsaslı zəmin yaradır.

Azərbaycan-İngilis bilinqvizmi post-sovet dövrü üçün xarakterik olan və məhz bu dövrdə formalaşan sosiolinqvistik fenomendir. İngilis dilinin Azərbaycan cəmiyyətində günü gündən artan aktuallığı və həyatın bütün sahələrində: elmdə, mədəniyyətdə, siyasətdə, diplomatiyada, iqtisadiyyatda, tibbdə və digər sferalarda istifadə olunması bu dildə təhsil alan gələcək mütəxəssislər üçün çox geniş perspektivlər açır və onların müvafiq sahələr üzrə dünya təcrübəsindən uğurla faydalanmağa böyük imkanlar yaradır.

Fikrimizcə, cəmiyyətdə Azərbaycan-İngilis bilinqvizminə effektiv şəkildə nail olmağın ilk növbədə ən səmərəli yolu təhsildən başlayıb həyatımızın digər sahələrində özünü reallaşdırma bilər. Müasir Azərbaycan təhsil sisteminə Azərbaycan-İngilis bilinqvizminin inkişafı bilavasitə cəmiyyətin uğurlu inkişafına, tərəqqisinə və mədəni irsindən gələcək mütəxəssislərimizə bəşəriyyətin elmi və mədəni irsindən faydalanmağa böyük imkanlar verir.

Oyun – xarici dil tədrisində üsul kimi

Açar sözlər: *oyun, anlayış, didaktik, işgüzar, imitasiyaedici*

Yaşadığımız yüksək texnologiyalar dövründə tələbələr daha çox gündəlik həyatda qarşılaşdıqları problemləri həll etməkdə, məsələlərə analitik yanaşmaqda, yaradıcı düşünməkdə, yiyələndikləri biliklərdən daha geniş istifadə etməyi bacarmaq istəyirlər. Bunun üçün isə tədrisə yeni metod, yeni yanaşma üsulu tətbiq edilməlidir.

İngilis dilinin tədrisində oyunlardan istifadə etmək sərfəli və maraqlı üsullardan biri ola bilər. Həm də oyunların tədrisə üsul kimi tətbiq edilməsi tələbələrdə fəallığı yüksəldər və dərsə marağı “birəbeş” artırır. Bəs ingilis dilinin tədrisində hansı oyunlardan istifadə etmək olar?

1. Rollu oyunlar (səhnəciklər, düşündürən tapmacalar, pontomimalar).

2. Mütəhərrik oyunlar (mahnı və şeirlə müşayiət olunur).

Tədris üsulu kimi istifadə edilə bilən belə oyunlara “Didaktik” və ya “Pedaqoji” oyunlar deyilir.

Didaktik (Pedaqoji) oyunlardan aşağıdakı məqsədlərlə istifadə edilir:

1. Öyrədici oyunlar – Teaching games

2. Təkraredici oyunlar – Drill games

3. Xatırladıcı oyunlar – Recognition games

4. Yaradıcı (inkışafetdirici) oyunlar – Creative games

Yeni üsuldən səmərəli istifadə etmək üçün ona ciddi hazırlaşmaq tələb olunur. Hazırlıq isə dərslərin “ssenarisi”nin tərtibindən başlanır.

İngilis dilinin tədrisində aşağıda nümunə kimi verilmiş didaktik (rollu) oyunlardan istifadə etmək olar.

Finish My Story. *Finish My Story is a sentence-building game which is best played either by proceeding around a circle, or by throwing a ball or bean-bag to the next person. Begin with a sentence fragment (e.g. “Yesterday I...”) and invite the students to add just one more word each. The sentence may take a curious turn or become hugely long, and is often pretty funny by the end.*

Enhancement of Vocabulary through Computer Assisted Language Learning: An experimental study

Keywords: *Vocabulary enhancement, CALL, Experimental Study, Pre-test, Post-test*

This study aims to examine the enhancement of vocabulary through computer assisted language learning (CALL) at University of Azad Jammu and Kashmir (UAJK). The research was conducted with the hypothesis that teaching through CALL can enhance the vocabulary of ESL learners at intermediate level. Sixty ESL learners were taken as subjects of the study. They were examined as experimental and control group. Pre-test was conducted to measure the existing vocabulary level of both the groups. After pre-test, both the groups went through intermediate level of teaching for four weeks during which the experimental group received the treatment. The experimental group was taught through CALL. For this purpose, six CALL tools (i.e. EngVid, ReadTheory, Lingro, Hot Potatoes, TED Talks & Phonetizer) were utilized to teach the experimental group. After teaching sessions, a post-test was conducted to measure the enhancement of vocabulary by two groups. The results of both groups during pre and post tests were analyzed and compared through SPSS. The paired samples t-test and independent sampling t-test were applied to examine the difference in the performance of both groups in pre and posttests. The findings approved the hypothesis of the study. The experimental group showed improvement in their vocabulary learning after the experiment. On the other hand, no significant improvement was observed in the performance of control group in post-test as compared to their performance in pre-test. The findings suggest positive effects of teaching through CALL on the vocabulary learning of ESL learners at intermediate level.

Dil fakültələrində ingilis dilinin ixtisas dili kimi tədrisində sosiomədəni kompetensiyanın rolu və yeri

Açar sözlər: *ixtisas dili, sosiomədəni kompetensiya, dil fakültələri*

Dil fakültələrində ingilis dilini əsas dil kimi tədris edən mütəxəssisləri və bu dili professional məqsədlərlə öyrənən tələbələri birləşdirən məqsədlərdən ən önəmlisi dildən kommunikasiya vasitəsi kimi istifadə etmək qabiliyyətinə yiyələnməkdir. Eyni zamanda onu da nəzərə almaq lazımdır ki, xarici dilləri, o cümlədən ingilis dilini tədris edən müəllimin və dili professional məqsədlərlə öyrənən tələbələrin kommunikasiya, o cümlədən də mədəniyyətlərarası kommunikasiyanın əhəmiyyəti haqqında fikir və mövqələrinin üst-üstə düşdüyü halda, onların dilin aspektləri olan leksika, qrammatika və tələffüzün öyrənilməsinin vacibliyinə dair mövqələri əksər hallarda tamamilə fərqlidir. Qeyd edilməlidir ki, dillərin tədrisi sahəsində çalışan mütəxəssislərin əksəriyyəti xarici dilin, o cümlədən də dünyada “lingua franca” kimi qəbul edilən ingilis dilinin öyrənilməsinə əsas məqsədi həmin dildə şifahi kommunikasiya vərdiş və bacarıqlarının formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsində görürlər və eyni zamanda dili öyrənənlərə qrammatik, leksik və tələffüz vərdiş və bacarıqlarının aşılmasının vacibliyini vurğulayırlar. Məsələyə bir qədər fərqli münasibət bəsləyən tələbələr müasir dünyada xüsusi rol oynayan ingilis dilinin öyrədib – öyrənilməsində dil aspektlərinin, xüsusilə də qrammatikanın tədrisinə dəyişikliklərin gətirilməsini və mənimsənilməli olan linqvistik biliklərin son dərəcəyə endirməyi məqsədəuyğun hesab edirlər. Tədris edilən xarici dilin aspektlərinin, xüsusilə də dilin qrammatik aspektinin öyrədib – öyrənilməsinə bu cür münasibəti törədən amillərdən danışarkən, əksər hallarda qrammatik qaydaların öyrənilməsinin tələbələrdə kommunikativ vərdişlərin formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsinə bilavasitə təsirinin olmamasını qeyd etmək lazımdır. Eyni zamanda, onu da vurğulamaq lazımdır ki, dil fakültələrində ixtisas dili kimi tədris edilən ingilis dilində sosiomədəni kompetensiyanın formalaşdırılmasında dilin qrammatik, leksik və tələffüz sisteminin mənimsənilməsinin, müvafiq olaraq tələbələrdə qrammatik, leksik və tələffüz vərdişlərinin tələb edilən səviyyədə formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsinin rolu və əhəmiyyəti danılmazdır.

Grammatik materialın tədrisi və bədii ədəbiyyatdan istifadə

Açar sözlər: *grammatik material, bədii ədəbiyyat, bədii tərcümə*

Dil və ədəbiyyat həmişə vəhdət təşkil etmişdir. Dillə bağlı məqalələr yaxud tədqiqat əsərləri yazıldıqda grammatik qaydaların izahından sonra bədii ədəbiyyatdan nümunələrin gətirilməsi araşdırılmış işin daha dolğun ərsəyə gəlməsinə səbəb olur. Bu fikri eynilə grammatik materialın tədrisinə də aid etmək olar. Əgər tədris zamanı grammatik materialın izahından sonra primitiv nümunələr təqdim olunursa bu, dərsin sönük keçməsinə səbəb olur. Fikri ifadə etmək üçün faktlara müraciət etmək lazım gəlir.

Fransız dilində hal kateqoriyası olmadığı üçün onları sözlülər əvəz edir. Məsələn: “à” sözlü Azərbaycan dilindəki yönlük və yerlik hal şəkilçilərinə uyğun gəlir. Ancaq bundan əlavə “à” sözlü zaman və mənsubiyyət bildirir.

a) Zaman bildirir.

Məs: Demain dès l'aube, à l'heure où blanchir la campagne.

Səhər tezdən səhər səhəri kənddə ağaranda dan.- Hüqo

b) “à” sözlünün mənsubiyyət bildirməsi

Le monde est à toi, le monde est à moi, le monde est à la personne.

Dünya sənin, dünya mənim, dünya heç kimin.- Məmməd Araz

2. Fransız dilində “de” sözlü isə Azərbaycan dilində yiyəlik və çıxışlıq hal kateqoriyalarına uyğun gəlir.

Çıxışlıq hala dair nümunə - Je ne puis demeurer loin de toi plus longtemps.

Ta yaşaya bilmirəm səndən ayrılıqda mən.- Hüqo

3. Fransız dilində bəzi sözlərdən sonra “de” sözlü işlənir. Məs: “avoir besoin de”

J'ai besoin de vos yeux- hərfi tərcüməsi: Mənim sənin gözlərinə ehtiyacım var.- Q.Flober

Bəzən kiçik bir şeir parçasında bir neçə grammatik qayda öz əksini tapır.

Qu'est qui j'ai dans cette ville.
Je ne peux pas frapper à chaque porte

Mənim bu şəhərdə kimim var axı
Hər qapı döymyə əlim gəlməyir

Əlbəttə, belə misraların sayını xeyli artırmaq olar. Qrammatika ədəbi nümunələr ilə izah olunduqda daha maraqlı olur.

Zeynalova S.S.
ADU

Content and Language Integrated Learning (CLIL) approach

Key words: *CLIL, University Level, critical /creative abilities, communication skills*

In this thesis I will review what CLIL is and why so many schools are using this design for their bilingual education programs. CLIL can be interpreted as a system that is content driven and language integrated into the learning.

We are going to show how to use the resources (materials and assessment tools) to implement CLIL in University programs. How does it really work? Alongside methodologies enhance and accelerate the learning of content, the learning of language in the context of studied major or taken courses. It should be student-centered and improve their critical /creative abilities and communication skills.

Although much has been written about the benefits of CLIL in Primary and Secondary Education Level, there are not so many documented experiences of CLIL at the University Level. It is important to mention, that critical research on CLIL should go beyond a focus on the 'English as a Foreign Language' perspective. Keeping up the balance between content and language will provide teachers with opportunities to enhance their ability to teach academic course content in English, using English as the medium of instruction. It will be beneficial to develop an increased awareness of the language demands of teacher's academic subject/course materials. Moreover, improve teaching materials that

engage learners and support their content and language learning. It will help avoid passive teaching method in delivering lectures or just in ELT classes and end up with participatory one with students are engaged.

It means that students will retain more information with this kind of program and build subject knowledge called content.

Zeynalova T.A.
ADU

Ali ixtisas məktəblərinin yuxarı kurslarında ingilis dilinin tədrisində İKT-nin rolu

Açar sözlər: *cümlə, həmcins üzv, sadə cümlə, bağlayıcı, sadalama*

Sadə cümləni genişləndirən vasitələrdən biri də həmcins üzvlü sözlər və ifadələrdir.

Həmcins üzvlər biri digərinə tabesizlik əlaqəsi ilə bağlanırlar. Həmcins üzvlü sadə nəqli cümlələr həm müasir ingilis, həm də müasir Azərbaycan dilində geniş yayılmışdır.

Cümlənin bütün üzvləri həmcins ola bilmə iqtidarındadır. Həmcins üzvlərin iki fikir deyil, iki hərəkət bildirməsi xarakterikdir.

Hər iki dildə həmcins üzvlərin həmcins üzv kimi formalaşması üçün sadalama intonasiasının olması şərtidir. Sadalama intonasiası zamanı hər bir üzv eyni suala cavab verməli, həmcins olmalıdır.

Müasir Azərbaycan dilində cümlənin bütün üzvləri, təyini söz birləşmələrinin tərəfləri həmcinsləşmə imkanına malikdir.

Həmcins üzvlər arasında bağlayıcı işlənən zaman sadalama intonasiası öz əhəmiyyətini itirir. Çünki həmcins üzvlər bir-birilə intonasiyadan başqa bağlayıcılar vasitəsilə əlaqələndiyindən bağlayıcı aparıcı rola malik olur, sintaqmlarda əsas səs tonunun hərəkəti bağlayıcının ümumi qrammatik - semantik məzmunundan asılı olur. Hər iki dildə bitişdirmə, qarşılıq, bölüşdürmə bağlayıcıları, iştirak və inkar bildirən bu beş növ bağlayıcılardan birinin iştirak etdiyi cümlələrdə, sadalama intonasiası öz əhəmiyyətini itirir. Bir çox hallarda həmcins üzvlərdən əvvəl və ya sonra ümumiləşdirici sözlər işlənir. Ümumiləşdirici sözlər həmcins üzvlərin sualına cavab verir.

Müasir ingilis dilində ümumiləşdirici «*everybody*» sözü və müasir Azərbaycan dilindəki «hamı» sözü buna misal ola bilər.

Многоязычие или мультилингвизм в обучении английскому языку

Ключевые слова: *многоязычие, мотивация, лингвистическая компетенция, родной язык*

Многоязычие или мультилингвизм приобретает в настоящее время все большее значение и становится неотъемлемым атрибутом современного информационного общества. Следовательно, многоязычие представляет собой закономерное явление и предмет изучения для большого числа исследователей. Овладение языками сопровождает современного человека всю его жизнь. В этой связи необходимо мотивировать и обучать подрастающее поколение приобретать новый языковой опыт, донести до него мысль, что нельзя ограничивать себя формальным образованием, т.е. в вузе. В постоянно изменяющемся мире индивиду недостаточно обучаться только на первых этапах жизни, особенно иностранным языкам, чтобы полноценно функционировать в мультилингвальном обществе.

Сегодня ученые узнают об открытиях своих коллег из публикаций преимущественно на английском языке, к которому прибегают и для ознакомления международного научного сообщества с результатами собственных исследований. Рассуждая по этому поводу, языковед из Франции К. Ажеж, высказывает предостережение, что сокращение количества журналов на национальных языках может привести к ограничению возможностей для ученых, пишущих не по-английски, публиковать и распространять свои идеи и достижения и наверняка обернется спадом в экономиках соответствующих стран. Нельзя забывать, что всякий язык – это не только средство общения, но и инструмент сохранения и передачи ценностей, значимых для конкретного народа, специфическим способом речемышления и репрезентации картины мира. Делая выбор в пользу английского языка как языка профессионального и академического общения, мы в значительной степени ограничиваем себя. Это объясняется не только недостаточной лингвистической компетенцией, но и, по

ряду причин, неспособностью в должной мере прибегнуть к культурным референциям, глубоко проникнуть в иную культуру. Однако без этого невозможно формирование критической и одновременно творческой мысли.

Багирова Г.Ф.

АУЯ

Анализ языковой личности автора при преподавании художественной литературы

Ключевые слова: *автор-создатель, языковая личность, герменевтический анализ*

Во всех учебных заведениях, где проходят иностранный язык, в программу включается чтение художественной литературы данной культуры. При этом проводится лишь общий анализ произведения, в лучшем случае анализируются образы персонажей. Редко уделяется внимание на языковую личность автора-создателя текста. Этой статьей мы хотим заинтересовать преподавателей и студентов анализировать языковую личность автора произведения, т.к. этим можно достичь полного понимания текста.

Если анализировать повесть Ф.С.Фитцджеральда “The Diamond as Big as the Ritz”, языковой облик писателя раскрывается уже с первых строк повести. Во вступительном абзаце ключевые слова *several generations, Hades, respect for a New England education* характеризуют автора человеком, который происходил из обеспеченной американской семьи, принадлежал к людям, создавшим страну и ментальность ее жителей; учился в элитных учебных заведениях, что наложило отпечаток на его характер. Писатель подсознательно проявляет свой характер и личность в своем произведении. Вся эта информация носит скрытый характер и выявляется только в результате герменевтического анализа. В тексте обнаруживаются даже гиперссылки, рассчитанные на хорошо образованного читателя. Выражение *Hades was too small to hold their darling and gifted son* однозначно соотносится с восторженным замечанием Ф.Македонского: «Найди себе царство, достойное тебя, сын мой. Македония слишком

ком мала для тебя!» Фрагмент имплицитно характеризует человека, получившего хорошее образование и изучавшего историю Древней Греции. Название города *Hades* имеет ассоциацию с древнегреческим Аидом и библейские ассоциации, что характеризуют автора как личность, сформировавшуюся под непосредственным влиянием европейской духовности.

Следовательно, для обширного понимания литературного произведения следует не только анализ содержания и персонажей, но и герменевтический анализ языковой личности писателя.

Герайзаде М.А.
АМУ

«Компьютерные технологии в обучении иностранному языку»

Ключевые слова: *чтение, восприятие, выражение, диалог*

Обучение иностранному языку по своим особенностям отличается от обучения другим гуманитарным предметам. Оно предусматривает изучение фонетики, лексики и грамматики данного языка, а также развитие навыков устной речи, поскольку умение речевого общения на том или ином языке подразумевает сочетание навыков чтения, восприятия устной речи и выражения своих мыслей на иностранном языке.

Однако следует отметить, что в последнее время идут большие споры вокруг проблемы методов коммуникативного обучения языку. По мере роста развития компьютерных технологий и инноваций в системе образования эта проблема приобрела большую актуальность. Существует много споров по этому поводу и, конечно, несколько подходов к её решению.

Каким же должен быть процесс обучения иностранному языку в современных образовательных учреждениях?

Отказываясь от классической модели преподавания, отводящей основную роль в этом процессе преподавателю, предлагается переход к полной компьютеризации учебного процесса.

Да, безусловно, роль компьютерных технологий велика, но на наш взгляд невозможно полностью компьютеризировать процесс обучения иностранным языкам, так как основу этого процесса составляет изучение лексики. Поэтому главная роль в этом процессе всегда будет отводиться преподавателю, синтезирующему процесс обучения инновационными методами. Это сделает процесс обучения более интересным и эффективным.

Учитывая важную роль общения с носителями языка, компьютерные технологии способствуют эффективному развитию навыков устной речи. Просматривая фильмы на изучаемом языке, обучаемый имеет возможность отработать навыки правильного произношения и понимания беглой речи. Разумеется, просмотр фильмов предусматривает последующий его анализ с выражением своего мнения на те или иные сюжетные факты, при диалогической форме работы с участием всех обучаемых и, конечно же, преподавателя.

*Гусейнзаде Г.Д.
АУЯ*

Взаимоотношение языка и культуры в обучении английскому языку как специальности

Ключевые слова: *иноязычно-речевая коммуникация, коммуникативная культура*

Процесс формирования коммуникативной компетенции, которая предполагает умение вербально общаться на уровне лингвистически образованных носителей языка, часто осложняется отсутствием элементарных знаний о правилах вербального общения, принятых в обществе людей, пользующихся данным языком как естественным средством общения. Без владения этими знаниями хотя бы на элементарном уровне невозможна адекватная речевая коммуникация на изучаемом языке. Не зная правил речевого поведения людей страны изучаемого языка, обучаемые часто «калькируют» соответствующие правила поведения, принятые в обществе людей, говорящих на их родном языке.

Одни и те же понятия в разных культурах формируются по-разному, что, несомненно, может привести к проблемам в процессе изучения языка, и к непониманию, если изучающий язык не знает, что правила адекватного речевого поведения для носителей языка отличаются от таковых в родном языке обучаемых.

Весь процесс обучения языку должен строиться с учетом различий в системах конструируемых языков. При этом следует помнить о том что межъязыковые различия могут проявляться в различных сферах. И если они порой совершенно очевидны в таких областях, как лексическая система и грамматика, то этого нельзя сказать о сфере социального общения, которая отнюдь не в меньшей степени подвергается интерферирующему влиянию родного языка. Незнание правил социального общения на данном языке гораздо чаще, чем лексические и грамматические неточности, несомненно осложняющие процесс общения, делают речевую коммуникацию невозможной. Именно поэтому весь процесс обучения языку нужно строить с учетом различий в сферах социального общения контактирующих языков.

Ибрагимова З.А.

АУЯ

Роль компонентного анализа в развитии лексики английского языка на продвинутом этапе обучения

Ключевые слова: *компонентный анализ, лексикон, усвоение лексики, устойчивые сочетания, сема*

Формирование лексического запаса иностранного языка не ограничивается запоминанием определений слов, их синонимов и антонимов; даже контекстуализация лексических единиц не всегда является успешным способом усвоения лексики. Процесс усвоения становится более результативным при исследовании семантического состава лексических единиц.

Одним из наиболее эффективных методов изучения семантической структуры является компонентный анализ, основу которого составляет теория о том, что значение лексической единицы состоит из набора семантических маркеров, называемых семами. Метод находит применение в разных областях языкознания и дидактики.

Неоспоримые преимущества позволяют назвать компонентный анализ одним из эффективных способов расширения лексического запаса на продвинутом этапе обучения. Во-первых, использование метода семантической декомпозиции создает благоприятные условия как для представления новых лексических единиц, так и для повторения ранее пройденного материала, что соответствует принципу, что лучший способ изучения новых слов – это совмещение их с имеющимся лексиконом. Во-вторых, компонентный анализ становится весьма уместным при обучении семантически близким словам (синонимам). Помимо этого, он способствует разрешению неоднозначности омонимов и выявлению гипонимии. Это помогает студентам разобраться со значением слов и избежать путаницы. В-третьих, облегчает преподавание и изучение устойчивых словосочетаний. Зачастую учащиеся знают значение тех или иных слов, но при объединении их в словосочетания допускают ошибки. Причиной является то, что существуют слова, которые семантически не сочетаются с определенными лексическими единицами. В таком случае семантический анализ позволяет студентам не только усвоить значение слов, но и добавить устойчивые лексические сочетания в свой активный лексикон. Таким образом, грамотно выполненный компонентный анализ становится незаменимым средством для повышения степени понимания и производства лексики. Применение компонентного анализа дает возможность представить весь объем значений и смысловую композицию языковых единиц, а также между единицами.

Интизар Шираз

Анатолийский государственный университет

Использование интернет-технологий в процессе обучения русскому языку как иностранному

Ключевые слова: образовательные интернет-технологии, мультимедийные средства обучения, мультимедийность, интерактивность, гипертекстовость

Эпоха научно-технической революции способствовала появлению новых средств обучения языку, которые обусловили вовлечён-

ность, распространённость и востребованность инновационных технологий в процессе обучения. Те же изменения коснулись и педагогики, в частности методики преподавания языка.

В связи с научно-технической революцией интернет-технологии укоренились в повседневной жизни людей. Одним из многочисленных плюсов этого явления в методике преподавания иностранных языков можно считать улучшение и обогащение педагогических методов обучения, нацеленных на формирование коммуникативной компетенции.

Необходимо отметить, что интернет-технологии включают в себе почти все способы передачи информации, которые функционируют в методике преподавания иностранных языков. Первый и уже распространённый способ – это мультимедийность, которая включает в себя текстовую, визуальную, звуковую и интегрированную репрезентацию информации.

Второй не менее важный способ – это интерактивность, помогающая усовершенствовать процесс коммуникации между студентами и преподавателями.

И третий способ – это гипертекстовость, совокупность страниц, связанных гиперссылками.

Обучение русскому языку как иностранному с использованием интернет-технологий основывается на использовании одного, двух, а иногда и всех трёх одновременно (имеются в виду уровни B2, C1, C2) вышеперечисленных видов информации. На подготовительном факультете Анатолийского Государственного Университета вследствие обучения русскому языку как иностранному на уровне A1 и A2 используются мультимедийные интернет-технологии, которые способствуют визуальному восприятию и закреплению новой информации.

Некоторые проблемы обучения английскому языку в условиях глобализации

Ключевые слова: лингвистическая компетенция, носитель языка, глобализация, коммуникативная компетенция

Одной из актуальных проблем обучения иностранному языку в условиях современности является проблема формирования у студентов, изучающих язык как специальность, коммуникативной компетенции на изучаемом иностранном языке. Коммуникативная компетенция непременно предполагает формирование у обучаемых лингвистической, или грамматической, дискурсивной, социокультурной и стратегической компетенций. Лингвистическая, или грамматическая компетенция является неотъемлемым, базовым компонентом и необходимым условием формирования коммуникативной компетенции. Несмотря на значительное количество исследований, в которых рассматриваются вопросы формирования коммуникативной компетенции на иностранном языке. (С.Савиньон, Д.Хаймс, М.Кэнэл, М.Свийн, Г.Уидоусон, К.Брумфит, В.Литлвуд, К.Джонсон, К.Мороу, Дж. Гилемс, Д.Исмайлова, Г.Гусейнзаде и другие), проблеме формирования лингвистической компетенции на изучаемом языке не уделяется должного внимания.

В процессе формирования лингвистической компетенции на изучаемом иностранном языке возникает ряд проблем, обусловленных преимущественно продуктивным характером речи студентов продвинутого этапа, её неподготовленности. К числу проблем следует также отнести интерферирующее влияние родного языка студентов на изучаемый иностранный язык. В процессе обучения иноязычноречевой коммуникативной компетенции студентов языкового вуза возникает ряд психологических и лингвистических трудностей, в значительной степени осложняющих проблему формирования коммуникативной компетенции на изучаемом языке, а также формирования лингвистической компетенции как её неотъемлемого компонента. Говоря о формировании лингвистической компетенции на английском языке у студентов - азербайджанцев языкового вуза следует

подчеркнуть, что весь процесс обучения языку как специальности должен непременно строиться с учётом роли английского языка в современном мире. Если в недавнем прошлом английский язык был одним из основных международных языков, сегодня можно с уверенностью утверждать, что именно английский язык является основным языком общения на глобальном уровне.

Олга Игоревна Лазова
Университет национальной и мировой экономики,
г. София, Болгария

Инновационные технологии в преподавании РКИ: мультимедийный комплекс «ретур»

Ключевые слова: *мультимедийное обучение, профессиональная коммуникация, интерактивный комплекс РЕТУР*

В эпоху глобализации роль иностранного языка как экономического ресурса постоянно возрастает, соответственно возрастают и требования к уровню владения иностранными языками. По статистике 42% крупных компаний промотируют и прибегают к on-line обучению, экономя время своих сотрудников. Современная система образования направлена на изучения иностранных языков в профессиональных целях.

В Докладе Европейского центра развития профессионального обучения [Cedefop, 2017] отмечается, что для европейских туристических фирм русский язык становится востребованным.

В рамках Европейского проекта преподаватели Университета национальной и мировой экономики г. Софии, опираясь на традиции и опыт преподавания РКИ в Болгарии, совместно с экспертами из шести европейских стран (Болгарии, Италии, Испании, Франции, Греции, Ирландии) разработали мультимедийный обучающий комплекс РЕТУР[2], который направлен на практическое овладение русским языком в сфере туризма.

Учебные материалы доступны на английском, французском, испанском, итальянском, греческом, болгарском языках и предназначены для высших, профессиональных школ и самостоятельного обу-

чения. РЕТУР ориентирован на базовое владение русским языком – уровень А2+ (Общеввропейская компетенция владения иностранным языком CEFR).

Комплекс включает разработку учебных материалов: видеозаписи, письменные грамматические упражнения, аудиофайлы с фонетическими упражнениями, руководство для преподавателей.

Цели РЕТУР – сформировать коммуникативные навыки общения в повседневных ситуациях, в которые попадают туристы, находясь в гостиницах, ресторанах, магазинах.

В основу базового отбора заложена активная тематическая лексика, грамматические конструкции, которые являются употребительными в устной речи, нормы русского речевого этикета.

В ходе работы созданы сайт проекта, форум, выделен канал на YouTube, разработано специальное приложение для устройства Android.

Список литературы

1. Cedefop, 2018. Профессионально образование и обучение в България.
2. А.Пенчева, О.Лазова. Ретур – русский язык для туризма, 2017.

Самедова Н.Г.
АУЯ

О роли понятий гомогенность и длительность в теории русского вида и необходимости их введения в практику преподавания русского языка в иноязычной аудитории

Ключевые слова: *гомогенный процесс, негомогенный процесс, процесс стандартной длительности, процесс нестандартной длительности*

Нет ничего практичнее хорошей теории
Роберт Кирхгоф

I. Несмотря на длительную историю (её глубокий обзор представлен в [Маслов, 2004а]), понятия гомогенный процесс и негомогенный процесс не занимают должного места в семантических описа-

ниях (на их насущность нам указал основоположник принятой нами лингвистической теории): ср., в частности, судьбу блестящих идей Ю.С.Маслова о семантике русских глаголов передвижения типа *идти* и *ходить* [Маслов, 2004б] (см. об этом, например, [Samedova, 2016]). Принятая нами аспектологическая теория показывает, что данные понятия позволяют объяснить целый ряд явлений, обсуждаемых в литературе. Среди них описанные, например, в [Samedova, 2016] и следующие:

1. Перфективам типа *схитрить* на основании их сопоставления с гомогенными имперфективами типа *хитрить* приписывают значение однократности [Русская грамматика, 1980, 371]. Однако эти перфективы представляют собой негомогенные глаголы и их правомерно сопоставлять с представляющими собой гипотетические существительности негомогенными имперфективами типа **хитрить*. Такой подход позволяет также уточнить статус парадигм типа *хитрить/схитрить*, *искать/сыскать* и т.д.: они являются невидовыми.

2. Обосновывается невидовой статус парадигмы *искать / найти*.

3. Уточняется семантика омонимичных имперфективов *быть₁* и *быть₂* (гомогенный и негомогенный), ср. [Падучева, 2013, 186-193].

Общелингвистической представляется также значимость понятий процесс стандартной длительности и процесс нестандартной длительности [Самедова, 2015], см. семантику *буду+ИНФ*, омонимичных *стать+ИНФ.*, *гулять* и *гульнуть*, негомогенных *отпрыгать прыжок* и *прыгнуть прыжок* и т.д.

II. Можно видеть, что указанные понятия целесообразно вводить в курс русского как иностранного уже на ранних этапах изучения глагольного вида.

Литература

Маслов Ю.С. Вопросы глагольного вида в современном зарубежном языкознании // Ю.С. Маслов Избранные труды: Аспектология. Общее языкознание. М., 2004а, с. 547-570.

Маслов Ю.С. Избранные труды: Аспектология. Общее языкознание. М., 2004б.

Падучева Е.В. Русское отрицательное предложение. М., 2013.

Русская грамматика. Т. 1. М., 1980.

Самедова Н.Г. Перфективность и сема 'процесс': о когнитивном аспекте взаимодействия. Киото, 2015, с. 248-254.

Samedova N.G. Verbs of locomotion like *идти (to go) – ходить (to walk)*: some thoughts on their semantic description. LEGE ARTIS. Language yesterday, today, tomorrow. De Gruyter Open, 2016, 1, p. 308-358.

Сафарзаде А.Э.

АУЯ

Нейролингвистическое программирование в обучении английскому языку студентов начальных курсов

Ключевые слова: *стили обучения, визуализация, якорение, речевые стратегии*

В современной системе образования требования к изучению иностранного языка очень высоки, именно поэтому перед преподавателями иностранных языков стоит задача выявления различных методов, подходов и техник, которые содействуют открытию совершенно новых возможностей в обучении.

Нейролингвистическое программирование (НЛП) – комплекс моделей и принципов, применяемых в качестве подхода к личностному развитию посредством моделирования эффективных мыслительных и поведенческих стратегий. НЛП с его корнями в психологии и неврологии, связано с тем, как работает мозг и как мозг может быть потренирован с целью получения эффективных результатов. Оно связано с функциями "левого/правого полушария мозга", "визуальными/слуховыми/кинестетическими" стилями обучения, множественным интеллектом и другими областями исследований, которые пытаются определить наилучшие способы обучения, признавая при этом индивидуальность каждого ученика. Модель НЛП объясняет, как мы обрабатываем информацию, которая приходит к нам извне и основана на работах Ричарда Бэнндлера и Джона Гриндера. Здесь выделяются три условные методики, которые целесообразно применять в образовательном процессе: визуализация, якорение и речевые стратегии. Следовательно, при обучении студентов начальных курсов настоящему времени в английском языке, учитель

может попросить студентов, чтобы они закрыли глаза и представили себе, т.е визуализировали как они едят очень вкусный бисквит и подробно описать все, что они чувствуют пробуя этот бисквит, используя форму настоящего времени, например: “It is delicious”, “I have a nice taste in my mouth”, “I feel full”, “I’m not hungry anymore”.

При правильном применении технологий и приемов НЛП, студенты смогут усвоить новый учебный материал с максимальной легкостью и глубиной.

Тагиева Э.С.
АГАФКС

Работа над лингвосемиотической проблематикой спортивного текста при обучении иностранному языку

Ключевые слова: *лингвосемиотический анализ, спортивный текст, содержание текста, смысловая структура, личностные качества*

В семиотике понятие текста получает самое широкое толкование: текст – это наполненная смыслом структура, состоящая из знаков. Исследования по лингвосемиотике получили широкое распространение. Проблема соотношения знака и значения – одна из основных для всех наук семиотического цикла. Обращаясь к тексту как к лингвосемиотическому феномену, мы опираемся на дефиницию Ю.М. Лотмана: «Текст представляет собой устройство, образованное, как система разнородных семиотических пространств, в континууме которых циркулирует некоторое исходное сообщение [Лотман, 2000,7]. Немаловажно также отметить, что «специальные тексты, помимо естественного языка, на котором они написаны, записаны специальным кодом – метаязыком данной конкретной специальности» [Алиева, 2008, 186]. Проблема текста органически связана с прагматическим аспектом. «Прагматические отношения – отношения между текстом и человеком» [Лотман, 2000,428]. Например, читая текст «Чемпион» о звезде самбо Джейхуне Мамедове, обучаемые погружаются в мир спорта, спортивной терминологии, расширяют свои знания о выдающихся спортсменах, их моральных и

физических качествах, комментируют спортивные соревнования. Спорт как социальное явление характеризуется полифункциональностью и семиотической насыщенностью. Кроме того, концептосфера «спорт» в сознании человека связывается с достижением высокого спортивного результата. Можно предложить обучаемым текстологические вопросы на понимание текста. «Как стать чемпионом?» – этот вопрос может послужить основой для постановки различных проблем (нравственных, философских, этических, эстетических, религиозных и т. д.).

Литература

1. Алиева И.М. Отсутствие языковой среды как фактор, обуславливающий методические принципы обучения иностранному языку. Баку: «Kitab aləmi», 2008, 210 с.

2. Лотман Ю.М. Об искусстве/ Текст в тексте. С.-Петербург: «Искусство-СПБ», 2000, 704 с.

Фараджбайли К.Т.

АУЯ

Обучение культуре преподавания английского языку

Ключевые слова: *определение культуры, содержание обучения культуре, тестирование знаний культуры, методическая культура*

Особенностью культуры с преподаванием английского языка в современном мире, является ее поликультурный характер. Обучение культуре в контексте преподавания английского языка, включает информирование студентов о своей и иной культуре.

Содержание обучения культуре можно поделить на компоненты: элементы культуры (памятники, этнография), проявление культуры (эпизоды, события, случаи), индикаторы культуры (привычки, вкусы, предпочтения), измерения культуры (индивидуализм, спонтанность, пунктуальность).

Измерения культуры составляют ее свойственная решительность, активность, наступательность, применение силы и воли,

прагматизм. Наиболее глубоким культурным слоем можно считать измерения культуры, которые одновременно служат основанием всей конструкции знаний о культуре сообщества.

Методическую культуру обучения английскому языку можно анализировать как глобальное явление, когда между всеми учителями планеты обнаруживается общее, то есть общие проблемы, решения, методы, приемы и технологии.

Методическая культура обучения английскому языку в Азербайджане осуществляется как часть общего процесса глобализации английского языка. Частью методической культуры становится подготовка наших студентов к глобальному международному общению на английском языке, обучение студентов культуре разных стран, ознакомление их с живым английским.

В современной социально-экономической ситуации, культура составляет важную часть содержания обучения английскому языку.

*Халилова Х.А.
АУЯ*

Инновационные практики преподавания японского языка

Ключевые слова: *инновация, преподавание, иностранный язык*

В современное время в независимости от рода деятельности общество стремится к изучению иностранных языков. Ученые полагают, что внедрение технологий в обучении иностранному языку неизбежно, поэтому значительное внимание уделяется внедрению инновационных технологий в образовательный процесс. Внедрение инноваций является определяющим звеном в преподавании иностранного языка, также способствует повышению результативности учебного процесса [Яковец, 2004, 238]. Английскому слову «инновация» можно дать определение «введение новаций», то есть внедрение новшеств. Но введение различных новшеств должно осуществляться в соответствии с особенностями данного иностранного языка, в нашем случае японского. В японской системе обучения иностранным языкам особое внимание уделяется освоению коммуникационных навыков, которые в свою очередь делятся на 4 составляю-

щие: усвоение грамматического материала, социолингвистические навыки, способность вести беседу и стратегические навыки [Гуревич, 2012, 15-30]. При изучении иностранного языка необходимы знания реалий и способность грамотно построить беседу в зависимости от ситуации с тем, чтобы понять собеседника и в то же время доступно донести до него свои мысли.

Пол Гунашекар указывает, что «инновации могут охватывать очень широкий спектр областей, некоторые из которых включают в себя способы систематической оценки знаний студентов, улучшение подготовки преподавателей, инновационные практики в классе, в том числе новые технологии, дополнительные инструкции для учащихся, методы повышения мотивации учителей, их эффективности, мобилизацию ресурсов от третьих сторон для повышения качества образования» [Gunashekar, 2014, 200].

*Чеишвили Татьяна Александровна,
Капанадзе Ирина Бидзиновна
Тбилисский государственный университет
им. Ив. Джавахишвили, Грузия,
Грузинский университет им. Давида Агмашенебели*

**Практические основы национально ориентированного
учебника по русскому языку как иностранному
для вузов Грузии**

Ключевые слова: преподавание русского как иностранного, речь и коммуникативная направленность обучения, обучение вне языковой среды, базовый уровень

Обучение русскому языку вне языковой среды ставит перед учеными-лингвистами и преподавателями-практиками сложную задачу разработки учебников нового поколения, отражающих современные подходы к обучению русскому языку как иностранному. Материалом для исследования послужил составленный нами (Т.А.Чеишвили и И.Б.Капанадзе) учебник «Практический курс русского языка». Базовый уровень», предназначенный для студентов

высших учебных заведений Грузии, успешно преодолевших первый этап овладения русским языком (А1). Цель пособия – формирование у студентов навыков русской речи в сфере бытового общения, совершенствование речевого поведения и языковой реакции на разговорную речь. В процессе создания учебника, базирующегося на структурно-грамматическом типе программ, были учтены коммуникативные и прагматические потребности студентов, а также модели их речевого поведения в условиях отсутствия языковой среды. Расположение материала позволяет воплотить идею комплексного обучения всем видам речевой деятельности. Данный учебник прошел апробацию в Тбилиском государственном университете им. Ив. Джавахишвили, а также в Грузинском университете им. Андрея Первозванного при Патриархии Грузии в течение 4 лет на занятиях со студентами, освоившими элементарный уровень владения русским языком.

IV BÖLMƏ:

TƏRCÜMƏŞÜNASLIĞIN AKTUAL PROBLEMLƏRİ

Abdullayeva F.B.

ADU

Tərcümə multikultural amil kimi

Açar sözlər: *tərcümə fəaliyyəti, multikultural reallıq, kultural, dövrün tələbi*

“Azərbaycan tərcümə ensiklopediyası”¹nin əvvəlində qeyd olunmuş “Tərcümə... ən azı iki mədəniyyətin qovuşduğu məqamdır, əsl multikultural reallıqdır” fikrini başqa sözlərlə ifadə etsək, tərcümə iki dilin daşıyıcıları arasında ünsiyyət vasitəsi olduğundan həm də bu dil daşıyıcılarının kultural baxımdan bir-birlərini anlamasını özündə ehtiva edir. Tərcümə prosesində adətən tarixən qohum dillərin daşıyıcıları yaxın həyat tərzı və mədəniyyəti paylaşıqlarından onlarda orta q kultural elementlər daha çox olur və dillərarası ünsiyyət asan başa gəlir. Lakin bu da bir faktdır ki, eyni tarixi kökdən törəmiş dillərin daşıyıcıları fərqli ictimai siyasi, hüquqi, iqtisadi və s. sistemlərdə yaşadıkları təqdirdə, bu şərait onların dilində və mədəniyyətində də dərin izlər buraxır. Yəni, tarixin gedişində yaşanmış fərqli hadisələr və ya ayrıca götürülmüş bir mərhələ də dillərin yaxınlığı və qohumluğu qədər önəmlidir. Əvvəla, tarixi şərait bu və ya digər tərcümə növünə daha çox tələbatı müəyyən edir; ikincisi, hədəf dil və onun mədəniyyətində mövcud olmayan anlayışların ifadəsi üçün seçilmiş strategiya: doğmalaşdırma və ya yadlaşdırma hədəf dildə və mədəniyyətdə tərcümənin rolu məsələsini meydana çıxarır, bu isə əsasən dövrün tələbi və inkişafı ilə şərtlənir. Üçüncüsü, artıq bu məqamda, dövrün tələbi ilə yanaşı, dilin və müvafiq olaraq mədəniyyətin mövcud imkanları (o cümlədən məxəz və hədəf dillərin daşıyıcılarının kontaktda olduğu digər dillərin və mədəniyyətlərin təsiri), tərcüməçinin dünyagörüşü və dilinin zənginliyi, oxucuların dünyagörüşü və gözləntiləri kimi məqamlar həlledici rol oynayır. Bunu

sovet dövrünün müxtəlif mərhələlərində ingiliscədən azərbaycancaya edilmiş bədii tərcümələrin məqsəd və xarakteri, eləcə də müstəqillik dövründə tərcümənin həm yazılı və həm də şifahi qolunun paralel mövcudluğu, pragmatik mövzulara ölkə daxilində, eləcə də beynəlxalq tərcümə bazarında daha çox tələbatın olması, tərcümə prosesində istifadə olunan alınmaların mənşəyi kimi məsələlərin müzakirəsindən görmək olar.

Alıyeva G.D.
ADPU

Metaforaların tərcüməsində rast gəlinən çətinliklər

Açar sözlər: *metafora, fiqur, üslub, vasitə, tərcümə*

Qədimdən yazıda və şifahi danışıda mənanı qüvvətləndirmək, dolayısı ilə ifadə etmək, ötürülən fikrin məcazi mənada çatdırılmasında istifadə edilən ritorik fiqurlardan biri metafor hesab edilir. Metafora yunan sözüdür və mənası “köçürmək”dir.

Müasir ingilis dilində metaforaların linqvistik və konseptual bölgüsü ilə yanaşı, onların bir xeyli növü müəyyənləşmişdir:

1) müstəqil metaforalar. Bu növdə müşahidə olunan metaforalar asanlıqla digərindən fərqləndirilə bilmir. Metaforanın bu növündə subyektlə metafora arasında heç bir əlaqə müşahidə edilmir:

I am the dog end of every day. Metaforik tərcümə: “Mən hər günü it kimi başa vururam”.

2) mürəkkəb metafora. Bu növdə ifadə olunan ədəbi (bədii) mənə hər hansı digər məcazi növlə əks oluna bilər.

3) konseptual metafora, yaxud koqnitiv metafor. Koqnitiv dilçilikdə konseptual məfhumu anlamaq üçün metaforik ifadələr əks etdirən konseptual mənbə hədəf mənbəyi kimi tanınır.

Konseptual metaforaların üç kateqoriyası müəyyən edilib:

- a) orientasional;
- b) ontoloji;
- c) struktural.

Müasir ingilis dilinin metaforaların mövcudluğunu şərtləndirən əsas amillər aşağıdakılardır:

1) dilə hazır şəkildə gəlmələri; 2) məna sabitliyi; 3) struktur qapalılığı; 4) semantik bütövlüyü; 5) obrazlılığı; 6) ekspressiv-emosional ifadəliliyi; 7) mətnaltı mənalılığı; 8) üslubi çalarlılığı.

Metaforaların tərcüməsi zamanı referensial mənanın tərcüməsi ilə praqmatik mənanın tərcüməsinin fərqləndirilməsinə diqqət yetirmək lazımdır. Xüsusilə bu halda kontekst seçimi vacib rol oynayır. Praqmatik mənanın tərcüməsi zamanı ekvivalentin seçilməsi üçün daha geniş kontekstə ehtiyac vardır. Lakin bunun məxəz mətnin üslubu səciyyəsi və emosional çalarına dəxli yoxdur. Tərcümənin məqsədi işlədilmiş metaforik sözlərin ayrılıqda mənasının tapılmasında deyil, bütün mətni tərcümə etmək və metaforik birləşmələrin mətn daxilində aydınlaşan düzgün mənalarnı müəyyən etməkdir.

Babayeva E.

ADU

Polisemantik sözlər və tərcümədə yaranan problemlər

Açar sözlər: *söz, məfhum, semantik quruluş*

Tərcümə müasir həyatımızın ayrılmaz bir hissəsidir. Hər bir xalq tərcümənin köməyi ilə öz mədəniyyət incilərini digər xalqların dilinə çevirmiş və öz növbəsində onlar da digər xalqların incilərindən bəhrələnmişlər. Azərbaycan xalqı da öz klassiklərinin və bir sıra müasir şair və yazıçılarının əsərlərini başqa dillərə tərcümə etmiş, öz növbəsində digər xalqların mədəniyyəti ilə tanış olmuşdur.

Tərcümə dedikdə hər şeydən əvvəl, iki başlıca amil nəzərdə tutulur;

1. tərcümə olunacaq fikrin tam başa düşülməsi
2. başa düşülənin adekvat şəkildə ana dilində istifadə olunması

Bu iki amil vəhdətindən ibarət olan tərcümə prosesində özgə dildə söylənmiş fikir semantik, stilistik və qrammatik nöqteyi-nəzərdən təhlil olunur, onun qrammatik məna və vəzifəsi müəyyən edilir, bütün bunlar ana dilinin normaları ilə tutuşdurulur və nəticədə xarici dildə söylənmiş fikrin ana dilindəki ifadə vasitələri müəyyənləşdirilir. Göründüyü kimi, bütün tərcümə prosesi tutuşdurma və müqayisə əsasında gedir. Təcrübə göstərir ki, dünyanın ən

zəngin dillərindən olan ingilis dilində söylənmiş elə bir fikir tapmaq çətinidir ki, bunu adekvat şəkildə Azərbaycanca ifadə etmək mümkün olmasın.

Bununla belə, hər hansı bir dildən tərcümə edərkən, əlbəttə, müəyyən çətinliklərə də təsadüf olunur ki, bu çətinliklər xarici dil ilə ana dilinin lüğət tərkibi və qrammatik quruluşu arasındakı fərqləndirici faktorlardır.

İstər söz, istərsə də məfhum birdən-birə yaranmır. Söz tarixən yaranır.

Məfhumlar da ictimai təcrübələr nəticəsində qavrayışların və təcrübələrin ümumiləşməsi yolu ilə beyində əmələ gəlir və onlar dildəki sözlərin köməyi ilə ifadə edilir. Lakin dildəki sözlər və məfhumlar arasında bərabərlik yoxdur. Söz dilin, məfhum isə təfəkkürün vahididir. Məfhum, eləcə də mənə sözün semantik quruluşunu təşkil edir. Sözün mənası onun özündən kənarında düşünülə bilməz. Mənanın əmələ gəlməsi yalnız təfəkkürə əsaslanır. Məfhum sözün nə bütün mənalarının məcmusu, nə də bu mənalarından biridir. Məfhum sözün məntiqi mənasıdır. Mənalər müxtəlif zamanlarda, müxtəlif şəraitlərdə əmələ gəlir.

Basim Yahya Jasim Algburi
University of Mosul, Iraq

Legal Translation Instruction at Discourse Level and the Problem of Legal Equivalence

Legal translation is a special type of technical translation which involves the transcoding of a legal text in one language into another. This type of translation has historically played a significant role in the contact between legal systems, norms, rules of conduct and behaviors of different cultures and nations. The translation of law is often claimed to be the most difficult type of technical translation. This difficulty may be due to the differences in legal systems, the complexity of legal terminology, the type of equivalence the translation of legal documents aims to achieve, and/or the currently item-based method of teaching legal translation which focuses on lexical equivalence giving other types of equivalence a secondary status. The present paper discusses the nature of legal discourse and its consequences on legal translation, the sources of difficulty which novice translators often encounter when translating legal texts especially English legal texts into Arabic, and the types of equivalence the legal

translators seek to achieve. It suggests a discourse-oriented approach to teaching legal translation as an alternative to the currently-used item-based method. The major argument in the present paper is that the discourse-oriented approach to teaching legal translation can better help novice translators since it accounts for lexical, grammatical and textual equivalence which are essential for achieving legal equivalence.

Baxışova E.F.

ADU

Sosial və siyasi mətnlərin praqmalinqvistik xüsusiyyətlərini öyrənilməsinin vacibliyi

Açar sözlər: *praqmatik yanaşma, ekstralingvistik reaksiya, siyasi mətn*

Müasir dilçilikdə dil işarələrinin məna tərəfinin semantik tərkib hissələrinə görə təhlili diqqət mərkəzində dursa da, mikrolinqvistik tədqiqatlar əksərən epizodik xarakter daşıyır. Sosial və siyasi mətnlərin praqmalinqvistik xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi müasir dilçilikdə vacib, lakin kifayət qədər təhlil edilməmiş istiqamətdir. Beynəlxalq siyasi görüşlərlə sıx əlaqəli olan informasiya axını başqa ölkələrlə mehriban dostluq münasibətlərinin yaradılmasında və global problemlərin diplomatik və sülh yolu ilə həllində mühüm rol oynayır. Bu da diplomatik ifadələrin tərcüməsinin və xüsusi praqmalinqvistik xüsusiyyətlərinin öyrənilməsini vacib edir. Hal-hazırda, "Beynəlxalq Terrorizm" və "İnsan Hüquqları" mövzularında kifayət qədər anlaşıma tələb olunur.

Bu tip mətnlərin xüsusiyyətlərini təhlil edərək, sosial və siyasi mətnlərin kommunikativ, informasiya və siyasi strategiyalar ilə xarakterizə olunduğunu qeyd etmək lazımdır. Budan əlavə, oxucu siyasi mətnləri asanlıqla tanıyır. Mətn öz strukturunun və quruluşunun ekstralingvistik və intralingvistik xüsusiyyətlərini də əhatə edən vahid bir hadisədir. Siyasi mətnlərin əsas funksiyalarının məlumat vermə və təsir etmə olduğunu nəzərə alsaq, siyasi mətnlərdə müəyyən bir praqmatik yanaşma var.

Praqmatik komponent bir dilin və dinləyənin arasındakı korrelyasiya ilə müəyyən edilir. Bu amillər qaynaq mətninə ekstralingvistik reaksiyanı göstərir. Müəyyən bir dövlətin və ya ölkənin siyasi imicini əks etdi-

rən siyasi mətnlərin praqmatik tərkib hissəsinin təhlilini məqsədəuyğun hesab etmək olar.

Yuxarıda qeyd olunanları nəzərə alaraq belə qərara gəlirik ki, anlamadakı bu fərq biliklər, fikirlər, təfsirlər və davranış normaları ilə əlaqədardır. Məxəz mətnində və hədəf mətnində təsvir olunan məlumatlara praqmatik münasibətlərdəki fərqlərin aradan qaldırılmasının zəruriliyi əsas praktik problemdir.

Ədəbiyyat

1. Veysəlli F.Y. Struktur dilçiliyin əsasları, 2009, Bakı

Baxşəliyeva N.R.
ADU

Qrammatik sinonimlərin ingilis dilindən Azərbaycan dilinə tərcüməsi problemləri

Açar sözlər: *sinonim, qrammatik sinonimlik, morfoloji sinonimlik, tərcümə*

Qrammatik sinonimliyin növlərindən olan morfoloji sinonim – bir sözün oxşar qrammatik mənaya malik formasıdır.

Ə.Dəmirçizadə morfoloji sinonimlikdən bəhs edərək yazır ki, məlum olduğu kimi sinonimlik əslində leksik anlayışdır və həmməna sözlər deməkdir. Morfoloji sinonimləri isə “həmməna morfoloji vahidlər” adlandırır. Morfoloji sinonim hesab edilən formalar fonetik quruluşca fərqlənməklə, əsas mənə baxımından uyğunluq təşkil edir.

İngilis və Azərbaycan dilləri qrammatik cəhətdən fərqli olduqlarına görə morfoloji sinonimlərin də tərcüməsi zamanı fərqli xüsusiyyətlər üzə çıxır.

İngilis dilində şəkilçilərin sinonimliyinə rast gəlinir. Məsələn, əsas mənəsi “hər hansı işi görən şəxs” olan sözü yaratmaq üçün sözün sonuna aşağıdakı şəkilçilər artırılır: *-er, -or, -ist, -ent (-ant), -ian (-an), -man, -ess, -ee*. Bu şəkilçilərin ifadə etdikləri mənə yaxın və oxşardır və onlar sinonimik cərgə yaradırlar. Məsələn, *teacher, journalist, servant, musician, actress* sözləri professional mənsubiyyət bildirir. Lakin məhz bu sözlərdən

bəzilərini Azərbaycan dilinə tərcümə etdikdə qrammatik sinonimlikdən bəhs etmək olmaz. Məsələn, *müəllim* sözü düzəltmə söz deyildir və sinonimik cərgəyə daxil olmur. Azərbaycan dilində də əsas mənası “hər hansı işi görəni şəxs” olan sözü yaratmaq üçün sözün sonuna aşağıdakı şəkilçilər artırılır. Məsələn, *-çi⁴, -ist, -saz, -baz, -gər*. İngilis dilində olduğu kimi Azərbaycan dilində də bu şəkilçilər sinonimik cərgə yaradırlar. Məsələn, *saatsaz, bostançı, dəmirçi, jurnalist sözləri morfoloji sinonim olan şəkilçilərdən yaranmışdır*.

İngilis dilində yiyəlik halın formaları da qrammatik sinonimlik təşkil edir. Məsələn, “Kate’s books”, “books of Kate”. Lakin bu ifadələr Azərbaycan dilinə yalnız “Keytin kitabları”, kimi tərcümə olunur.

Bünyatova A.B.

ADU

Tərcümənin koqnitiv aspekti

Açar sözlər: *koqnitivistika, tərcüməşünaslıq, dil və mədəniyyət, təfəkkür*

XX əsrin əvvəlində alimlərin diqqətini insanın təfəkkürünün, mədəniyyətinin və nitq davranışının qarşılıqlı əlaqəsi və bir-birindən asılılığı problemi cəlb etmişdir. Q.B.Palmer qeyd edir ki, linqvistik determinizm nəzəriyyəsinin müəllifləri müasir koqnitiv linqvistikanın bir sıra əsas müddəalarını qabaqlamışdır. Dilin, mədəniyyətin və təfəkkürün qarşılıqlı əlaqələrini önə çıxardan ideyalar yalnız linqvistik tədqiqatlara deyil, həmçinin humanitar biliklərin digər sahələrinə, o cümlədən mədəniyyətlərəarası kommunikasiyalar nəzəriyyəsinə də əhəmiyyətli dərəcədə öz təsirini göstərmişdir.

Koqnitivistika və tərcüməşünaslıq sahələrində fənlərəarası tədqiqatların təsiri ilə hazırkı dövrdə tərcümənin koqnitiv modeli işlənir (V.N.Komissarov, V.İ.Xayrullin, M.Y.Svilling və s.). Burada əsas fikir tərcümə prosesinin bütün mərhələlərdə evristik və intuitiv səciyyəli olmasıdır. Lakin tərcümə invariantının seçilməsinə istiqamətlənən evristik əməliyyatların əsasında mürəkkəb koqnitiv proseslər dayanır. Tərcüməçinin intuisiyası onun peşəkar biliklərinə, bacarıqlarına və səriştəsinə əsas-

lanır. O, tərcüməçiyə çətin tərcümə problemlərinin həllində cəld, gözlənilməz və uğurlu qərarlar verməyə yardım edə bilər. Tərcümənin intuitivliyi tərcüməçinin peşəkarlığının yalnız bir görünən tərəfidir.

Tərcümənin koqnitiv aspektinin tədqiqi üçün əsas problem tərcümə zamanı biliklərin fəaliyyətinin təşkilidir. Tərcümə təcrübəsindən aydın olur ki, mədəniyyətlərarası ünsiyyətin müvəffəqiyyəti müxtəlif linqvomədəniyyətlərə məxsus kommunikantların ümumi biliklərinin olmasından xeyli asılıdır. Bununla bağlı V.İ.Xayrullin belə bir qənaətə gəlir ki, “tərcümədə deyilənlər müəyyən koqnitiv sxemlər üzərində strukturlaşır”. Müəllif hesab edir ki, tərcümə problemlərinin həlli üçün ilk növbədə biliklərin strukturlaşdırılması üsullarının olması vacibdir. Belə ki, onlar koqnitiv baxımdan ən vacib kateqoriyaların əlaqələrini əks etdirir: maddi obyekt (canlı və cansız), məkan, zaman, hərəkət.

Beləliklə, tərcümə zamanı yaranan gözlənilməz aydınlatmalar, fərz etmələr, assosiasiyalar tərcüməçinin koqnitiv təcrübəsinin tezaurusuna əsaslanır.

Əliyev Ə.Ə.
ADU

Tərcüməçinin ünsiyyət prosesində qarşılaşdığı psixoloji çətinliklər

Açar sözlər: *tərcümə, integrasiya, mədəniyyət, peşə*

Birgə yaşayış və fəaliyyət zamanı insanlar daima informasiya mübadiləsi aparır, qarşılıqlı təsir göstərir, bir-birini qavrayır və anlayırlar. Məhz ünsiyyət prosesində insanlar fikir, bilik, təcrübə və hisslər mübadiləsi aparır, həm özü müxtəlif bilik və vərdislərə yiyələnir, həm də başqasına lazımı keyfiyyətləri ötürürlər.

Şəxsiyyətin təşəkkülü ünsiyyət və fəaliyyət prosesinin məhsulu hesab olunur. Şəxsiyyətin özünüdərk, özünüqiymətləndirməsi ünsiyyət prosesində baş verir.

Qloballaşan dünyada mədəniyyətlərarası ünsiyyət böyük önəm daşıyır. Müasir dövrdə dövlətlərarası və millətlərarası qarşılıqlı əlaqələrin güclənməsi xarici dilləri bilən mütəxəssislərə tələbatı günü-gündən artırır.

Məlumdur ki, bir insanın mövcud dillərin hamısını bilməsi mümkün deyil və istər-istəməz tərcüməçiyə ehtiyac duyulur.

Tərcüməçilik peşəsi özünün bir sıra psixoloji və psixolinqvistik xüsusiyyətləri ilə seçilir. Təbii olaraq tərcümə prosesində müxtəlif çətinliklər meydana çıxır. Tərcüməçi tərcümə etdiyi dili və mədəniyyəti nə qədər mükəmməl mənimsəmiş olsa da, mədəniyyətlərarası fərqlər ona müəyyən psixoloji gərginliklər yaşadır. Bu psixoloji gərginliklər tərcüməçinin hiss və emosiyalar vasitəsi ilə özünü büruzə verir. Məlumdur ki, tərcüməçinin psixoloji hazırlığı yetərli səviyyədə olmalıdır ki, peşəkar fəaliyyət prosesində özünü itirməsin, hiss və emosiyalarına nəzarət edə bilsin.

İnsanlar müxtəlif sensor sistemə malik olurlar: audial, vizual və kinestetik. Bu mənada tərcüməçinin qarşı tərəfin hansı sensor sistemə malik olduğunu müəyyən etməsi onun peşəkarlığının əlamətidir. Apardığımız müşahidələr, eləcə də tərcüməçilərlə keçirdiyimiz sorğular və söhbətlər əsasında belə qənaətə gəlirik ki, tərcümə prosesində tərəflərin sensor xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması tərcümə işinin keyfiyyətinə müsbət təsir göstərir.

Tərcüməçi, ünsiyyətin verbal olduğu qədər, qeyri-verbal ünsiyyət qaydalarını bilməli, tərcümə prosesində nəzərə almalı, eləcə də milli xarakterə uyğunluğunu və işlədilməsi qaydalarını mənimsəməlidir.

Əliyev S.R.

ADU

Mədəniyyət terminlərinin Azərbaycan dilindən ingilis dilinə tərcümə yolları

Açar sözlər: *tərcümə, mədəniyyət, üsul, adət-ənənə, müxtəlif*

Bütün xalqlar mədəniyyətlərinə, adət-ənənələrinə görə bir-birindən fərqlənirlər. İstənilən xalqın mədəniyyəti öz əksini aşkar şəkildə həmin xalqın dilində tapır. Mədəniyyət terminləri (cultural terms) bir xalq, millət və ya etnik qrup üçün səciyyəvi olan sözlərdir.

Bu cür terminlər orijinal mətnə yığcam olduğuna və etno-kulturoloji səciyyə daşdığına görə onların hədəf dilə tərcüməsi çətinləşir. Müxtəlif mədəniyyətə malik xalqlar arasında adət-ənənə və mədəniyyət fərqi

mütərcimə ekvivalent və analoq üsulundan istifadə etməyə imkan vermir. Manaf Süleymanovun “Eşitdiklərim, Gördüklərim, Oxuduqlarım” kitabında rast gəlinən kultural terminlərin Azərbaycan dilindən ingilis dilinə tərcüməsi zamanı mütərcim məhz təsviri (descriptive) üsuldan istifadə etmişdir. Orijinal məndəki bəzi sözlər xalqın mədəniyyəti, adət-ənənələri ilə sıx bağlı olduğundan onların əsl mahiyyəti məhz təsviri üsulla transformasiya edildikdə ingilis dilli oxucu tərəfindən anlaşılır: “İçəri şəhər” - “İcheri Sheher” (Old City, the Castle), “quberniya”-“gubernia” (province), “qoçu”- “a qochu” (daredevil), “Atəşgah” - “Ateshgah” (temple of Fireworshippers), “arxalıq”-“an arkhalik”(a kind of coat dressed in past times), “çuxa” - “chukha” (Caucasian coat), “Həftə bazarı”-“Hafta bazari” (bazaar which worked only on Sundays), “tiryəxana” - “the opium-smokers’ houses”, “ləbləbi” (peas kept in milk and then fried), “şəkərbura” (cakes), “paxlava” (cakes with nuts or almonds), “Ağsalvarlılar”(men who wore white colour trousers), “miyanpur”(dried fruit, particularly apricots and peaches filled nuts).

Qeyd etmək istərdim ki, etno-kulturoloji amillərlə zəngin olan mətnlərin tərcüməsində ən yaxşı yol təsviri (descriptive) üsuldur. Təsviri üsul mütərcimə məxəz dildə olan mədəniyyət termininin hədəf dilə tərcüməsi zamanı şərhələrlə onun mənasını izah etməyə imkan verir.

Əliyeva V.F.

ADU

Frazeoloji vahidlərin bir dildən başqa dilə tərcüməsi yolları

Açar sözlər: *Frazeologiya, sinonim, variant, tərcümə, təsvir, izah.*

Hər hansı bir dildə hazır şəkildə rast gəlinən söz birləşmələrinin hamısı frazeoloji vahidlərdir (dilçilikdə bunu “geniş mənada frazeologiya adlandırırlar”), digər müəlliflərə görə isə “yalnız komponentləri mənə və quruluşca parçalanmayan (dar mənada frazeologiya) söz birləşmələri frazeoloji vahidlər hesab oluna bilər.

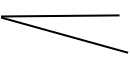
Frazeoloji vahidləri bir dildən başqa dilə tərcümə etmək o qədər də asan deyil. Bu zaman aşağıda göstərilən şərtlərə diqqət yetirmək zəruridir:

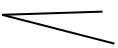
a) ekvivalentini tapmaq, b) bənzərini tapmaq (analoq), c) izahlı tərcüməsini vermək (təsviri)

Ekvivalent dedikdə - məzmunundan asılı olmayaraq daimi uyğunluq nəzərdə tutulur ki, bu da eyni obrazlılıq zamanı ayırd edilir.

Bəzən bu xüsusiyyət qədimi mənbədən qaynaqlanmaqla da əlaqəli olur. Məsələn: fransız dilində mövcud olan: “Le cheval de Troien” – rus dilində də eynilə bu cür tərcümə olunur- “Троенский конь” və Azərbaycan dilində də - “Troya atı” kimi səslənir. Bunu başqa cürə tərcümə etmək də mümkün deyil və tarixən bu formada qəbul edilib.

Bir çox ekvivalentlər, digər dildən, sözlərin (o cümlədən fransız dilindən alınma sözlər), rus dilinə oradan da bizim dilimizə keçməsi ilə seçiyələnir. Məsələn, fransız dilində mövcud olan,

-tuer le temps   убить время (rus)
vaxt öldürmək (Azərbay.)

-mieux vaut tard   лучше поздно, чем никогда (rus)
que jamais   gec olsun, güc olsun (Azərbay.)

Analoqlar (bənzərlər) dedikdə isə əsasən variant uyğunluğu nəzərdə tutulur. Bir çox fransız frazeoloji vahidləri dilimizdə ona bənzər sinonimləri tapmaqla tərcümə olunur. Bu zaman variant seçimi əsasən məzmun-dan asılı olur.

Fransız dilində frazeoloji birləşmənin Azərbaycan və ya digər dildə ekvivalenti olmadığı halda, təsviri və ya izahlı tərcümə üsuluna əl atılır.

Hüseynova N.İ.

ADU

Bədii tərcümədə uyğunluq, adekvatlıq və ekvivalentlik

Açar sözlər: *milli kolorit, realilər, tərcüməçinin məqsədi, ekvivalent tərcümə*

Tərcümə nəzəriyyəsinin fundamental anlayışları sırasında yer alan uyğunluq, adekvatlıq və ekvivalentlik terminləri bəzən yanlış olaraq sinonimlər kimi işlənsə də, onların hər birinin öz terminoloji sərhədləri, məna-məzmun statusu vardır. Tərcümədə uyğunluq dedikdə məxəz dildəki söz

və ifadələrin hədəf dildəki mətnlə üst-üstə düşməsi nəzərdə tutulur. E.M.Remarkın “Die Nacht von Lissabon” (Lissabon gecəsi) romanını mütərcim Ç.Qurbanlının tərcüməsindən oxuyarkən görmək olur ki, bəzi xüsusi isimlər və coğrafi adlar olduğu kimi saxlanılmış, bəziləri tərcümə olunmuş (*Arche*- Nuhun gəmisini), bəzilərində isə (Texo, Ararat kimi coğrafi adlara) mütərcim səhifənin sonunda aydınlıq gətirmiş və orijinalın mahiyyətini daha aydın əks etdirmək üçün əlavələrə yer vermişdir. Halbuki mütərcim burada “Ararat dağı”nı “Ağrı dağı” kimi də tərcümə edə bilərdi və bu, həqiqətə daha uyğun olardı. “Qismən uyğunluq” altında isə dilçilər yenə də bəzi xüsusi isimləri və coğrafi adları, idarə, təşkilat, qəzet adları və başqa dilin leksikonuna uyğun olan sözləri, realiləri, təsadüfi boşluqdan yaranan leksik vahidləri qruplaşdırmışlar. Misallara baxaq.

Als der Baron am nächsten Morgen in die Hall trat, sah er dort das Kind der schönen Unbekannten in eifrigem Gespräch mit den beiden Lift Boys, denen es Bilder in einem Buch von Karl May zeigte.

Səhəri günü baron foyeyə çıxanda gördü ki, tanımadığı gözəl qadının uşağı liftçi oğlanlarla söhbətə girişib, Karl Mayin kitabındakı şəkilləri onlara göstərir.

Yuxarıda qeyd olunanlardan belə bir nəticəyə qəlmək olar ki, tərcümədə orijinalın mütləq adekvatlığına və ekvivalentliyinə nail olmaq mümkün deyil.

*İbrahimov E.Ə.
ADU*

Qohum dillərdən tərcümə problemi (Azərbaycan və Türkiyə türkcəsi nümunələrində)

Açar sözlər: *türkcə, türk dilli, Azərbaycan türkcəsi, çeviri mətnləri*

Oğuz qrupu Türk dilləri sırasına daxil olan Azərbaycan və Türkiyə türkcəsindən qarşılıqlı tərcümələrdə (uyğunlaşdırmalarda) hal-hazırda tez-tez problemlərlə qarşılaşırıq. Dillər arasında qarşılıqlı anlaşmalar digər dil qruplarındakı kimi olmasa da, biz tərcümələr, uyğunlaşdırmalar zamanı bir çox ciddi problemlərlə rastlaşırıq. Türk dünyası olaraq bildiyimiz coğrafiyada Türkiyə və Azərbaycan, tarix, dil və ədəbiyyat olaraq bir-birlərinə çox yaxın və köklü bir ortaq tarixi bölüşməkdədir. Bütün türk xalq-

larını, müstəqil və muxtar respublikaları qiymətləndirdiyimizdə bu iki ölkə ümumilikdə yüz əlli milyona yaxın əhalisi və iqtisadi gücləri ilə türk dünyasının əsas mərkəzi hesab edilməkdədir.

Türkiyə türkcəsindəki əsərləri bir dildən digər dilə tərcüməsində qarşımıza çıxan ilk problem; türkcə və türk dilləri kimi ortaq bir anlayış altında birləşən dillər arasında əsərlərin bir dildən digər dilə uyğunlaşdırılmasına “tərcümə”, “uyğunlaşdırma”, “çevirmə” qeyd olunan bu ifadələrdən hansının istifadə edilməsi məsələsidir. Bu anlayış qarışıqlığı və ya əhəmiyyətsiz bir termin müzakirəsi deyil. Çünki bir əsərin yazılışı nə qədər əhəmiyyətlidirsə, o əsərin başqa bir dildə nəşri də o qədər əhəmiyyətlidir. Bu anlayışların hər biri öz daxilində fərqlilikləri ehtiva edir.

Son zamanlarda türk dilləri arasında əsərlərin nəql edilməsi üçün *çevirmək*, digər dillər üçün isə *tərcümə* ifadəsinin istifadə edilməsi təklif edilməkdədir. Türk Dil Qurumunu (TDQ) Türkcə Sözlüyündə çeviri və tərcümə sözlərinin qarşılığı aşağıdakı şəkildədir:

1. Çevirmək: Bir dildən, başqa bir dilə çevirmək, tərcümə etmək.

2. *Tərcümə*: Bir dildən başqa bir dilə çevirmə.

Məlum olduğu kimi tərcümə və çevirmək sözləri ifadə etdiyi mənə baxımdan eynidir. Bu səbəblə, ikisinin sanki başqa mənaları ifadə edən sözlər kimi istifadə edilməsi düzgün deyildir. Uyğunlaşdırma sözündəki qarşılığı isə:

Uyğunlaşdırmaq: 1. Bir dildən başqa bir dilə çevirmək, tərcümə etmək. 2. Bir dili başqa bir dilə uyğunlaşdırma.

İsmayılova A.A.
OYU

Dünyanın dil mənzərəsi tərcümə kontekstində

Açar sözlər: *kommunikant, kontekst, linqvokulturologiya*

Linqvokulturologiyanın əsas kateqoriyalarından biri də dünyanın mənzərəsinin, yəni gerçəkliyin kollektiv təfəkkürdə inikasının özünəməxsus tərzdə dərk olunmasıdır. Dünyanın dil mənzərəsinin həmin mədəniyyətin daşıyıcılarının dünyanı qavramasını obyektiv şəkildə əks edir.

Kommunikantlar arasında qarşılıqlı anlaşma mədəniyyətlərarası ünsiyyətin ciddi problemlərindən biridir. Qarşılıqlı anlaşmanı əngəlləyən səbəblərdən biri ünsiyyət iştirakçılarının mənsub olduqları mədəniyyətlərdə olan fərqlərdir. Dünya mədəniyyətinə inteqrasiya mədəniyyətlərarası dialoq kimi vacib bir məsələni linqvistik müstəviyə gətirir. Xarici dillərin leksik-qrammatik strukturuna yiyələnmək mədəniyyətlərarası ünsiyyət üçün yetərli deyil. Çünki istənilən şəxs təkcə öz dilinin daşıyıcısı deyil, həm də müəyyən ənənələrə söykənən mədəniyyətinin daşıyıcısıdır.

Dünya mənzərəsinin tərkibi anlayış və obrazlardan təşkil olunmuşdur. Obrazlar psixoloji baxımdan yaddaşda formalaşdırılmış mənzərədir. Dünya mənzərəsinə perseptiv komponentlər də daxildir. Perseptiv komponentlər dedikdə, əşya və hadisələrin müxtəlif tipləri haqqında formalaşdırılmış məntiqi düşüncələri nəzərdə tuturuq.

Dünyanın dil mənzərəsi anlayışı, bir tərəfdən, V. fon Humboldtun və yenihumboldtçuların dilin daxili forması ideyasına, digər tərəfdən isə Sepir-Uorf linqvistik nisbilik nəzəriyyəsinə qaynaqlanır. V.fon Humboldt gerçəklik və təfəkkür arasında “aralıq dünya” kimi nəzərdən keçirir və bu zaman dili xüsusi milli dünyagörüşü kimi qeydə alır. V.fon Humboldtun fikirlərinə istinad edən L.Vaysgerber “dünyanın dil mənzərəsini ruhi, xalqın mentalitetini və mədəni özəlliklərini və dilin varlığını və fəaliyyətini şərtləndirən mümkün məzmunlar sistemi kimi” müəyyən edir.

Dünyanın dil mənzərəsi adət-ənənələrin, dini görüşlərin, inancların inikas olduğu dil vahidlərinin toplusudur. Hər bir dil dünyanı özünə-məxsus tərzdə konseptləşdirir. Gerçəkliyin dərkində əsas yer dünyanın etnik mənzərəsini təşkil edən xalqın adət-ənənəsinə məxsusdur.

Khanlarova A.Ş.

AUL

Translation of Nationally Coloured Idioms of English and Azerbaijani Languages

Key words: *English, nationally coloured, idioms, figurative meaning*

All languages have phrases or sentences that cannot be understood literally. Even if we know all the words in a phrase and understand all the

grammar of the phrase completely, the meaning may still not be apparent. A phrase or a sentence of this kind is said to be idiomatic. They are the pedigree of nations, that is, they are never out of season. According to V. Komissarov, Ideas expressed by idioms produce a strong emotion on the reader". For him there are five aspects of they are meaning. They are: a) the idiom's figurative meaning; b) its literal sense; c) its emotive character; d) stylistic register; e) national colouring.

An idiom can be nationally coloured and include some words which mark it as the product of a certain nation. Geographical names e.g. "to set the Thames on fire" means "qeyri-adi bir hərəkət etmək" and "to carry coal to Newcastle" means "meşəyə odun aparmaq" which state the English origin. Proper names e.g. "Achilles'heel" means "axilles dabanı (bir adamın ən zəif cəhəti)" states the Greek origin. "Araz aşığındandır Kür topuğundan" (what means that "one can wade through any sea, someone is a devil-may-care fellow, someone is a mad-brain"), "Araza susuz aparıb susuz gətirər" (which means "to be cunning, sly, a crafty man") are naturally the Azerbaijani phraseological units. As seen from the examples, the name in a phraseological unit states its origin.

Mammadova A.Q.
ATMU

Foreignization and Domestication Strategies in Tourism Related Translations

Key words: *foreignization, domestication, strategy, translation, tourism*

The translation of tourism related names, cultural heritage, places, menus requires the application of basic translation strategies of domestication and foreignization, originally coined by Lawrence Venutti [1995] in his *The Translator's Invisibility*. He noted that it should be clearly visible that a translation is a translation, not an original text. Being an advocate of foreignization he considered this strategy the only ethical choice for translators. Foreignization refers to a method of translation whereby some significant traces of the 'foreign' text is retained in order

‘to send the reader abroad’. Foreignization resists target language cultural values. Foreignization means a ‘target text which deliberately breaks target conventions by retaining something of the foreignness of the original.’ [Shuttleworth, M. & M. Cowie, 1997,59]

Domestication strategy requires assimilation to the target cultural and linguistic values, adapts the ST to the Target culture norms eliminating the strangeness of the foreign text for target language readers. Venutti regards domestication as ‘an ethnocentric reduction of the foreign text to target language cultural values, bringing the author back home.’ [Venuti, 1995, 20]

Eugene Nida, being the supporter of domestication, argued that ‘words only have meanings in terms of the cultures in which they function.’ [Nida, 2001, 82]

Notwithstanding the dichotomy, these strategies are both found while analysing the translated materials related to tourism where translators preferred either to bring a foreign culture to the reader or increase the gap between cultures. It was concluded that mostly foreignization strategy is predominant, manifesting the differences in cultures, conveying foreign cultural elements, promoting cultural communication.

Manafova A.M.
ADİU

**Yerli Amerika hindularının frazeoloji birləşmələrinin
Azərbaycan dilində semantik ekvivalenti (navajo, inuit, çerokee,
dakota siyu, apaçi tayfalarının frazeologiyası əsasında)**

Açar sözlər: *idiomlar, hindular, tayfa, frazeoloji birləşmələr*

Frazeologizmlər dilin xalq fizionomiyası, onun orijinal vasitəsi, varlıq və zəka zənginliyidir. Frazeologizmlərin daxili məna quruluşunun və xarici strukturun, onların ayrı-ayrı dillərdə yeri və mövqeyinin açıqlanması, tərcümə olunma imkanlarının öyrənilməsi, milli və beynəlmiləl məhiyyətinin şərhli onların işlənmə xüsusiyyətlərinin və istifadə sahələrinin təhlili həm nəzəri, həm də praktik cəhətdən aktuallıq kəsb edir.

Frazeoloji birləşmələr xalqın həyat və məişəti, adət və ənənələri, əxlaqi görüşləri ilə bağlı yaranır. Frazeoloji vahidlər dilin yaradıcısı və daşı-

yıcısı olan xalq tərəfindən yaradılır, yeni frazeoloji birləşmələrin yaranması üçün mənbə rolunu oynayır, dilin əsas lüğət fonduna daxil olur. Frazeoloji birləşmələrdə sözlər üzvi surətdə birləşərək, vahid bir məfhum ifadə edən monolit birləşməyə çevrilir. Frazeoloji vahidlər milli səciyyəsi ilə fərqlənir və başqa dilə eyni ilə tərcümə edilə bilmir; belə hallarda bu və ya digər frazeoloji birləşmənin müqabil dildəki ekvivalentini tapmaq lazım gəlir.

Maraqlı burasıdır ki, hindularda işlədilən əksər frazeoloji birləşmələr, ibrətəməz sözlər, nəsihətlər türk xalqlarının işlətdikləri frazeoloji birləşmələrə, nəsihətlərə, ibrətəməz sözlərə o qədər yaxındır ki, sanki əsrlər boyu eyni adət və ənənə altında yaşamışlar. Bu xalqların istifadə etdikləri frazeoloji birləşmələrdə, ibrətəməz söz və nəsihətlərdə bir ümumi harmoniya var. Hindu tayfalarının işlətdikləri atalar sözlərinin, zərbi-məsəllərin, nəsihətlərin Azərbaycan dilində işlənən deyimlərlə semantik mənacə eyni olması hindularla türk xalqlarının adət və ənənələrində çox oxşarlıqları üzə çıxarır. Həm hindu tayfalarında, həm də türk xalqlarında Yaradana ruhən və qəlbən yaxın olmaq, ehtiyacı olanlara kömək və mehribanlıq göstərmək, düz hesab ediləni etmək, fikrinin və bədəninin rifahının qayğısına qalmaq, həyatını xeyirxahlıqlara həsr etmək, həmişə doğru və dürüst olmaq kimi keyfiyyətlər bu deyimlər vasitəsi ilə açıqlanır. Bütün bu nəsihətlər insanın insan kimi yetişməsi prosesində, milli ideyalarla tərbiyə alması yolunda ən etibarlı mənbədir və misilsiz sərvətdir.

Məmmədova Ş.A.
OYU

Müasir tərcüməşünaslıqda polisemiyyə dair aktual problemlər və nəzəriyyələr

Açar sözlər: *polisemiyyə, semantik, məna, söz, tərcüməsi*

Sözün leksik mənasına tərcümədə olduqca müxtəlif yanaşmalar olmuş və ona müxtəlif təriflər verilmişdir. A.İ.Smiritskinin fikrincə, sözün leksik mənasını tərcümə edərkən məlum predmetin, yaxud münasibətin şüurda inikasıdır, sözün maddi qabığını təşkil edən səslənməsi ilə müqayisədə onun daxili tərəfi kimi sözün strukturasına daxil olur. Məs: page –to page.

Dildəki sözlərin ifadə etdikləri mənanın kəmiyyət və dərəcəsi-nə görə tərcüməsi eyni olmur. Belə ki, bəzi sözlər bir, bəzi sözlər isə bir neçə

məna ifadə edir. Buna əsasən, dilin leksik – semantik siste-mində təkmə-nalılıq hadisəsi yaranır. H.Ə.Həsənovun fikrincə sözün fikir mübadiləsin-də, nitq prosesində təkmənalı olmağa meyl etməsi onun ilk yaranmasını xatırladır. Məs: tut-(isim), tut-(feil).

“Polysemy” termini, şerin polisemantik xarakterindən yazan Dante tərəfindən də istifadə olunmuşdur . Sözlərin çoxmənalılığı üzrə aparılan tədqiqatlar XVIII əsrdə başlamış və XIX əsrdə geniş şəkildə davam etmiş-dir. Bu araşdırmalar filoloq Mişel Breal və linqvist Con Lionun adı ilə bağlıdır. Polisemiya termin kimi ilk dəfə olaraq, 1887-ci ildə M.Breal tərəfindən işlədilərək məşhurlaşıb. “Polysemy” mənaca yunan mənşəli olub “poly” (çox) “sema” (məna) sözlərinin birləşməsindən əmələ gəlib.

S.Ə.Cəfərovun fikrincə çoxmənalılıq leksik ikimənalılığa (lexical ambiguity) səbəb olan faktorlardandır. Hurford və Hizliyə görə, polisemi-ya hadisəsində sözün bir-birinə yaxından əlaqəli olan iki və daha artıq mə-nası olur. Məs:guard sözü “muhafizə edən, keşikçi”, yaxud “bərk qoruyu-cu qalxan”.

Zənnimcə sözlərin çoxmənalılığı məsələsi hər zaman geniş müzakir-ələrə səbəb olmuş və ziddiyyət təşkil etmişdir.

Məmmədova T. V.

ADU

Müasir hüquq terminlərinin tərcüməsi problemləri (İngilis və Azərbaycan dillərinin hüquq terminlərinin tədqiqi əsasında)

Açar sözlər: *hüquq terminləri, alınmalar, transkripsiya, transliterasiya, kalka üsulu*

XX və çağdaş əsrimizin alimləri bütün ölkələrdə milli mədəniyyətin formalaşmasında tərcümənin rolunu xüsusilə qeyd edərək tərcümə elminə müxtəlif konsepsiyalardan yanaşırlar.

Müasir zamanda bütün sahələrdə olduğu kimi, hüquq termino-lo-giyası da özünün sürətli inkişaf mərhələsini yaşayır. Soyuq müharibənin bitməsi bütün post Sovet ölkələrində olduğu kimi Azərbaycanı da Qərbin iqtisadi, hüquqi və siyasi qanunvericiliyində işlədilən yeni terminlərlə üz-üzə qoydu və sahələrdə işlədilən terminləri Azərbaycan dilinə tərcümə

etməklə, tərcüməçilər Azərbaycan dilində yeni müasir hüquq terminlərinin yaranmasında öz töhvələrini verdilər.

Hüquq terminlərinin tərcüməsini araşdırarkən, hər bir dilin hüquq sistemi və bu sistemdə işlədilən məfhumlar nəzərə alınmalıdır. Azərbaycan dilində hüquq sahəsinə aid olan terminlərin əmələ gəlməsi metodları iki dil daxilində (interlingual activity) baş verdiyini desək yanlışdır, çünki müasir dövrümüzdə bu terminlərin formalaşması İngilis terminologiyasının əsasında baş verir və bu terminlərin tərcüməsi xüsusiyyətlərinin tədqiqinə əsaslanaraq qeyd edilə bilər ki, ingilis dilindən tərcümə vasitəsi ilə dilimizə keçən hüquq terminləri əsasən birbaşa alınmalar, transkripsiya, transliterasiya, kalka, funksional və təsviri tərcümə metodları vasitəsi ilə verilmişdir. Birbaşa alınmalarda istifadə edilən transliterasiya üsulu terminlərin formal olaraq qrafik təsviri deməkdir. *Gender-gender, patronage-patronaj, servitude-servitut, usufruct-uzufrukt, monitoring-monitorinq, dividend-divident, humanizm, contract-kontrakt*.

Lakin hüquq terminlərinin tərcüməsində də, tərcüməçilər bir sıra problemlərlə üzləşir. Tərcüməni çətinləşdirən məqamlardan biri də dillərin müxtəlif genealoji təsnifata malik olmasıdır. Bu təsnifata uyğun olaraq hər bir dilin müxtəlif qrammatik kateqoriyaların və morfoloji əlamətlərin olması, semantik uyğunsuzluq kommunikasiya və tərcüməyə maneə yaratmamalıdır. Çünki, nitq dil sistemi vasitələrindən istifadə etməklə hər bir kommunikativ prosesləri həyata keçirir.

Mustafayeva S.B.
ADU

Kontekstual tərcümənin üstünlükləri

Açar sözlər: *qrammatik, semantik, aspekt, diskurs, mətn, məna, kontekst, ekvivalent, dar məna, geniş məna*

Dilin semantik quruluşu tərcümə ilə sıx bağlıdır. Lakin tərcümə göründüyü kimi asan deyil. Mənbə dildəki bütün sözlərin qarşılığını tərcümə edilən dildə tapmaq asan olmur. Bəzən hər iki dildə eyni məna verdiyi düşünülməyən söz mətn, yaxud diskurs daxilində fərqli məna verə bilər.

Qarşılığı tapılmayan sözlər *ekvivalentsiz leksika* adlanır. Tərcümə zamanı çoxmənalılıq kontekst və situasiya vasitəsilə aradan qaldırılır. Söz

müxtəlif kontekstlərdə fərqli məna verir. P.Nyumark kontekstləri *sintaktik, söz birləşməsi, situativ, mədəni və fərdi idiolektual* olaraq ayırır. İstənilən kontekstdə əsas mənbə söz hesab edilir və həmin kontekstdə işlədilən sözün hansı mənada işlədilməsini bilmək üçün həmin kontekstin mənasını tam anlamaq lazımdır.

Ənənəvi tərcümə nəzəriyyəsində *dar* və *geniş* kontekstlər müəyyən edilir. Dar kontekstli sözün işləndiyi dar linqvistik mühit, yəni söz birləşməsi, yaxud cümlə nəzərdə tutulur. Həmin söz birləşməsi, yaxud cümlənin tərkibində sözün hansı məna verdiyi anlaşılır və əsas götürülür. Məsələn, */He cut my word with anger//* və */We cut the trees//* Bu cümlələrin hər ikisində *cut* sözü istifadə olunub. Birində əsl *kəsmək* feili mənasında, digərində isə məcazi mənada. Yəni *cut* sözü hər iki mənada dar dil kontekstdə işlədilmişdir. Digər kontekstlərdə *cut* feili çox mənada işlədilə bilər.

Dar kontekstdən fərqli olaraq geniş kontekstdə işlədilən söz cümlənin mənasından kənara çıxır və tekstual səciyyə daşıyır. Bu cür kontekstlərdə işlədilən sözün mənası cümlədə deyil, mətn, yaxud diskurs daxilində dəqiqləşir. Geniş kontekstin hüddlarını müəyyən etmək mümkün deyil. Mənanı tam anlamaq üçün mütləq bütöv abzası, yaxud bir neçə cümləni, yaxud tam şəkildə mətni oxumaq lazımdır.

Namazova S.A.
GDU

Bədii tərcümə müasir dövərdə

Açar sözlər: *tərcümə, yaradıcılıq, dil, mətn, sətri tərcümə, dil qaydaları*

Bədii tərcümə ədəbi yaradıcılıq növü kimi müəyyən bir dildə olan əsərin başqa dildə təcəssümüdür. Tərcümə sənəti orijinal yaradıcılıqdan tərcümə obyektindən asılı olması baxımından seçilir. Bədii tərcümə sahəsində zaman-zaman bir-birinə zidd iki baxış mövcud olmuşdur: orijinalın mətninə yaxınlıq və oxucuların bədii qavrayışına yaxınlıq. Qeyd edək ki, hər iki təmayül dialektik vəhdətdə olduğu zaman səmərəli nəticə verir.

Son illər ölkəmizdə bədii tərcümə sahəsində ciddi irəliləyişlər müşahidə olunur. Belə ki, Tərcümə Mərkəzi yaradılmış, xarici ədəbiyyata

dair əsərlərin dilimizə tərcüməsi istiqamətində xeyli uğurlu işlərə imza atılmışdır.

Tərcüməçilik özü də mühüm yaradıcılıq hadisəsidir, həmçinin dilin estetikasıdır. Peşəkar tərcüməçilər fəal iş prosesində mütləq bu cəhəti diqqətdə saxlamalıdırlar.

Əslində tərcümə elə bir yaradıcılıq sahəsidir ki, orada yalnız bir dildən başqa dilə sözləri mexaniki surətdə çevirmək, sətiri tərcümə kifayət deyil. Tərcüməçi, ilk növbədə, yüksək ədəbi istedadla malik olmalıdır. Əksər hallarda bu tələblər Azərbaycan dilinə edilən ayrı-ayrı tərcümələrdə özünü doğrultmur. Xüsusən, müstəqillik dövründə edilən bir sıra tərcümələr heç də ürəkaçan səviyyədə deyil. Belə ki, mexaniki və sətiri tərcümələr edilir, bununla da mətnin həqiqi gözəlliyi həmin tərcümə nümunələrində itirilir, estetik təsir gücü azalır, dil qaydalarına lazımcına əməl olunmur.

Tərcümə prosesində çox zaman qrammatikanın, sintaksisin qaydalarının pozulması hallarına da yol verilir. Tərcüməçi mətni tam duymur, onu mexaniki şəkildə çevirməyə çalışır.

Tərcüməçilər ən əsası, dünya bədii tərcümə sənətinin ənənələrini, mədəniyyət və qaydalarını mənimsəməli, tərcümə etdikləri dilin daşıyıcısı olan xalqın içərisində yaşayaraq onun ədəbiyyatını, dilini, mədəni xüsusiyyətlərini dərinlən öyrənməlidirlər. Yalnız bundan sonra xarici ədəbiyyat nümunələrinin dilimizə peşəkarcasına çevrilməsi imkanları yaranar.

Pirnazərova G.M.
ADU

Müxtəlif sistemli dillərdə realilər və onların tərcümə olunan dillərə transformasiyası problemi

Açar sözlər: *realilər, milli mədəniyyət, dil, tərcüməçi, tərcümə*

Dilin kumulyativ funksiyası mədəniyyətin dilə və dilin mədəniyyətə daxil olması, dil və mədəniyyətin əlaqəsidir. Məlumdur ki, hər bir millətin başqa millətlərdə olmayan özünəməxsus səciyyəvi xüsusiyyətləri vardır. Bu səciyyəvi xüsusiyyətlər anlayışına milli adət-ənənə, mənəvi mədəniyyət daxildir. Dil və mədəniyyət vəhdətdə olduğu üçün, istənilən dilin leksik vahidləri həmin dildə danışan xalqın mədəniyyətini əks etdirir. Müəyyən xalqın mədəniyyətinin səciyyəvi xüsusiyyətlərini əks etdirən, digər

xalqların milli mədəniyyətində qarşılığı olmayan və ya milli çalarına görə fərqlənən, buna görə də başqa dillərdə ifadəsi üçün xüsusi söz seçimi tələb edən milli mədəniyyət təzahürləri realilər adlanır. Realilər ancaq müəyyən xalqa xas olan anlayışları ifadə etdiklərinə görə xüsusi mənaya malikdir-lər. Realiləri milli mədəniyyət səciyyəsinə görə iki yerə bölmək olar:

- 1) Milli çalarına görə fərqlənən realilər;
- 2) Qarşılaşdırılan dildə ümumiyyətlə ekvivalenti olmayan realilər.

Leksik mənanın milli xüsusiyyəti o zaman üzə çıxır ki, mənasına görə oxşar sözlər tərcümə olunan dildə qeyri-bərabər mövqə tuturlar, müxtəlif funksiyaları yerinə yetirirlər və müvafiq olaraq eyni mənalı deyil-lər. Buna görə də realilərin tərcümə olunan dillərdə ifadə olunması proble-mi yaranır. XX əsrin əvvəllərində nominasiyanın tədqiqi iki mərhələ - predmetlə tanışlıq və onu müvafiq sözlə izah etməklə məhdudlaşdırsa, müasir dövrdə nominasiya nəzəriyyəsinin əsasını predmet və onun funksi-yasını səciyyələndirən xüsusiyyətlə-rin dərki və təhlili təşkil edir. Buna görə də realilərin tərcümə olunan dillərdə ifadə olunmasına göstərilən bü-tün səylər tərcüməçinin yaradıcılıq fəaliyyətində qarşılaşdığı əsas çətinlik-lərdən biridir. Məhz tərcümə sayəsində milli mədəniyyət öz ölkəsinin hü-dudlarından kənara çıxır.

Rəhimli E.Q.
ADU

Tərcümə və dil bilgisi

Açar sözlər: *məxəz, mətnin predmeti, üslubi fəndlər*

Məlumdur ki, tərcüməçi üçün ilkin şərtlər hər iki dilin nəzəri problemlərindən halilikdir. Bunlardan birisinin olmaması tərcümədə müəyyən qüsurların olacağına zəmin yaradır. Bunu da bilir ki, keçən əsrin altmı-sıncı illərində C.Q.Bayronun “Abidos gəlini”, “Gavur” və “Korinfin mü-hasirəsi” poemalarının İsmixan Rəhimovun sətri tərcüməsi əsasında ingi-lis dilindən Azərbaycan dilinə B.Vahabzadə, A.Aslanov və N.Gəngəli tərəfindən tərcüməsi o dövr üçün böyük bir hadisə idi və onlar ingilis dilindən Azərbaycan dilinə tərcümələr üçün bir stimula oldu.

Dil bilgisi yalnız lüğətdəki sözlərin bilgisi deyil, həm də hər iki dilin nəzəri məsələlərindən halilik deməkdir, müəyyən üslubi fəndlərə diqqətsizlik tərcümədə orijinalın təsirini zəiflədir. Misal üçün B.Vahabza-

dənin tərcümə etdiyi “Abidos gəlini” poemasından bir parçanın orijinalına diqqət yetirək. Burada iki sual əsasında qurulmuş mətndəki suala bir cümlə ilə cavab verilir:

It is the clime of the East, 't is the land of the Sun –

Bura günəş ölkəsi, bura şərq ölkəsidir.

Bu misalda iki sualdan sonra gələnlərin hamısı bu iki suala cavabdır. Oxucu maraqlanır ki, görəsən o yer haradır və oranın hara olduğunu bilmək üçün sonu intizarla gözləyir. Üslubiyyatda bu fəndə “tərdid” deyilir. Bəziləri bunu cavab tələb etməyən, yəni ritorik sualla qarışdırırlar, buna formal sual da deyilir. Bu, formaca sualdır, məzmunca sual deyil, yəni sualın cavabı sualın özündədir. Məsələn, kimsə qapını açaraq soruşur: “Olarmı?” İçəridəki deyir: “Gəldinmi?” Məlumdur ki, o bu sualı cavab almaq üçün vermir. Tərdiddən bədi ədəbiyyatda geniş istifadə olunur, bunu mütərcim də yaddan çıxarmamalıdır.

Salmanova K. İ.
ATMU

Kompüter vasitəsilə tərcümə proqramları və tərcüməçilərin işində onların rolu

Açar sözlər: *Kompüterin köməylə tərcümə alətləri, maşın tərcüməsi, tərcümə yaddaşı, termin bazası*

Dövrümüz texnologiya dövrüdür. Tərcüməçilərin işində də kompütersiz keçinmək mümkün deyil. Müasir dövrümüz tələb edir ki, bütün sahələrdə olduğu kimi tərcümə sahəsində də işlər mümkün qədər sürətlə görülsün. Müxtəlif ölkələrdə istehsal olunan məhsullar yalnız həmin ölkənin daxili bazarı ilə kifayətlənmir və dünya bazarına çıxarılır. Bu məhsulların daha çox qazanc gətirməsi üçün onların hər bir sənədi (məs. istifadə qaydalarını əhatə edən kitabça və s.) mümkün qədər çox dilə tərcümə olunur. Bu işləri yerinə yetirmək üçün şirkətlər xüsusilə kompüter texnologiyalarından istifadə etməyi bacaran, işi daha tez və keyfiyyətli şəkildə başa çatdıran tərcüməçilərə üz tuturlar. [L.Bowker, 2008, 12-13]

“Kompüterin köməylə tərcümə alətləri” (Computer Assisted Translation Tools) adlanan proqramlar tərcüməçilərin yardımçısıdır. Bu vasitələrin işləmə prinsipi adi maşın tərcüməsinə nisbətən daha sistemli-

dir. Bu proqramların Tərcümə yaddaşı (Translation Memory), Termin bazası (Terminology Management System) kimi əsas tərkib hissələri var. Proqramla işləyərkən tərcümə edilmiş vahidlər gələcəkdə istifadə edilmək məqsədilə Tərcümə yaddaşında saxlanılır. Proqrama daxil edilən məxəz dildəki mətnin seqmentləri tərcümə yaddaşında mövcud vahidlərlə qarşılaşdırılır və üst-üstə düşmə halları faizlə göstərilir. Tərcüməçi isə təklif olunan tərcüməni ya birbaşa, ya da redaktə edərək təsdiqləyir.

Termin bazası isə milyonlarla termini, onların izahlarını, kontekst və nümunələrini özündə birləşdirən böyük bir elektron lüğətdir. Ən tanınmış termin bazası *Termium*dur. Buraya ingilis, fransız və ispan dillərinə aid 3 milyondan artıq termin daxil edilmişdir. [F.B.Abdullayeva, 2010, 86-89]

Halhazırda bütün dünyada tərcümə şirkətləri və peşəkar tərcüməçilər tərəfindən istifadə olunan proqramlara *SDL Trados*, *MemoQ*, *Wordfast*, *Deja Vu*, *Star Transit*, *Across*-u misal göstərmək olar. Bu tipli proqramlara Azərbaycan dilinin də daxil edilməsi tərcüməçilərin işinin səmərəliliyini əhəmiyyətli dərəcədə artırmış olar.

Samadzada A.E.

Western Caspian University

Investigation of Folklore Names in Current Translation

Key words: *Translation; Names: Linguistics*

This paper discusses new approaches in translation, solution of translation issues and transformation of literary names into target language.

Nowadays, translation is the object of research of a number of scientific spheres. A.D.Schweitzer notes that many schools have appeared in studying of translation, which offers its own interpretation of translation.

Newmark's descriptive approach suggests that names in works of literature (especially folklore) should not be translated into the target language but should be conveyed as they are in the source language.

In this paper, I tried to analyze mostly modern folktales, and tried to see translation of proper names into target language not just with translation word by word but totally transferring the meaning and focusing on reception of translations in the receiving culture.

As I see translators follow norms, but they also consciously and unconsciously take liberties and invent, sometimes making implicit references more explicit, inventing new terms and expressions.

Generally, I think translation as creative process cannot be really taught, it can be trained through practice and feedback with experienced translators, problems can be identified and solutions emerge.

The determinants of translation process are:

- overcoming the difficulties associated with *finding exact equivalents in the language of translation for words and phrases* and *the transfer of the stylistic and expressive characteristics* of the original.

Smirnova-Cotet T.
Paris-Sorbonne University

Pragmatic Contextual Meanings in Translating Advertising Slogans

Key words: *deixis, advertising slogans, pragmatics*

When translating advertising slogans, it is essential to understand the kind of communication intended by the communicator. Advertising is pragmatic at any level as it aims at influencing a potential customer buying decision. Pragmatics deals here with the “meaning in use” [THOMAS, 1995, 1]. The translator should understand the speaker’s meaning in this or that particular context, the idea the copywriter has put in, and convey it in the target language without ignoring the receiver of the message.

We study four phenomena : deixis, presupposition, speech acts and implicature and see how they can be transferred into the target language in the frame of pragmatic adaptation.

The purpose of this article is to examine the phenomenon of deixis. Following WEISSENBORN and KLEIN [1982, 2] we will distinguish

personal deixis, temporal deixis and spatial deixis. We will add the pointing deixis that is very popular in Russian advertising slogans.

Deixis is crucial in advertising slogans as it helps to create the illusion that it is the consumer who is speaking, that a consumer is the main actor of the advertising campaign. In this way, the consumer should identify himself with the speaker.

References

1. *Marmaridou Sophia S.A.* Pragmatic meaning and cognition. John Benjamins B.V., 2000.

2. *Thomas Jenny.* Meaning in Interaction: an Introduction to Pragmatics. Routledge Taylor and Francis Group, 1995.

3. *Weissenborn, Klein.* Here and There. Cross-linguistic studies of Deixis and Demonstration. John Benjamins B.V., 1998.

Tahirova V.A.

ADU

Afroamerikan slenqlərinin tərcümə problemləri (Toni Morrisonun əsərləri əsasında)

Açar sözlər: *afroamerikan, tərcümə, Toni Morrison, ənənəvi tərcümə*

Bildiyimiz kimi bəşəriyyətin mədəni inkişafında tərcümənin çox böyük rolu var. Məhz tərcümə sayəsində bir ölkənin əhalisi digər bir ölkənin əhalisinin həyatı, adət ənənələri, ədəbiyyatı, tarixi haqqında müəyyən məlumatlar əldə edir. Multikulturalizm dəyər və prinsiplərini əsas tutan ölkə olaraq, Nobel mükafatı laureatlarının əsərlərini dilimizə tərcümə etmək vəzifəsini qarşısına qoyan Azərbaycan tərcüməçiləri də bu yolda xeyli işlər görmüşlər. Bu günə kimi rus, yəhudi, ləzgi, avar və eləcə də bir sıra Avropa, Amerika və Asiya xalqlarının müxtəlif əsərləri və dünya klassik ədəbiyyatının nümunələri Azərbaycan dilinə tərcümə edilmiş və bu ənənə davam etməkdədir. Artıq Azərbaycan oxucusu Afroamerikan ədəbiyyatının nümayəndəsi olan postmodernist yazıçı Toni Morrisonun əsərləri ilə də tanış olmuşdur.

Toni Morrisonun müəllifi olduğu “Caz” əsərində tərcüməçilər üçün ən çox çətinlik yaradan məqam afroamerikan terminalogiyasının istifadəsi olmuşdur. Buna misal olaraq, juke joints, barrel hooch və tonk house söz birləşmələrini göstərə bilərik. Bu terminlər, mətndə bir cümlə daxilində, ardıcıl olaraq istifadə olunub, ismi yəni musiqi janrını təyin edən sifətlər kimi çıxış edirlər. “But it didn’t make her feel generous, this juke joints, barrel hooch and tonk house music”.

- Juke joints – plantasiya işçiləri üçün ucuz bar
- Barrel hooch – ucuz içkilər ismarlayan kafe
- Tonk house – ucuz səs-küylü bar

Digər bir məsələ isə xüsusi adların tərcüməsi ilə bağlıdır. Məsələn çox zaman tərcümədə xüsusi adlar mətndə olduğu kimi, tərcümə olunmadan saxlanılır. Lakin Toni Morrisonun əsərlərinin tərcüməsi zamanı bəzi adların mütləq şəkildə tərcümə olunması tələb olunur. Məsələn, “Solomonun nəğməsi” adlı əsərdə Milkman, Pilate, Gitarra kimi adlar, xüsusi adlar olduğu halda onlar tərcümə olunmuşdur. Məsələn Milkman Südçü, Gitarra Gitarra kimi tərcümə olunmuşdur. Lakin bu adların tərcüməsi yalnız yüksək intellekt sahibi olan tərcüməçilər tərəfindən edilə bilər.

Zeynalova S.Ə.

ADU

Dikinson poeziyasında tərcümə problemi

Açar sözlər : sərbəst şeir, poeziya, bədii tərcümə

Müasir dövrdə tərcümədə bir çox aktual problemlərə rast gəlinir ki, bu da özünü bəlkə də daha çox bədii tərcümədə göstərir. Bədii tərcümə, xüsusilə də poetik tərcümə digərlərindən olduqca fərqlənir. Görkəmli Amerika ədibi Emili Dikinsonun poeziyasının rus, ispan, türk, fransız və azərbaycan dillərinə tərcüməsini araşdırarkən bir neçə məsələ diqqəti cəlb etdi və buna münasibət bildirmək lazım gəlir. Emili Dikinson bütün şeirlərini sərbəst vəzində yazmış, ispan, türk, fransız dillərinə də həmin formada, yəni orijinal qorunaraq tərcümə olunmuşdur. Lakin Azərbaycan dilinə tərcümədə istər Heydər Orucov, istərsə də Aişə Nəbi Dikinson şeirlərini heca vəznə ilə dilimizə çevirmişdilər. Öncə onu vurğulamaq lazımdır ki, hər iki tərcüməçi şeiri özünəməxsus şəkildə dilimizə çevirmişdir. Şeirlərin

məzmunu orijinaldakına yaxın şəkildə saxlanılmış, hər iki şeirdə əsas fikir dünyaya mesajla ifadə olunmuşdur.

Fikri əsaslandırmaq üçün aşağıdakı bir şeirə nəzər salaq.

This is my letter to the world,
That never wrote to me,
The simple news that Nature told,
With tender majesty.

Heydər Orucovun tərcüməsi: [525-ci qəzet, 2017, 23 iyun]

İndi isə eyni şeirin Aişə Nəbinin tərcüməsi: [sim-sim.az]

Lakin, şeirin forma quruluşuna gəlincə, tərcümələr orijinaldakı kimi sərbəst formada deyil, heca vəznində təqdim olunmuşdur.

Hər iki tərcüməçi eyni şeiri tərcümə etsə belə, onlardan biri orijinala daha yaxındır. Heydər Orucov rus dilindən, Aişə Nəbi isə ingilis dilindən tərcümə etmişdir.

Ümumiyyətlə, Emili Dikinson poeziyasını dərk etmək o qədər də asan deyildir. Çünki, şairənin şeirlərində sətirlərin mənası çox güclüdür. Onları dərinləndirib, oxucuya lazımı səviyyədə təqdim etmək tərcüməçidə xüsusi ustalığ tələb edir. İnanırıq ki, tərcüməçilərimiz bu işin öhdəsindən layiqincə gəlib, Emili Dikinson poeziyasına dönə-dönə qayıdacaqlar.

*Амирезашвили Н. З.,
Лордкипанидзе Л. Л.,
Самсонадзе Л. А.*

Институт Систем Управления им. А. И.Элиашвили Грузинского Технического Университета

Ключевые слова: *автоматический перевод, сентенциальные примитивы, ролевые структуры*

Модель Автоматического Грузино-Английского Перевода «Сентенциальных Примитивов» Содержащих Имя Прилагательное

Смысл любого языкового выражения можно представить в виде простых, так называемых, «сентенциальных примитивов» [Чикоидзе Г.Б. 2016], между которыми сохранены семантические отношения. В предложении каждый примитив выражает отдельный

факт, явление, а их совокупность обеспечивает выражение содержания исходного высказывания в целом. Отношения, существующие между «сентенциальными примитивами» присваивают примитивам определенные семантические роли [Fillmore 1968], которые они исполняют в целом выражении. Выделяется доминантный примитив, содержащий основное значение выражения, на котором собраны все остальные примитивы. Кроме того, сами примитивы выражают простые предложения, которые, в свою очередь, имеют собственную ролевую структуру. Можно утверждать, что предложение может содержать не только какие-либо конкретные варианты «сентенциальных примитивов», а целый ряд их лексических синонимов [Апресян Ю.Д. 1995].

Если в процессе перевода оба языка будут обеспечены средствами расчленения на примитивы и наоборот, составления выражения из примитивов, то процесс доводится до уровня перевода примитивов, т.е. произойдет предельное упрощение задачи перевода. В частности, для грузино-английского перевода достаточно будет для грузинских примитивов найти английские соотношения и наоборот.

В докладе будут описаны существенные черты структуры содержания ролевых признаков «сентенциальных примитивов». Будут рассматриваться примитивы, содержащие имя прилагательное грузинского языка и модель их автоматического перевода на английский язык.

Литература:

1. Апресян Ю.Д. Лексическая семантика. Синонимические средства языка. Избранные труды, том. 1. Школа «Языки русской культуры», изд. «Восточная литература» РАН. Москва, 1995.

2. Fillmore Charles J. "The Case for Case" In: E. Bach and R.T. Harms (eds) *Universals in Linguistic Theory*. London: Holt, Rinehart and Winston. 1968.

3. Чикоидзе Г.Б. Представление содержания выражения основанное на ролевых отношений между сентенциальными примитивами, Грузинский Технический Университет, журнал «Ганатлеба» 1(15). 2016.

*Джавашвили Н. Г.,
Лордкипанидзе Л. Л.,
Чуткерашвили А. Р.*

**Институт Систем Управления им. А. И. Элиашвили
Грузинского Технического Университета**

Ключевые слова: *автоматический перевод, словообразование, морфологический процессор*

Грузино-Английский Двухнаправленный Автоматический Перевод Деривационных Форм

Во время перевода определённую сложность создают производные слова (дериваты). Проблема в деривационных формах, так как добавление словообразующих аффиксов вызывают лингвистические изменения в словах. Некоторые аффиксы синонимичны, другие омонимичны, и решить эту проблему очень важно в процессе построения компьютерных моделей. Надо обратить особое внимание на фонетические события и изменения корня при создании алгоритмов перевода и дальнейшего программирования. Для решения данной задачи, в первую очередь, нами была создана база данных словообразовательных аффиксов грузинского языка [Амирезашвили Н. и др. 2014]. В ней объединены морфемы, которые являются родными для современного грузинского литературного языка или введены с других языков. Для автоматического формирования соответствующих Грузино-Английских деривационных форм были созданы модели словообразований разных семантических групп для обоих языков. Также была создана база Английских деривационных аффиксов.

Грузинский язык известен обилием морфологических форм. Для полноценного автоматического перевода в систему был подключен морфологический процессор грузинского языка [Lortkipanidze L. 2004, Lortkipanidze L. 2011]. Таким образом, производится автоматическая лемматизация грузинских слов, после чего используются алгоритмы распознавания модели деривации и автоматического перевода. Тот же процесс, только в обратном направлении используется для английской деривационной формы слова. В обоих случаях

получаем одну, или несколько (в случае омонимии в исходной форме и синонимии – в итоговой) лемму деривационной формы слова.

Доклад будет касаться проблем автоматического перевода словообразовательных форм грузинского и английского языка и способов их решения.

Литература:

1. Амirezашвили Н., Самсонадзе Л., Джавашвили Н. База данных словообразовательных аффиксов, Труды Института Систем Управления им. Арчила Элиашвили Грузинского Технического Университета, 2014.

2. Lortkipanidze L. Record and reproduction of morphological functions, Proceedings of the fifth International Symposium on Language, Logic and computation, Tbilisi 2003, pp. 105-111

3. Lortkipanidze L.: Software Tools for Morphological Annotation of Corpus. Proceedings of the International Conference “Corpus Linguistics – 2011”. St. Petersburg. pp. 243 – 248.

Метрели М.Г.

*Телавский государственный университет
им. Я. Гогебашивили*

Взаимоотношения в глубинных структурах и машинный перевод

Ключевые слова: *экспериментальные исследования, поверхностные и глубинные структуры, трансформации.*

Опираясь на результаты наших исследований, мы должны найти те принципы и средства при помощи которых будет возможно осуществление полноценного машинного перевода.

В работе показаны экспериментальные психолингвистические исследования на уровне глубинных и поверхностных структур первого и второго языков (в нашем исследовании - грузинского и русского), а именно:

-исследование семантической репрезентации «намерения» между взаимоотношениями глубинных структур двух языков;
-дальнейшее исследование универсальности глубинных структур;

-исследование межструктурных трансформаций;
-исследование процесса превращения поверхностной структуры в звуковое высказывание;

-психолингвистическое исследование с контрастивным анализом;

-исследование характера взаимоотношения предложений разных типов;

-исследование процесса запоминания предложений и сохранения синтаксической информации в памяти.

Исследование предусматривает выявление тех способов, которые нужны для осуществления машинного перевода, в частности:

-расширение глубинных структур;
-стимулирование «намерения»;
-установление различных этапов порождения предложения;
-установление преобразования семантического «намерения» в различные формы;

установление принципа выборности и т. д.

В данный момент мы проводим исследования (эксперименты) для изучения «намерения». Именно «намерение» является тем ключом, при помощи которого возможен переход с глубинных структур родного языка на глубинные структуры иностранного языка.

Настоящее взаимоотношение между семантической репрезентацией «намерения» и глубинной структурой не выявлено. В первую очередь, нужно выяснить, почему стимулируется семантическое «намерение» конкретным контекстом. В этом направлении работали Осгуд и Бивер, но их результаты оказались на уровне поставленной проблемы. Наши исследования указывают на то, что операции между глубинными структурами двух языков связаны не только с трансформациями, но и непосредственно перцептивными правилами соотношения, которые основаны на единстве взаимодействующих синтаксических, семантических и фонологических «ключей».

Переводческие трансформации при передаче архаичной разговорной лексики из романа Л.Н.Толстого «Анна Каренина» на английский язык

Ключевые слова: эквивалент, архаичная лексика, национальный колорит

Перевод является действенным средством сближения народов в процессе межкультурной коммуникации. Общеизвестно, что разговорный лексический пласт, наряду с культурными реалиями, является самым сложным для адекватной передачи на иностранный язык. Тем не менее, принижено-разговорная лексика, которая может включать в себя сленговые выражения, жаргон, диалектные слова, а также архаичные грамматические и лексические формы, придает особый национальный колорит и стилистическую наполненность тексту оригинала; поэтому от адекватной передачи разговорной лексики на иностранный язык зависит равноценное восприятие художественного произведения читателями перевода. Однако, анализируя перевод романа великого русского писателя Л.Н.Толстого «Анна Каренина», нетрудно заметить, что в большинстве случаев переводчице Констанции Гарнетт пришлось прибегнуть к различным переводческим трансформациям, нейтрализуя и заменяя разговорные слова и выражения, вышедшие из употребления, на современные аналоги, иногда даже опуская их, что привело к некоторой потере стилистической информации.

Так, в следующих примерах переводчик использовала лексические замены стилистически маркированной лексики нейтральными аналогами:

*“**Неумо** вышел в сени, а то все тут ходил”. – “**Maybe** he’s gone into the passage, but here he comes anyway”.*

*“Надо же вам дать хоть **кофею** откушать”. – “One must let you drink your **coffee** in peace, at least”.*

Подводя итоги, следует отметить, что в данных примерах слуга Степана Облонского Матвей использует слова, типично используе-

мые малограмотными слоями России XIX века, которым нет эквивалента в современном английском языке, по-этому эти слова, в переводе не характеризуют должным образом речевые особенности персонажей романа. Примерами могут служить выражения: *навынтараты - topsy-turvy*; выражения: *Так точно-с. - Yes, sir; Это я-с. - It's I; Да скверно, плохо - I'm in a poor way, a bad way.*

V BÖLMƏ:

MƏTNİN LİNGVOSEMİOTİK PROBLEMLƏRİ

Abdurəhmanova K.E.

ADU

Qəzet mətnində sintaktik rematizasiyanın rolu

Açar sözlər: *remalaşma, sintaktik üzvlənmə, tema-rema əlaqəsi, mətn*

Tezis qəzet mətninin sintaktik sisteminə diqqət yönəldilməsi prosesinə həsr edilmişdir. Tezisin məqsədi kommunikativ intensiya arasındakı əlaqəni göstərməkdir və müxtəlif səviyyədə diskursiv vahidlərin rematizasiyasını bürüzə verməkdir səviyyələrinə (söz birləşməsi, cümlə, abzas, mətn) diqqət yetirmək xüsusiyyətləri. Bil-diyimiz kimi, tema-rema məsələsi bugünkü dilçiliyin əsasını təşkil edən məsələlərdən biridir. Hələ antik zamanlarda sözlərinin düzülüş fenomeni, söyləmlərin aktual üzvlənməsinə və cümlənin sintaktik üzvlənməsinə əsaslanaraq, dil və şüurun vəhdətindən irəli gəlməsi problemi mübahisə səbəblərindən biri olmuşdur. Mətnin struktur semantik tamlığında sözlərin düzülüş qaydası əsas mahiyyət kəsb edir. Bu da öz növbəsində adresatın kommunikativ niyyətini müəyyən etməyə imkan yaradır. Sözlərin düzülüş qaydası, struktur və semantik roldan başqa, pragmatik qüvvəyə malik olub, adresata təsir göstərmək funksiyasını özündə daşıyır.

Mətnin predmeti, onun başlanğıc nöqtəsi adətən adresata məlum olan bir şeydir - tema; bilinən mövzu haqqında yeni məlumat isə remadır. Məlum olan, (yəni tema), və məlum olmayan (yəni rema) vəhdəti ünsiyyətin əsasını təşkil edir. Beləliklə, tema danışıqın davamı üçün başlanğıc nöqtədir və deyiləni başa düşmək üçün adre-sata qabaqcadan məlum olmalıdır. Söyləmin əsasını təşkil edən rema isə, söyləmin tərkibində deyilir və bilinən haqqında yeni informasiyanın mənbəyidir.

Qəzet mətnində cümlələr arasındakı əlaqələrin, eləcə də abzas arasındakı əlaqələrin təhlili göstərir ki, qəzet mətninin kommunikativ strukturunun asılı komponentləri tabeli xarakterə malikdir və əsas tematik mesajların kommunikativ effektivliyini gücləndirmək və dərinləşdirməyə

xidmət edir. Baxmayaraq ki, kommunikativlik nöqtəyi nəzərəən qəzet xəbərlərində rematik məlumatlar əsasdır, tematik isə bu informasiyanı müəyyən çərçivədə saxlayır, tematik komponentlər rematik komponentlərin yaranmasını müəyyənləşdirirlər. Beləliklə, mətnin rematik açılışı semantik-informativ propozisiyanın aktualaşdırılmasına gətirir.

Allahverdiyeva A.M.
ADU

Siyasi diskursda metaforalar koqnitiv strategiya kimi

Açar sözlər: *siyasi diskurs, ritorik strategiya, metafora, siyasi metafora, persuasiv.*

Tezisdə müasir siyasi diskursda metaforaların koqnitiv-praqmatik mexanizmi, persuasiv potensialı təhlilə cəlb edilir və ritorik səciyyəsi verilir.

Bir çox ritorik strategiyalar ehtiva edən siyasi diskursda siyasətçinin məqsəd və niyyətinə uyğun olaraq bu strategiyalardan geniş kütlələrə təsir məqsədilə istifadə edilir. Məcəzi dilin əsas elementlərindən biri olan metaforalardan ötürülən mesajın inandırıcı və anlaşılın olması üçün istifadə edən siyasətçilər, eyni zamanda, auditoriyanın emosiyalarına təsir etmək, istək və ehtiyaclarını qarşılamaq məqsədi daşıyırlar. Siyasi diskursda metaforalardan istifadə inandırma və təbliğat məqsədilə ən geniş müraciət olunan ritorik alətdir. Tezisin mövzusu siyasi metaforalar, onların istifadə mexanizmləri və interpretasiyası, daşdığı mesajların məqsədyönlülüyündən ibarətdir.

Tədqiqatın məqsədi siyasi diskursda metaforaların funksional, konseptual, semantik və variativ təzahürünün ritorik və kommunikativ baxımdan müfəssəl təsvirini verməkdən ibarətdir. Bundan başqa, tezisdə siyasi diskursda metaforaların dərk edilməsi və interpretasiyası prosesində vacib rol oynayan prosodik fonun biheyvioral perspektivdən araşdırılması da məqsəd kimi qarşıya qoyulmuşdur. Bu məqsədlə müəllif metaforaların autentik korpusun siyasi registrinə - ingilis, rus, Azərbaycan dillərində illüstrativ materiallara müraciət edir.

Müəllifin sonda hasil etdiyi nəticə ondan ibarətdir ki, siyasi kommunikasiyanın metaforik modelləri yalnız dildə və nitqdə ifadə edilən yeni mənaların yaranması üçün konseptual şablon rolunu oynamır, eyni

zamanda, siyasi diskursda onlardan geniş şəkildə au-ditoriyaya təsir vasitəsi kimi istifadə edilir. Sonda tədqiqat boyunca aparılmış linqvistik və konseptual təhlillər ümumiləşdirilmiş şəkildə təqdim edilir və mövzunun tədqiqinin gələcək mərhələləri ilə bağlı təkliflər irəli sürülür.

Aslanova S.A.
ADU

Bir daha mətn dilçiliyi haqqında

Açar sözlər: *mətn, mürəkkəb sintaktik bütöv, mətn dilçiliyi*

Mətnin quruluşu, sərhədləri, tərkibi və s. problemlər dilçi alimlərin diqqətini çoxdan cəlb etmişdir. Müasir dilçilikdə ən aktual problemlərdən biri tam fikir toplusunun – mətnin dilçiliyidir.

XX əsrin 60-70-ci illərindən başlayaraq Azərbaycan dilçiliyində mətn sintaksisinə maraq artmış, onun nitqin müstəqil, cümlədən böyük vahidi sayaraq öyrənməyin tərəfdarları olan dilçiləri-mizin sayı çoxalmışdı. Mürəkkəb sintaktik bütövün – mikromətnin struktur və funksional araşdırılması, əsasən, XX əsrin 70-80-ci illərindən başlanır.

Azərbaycan dilçiliyində mətn dilçiliyi Kamal Abdullayevin fundamental tədqiqatları ilə başlayır. Təəssüf ki, K.Abdullayevə qədər Azərbaycan dilçiliyində xüsusilə mətn dilçiliyi ilə bağlı məsələlər geniş və hərtərəfli şəkildə araşdırılmamışdır.

O qeyd etmişdir ki, “Dilçiliyin xüsusi sahəsi olan mətn dilçiliyi birinci növbədə xüsusi struktur vahid olan mətnin cümlə ilə müqayisədə daha yüksək səviyyəsi ilə olması ilə əlaqədardır”.

“Mətn” termininin bir neçə işlənmə variantları var. Bir tərəfdən, “mətn” anlayışı, danışanın fikrinə əsasən, özlərində bitmiş mənanı ehtiva edən bir və yaxud bir neçə cümlədən ibarət hər hansı bir parçanı təyin etmək üçün işlənir. Digər tərəfdən isə, bu terminlə hekayə, roman, məqalə və s. kimi nitq əsərləri adlanırlar.

Azərbaycan dilçiliyində K.Abdullayev ilk dəfə mürəkkəb sintaktik bütövləri müstəqil sintaktik vahid kimi təhlil obyektinə hesab edərək, onların struktur və semantik cəhətdən öyrənilməsini araşdırmışdır. Müstəqil dil vahidi kimi mürəkkəb sintaktik bütövlərin adlandırılması, sərhədlərinin mövcudluğu, mətnin komponentlərinin əlaqə prinsipləri, mətn hissələrinin

bağlanmasında təkrar prinsipləri, təkrarların mətnin sərhədlərinin müəyyən etməkdə rolu müəllifin bu sahəyə gətirdiyi yeniliklərdəndir.

Əbdülrəhimova N.M.
ADU

İngiliscə olan film mətnlərinin gərgin epizodlarda linqvistik xüsusiyyətləri

Açar sözlər: film mətni, qrafon, ekstrimal vəziyyət

İngilis dilində şifahi nitq müxtəlif situasiyalardan asılı olaraq fərqli-fərqli cəhətləri ilə seçilir. Sevindirici, qürurverici, gülüşdoğuran kimi pozitiv vəziyyətlər ilə yanaşı, kədərləndirici, qorxulu, həyəcanlandırıcı və s. kimi situasiyalar ünsiyyətə psixoloji və linqvistik cəhətdən təsir edir. Nəzərə alsaq ki, kinomatoqrafiya real insan hissələrini canlandıran əyani yollardan biridir, o zaman film mətnləri əsasında gərgin epizodlarda olan insanın nitqini linqvistik baxımdan analiz etmək yerinə düşər. Xüsusilə real, həyati hadisələr əsasında çəkilməmiş filmlər ekstrimal vəziyyətlərdən doğan nitqi daha dəqiq təsvir edir. Təbii ki, qorxu, təşviş, emosianallıq, əsəb, hirs kimi psixoloji faktorların insan nitqinə təsiri danılmazdır. İzlədiyimiz ingilis dilində olan filmlərə əsasən deyə bilərik ki, gərgin vəziyyətlərdə həyəcan və qorxu zamanı nitqin səlisliyi, dəqiqliyi, ifadəliliyi itir və çatışmazlıqlar meydana çıxır. Hətta kəkələmə, təkrarlar, qırıq-qırıq ifadələr və s. kimi xüsusiyyətlər izlənilir. İnsan qrammatik, morfoloji, leksik və üslubi səhvlərə yol verir.

Hollivud istehsalı olan filmlərindəki dialoqları, müxtəlif replikaları analiz edərkən real həyatda olan şifahi nitq xüsusiyyətlərini izləmiş oluruq. Verbal və qeyri verbal vasitələr gərginliklə bağlı olan müxtəlif informasiyanın çatdırılmasına birbaşa kömək edir. Bu baxımdan nitqin yalnız üslubi cəhətləri deyil, həmçinin psi-xolinqvistik xüsusiyyətləri də meydana çıxır.

Beləliklə, deyə bilərik ki, izlədiyimiz ingiliscə olan filmlər maraqlı üslubi xüsusiyyətləri əks etdirir və geniş araşdırmada daha da önəmli məqamlarla seçilir. Film mətnlərində stres və həyəcan dolu ünsiyyət müxtəlif verbal və qeyri verbal vasitələrlə çatdırılır, eyni zamanda xüsusi cəhətlərlə yadda qalır.

Hacıyeva M.Ə.

Beyin fəaliyyətinin linqvosemiotik problemi

Açar sözlər: *neyrologiya, neyrodilçilik, linqvosemiotika, pragmatika, dil, düşüncə, modul, beyin mexanizmi*

Neyrologiya və dilçiliyin ortaq maraq dairəsi neyrodilçilik adlı yeni elm sahəsinin yaranmasına səbəb oldu. Burada hər iki tərəfin diqqətini cəlb edən əsas fenomen dil və düşüncə arasında olan xüsusi bağlılıq olmuşdur. Bu linqvosemiotik baxımından dilin fəaliyyətlə bağlı olan məqamlarının neyroloji aspektdən araşdırılmasıdır. Beyin və dil arasında olan əlaqələr məhz danışıq prosesində pragmatik əlamət kimi özünü göstərir. Müxtəlif beyin pozğuntularının törətdikləri nəticələr nəzərə alındıqda, beynin ayrı-ayrı bloklardan, N.Xomskinin təbirincə desək, fərqli funksiyaları icra edən modullardan təşkil olması fikri bir daha təsdiq olunur. Modulluq prinsipinə əsaslanan iddialara görə, dil anadangəlmə qabiliyyətdir və digər koqnitiv funksiyalardan neyrofizioloji olaraq təcrid olunur. Bütün bunlar bir tərəfdən genetikə, digər tərəfdən isə insani sərəştə ilə əlaqələndirilir. Yalnız hər iki parametrin paralel mövcudluğu ilə insan digər canlılar içərisində ali mövqeyə malik olur. Bu modullardan birinə aid olan vacib funksiya danışıq mexanizminin gerçəkləşməsi ilə əlaqədardır.

Son dövrlərin aktual tədqiqatları sayəsində intellektual fəaliyyət prosesində neyronal aktivlik müəyyənləşdirilmiş və tədqiqatın diqqəti dil prosedurlarının oynadığı rola yönəlmişdir. Beynin danışıqla əlaqəli məqamlarında dil prosedurlarının cavabdehlik daşdığı bəzi zonalar aktiv rejimə keçir və beyin mexanizminin fəaliyyətinə öz təsirini göstərmiş olur. Bu zaman diqqət, yaddaş, emosiya, assosiativ yaddaş ilə əlaqədar olan hissələr də aktivləşmiş olur. Bu kimi maraqlı faktları araşdırmaq üçün tədqiqatçılar neyrodilçiliyə məxsus olan metodlardan istifadə edirlər: beyin sahəsində temperaturun ölçülməsi, qan dövrəni gücünün ölçülməsi, pozitron-emission tomoqrafiya, beyin bioelektrik aktivliyində dəyişiklikləri müəyyənləşdirmək, funksional-mağnit rezonans və s. Neyrodilçilərin tədqiq etdiyi hadisələr yuxarıda adı çəkilmiş metod və üsullar vasitəsilə həm sağlam insanlar üzərində, həm də patoloji xəstəlikləri olan və ya psixi pozğunluqlar keçirən beyinlər üzərində həyata keçirilir.

Hüseynova M.Ə.

Presuppozisiya mətndə informasiyanın qavranılmasının ilkin mərhələsində

Açar sözlər: *presuppozisiya, anlama prosesi, mənanın axtarılması, mətnin şifahi və ya yazılı informasiya forması*

Mətnin mənasının başa düşülməsi üçün əsaslı və geniş lüğətə malik olmaq, hər bir sözün mənasını, onun predmetə aidliyini, ümumiləşdirici funksiyasını və bu sözlərin bir-biri ilə birləşdiyi qrammatik qaydaları kifayət qədər dəqiq bilmək lazımdır. İnformasiyanı başa düşülməsi üçün həllədiyi amil bir tərəfdən müvafiq anlayışlar dairəsinin mövcudluğu, digər tərəfdən isə dilin qrammatik qaydalarının dəqiq mənimsənilməsidir. Hər iki göstərilmiş amil mətnin başa düşülməsi üçün tamamilə zəruri şərt kimi qəbul edilə bilər. Bu iki şərt mətnin mənasının aşkar edilməsi üçün kifayət deyil, mətnin şifahi və ya yazılı informasiya formasında olduğundan asılı olmur. Psixoloq və dilçilərin anlama prosesini tamamilə başqa xarakter daşdığı qeyd edirlər. Konqnitiv fəaliyyətin məzmunu mətnə ümumi fikrin ax-tarılmasından başlayır, sonra leksik-fonematik (ayrı-ayrı sözlərin mənalarnın təyin edilməsi) və sintaktik (ayrı-ayrı frazaların mənalarnın müəyyənləşdirilməsi) səviyyələrinə keçir. Başqa cür desək, bu nöqtəyi nəzərə görə, mətnə informasiyanın real başa düşülməsi prosesi belə bir qayda ilə üst-üstə düşür.

Xəbərin anlaşılması prosesi mürəkkəb xarakter daşdığı üçün müxtəlif proseslər zəruriliyi meydana çıxır. Bunların bir hissəsi sözlərin mənasının qavranılması, digər hissəsi isə onların birləşməsinin sintaktik qaydalarının dekodlaşması ilə əlaqədardır. İnformasiyanın qavranılmasının artıq ilkin mərhələlərində onun mənası barədə presuppozisiyalar yaranır. Anlama prosesi üçün əsas məsələ yaranmış olan alternativlər sırasından seçməyə gətirib çıxaran mənanın axtarılması məsələsidir. Tədqiqatçılar mətnin kontekstindən azad olan, heç bir elementinin mövcud olmadığı hesab edilən mətnin tərkibinə daxil olan söz və frazaların konkret mənalarnı müəyyən edən müvafiq fərziyyələrin və ya ilkin mülahizələrin axtarışı və formalaşdırılması prosesini birinci plana çəkirlər. Dinləyicinin bu presuppozisiya ilə əlaqədar olan strategiyasını hesaba almaq və ona əsaslanmaq zərurəti, bir sıra müəlliflərin rəyinə görə daxil olan xəbərlərin şifrinin açılması mexanizminin öyrənilməsi üçün ilkin başlanğıc nöqtədir.

İbrahim Ü.Z.

Функционирование иронии и сарказма в современной французской прессе

Ключевые слова: *пресса, политический дискурс, ирония, сарказм*

Язык современной французской прессы – явление сложное и многообразное, подверженное постоянным изменениям. Порой статьи журналистов отличаются экспрессивным характером, эмоциональностью и стиль написания статей становится излишне сниженным. Некоторые журналисты обретают популярность благодаря умению саркастически освещать те или иные политические события на страницах своих газет и шокировать своих постоянных читателей. Возможно, именно поэтому ирония и сарказм имеют столь важное значение.

Понятия «юмор, ирония, сатира, и сарказм» в прессе – это разные степени и формы проявления комического.

Ирония – это скрытая насмешка, в которой слово положительного значения обретает противоположный смысл. Основа иронии – ощущение превосходства говорящего над тем, о чем или о ком он говорит. Ироническое отношение подразумевает добрый смех и некоторое снисхождение. Являясь градациями комических приемов, ирония и сарказм существовали еще в эпоху античной литературы. Сам термин «*ирония*» имеет греческие корни и означает насмешку, притворство. Таким образом, подчеркивается умышленное употребление слова или выражения в значении, противоположном реальному, с осознанной целью открытой насмешки. Ироническое отношение подразумевает добрый смех и некоторое снисхождение, а также скрытый скептицизм или насмешку.

Сарказм – это едкая издевка, основанная не только на усиленном контрасте подразумеваемого и выражаемого, но и на немедленном намеренном обнажении подразумеваемого.

В отличие от прямого обличения, сарказм осуществляется как процесс переосмысления предмета. Как и сатира, сарказм заключает в себе борьбу с враждебными явлениями действительности через

осмеяние ее. В отличие от иронии в сарказме находит свое выражение высшая степень негодования, ненависть.

İsayeva X.M.
ADU

Mətnin güclü mövqeləri

Açar sözlər: *mətn, abzas, başlıq, epigraf, mətn dilçiliyi*

Bədii mətn həcmi-praqmatik baxımdan hissələrə bölünür. Mətnin hissələri müəyyən ardıcılıqla yerləşir və onların arasında müxtəlif əlaqələr olur. Mətnin qurulması, təşkili mümkün əlaqələr üzərində cəmləşir. Mətni hissələrə parçalama müəyyən tamlığa malik parçaları ayırmanı əhatə edir. Bədii mətnin hər bir hissəsi özünəməxsus şəkildə tamlığa, informativliyə, bitkinliyə malikdir. [Abdullayev K. 2012, s.20].

K.Abdullayevin qeyd etdiyi terminlərin bir qismi mətnin daxili hissələridir. Yəni mətni bir tam kimi götürdükdə onu şərti olaraq üç hissəyə ayırmaq mümkündür: 1) giriş/başlanğıc; 2) orta; 3) sonluq.

Başlıq mətnin hissələrindən biridir və elmi ədəbiyyatda başlıq mətnin güclü hissəsi hesab edilir. Başlığın mətndə mütləq güclü mövqe tutması əsərin onunla başlanması ilə izah edilir. Başlıq mətnin ilk elementi olub ilkin informasiyanın ötürücüsüdür. Belə hesab edilir ki, başlıq ambivalentdir, yəni həm mətndir, həm də mətnin bir hissəsidir. Başlıq bədii əsərin məzmunu haqqında düşünməyə təhrik edir və bu bərdə oxucuya müəyyən informasiya verir. [Белоусов К.И., Зелянская Н.Л. 2008, s. 64].

Epigraf başlıqdan sonra əsərə daxil edilməklə ikinci pillədə durur. Bu, başlıqdan sonrakı güclü mövqedir. Epigraf mətndən yuxarıda (başlıqdan aşağıda) qaldığından onunla bir tam kimi əlaqəyə girir.

Mətnin hissələri arasında abzas xüsusi yer tutur. Mətn dilçiliyində abzasın ayrıca mətn vahidi olması ətrafında da müxtəlif elmi fikirlər vardır.

Mürəkkəb sintaktik bütöv və abzasla bağlı əsas fikirləri təhlil süzgəcindən keçirən K.Abdullayev sonda belə qənaətə gəlir ki, abzası və mürəkkəb sintaktik bütövü bir-biri ilə eyniləşdirmək məqsədəuyğun deyil. Bu anlayışlar bir-biri ilə müəyyən əlaqədə olsalar da, yenə də müxtəlif səviyyə və sistemlərə aiddirlər. Mürəkkəb sintaktik bütöv üçün bir neçə abzas

yığa bildiyi kimi, bir abzasın daxilində də bir neçə mürəkkəb sintaktik bütöv özünü göstərə bilər.

Kərimov İ.Q.
ADU

Mətnin formalaşmasında semiolinqvistik vasitələr

Açar sözlər: *presuppozisiya, alt qat, üst qat, koherensiya, mətndüzəltmə*

1. Mətnin yazılı və danışq formasında olması, nəyi bildirməsi, nəyi təqdim etməsi və onun alt və üst qatlarının şərhı mühüm əhəmiyyət kəsb edir və bu zaman semiolinqvistik vasitələrdən istifadə edilir.

Mətnin alt qatını açə bilmək üçün konkret olaraq mətnin üst qatında düzxətli mətndüzəltmə ardıcılığına görə cümlələri, onun ayrı-ayrı hissələri, həm də mətnbirləşdirici vasitələri nəzərə almaq lazımdır. Bununla yanaşı mətnin formalaşması üçün həm dildaxili həm də dilxarici biliklər aktivləşməli, birləşdirilməlidir.

/Hans kommt nicht zur Konferenz//. /Er ist krank//. cümlələrində mətnin üst qatında əvəzlik birləşdirici rol oynayır. /Hans/ ikinci cümlədə /er/ vasitəsilə əvəz edilib. İkinci cümlə onu göstərir ki, /Hans/ nəyə görə gəlməyib. Bunu həmçinin mətnin üst qatında da ikinci cümlənin əvvəlində /denn/ bağlayıcısının artırılması ilə etmək olar.

2. /Anna kommt zur Konferenz//. /Sie ist krank//. Burada /obwohl/ bağlayıcısından istifadə edərək fikri tamamlamaq mümkündür.

/Anna kommt zur Konferenz/, /obwohl sie krank ist//. Səbəbin əksinə olaraq mətnin üst qatında güzəştlilik əlaməti özünü göstərir.

Mətdüzəltmədə presuppozisiyanın rolu əvəzolunmazdır. Presuppozisiya vasitəsilə ilə cəhd edilir ki, dilxarici bilik meyarının mövcudluğu mətn koherensiyasının izahında və təsisində mühüm rol oynasın.

3. /Anna: Ich mach mal eben rasch die Küchentür zu//. /Die Milch ist übergelaufen// cümlələri arasında bir neçə cümlə impilisit olaraq qalır, burada alt qat meydana çıxır və dinləyici öz dünyagörüşü, gündəlik həyat bilgiləri vasitəsilə dərk edir ki, süd qaynayıb daşanda mətbəxin qapısını nəyə görə tez örtmək lazımdır. Bu arada söhbət ondan gedir ki, süd daşdıqda, yandıqda o, pis qoxu verə bilər və bu iy, qoxu bütün otaqlara yayıla bilər. Belə hadisələrdən məlumatsız olan şəxslər, yəni südün daşması zamanı pis

qoxudan xəbərsiz olanlar, ola bilsin ki, sual verə bilər: qapını nə üçün örtmək lazımdır.

Məmmədbəyli A.İ.

ADU

Təhkiyə mətnin xüsusi forması kimi (İngilis dilinin bədii materialları əsasında)

Son dövrlərdə dilçilikdə diskurs və təhkiyə dilinin öyrənilməsi ilə bağlı çoxlu tədqiqat əsərləri meydana çıxmışdır. Mütəxəssislər bunu elmdə ikinci koqnitiv çevriliş kimi də qiymətləndirirlər; həmin çevriliş nəticəsində əsas diqqəti sözə və cümləyə deyil, diskursa, təhkiyəyə yönəldirdilər. R.Bart qeyd edir ki, bədii mətn təhlil oluna bilən özünəməxsus struktura malikdir. Təhkiyəçilik təkcə dilçiliyin tədqiqat obyektinə deyil, o, həm də ədəbiyyatşünaslıqda da öyrənilir. Dilçilikdə əgər təhkiyə dili süjetə nisbətində dil vahidlərinin fəaliyyəti kontekstində öyrənilirsə, ədəbiyyatşünaslıqda təhkiyənin süjeti ədəbiyyatşünaslıq nöqtəyi-nəzərdən öyrənilir. Dilçiliyin bu kontekstdə fəaliyyəti təhkiyə dilinin quruluş xüsusiyyətlərini öyrənməkdir. Təhkiyə dilinin öyrənilməsi mətnin öyrənilməsi sahəsində də çox perspektivlidir.

Təhkiyələr bədii mətnin digər janrları kimi yüksək quruluşa malik mətnlərdir. Təhkiyələr hekayənin süjet xətti ətrafında cərəyan edir və iştirakçı tamlığını təşkil edir. İştirakçı tamlığı deyəndə informasiya ötürən, onu qəbul edən və hekayədəki obrazların ümumi əlaqəsi nəzərdə tutulur, daha doğrusu, təhkiyə mətninin ierarxik strukturunu təşkil edir. İştirakçı və tamlıq təhkiyədə bir-biri ilə nə qədər bağlansa da, fərqli xüsusiyyətlərə malikdir. Əsərdə iştirakçı obrazlar tamlığına daxil olanda bir bütövlük yara­dır və süjet xəttində müəyyən paylara malik olurlar. Əlaqəlilik isə bütövlü­yün əlamətidir. Təhkiyələr spesifik quruluşa malikdir; qədim ingilis dilində­ki təhkiyələrdə “then”(sonra) sözü iştirakçı tamlığını təmin edən vasitələr­dən biridir. **“ba “zərifi** təhkiyənin süjet xəttinə aid olan bir neçə diskurs funksiyasını yerinə yetirməyə xidmət edir; o, hekayədə başlıca iştirakçının yenidən təqdim olunması funksiyasını yerinə yetirir. Qədim ingilis təhkiyə dilində həmin zərfin iki başlıca funksiyası vardır; bir tərəfdən təhkiyənin tərəflərini əlaqələndirir, digər tərəfdən isə təhkiyənin iştirakçı tamlığını tə­min edir. İstənilən növ diskursun süjet xəttində əsas və köməkçi materiallar vardır, onlar arasındakı fərq *özül* adlanır.

Metafora ictimai fikrin formalaşmasında əsas vasitə kimi (fransız siyasi mətbuatının materialları əsasında)

Açar sözlər: *siyasi mətbuat, metafora, ictimai şüur*

Mətbuat ən vacib kütləvi informasiya vasitələrindən biri kimi, kütləvi kommunikasiyanın digər audiovizual vasitələri (radio, televiziya) ilə müqayisədə bir sıra üstünlüklərə malikdir.

Qəzet diskursunun çoxcəhətli məkanında siyasi qəzet tekstinin pragmatik aspektinin tədqiq olunması, şübhəsiz ki, bu sahədəki problemlərin işlənilib hazırlanmasında üslubi fiqurların dominant mövqelərinin tanınmasını bir vəzifə kimi qarşıya qoyur. Siyasi üslubiyyatın müəyyən vəzifələrinin həll olunması siyasi qəzet mətninin çərçivələri daxilində bu və ya digər dil işarələrinin seçimini və onların fəaliyyətini təyin edir.

Fransız siyasi mətbuatının təhlili subyekt üçün zəruri olan məcrada auditoriyanın fikirlərini və münasibətlərini idarə etmək üçün bütün imkanlara malik olduğunu aşkara çıxardı. Siyasi mətbuat diskursunda ictimai fikrin formalaşması məqsədlə ünvan sahibinə təsir göstərməyə xidmət edən əsas vasitələrdən biri ekspressivlikdir.

Qəzetdə sözlərin obrazlı şəkildə işlədilməsi, kəskin ziddiyyətli elementlərin uzlaşması, parafrazalar, frazeoloji birləşmələr, troplar və fiqurlar, terminologiyadan metaforik qaydada istifadə emosional çalarlı elementlər kimi çıxış edir. Xüsusi leksikadan məcazi mənada istifadə etmək fransız mətbuat dilinin səciyyəvi cəhətidir. Fransız yazılı KİV dilində bu rolü əksər hallarda terminoloji leksikanın bazasında metaforik konstruksiyaları əmələ gətirən metafora yerinə yetirir. Publisistikada qiymətləndirici metaforalar ictimai fikri yaratmağa, ünvan sahibində (adresatda) mətni göndərənenə lazım olan intensiyada informasiyanın qavranmasına təsir göstərən parlaq, görünən obrazı yaratmağa xidmət edir. Auditoriyanın ictimai şüurunun idarə olunması məqsədlə istifadə olunan metaforalar oxucuya siyasi və təbliğat mənşəli təsirin göstərilməsində böyük rol oynayır.

KİV mətnləri və din konsepti

Açar sözlər: *din konsepti, konseptualogiya, dinin sosiologiyası, sosiolinqvistika*

Bəşəriyyətin özünüdərk cəhdi din fenomeninin yaranması ilə üst-üstə düşür. Din o qədər mürəkkəb, çoxqatlı və çoxsəviyyəli sosial anlayışdır ki, onun tədqiqi ilə nəinki sosiologiya, hətta fəlsəfə, psixologiya, fenomenologiya və hermenevtika da məşğul olur. Belə bir anlayışın, daha dəqiq desək, konseptin dilçilik sahəsində tədqiqi təbii olaraq multidissiplinar yanaşma tələb edir. Konseptualogiya çağdaş dilçiliyin mühüm istiqamətləri olan mədəniyyətlərarası ünsiyyət, sosiolinqvistika, linqvokulturologiya, etnolinqvistika və digər müvafiq sahələrin praktik öhdəliyini öz çiyinləri üzərinə götürən bir elm sahəsidir. Konseptualogiya sanki ekstralinqvistik reallıq ilə dilin vəhdətini gerçəkləşdirən bir körpüdür, çünki konseptin hər hansı bir konkret xüsusiyyətini koqnitiv baxımdan önə çəkərək onun dil vasitələri ilə necə, hansı formalarda ifadə olunduğunu öyrənir. Belə bir prosesin diaxronik və sinxronik təsirlərə məruz qalması konseptin tədqiqini daha da mürəkkəbləşdirir. Məhz bunları nəzərə alaraq, din konseptinin representasiyası sahəsində aparılan tədqiqat işi özünə qarşı daha dəqiq və daha konkret yanaşma tələb edir. Dəqiqliyi təmin etməyin ilk vasitəsi isə tədqiqat işinin düzgün seçilmiş materiallar üzərində aparılmasıdır. Bu məqsədlə ümumi istifadə üçün nəzərdə tutulmuş mətbu, audio, audiovizual xəbərlər və digər məlumatlardan ibarət olan kütləvi informasiya vasitələrinə müraciət etmək daha uyğundur. Birincisi, ona görə ki, KİV mətnləri üzərində aparılan təhlil işi sosiolinqvistik məlumat əldə etməyin başlıca metodlarından biridir. İkincisi, kütləvi informasiya vasitələrinin dili canlıdır, effektiv və funksionaldır, həmçinin kütləvi şüurdakı dəyişikliklərə çevik reaksiya verərək dil qaydalarının formalaşmasında və yeni söz yaradıcılığında fəal iştirak edir. KİV-in özünəməxsus bu növ xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq dilçilikdəki konsept anlayışının yeni bir forması olan mediakonseptlərin tədqiqini ön plana çəkmək və fərqli yanaşmadan çıxış etmək daha məhsuldar nəticələrin əldə olunmasına səbəb ola bilər.

Bədii mətnin təhlilinin pragmatik aspektləri

Açar sözlər: *pragmatika, nitq subyektı, nitq aktı, kontekst, mətnin pragmatik potensialı*

“Praqmatika” termini (yunanca $\pi\rho\alpha\gamma\mu\alpha$ – “iş”, “fəaliyyət” deməkdir) ilk dəfə elmə semiotikanın yaradıcılarından biri Ç. Morris tərəfindən daxil edilmişdi. Morris Ç.Pirsin ideyalarını rəhbər tutaraq semiotikanı semantika – işarələrin gerçəklik obyektlərinə münasibəti haqqında təlim, sintaktika – işarələr arasındakı münasibətlər haqqında təlim və praqmatika – işarələr və interpretatorlar, yəni dil sistemlərindən istifadə edilənər arasındakı münasibətlər haqqında təlimə böldü. Beləliklə, praqmatika real kommunikasiya proseslərində işarələrin davranmasını öyrənir. Praqmatika dilin istifadə şəraiti aspektində, dilin danışıq və dinləyənin nitq situasiyasını birləşdirən, onların fon biliklərinə və s. münasibətdə danışıq və dinləyənin münasibətində “işlək dilin semantikasının” öyrənilməsinə yönəlib. Dil mənalı prinsipcə praqmatikdir: dildə insanla, nitq situasiyası ilə hər hansı xüsusi ayrılmış ekspressiv elementlər yox, ümumiyyətlə, sözlərin və qrammatik vahidlərin böyük əksəriyyəti bağlıdır.

XX əsrin ortalarından başlayaraq “semantik sahənin” təşkilədiçi mərkəzi öz psixoloji kompleksləri ilə insan oldu. Cümlənin mənasını danışıq ilə əlaqələndirən sözlər incə kontekst həssaslığına malikdir. Nitq subyektı anlayışı praqmatik relevant sualların ən böyük kompleksini birləşdirdi. Məhz ifadə müəllifinə müraciət sözün stabil mənasının təhlilindən fikrin dəyişkən məzmununa baxılmasına keçid demək idi. Fikrin müəyyən materialda cəmləşdirilməsi məna konseptində özünü göstərirdi: məna özünü işlədilmə ilə əlaqələndirdi. Bunun nəticəsində ifadənin mənası praqmatik situasiyadan ayrılmaz sayılmağa başladı.

Hər bir bədii əsər oxucu üçün nəzərdə tutularaq onun şüurunda müxtəlif assosiasiyalar doğurur. Bu assosiasiyalar təkə onun təcrübəsi ilə bağlı deyil, həm də mətnin özü ilə verilir. Buna görə də bədii mətnin praqmatik xarakteristikalarından biri onun “ünvanlı” olmasıdır və bu, əlbəttə, müəllif intonasiyasında nəzərə alınır

Robert M. Bianchi
Virginia Commonwealth University in Qatar

Bridging disciplines and religions: a corpus-assisted discourse analysis approach to comparative religious studies

Key words: *Corpus linguistics, discourse analysis, religion*

Contributing to the field of “interreligious hermeneutics” (Cornille & Conway, 2010), this paper explores the benefits of using corpus-assisted discourse analysis to compare religious texts, citing two recent studies. The first study analyzes three translated scriptures i.e. the *King James Version Bible* (KJV), *Rodwell’s Qur’an*, and the *Kitab-i-Aqdas* in terms of frequent lexis (cf. Bondi & Scott, 2010; Römer, 2006), revealing that, despite similarities, the *Kitab-i-Aqdas* features more involved communication style compared to the other scriptures (see Biber, Conrad, & Reppen, 1998) and relatively complex lexis (see Baker, 2000). The second study contrasted the *Book of Psalms*, the *Book of Common Prayer* (BCP), and Baha’u’llah’s *Prayers and Meditations*, revealing the relatively narrative nature of *Psalms*, the Christ-centric and formulaic lexis of the *Book of Common Prayer*, and the intimate and involved communication style of *Prayers and Meditations*. The paper argues that corpus-assisted discourse analysis can greatly reduce impressionism in comparative religious studies.

References

Baker, M. (2000). Towards a methodology for investigating the style of a literary translator. *Target. International Journal of Translation Studies*, 12(2), 241-266.

Biber, D., Conrad, S., & Reppen, R. (1998). *Corpus Linguistics: Investigating Language Structure and Use*. Cambridge: Cambridge University Press.

Bondi, M., & Scott, M. (2010). *Keyness in texts* (Vol. 41): John Benjamins Publishing.

Cornille, C., & Conway, C. (2010). *Interreligious hermeneutics* (Vol. 2): Wipf and Stock Publishers.

Römer, U. (2006). Where the computer meets language, literature, and pedagogy: Corpus analysis in English Studies. *How Globalization Affects the Teaching of English: Studying Culture Through Texts*, 81-109.

Zeynalova S.S.
ADU

Mətndə bəzi leksik elementlərin praqmatik aspektləri

Açar sözlər: *mətn, mətn dilçiliyi, kontekst, praqmatika, leksik məna*

Müasir dövrün aktual dilçilik sahəsi olan mətn dilçiliyinin əsas tədqiqat obyektı mətnidir. O, kommunikatıv və informatıv bir vahıd olaraq sadəcə ona məxsus olan özəl işarələrlə qurulur. Mətnın bütün elementləri kontekstdə bir-bırı ilə əlaqədə olur və bir-bırını müəyyənləşdirir. Mətnlərin qavranılması və başa düşülməsində praqmaüslubi kontekst mühüm rol oynayır. Praqmaüslubi kontekstin formalaşmasında kommunikasiya üsulları, yəni mətndən istifadə baxımından relevant olan praqmatik amillər iştirak edir. Kommunikatıv kontekstin bu aspekti kommunikasiya iştirakçılarının fon bilikləridir.

Kontekstdən danışıqda isə, hər şeydən əvvəl bu termin altında nəyin başa düşüldüyünü aydınlaşdırmaq lazımdır. Müasir linqvistikada bu anlayışa baxışlar çox fərqlidir. Onları iki qrupa bölmək olar: birinci qrup tədqiqatçılar “kontekst” dedikdə yalnız sözün mətndə dil əhatəsini nəzərdə tuturlar. Digər qrup isə konteksti sözün yalnız dil deyil, həm də dilxarici əhatəsi kimi nəzərdən keçirir. Beləliklə, kontekst dedikdə, biz dil elementinin dil və dilxarici əhatəsini başa düşürük.

Sözün leksik mənası var, lakin söz təcrid olunmuş şəkildə deyil, mətndə, dildaxili və dilxarici kontekstdə işlədilir. Mətndə söz məzmunu məhdudlaşır və bu zaman dəqiqlik, fərdiləşmə və konkretlik əlamətlərinə malik aktual məna meydana çıxır. Söz, bir qayda olaraq, əvvəlcə canlı kontekstdə işlədilir və buna görə də aktual mənaya malik olur. O, müəyyən kontekstlərdə stereotip qaydada çıxış edirsə, onun aktual mənası həmin dil sisteminin dil istifadəçilərinin hamısına məlum olur və bu halda o kodlaşdırılır və lüğətlərə salınır və burada onun leksik mənaları verilir. Öz leksik mənası olan söz yenidən tamamilə başqa kontekstdə işlənilə bilər.

və bu zaman onun yenidən aktual mənası yaranır. Mətnlərdəki ekspressiv elementlərin və məişət elementlərinin miqdarı ümumdil və üslubi proseslərin istiqamətini müəyyənləşdirir.

Абдуллаев С.А.
АУЯ

Семантические реляции слов в свете теории нечетких множеств и нечеткой лингвистики

Ключевые слова: *нечеткие множества, нечеткая логика, лингвистическое переменное, синонимия, перифразистические вариации*

1. Как известно, в традиционной лингвистике отмечены различные типы семантических отношений, т.е. отдельных семантических групп слов. Простейшей семантической группой слов и более сложные группы слов (Ю.Степанов) оказываются омонимия и синонимия, первое является пределом содержательной, а второе пределом формальной вариативности. Опираясь на данные теории нечетких множеств и нечеткой логики, мы постараемся в своем докладе доказать, вернее обосновать мысль о том, что речь идет вовсе и не только об асимметрическом дуализма лингвистического знака, в данном случае лексических знаков, а о симметрии, гармонизации семантико-структурных отношении в лексической системе языка.

2. Антонимические слова, играющие несомненно большую роль в лексико-семантической системе языка, рассматривались до сих пор как слова с противоположными значениями. Если брать так называемую антонимию в контексте нечетких множеств и нечеткой лингвистики, то становится очевидным, что антонимическая пара является в действительности не крайним, последним пределом в системе множеств лингвистической оценки истинности, а первичными, исходными терминами, создавая координативные доминации.

3. Синонимические ряды следует рассматривать, по нашему глубокому убеждению, как микросистему нечетких лингвистических

множеств, которая характеризуют один и тот же денотат, один и тот же предмет или событие с разных точек зрения.

4. Анализируя такие лексико-семантические ресурсы языка как полисемия и омонимия, можно легко убедиться в том, что они представляют собой единую систему языковых знаков с соответствующими лингвистическими оценками, в которых различные денотаты, предметы и события выражены в едином формате.

5. Перифрастические формы, являющихся продолжением синонимических отношений в языке, а также метафорические формы в виде контекстуальных синонимов замыкают системы нечетких множеств в данной сфере.

Агазаде М.Ч.

АУЯ

Имя существительное как ключевое слово во французских рекламных текстах косметической продукции и парфюмерии

Ключевые слова: *существительное, семантика, рекламный текст, парфюмерия, косметика*

Широкое производство товаров косметики и парфюмерии во французском языке делает язык рекламного текста привлекательным для проведения лингвистических исследований. Семантика существительного в рекламном тексте позволяет говорить о следующих разновидностях его лексем. В первую очередь можно выделить лексические единицы, обозначающие прямое наименование рекламируемого товара, чтобы реципиент понял, что именно предлагает ему рекламное сообщение и у него не возникало трудностей с расшифровкой рекламного текста, т.е. в рекламном тексте могут употребляться слова, прямо называющий товар (*Eau de parfum Elevator Music BYREDO. «Un parfum unique aux effluves de violette»; «Avec la crème Blossom gagnez 10 ans d'âge»*), а также лексические единицы, описывающие контекст его употребления. Это, например, лексемы, называющие объект применения товара: *Les lèvres semblent plus douces - délicatement teintées d'un éclat mat.* («Givenchy» rouge à lèvres), результат применения: *«Une peau protégée et sublimée»* (BB crème

VICHY), **основания для применения:** «*En général, les pellicules sont provoquées par un organisme microscopique*», **целевую аудиторию:** «*Pour l'homme qui sait où il va*» (Philéas). Слова, наиболее часто встречающиеся в рекламе и характеризующие объект рекламы, адресата и его действия являются ключевыми словами. Так, для рекламы косметических средств, ключевыми словами являются: здоровье, забота, красота «*La beauté sans artifices*» (Timotei); «*Le soin du corps passe à la vitesse supérieure!*» (Neutrogena); *La santé passe aussi par la peau* (Vichy); для рекламы парфюмерии - аромат, чувственность, энергия: «*La Mignonnerie reconforte et harmonise les énergies entre le corps et l'esprit*» (ROGER et GALET). Таким образом, ключевая роль в рекламном тексте принадлежит существительному, потому что данная часть речи выполняет основополагающие для рекламного сообщения функции: 1) называет товар - объект рекламы; 2) обозначает те блага, которые приобретет реципиент в результате покупки.

Агакишиева А.М.
АУЯ

К вопросу об экспериментальном исследовании текста

Ключевые слова: лингвистика текста, текст, предложение, когезия, когеренция

1. За последнее десятилетие заметно возрос интерес лингвистов к проблемам лингвистики текста с применением экспериментальных методов. Несмотря на заметные расхождения среди специалистов относительно объекта и предмета лингвистики текста, можно встретить также точки пересечения по ряду вопросов. Многие языковеды считают по сей день, что лингвистика текста изучает письменные или устные формы текстов или их отрезков. Отметим, что текст в отличие от предложения является в высшей степени отрезком языка и служит коммуникативной цели, будучи воспроизведенным с конкретной интенцией. Его когезия целиком и полностью зависит от интонации.

2. Коммуникативная цель является основным аспектом текста, важным элементом, связующим читателя с текстом во время актуаль-

ного использования языка. Основная цель автора текста заключается в том, чтобы передать свою мысль слушающему (читателю). В противном случае слушающий (читатель) не понимает цели и значения переданной автором информации. Один из современных исследователей текста Х. Вайнрейх, определяет текст так: «Текст состоит минимум из двух морфем, максимум же он состоит из последовательности неограниченных морфем, т. е. последовательно чередующихся лексических и функциональных морфем».

3. М. А. К. Халидей и Р. Хасан дают тексту следующее определение: «Текст —это речевой отрезок любой длительности, организованный как в письменной, так и в устной форме как целое».

4. Из данных выше дефиниций становится ясно, что, по мнению ученых, не каждый отрезок речи может быть текстом. Если Х. Видовсон выдвигает коммуникативную цель на передний план, то для Х. Вайнрейха важным является последовательное расположение морфем языка, в то время как М. А. К. Халидей и Р. Хасан подчеркивает особенность целостности. По нашему мнению, указанные выше свойства текста дают нам основание считать текст единицей высшего уровня структуры языка и дифференцировать его как таковой.

Гусейнова Л.А.
АУЯ

Текст и дискурс: к различию понятий

Ключевые слова: *текст, язык, речевая деятельность, социальный фактор, дискурс*

Понятие дискурс возникает в связи с развитием лингвистики текста и расширением предмета ее исследования и осмысливается в связи с понятиями речь и текст. Границы дискурса устанавливаются относительно некоторого периода времени, сферы человеческой практики, области знаний типологии текста и некоторых других параметров. Дискурс как совокупность тематически общих текстов характеризуется не их синхронностью во времени, т.е. не количественным составом текстового корпуса, но интенционально-когда они могут воспри-

ниматься и идентифицироваться как языковой коррелят определенной социокультурной, политической и идеологической практики.

Текст-это воплощение, наглядное изображение другой речи; это неповторимый единичный результат процесса, зависящего от говорящего и от условий речепроизводства. Дискурс трактуется как когнитивный процесс, связанный с речепроизводством, созданием речевого произведения, а текст видится им как конечный результат речевой деятельности, имеющий определенную законченную и зафиксированную форму.

Некоторые лингвисты трактуют дискурс как интерактивный способ речевого взаимодействия, в противовес тексту, обычно принадлежащему одному автору.

Дискурс-понятие, касающееся актуального речевого действия, тогда как текст-это понятие, касающееся системы языка. Дискурс-это поток речевого поведения. Термин дискурс предпочтительнее использовать при анализе диалога и полилога, а также при рассмотрении текста в широком социокультурном и психологическом контексте-текста как продукта речевой деятельности.

Дискурс-это явление, исследуемое в режиме текущего времени, то есть по мере его появления и развития, и при его анализе необходимо учитывать все социальные, культурологические и прагматические факторы, которые в совокупности относятся к экстралингвистическим. Дискурс как сложное коммуникативное явление всегда представляет собой текст, но не всякий текст является дискурсом.

Дискурс сравним с этикетом, ведь для него характерны свои правила истинности и правила синонимических замен.

Гусейнова Р.Ф.

АУЯ

К вопросу о типологии дискурсов

Ключевые слова: *дискурс, культура, текст, формация, пространство, время, фоновая информация*

Термин *дискурс* стал особенно популярен в последние годы. Господство структурного или системно-структурного языкознания исключало какое бы то ни было обращение к различиям, обусловлен-

ным культурой. Проблематика в целом приобретает актуальность параллельно с формированием когнитивизма в языкознании. Сам по себе термин *дискурс* никогда ничем необычным не выделялся. Этимологически он означает «текст», соответственно отношение к дискурсу не отличалось от обычного анализа текста. В рамках структурализма текст-дискурс рассматривался как некоторое системно-структурное целое, организованное по строгим законам системности. Языкознание ставило перед собой цель определения закономерностей организации текста. Введение в теорию языка понятия «дискурс» соответствовало определенным очередным задачам науки о языке. Теория дискурса формируется в направлении расширения представлений о тексте, который уже воспринимается не только как конкретное структурно-семантическое целое. Говорят о микро- и макротекстах, вовлекая в теорию текста пространство культуры. Таким образом, дискурс начинает восприниматься не просто как отдельный текст, а как динамическое текстовое пространство, адекватное динамике культуры. Дискурс приобретает значение представленности культуры в языке. Становится возможным говорить о политическом или кулинарном, гендерном или спортивном и т.д. Следовательно, формирование представлений о дискурсе предполагает изучение типологии дискурсов в современном мире или в отдельных национальных обществах. Например, динамика дискурса толерантности в современном западном обществе приобретает особую актуальность в связи с сирийской войной и потоком беженцев. Особую актуальность приобретает также изучение дискурса европейского союза в связи с кризисом евро в Греции или выходом Англии из сообщества. Дискурс, по известному выражению М.Фуко, представляет собой пространственно-временную формацию, что также актуализирует связь дискурса с культурой.

Прагматические особенности британских газетных текстов

Ключевые слова: *газетный текст, средства массовой информации, язык газеты*

В настоящее время средства массовой информации (СМИ) такие как радио, пресса, Интернет, телевидение стали неотъемлемой частью в жизни современного общества. В свою очередь у СМИ разнороден охват аудитории, разнообразна тематика, а также, уникален объём языка и активность его использования. Язык является основным средством связи со зрителем, читателем, слушателем.

Газетный текст – это информация о самых важных событиях сегодняшнего дня. Характерной особенностью газетного текста является не только отражение явлений окружающей действительности, но и их интерпретация с раз-ной прагматической целью или идеологией. Отбор статей для публикации в газете прежде всего ведется на основе того насколько они могут воздействовать на читателей, повлиять на общественное мнение и даже поменять жизненные ориентиры.

Актуальность всестороннего изучения СМИ, в частности газет, определяется их огромной социальной значимостью, и включает изучение стиля, языка, адресованности газетного текста, своеобразием подачи материала газетных статей.

В то же самое время важно отметить, что тексты британской прессы – популярных и качественных газет, и их особенности, а также зависимость формы и содержания газетных ма-териалов от общественного положения, уровня образования, других особенностей читательской аудитории недостаточно изучены. Разделение британских газет на популярные и качественные обусловлено лингвистическими, социальными и социолингвистическими свойствами. Социальные особенности – это общественный характер аудитории и идеологическая направленность газет. Социолингвистические особенности – это выбор языковых средств с точки зрения их идеологической и социальной ориентации на определённую читательскую

аудиторию. Лингвистические особенности – это способы языкового оформления и стиль газетных текстов.

Правдивость отражения действительности является главной характерной чертой британской прессы, так как для англичан ценностью в межличностных отношениях и приоритетом являются неприятие лжи, правдивость.

Сафарзаде А.Э.

АУЯ

Порядок слов как средство выражения отношения между словами в англоязычном тексте

Ключевые слова: *классификация, конфигурационный, актуальное членение*

При построении правильных высказываний в любом языке необходимо учитывать отношения между словами. Следовательно, изучение средств, с помощью которых выражается отношение одного слова к другому и как слова связываются вместе для формирования предложений, играет в лингвистической науке важную роль.

Различные языки используют различные средства для демонстрации отношения одного слова к другому. Особенно часто используемые средства – это порядок слов, флексии и служебные слова. В англоязычном тексте для выражения отношения между словами в предложении чаще всего используется порядок слов. В предложениях *The big dog frightened Aunt Mary* и *Aunt Mary frightened the big dog* все слова идентичны. Только порядок слов определяет, кто кого спугнул и что эта собака большая, а не тетя Мэри. Языки, в большей степени, зависящие от порядка слов, известны как конфигурационные языки. Английский язык относится к числу таких языков. Наиболее обычная классификация порядка слов в английском языке – это классификация с учетом подлежащего (S) – сказуемого (V) – дополнения (O). Возможны следующие варианты порядка слов: SOV, SVO, VSO, VOS, OVS и OSV. В практике порядок слов с подлежащим в начале предложения встречается чаще, нежели со сказуемым и дополнением.

Таким образом, отношения между словами в англоязычном тексте выражаются посредством **порядка слов в предложении**. Исследование порядка слов дает возможность, как писала и А.А.Сарымбетова, наблюдать закономерности структурного синтаксиса, а также закономерности актуального членения высказывания [Сарымбетова, 2016, 58].

MÜNDƏRİCAT

I BÖLMƏ:

EKSPERİMENTAL VƏ MÜQAYİSƏLİ DİLÇİLİK

Abdullayeva Ç.V. (ADU)

İngilis və Azərbaycan dillərində kauzallıq və kauzativliyin ifadə vasitələri haqqında 4

Abdullayeva X.R. (BDU)

Azərbaycan və fransız dillərində informatika terminlərinin tərkibindəki obrazlı ifadələrin düzəlməsi yolları 5

Alırzayeva K.A. (ADU)

Səs dəyişmələrinə təsir edən amillərə müxtəlif yanaşmalar 6

Axundova Y.V. (ADU)

Nitq fəaliyyətində eşidib-anlamanın yeri 7

Babazadə Y.İ. (Naxçıvan Universiteti)

Lüğətlərin növləri və onların yaranması üçün əsas müddəalar 8

Cabbarlı T.Z. (ADU)

Yeni Zelandiya və Avstraliya ingiliscəsində fonem variantlarına dair 9

Cəfərov A.M. (ADU)

Frazeoloji intensivatorun işarəvilik funksiyası və xüsusiyyətinin öyrənilməsi probleminin qoyuluşu 10

Cəfərova P.F. (ADU)

Dillərarası əlaqələr şəraiti 11

Cumayeva S.M. (AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu)

Müasir alman dilində samit birləşmələrinin eksperimental-fonetik təhlili 12

Əliyeva X.Ş. (ADU)

Presuppozisiya dilxarici amil kimi 13

Əliyeva E.Y. (ADU)

Sintaqmatik üzvlənmənin eksperimental-fonetik təcrübə yolu ilə öyrənilməsi təcrübəsindən 14

Əliyeva G.İ. (ADPU)

İngilis dilində şəxs adları sisteminin inkişafına dair 15

Əliyeva Z.N. (ADU)

Dilin tədqiqində eksperimentin rolu 16

Əlizadə K.C. (ADU)

İngilis və Azərbaycan dillərində qovşaq fonem məsələsinə dair.....	17
Əlizadə S.C. (ADU)	
Diftonqlar və onların eksperimental-fonetik tədqiqi	18
Əsgərova X.S. (ADU)	
Dilin leksik layının sistemliliyi və onun üzvlənməsinin eksperimental tədqiqi ...	19
Əsgərova Z.H.(ADU)	
Eksperimental fonetikanın koqnitiv və tətbiqi dilçiliyə təsiri.....	20
Eugenia Rykova (Paul Sabatier University - Toulouse III)	
Perceptual and acoustic similarities between the voices of the family members: an approach to synthesize a voice based on family-shared f0 characteristics	21
Əyyublu S.F. (ADU)	
Konversivlərin semantik-qrammatik və üslubi xüsusiyyətlərinə dair (neologizm materialları əsasında)	22
Fərhadova G.İ. (ADU)	
Müasir ingilis dilində neologizmlər	23
Hacıyeva A.K. (ADU)	
İngilis və Azərbaycan folklorunda antropnim tərkibli frazeologizmlər	24
Həmidova N.Ş. (ADU)	
Danışiq və institusion diskursların fərqləndirilməsi	25
Heybətov Q.N. (ADU)	
Fonetikanın tədrisinin bəzi problemlərinə dair.....	26
İsrafilova G.F. (ADU)	
Atalar sözləri frazeologiyanın obyekt kimi	27
Kərimli A.A. (ADU)	
İngilis və Azərbaycan dillərində tabeli mürəkkəb cümlənin komponentlərinin bağlanmasında tabelilik bağlayıcılarının rolu	28
Kərimova İ.K. (ADU)	
İngilis və Azərbaycan dillərində vurğunun funksiyaları	29
Khanbutayeva L.M. (AUL)	
Lexical hedges in English and Azerbaijani languages	30
Lətifova K.Y. (ADPU Şəki filialı)	
Türk dilindən ingilis dilinə keçən alınma sözlərin xarakteristikası	31
Məmməd İ. (ADU)	
Müasir ingilis və Azərbaycan dillərində alınma elementli düzəltmə feillər.....	32
Məmmədova J.R. (BSU)	

Alınma ekologiya terminlərinin təsbiti və terminoloji bazanın yaradılması	33
Məmmədova Ş.A. (ADU)	
İngilis və Azərbaycan dillərində ekzistensial cümlələrə xas olan xüsusiyyətlər	34
Mikayılova A.R. (ADU)	
Metaforaların kontekstual sinonimlər kimi işlənməsi	35
Milja Seppälä (University of Jyväskylä)	
English language ideologies and policies among university students: A comparative study of China and Finland	36
Nəbiyev N.H. (ADİU)	
Frazeoloji birləşmələrin etimologiyası haqqında	37
Nəsirli A.A. ("Naxçıvan" Universiteti)	
İngilis dilində frazeologizmlərin təsnifat problemləri və komparativ frazeoloji vahidlərin əsas aspektlər üzrə analizi	38
Nəsrollayeva N.Z. (ADPU Şəki filialı)	
Azərbaycan, ingilis və fransız dillərində ara söz və ara cümlələrin xüsusiyyətləri	39
Novruzadə G.S. (Xəzər Universiteti)	
Azərbaycan və ingilis dillərində əsas nitq hissələrinin müqayisəli tipologiyası	41
Nuriyeva S.T. (ADU)	
"The Present Perfect" zaman formasının gələcək zamanın ifadə vasitəsi kimi işlənməsi haqqında	42
Qarayeva G.Q. (ADU)	
Danışıq aktlarının tanınması yolları	43
Qənbərova N. (BSU)	
Müasir ingilis dilində nitq və təfəkkür feilləri müxtəlif leksik-semantik qruplar kimi	44
Qocayeva Ş.Q. (ADU)	
Tələffüz vərdişlərinin aşılmasında fonetik çalışmaların roluna dair	45
Quliyev H.İ. (ADU)	
İdiomlar informasiya mənbəyi kimi	46
Qurbanova S.S. (ADU)	
İngilis və Azərbaycan dillərində konseptlərin müqayisəsi	47
Rəhimova A.Q. (ADU)	

Presuppozisiya və məntiqi nəticə	48
Rəsulova C.X. (ADU)	
Prezidentlərin andiçmə nitqlərində təkrarlar	49
Rzayeva R.Q. (207 saylı məktəb)	
İngilis və Azərbaycan dillərində frazeoloji vahidlərdə inversiya	50
Şabanov Ş.H. (ADU)	
“Zu”-nun semantikasi və sintaksisi	51
Şabanova A.M. (BSU)	
İngilis və Azərbaycan dillərinin tibbi diskursunda koloristik frazeologizmlər	52
Şahbazlı T.A. (BAAU)	
Performativlərin ingilis və Azərbaycan dillərində məna fərqliliyi	53
Səfərli A.M. (ADU)	
Zaman anlayışlarının (dünən, bugün və sabah) türk dillərində ifadəsi	54
Səfərova G.S. (ADU)	
İngilis dilindəki xüsusi adların Azərbaycan dilinə transliterasiyası məsələsinə dair	55
Seyidova S.S. (Baku Higher Oil School)	
The concept of “Age” and its idiomatic representations in the Azerbaijani, English and Russian languages	56
Veysəlova D.Ş. (ADU)	
Tələffüz normasının müəyyənləşməsində eksperimentin rolu	57
Yaqubova C.H. (ADU)	
İngilis dilində cümlə vurğusunun sintaktik təhlili	58
Zərbəliyev H.M. (ADU)	
İndoneziya və Azərbaycan dillərinin bəzi fonotaktik xüsusiyyətləri.....	59
Zeynalov F.H. (ADU)	
Dil işarəsinin spesifikasiyi və onun semiotik aspektlərinə dair	60
Zeynalova G.F. (ADU)	
Cümlə, söyləm və intonasiya nitq aktları kontekstində	61
Zülfüqarova E.K. (ADU)	
Müasir ingilis dilində intrusiv səslərin işlənməsinə dair	62
Абдулгалимова Э.Ф. (БСУ)	
Лингвокультурологический анализ фразеологических единиц зоонимом "баран/овца/ягненок" (на материале азербайджанского и польского языков)	63
Бабаева У.Р. (АУЯ)	

Элизия как средство экономии произносительных усилий	64
Бабашева З.М. (АУЯ)	
Смыслоразличительные возможности синтагматического членения в русском и азербайджанском языках	65
Джафаров М.М. (БГУ)	
О корреляции однокоренных производных в русском языке	66
Ибадуллаева М.С. (АУЯ)	
Нисходяще-восходящий тон в обыденном дискурсе	68
Каримуллина Г.Н, Каримуллина Р.Н. (Казанский федеральный университет)	
Проблемы двуязычия в Республике Татарстан (на материале СМИ)	69
Наджафова Г.К. (АУЯ)	
К проблеме фразеологического параллелизма в немецком и русском языках	70
Перова Е.Ю. (Московский государственный лингвистический университет)	
Исследования славянских языков (русский, польский, сербский) на основании их сходства	71
Рухадзе Н.Т., Асланова Э.В. (Тбилисский государственный университет им. Ив. Джавахишвили)	
Языковые контакты – особенности процесса заимствования удинским языком азербайджанских лексем	72
Скворцова Н.С. (Московский государственный лингвистический университет)	
Метафорическая компетенция в обучении фразеологическим единицам	75

II BÖLMƏ:

SOSIOLİNGVİSTİKANIN NƏZƏRİ VƏ PRAKTİK MƏSƏLƏLƏRİ

Abdinova H.M. (Azərbaycan Kooperasiya Universiteti)	
İngilis dilinin qloballaşması və onun Azərbaycan dilinə təsiri	77
Alizada L.V. (ATMU)	
Global English and Tourism	78
Əhmədova R.İ. (ADU)	
Məkan kateqoriyasının metaforik ifadəsi	79
Əhmədova Ü.A. (ADU)	

Müxtəlif sistemli dillərdə "qadın" konseptinə dair bəzi qeydlər	80
Fatəliyeva N.A. (Khazar University)	
The reproduction of "immigration" as a negative social issue in the British parliament.....	81
Gogaladze E., Ivane Javakhshvili (Tbilisi State University, Georgia)	
Grammatical Means of politeness: Personal Pronouns and Their Polite Equivalents of Modern Persian Language.....	82
Həsənova A.S. (AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu)	
Sosial kontekst sözün mənasının dəyişməsinə təsir edən faktorlardan biri kimi..	83
İmanova N.M. (ADU)	
"Emojilər" yeni ünsiyyət vasitəsi kimi.....	84
İsayeva S.İ. (ADU)	
İzafiliyin sosiolinqviistik aspektləri	85
İsgəndərova A.R. (GDU)	
Diskursun dərkində linqvokulturoloji informasiyanın rolu	86
Mammedova G.A. (AUL)	
Are Americans destroying the English Language?	87
Məhərrəmovə N.Ç. (ADU)	
Dinc yanaşı yaşamanın sirri və ya zənginləşən leksika.....	88
Məmmədova S.İ. (AMEA-nın Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu)	
Tarixin sirlərlə dolu etrusqları.....	89
Putayeva E.E. (ADU)	
Variativlik nəzəriyyəsi: sosiolinqviistik aspekt.....	90
Qaziyeva M.Y. (ADU)	
Xarici dil tədrisinin linqvokulturoloji aspektləri	91
Qəmbərova S.B. (GDU)	
Azərbaycan dilinin təmizliyi uğrunda mübarizə	92
Quliyev İ.E. (ADU)	
İroniyanın dilçilikdə yaranma tarixi və aktuallığı barədə.....	93
Qurbanova G.Q. (ADU)	
İngilis dilində sləng anlayışının etimologiyası və onların yaranması yolları	94
Səlimova S.İ. (ADU)	
İnternasionalizmlərin xüsusiyyətlərinə dair	95
Vəliyeva N.Ç. (ADU)	
The investigation of the Global English in a sociolinguistic context	96
Zöhrab-Məcid Məsmə Y. (ADU)	

Hindistan ingiliscəsinin səciyyəvi xüsusiyyətləri haqqında	97
Гулиева В.Ф. (АУЯ)	
Социо-прагматика риторики французского языка	98
Гусейнова Э.Г. (АУЯ)	
Социолингвистика и изменение языка по социальным факторам	99
Поладова С.Э. (АУЯ)	
Роль культурных концептов в межкультурном общении	100
Юсифова Н.Ю. (АГЭУ)	
Теоретические и практические задачи социолингвистики	101

III BÖLMƏ:

XARİCİ DİLLƏRİN TƏDRİSİNƏ MÜASİR YANAŞMALAR

Abbasova A.M. (ADIU)	
Modern Methodology in English Language Teaching at the State University of Economics	103
Abuzərli S.Z. (ADU)	
Aşağı kurs tələbələrinin kommunikasiyayönlü şifahi nitq vərdişlərinin inkişaf etdirilməsində tələffüzün rolu	104
Ağazadə P.M. (ADU)	
Siyasi mükəlimədə kommunikasiya strategiyaları	105
Albaqami R.M. (Taif University)	
Testing the predictions of the Bottleneck Hypothesis: Evidence from tweets posted by Arabic speakers of English	106
Aslanova U.B. (ADU)	
Alman dili dərslərində milli – mədəni dəyərlər haqqında	107
Aysha Bibi (PhD Scholar, Department of English, University of AJ&K, Muzaffarabad Zafeer Hussain Kiani Lecturer, Department of English, University of AJ&K, Muzaffarabad)	
Teaching vocabulary through board games at elementary level	108
Babayev C.M. (ADU)	
Azərbaycan dilinin fonoloji sistemində olmayan fonemlərin tədris yolları	109
Babayeva K.T. (Naxçıvan Universiteti)	
Azərbaycan və ingilis dillərində feili sifətin tədqiqinə dair müxtəlif yanaşmalar	110
Bağirova N.X. (ADU)	

Qloballaşma dövründə ingilis dilinin tədrisində layihə metodu	111
Bəşirova A.N. (ADU)	
The Importance of Music and Songs in English Language Teaching Classroom.....	112
Bəylərova İ.C. (ADU)	
Xarici dilin öyrənilməsində yazı bacarığının inkişaf mərhələləri.....	113
Camalova G.M. (ADU)	
Fransız dili dərslərində qiymətləndirmə.....	114
Cəlilova T.Ə. (ADU)	
Fransız dilində tələbələrin şifahi nitq bacarığının formalaşdırılmasında situasiyaya əsaslanan təlim metodundan istifadə edilməsi.....	115
Chojnicka J. (University of Bremen)	
The language of trees: on the importance of teaching Eco linguistics	116
Əkbərova G.Z. (SDU)	
Orta məktəblərdə İngilis dilinin tədrisində kommunikativ metodların tətbiqi yolları	117
Əliyeva N.M. (ADU)	
Xarici dillərin tədrisində son innovasiyalar.....	118
Əliyeva Ə.A. (ADU)	
Fərdi yanaşma prinsipi əsasında V və VI siniflərdə ingilis dili dərslərində yazılı nitq bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi.....	119
Eroğlu S.A. (İzmir Ekonomi Üniversitesi)	
Xarici dilin tədrisində incəsənət nümunələrindən istifadə	120
Gözləlova T.M. (ADU)	
Xarici dil dərslərində bədii mətnlərin rolu və mədəniyyətlərarası aspekti haqqında	121
Gurbanova G.O. (AUL)	
Authenticity in Home Tasks as a Way to Integrate Work on Both Perceptive and Productive Skills	122
Hacıyeva G.Ç. (ADU)	
Ali məktəblərdə Diplomatik Yazı fənninin tələbə yönümlü tədrisinin təşkili....	123
Hacıyeva Q.X. (ADU)	
Dil fəkültələrinin yuxarı kurslarında autentik materiallardan istifadənin səmərəli yolları	124
Hacızadə G.T. (BSU)	

Neyrolinqvistik proqramlaşdırmadan dil tədrisində istifadə imkanları	125
Hashimova N.G. (UFAZ)	
Overcorrection in English language lessons by local teachers and ways to avoid it	126
Həsənova R.T. (ADU)	
Dil fakültələrinin yuxarı kurslarında alman dili dərslərində interaktivliyin təmin olunması	127
Hüseynova A.A, Quliyeva N.R. (ADİU)	
Ünsiyyətin tərəflərinin mənimsəmədə rolu	128
Hüseynova F.M. (ADU)	
Çevik Təlim (Flipped Classroom) modelinin tələbələrin akademik nailiyyətlərinə təsiri yolları	129
Iga Maria Lehman (University of Social Sciences)	
Inviting Individual Voice to Second Language Academic Writing: A Conflict of Goals or Liberation of Writer Identity?	130
İmanova S.R. (AUL)	
Teaching Foreign Languages for the Peaceful and Sustainable Development... ..	131
İsayeva R.C. (ADU)	
Azərbaycan dilçiliyində əlavə konstruksiyaların tədrisi problemləri	132
İsgəndərova İ.Q. (ADU)	
İngilis dilinin tədrisində oxunun düzgün təşkili və aparılmasına dair tövsiyələr	133
İsmayılova D.A. (AUL)	
Teaching English in Multicultural Classroom at the Azerbaijani University of Languages.	134
İsmayılova J.S. (BSU)	
Tələbələrin diskussiya bacarıqlarının inkişafı interaktiv səriştənin komponenti kimi	135
İsmayılova Z.Ə. (ADU)	
Sosial interaksiyanın yaradılmasında İKT-nin rolu	136
Kərimova Ə.S. (ADU)	
İngilis dilində qrammatik bacarıq və vərdişlərin formalaşdırılması üçün idarəolunan kəşf metodunun tətbiqi	137

Khan A.Q. (The University of Azad Jammu and Kashmir, Muzaffarabad),

Sohail A. (<i>The University of Azad Jammu and Kashmir, Muzaffarabad</i>)	
Problems Faced by Urdu ESL Learners in Pronunciation of English Sounds....	138
Konstantinos Kristofer Dimitriou (<i>KIMEP University</i>)	
Co-operative Writing Tasks in the University Classroom.....	139
Magsudova K.T. (<i>ADA</i>)	
Using Smartphones in Teaching English as a Foreign Language in Intermediate Classrooms	140
Marco Petolicchio (<i>Palacky University, Olomouc (CZ)</i>)	
On Noun Phrases in Italian L2 by Czech and Slovak Learners.....	141
Məddətova N.A. (<i>ADU</i>)	
Xarici dillərin tədrisinin əhəmiyyəti və tədrisə yanaşmalar haqqında.....	142
Mehrəliyeva J. F. (<i>ADU</i>)	
Xarici dilin mənimsənməsində interaktiv baxışa dair nəzəriyyələr.....	143
Məmmədov M.Y. (<i>ADU</i>)	
Xarici dilin tədrisində fikirləşmənin təmin olunması	144
Məmmədova A.Ə. (<i>ADU</i>)	
Dil fakültələrinin aşağı kurs tələbələrinə ictimai-siyasi leksikanın tədrisində situasiyaların rolu	145
Məmmədova L.Y. (<i>BDU</i>)	
Fars dili qrammatik kateqoriyalarının Azərbaycanlılara tədrisində qarşıya çıxan problemlər	146
Məmmədova M.M. (<i>ADU</i>)	
Проблема стратегий изучения иностранного языка.....	147
Michael Byram (<i>Durham University</i>)	
Education for Democratic Culture in the Foreign Language Classroom: Intercultural Citizenship Education and Service Learning	148
Milovidova A.I. (<i>Kutafin Moscow State Law University (MSAL)</i>)	
CLIL Approach in Legal English Teaching	149
Mirzəyeva Ş.Ş. (<i>ADU</i>)	
Alman dilinin tədrisinin ilk mərhələsində şagirdlərin şifahi nitq bacarıq və vərdişlərinin inkişafın rolu	150
Muğalova L.T. (<i>ADU</i>)	
İngilis dilinin tədrisində tələbələrin söz ehtiyatlarının artırılmasında İKT-nin rolu	151
Musayeva P.A. (<i>ADU</i>)	

Dil fakültələrinin aşağı kurslarında ingilis dilinin tədrisində kommunikativ yanaşmanın rolu	152
Musayeva S.Q. (ADU)	
Ali məktəblərdə təhsil alan xarici tələbələrə azərbaycan dili dərslərində rabitəli nitq vərdişlərinin aşılınması.....	154
Namətova S.Z. (ADU)	
Xarici Dillərin Tədrisində Kommunikativ Yanaşmanın Rolu.....	155
Nəcəfzadə Ş.T. (UFAZ)	
Universitetlərdə ingilis dilinin tədrisində bədii ədəbiyyatın rolu	156
Qasımova A.F. (ADPU, Şəki filialı)	
Ali məktəbdə xarici dillərin tədrisində müasir yanaşmalar	157
Quliyeva Z.M. (ADU)	
İbtidai sinifdə mövzu əsaslı kurikulum yanaşması.....	158
Samadova I.A. (AUL)	
The Role of Psychological Factors in EFL Student Performance	159
Shawn Michael Clankie (Otaru University of Commerce)	
A Blended Learning Approach to an English Lecture Series	160
Şirəliyev Ə.Ş. (ADU)	
Xarici dillərin tədrisinin müasir metodik prinsipləri	161
Şirəliyeva R.O. (ADU)	
İngilis dilində qeyri-müəyyən kəmiyyətin funksional-semantik sahələri.....	162
Şükürova F.Ş. (ADU)	
Dil fakültələrinin yuxarı kurslarında tələbələrinin yaradıcı fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsi.....	163
Tahmazova M.M. (ADU)	
Main problems in teaching literature.....	164
Vəliyeva M.Ə. (ADU)	
Azərbaycan-ingilis bilinqvizminin təhsildə rolu	165
Yusifov G.N., Həsənova A.G. (ADU)	
Oyun – xarici dil tədrisində üsul kimi	166
Zafeer Hussain Kiani (University of AJ&K, Muzaffarabad)	
Enhancement of Vocabulary through Computer Assisted Language Learning: An experimental study	167
Zahidova F.İ. (ADU)	

Dil fakültələrində ingilis dilinin ixtisas dili kimi tədrisində sosiomədəni kompetensiyanın rolu və yeri	168
Zeynalov Ə.M. (ADU)	
Qrammatik materialın tədrisi və bədii ədəbiyyatdan istifadə	169
Zeynalova S.S. (ADU)	
Content and Language Integrated Learning (CLIL) approach	170
Zeynalova T.A. (ADU)	
Ali ixtisas məktəblərinin yuxarı kurslarında ingilis dilinin tədrisində İKT-nin rolu	171
Аббасова А. (АУЯ)	
Многоязычие или мультилингвизм в обучении английскому языку	172
Багирова Г.Ф. (АУЯ)	
Анализ языковой личности автора при преподавании художественной литературы.....	173
Герайзаде М.А. (АМУ)	
«Компьютерные технологии в обучении иностранным языкам»	174
Гусейнзаде Г.Д. (АУЯ)	
Взаимоотношение языка и культуры в обучении английскому языку как специальности	175
Ибрагимова З.А. (АУЯ)	
Роль компонентного анализа в развитии лексики английского языка на продвинутом этапе обучения	176
Интизар Шираз (Анатолийский государственный университет)	
Использование интернет-технологий в процессе обучения русскому языку как иностранному.....	177
Нейматова А.Ш. (АУЯ)	
Некоторые проблемы обучения английскому языку в условиях глобализации	179
Олга Игоревна Лазова (Университет национальной и мировой экономики, г. София, Болгария)	
Иновационные технологии в преподавании рки: мультимедийный комплекс «ретур»	180
Самедова Н.Г. (АУЯ)	

О роли понятий гомогенность и длительность в теории русского вида и необходимости их введения в практику преподавания русского языка в иноязычной аудитории	181
Сафарзаде А.Э. (АУЯ)	
Нейролингвистическое программирование в обучении английскому языку студентов начальных курсов	183
Тагиева Э.С. (АГАФКС)	
Работа над лингвосомиотической проблематикой спортивного текста при обучении иностранному языку	184
Фараджбайли К.Т. (АУЯ)	
Обучение культуре преподавания английскому языку	185
Халилова Х.А. (АУЯ)	
Инновационные практики преподавания японского языка.....	186
Ченшвили Татьяна Александровна, Капанадзе Ирина Бидзиновна <i>(Тбилисский государственный университет им. Ив. Джавахишвили, Грузия, Грузинский университет им. Давида Агмашенебели)</i>	
Практические основы национально ориентированного учебника по русскому языку как иностранному для вузов Грузии.....	187

IV BÖLMƏ: TƏRCÜMƏŞÜNASLIĞIN AKTUAL PROBLEMLƏRİ

Abdullayeva F.B. (ADU)	
Tərcümə multikultural amil kimi	189
Alyeva G.D. (ADPU)	
Metaforaların tərcüməsində rast gəlinən çətinliklər	190
Babayeva E. (ADU)	
Polisemantik sözlər və tərcümədə yaranan problemlər	191
Basim Yahya Jasim Algburi (University of Mosul, Iraq)	
Legal Translation Instruction at Discourse Level and the Problem of Legal Equivalence	192
Baxışova E.F. (ADU)	
Sosial və siyasi mətnlərin praqmatik xüsusiyyətlərini öyrənilməsinin vacibliyi.....	193
Baxşəliyeva N.R. (ADU)	

Qrammatik sinonimlərin ingilis dilindən Azərbaycan dilinə tərcüməsi problemləri	194
Bünyatova A.B. (ADU)	
Tərcümənin koqnitiv aspekti	195
Əliyev Ə.Ə. (ADU)	
Tərcüməçinin ünsiyyət prosesində qarşılaşdığı psixoloji çətinliklər	196
Əliyev S.R. (ADU)	
Mədəniyyət terminlərinin Azərbaycan dilindən ingilis dilinə tərcümə yolları ...	197
Əliyeva V.F. (ADU)	
Frazeoloji vahidlərin bir dildən başqa dilə tərcüməsi yolları	198
Hüseynova N.İ. (ADU)	
Bədii tərcümədə uyğunluq, adekvatlıq və ekvivalentlik	199
İbrahimov E.Ə. (ADU)	
Qohum dillərdən tərcümə problemi (Azərbaycan və Türkiyə türkcəsi nümunələrində)	200
İsmayılova A.A. (OYU)	
Dünyanın dil mənzərəsi tərcümə kontekstində.....	201
Khanlarova A.Ş. (AUL)	
Translation of Nationally Coloured Idioms of English and Azerbaijani Languages	202
Mammadova A.Q. (ATMU)	
Foreignization and Domestication Strategies in Tourism Related Translations.....	203
Manafova A.M. (ADİU)	
Yerli Amerika hindularının frazeoloji birləşmələrinin Azərbaycan dilində semantik ekvivalenti (navajo, inuit, çerokee, dakota siyu, apaçi tayfalarının frazeologiyası əsasında)	204
Məmmədova Ş.A. (OYU)	
Müasir tərcüməşünaslıqda polisemiyaya dair aktual problemlər və nəzəriyyələr	205
Məmmədova T.V. (ADU)	
Müasir hüquq terminlərinin tərcüməsi problemləri (İngilis və Azərbaycan dillərinin hüquq terminlərinin tədqiqi əsasında)	206
Mustafayeva S.B. (ADU)	
Kontekstual tərcümənin üstünlükləri.....	207
Namazova S.A. (GDU)	

Bədi tərçümə müasir dönməndə.....	208
Pirnazərova G.M. (ADU)	
Müxtəlif sistemli dillərdə realilər və onların tərçümə olunan dillərə transformasiyası problemi	209
Rəhimli E.Q. (ADU)	
Tərçümə və dil bilgisi.....	210
Salmanova K.İ. (ATMU)	
Kompüter vasitəsilə tərçümə proqramları və tərçüməçilərin işində onların rolu	211
Samadzada A.E. (Western Caspian University)	
Investigation of Folklore Names in Current Translation.....	212
Smirnova-Cotet T. (Paris-Sorbonne University)	
Pragmatic Contextual Meanings in Translating Advertising Slogans	213
Tahirova V.A. (ADU)	
Afroamerikan slenqlərinin tərçümə problemləri (Toni Morrisonun əsərləri əsasında).....	214
Zeynalova S.Ə. (ADU)	
Dikinson poeziyasında tərçümə problemi	215
Амирезашвили Н.З., Лордкипанидзе Л.Л., Самсонадзе Л.А.	
Институт Систем Управления им. А.И.Элиашвили Грузинского Технического Университета.....	2186
Джавашвили Н.Г., Лордкипанидзе Л.Л., Чуткерашвили А.Р.	
Институт Систем Управления им. А.И.Элиашвили Грузинского Технического Университета.....	218
Метревели М.Г. (Телавский государственный университет им. Я.Гогебашвили)	
Взаимоотношения в глубинных структурах и машинный перевод.....	219
Оруджева И.Г. (АУЯ)	
Переводческие трансформации при передаче архаичной разговорной лексики из романа Л.Н.Толстого «Анна Каренина» на английский язык ..	221

V BÖLMƏ: MƏTNİN LİŊVOSEMİOTİK PROBLEMLƏRİ

Abdurəhmanova K.E. (ADU)	
Qəzet mətnində sintaktik rematizasiyanın rolu	223
Allahverdiyeva A.M. (ADU)	
Siyasi diskursda metaforalar koqnitiv strategiya kimi	224
Aslanova S.A. (ADU)	
Bir daha mətn dilçiliyi haqqında	225
Əbdülrəhimova N.M. (ADU)	
İngiliscə olan film mətnlərinin gərgin epizodlarda linqvistik xüsusiyyətləri	226
Hacıyeva M.Ə. (ADU)	
Beyin fəaliyyətinin linqvo-semiotik problemi	227
Hüseynova M.Ə. (ADU)	
Presuppozisiya mətnində informasiyanın qavranılmasının ilkin mərhələsində	228
İbrahim Ü.Z. (ADU)	
Функционирование иронии и сарказма в современной французской прессе	229
İsayeva X.M. (ADU)	
Mətnin güclü mövqeləri	230
Kərimov İ.Q. (ADU)	
Mətnin formalaşmasında semiolinqvistik vasitələr	231
Məmmədbəyli A.İ. (ADU)	
Təhkiyə mətnin xüsusi forması kimi (İngilis dilinin bədii materialları əsasında).....	232
Orucova Y.M. (ADU)	
Metafora ictimai fikrin formalaşmasında əsas vasitə kimi (fransız siyasi mətbuatının materialları əsasında).....	233
Pənahova D.A. (ADU)	
KİV mətnləri və din konsepti	234
Quliyeva S.Ə. (ADU)	
Bədii mətnin təhlilinin praqmatik aspektləri	235
Robert M. Bianchi (Virginia Commonwealth University in Qatar)	
Bridging disciplines and religions: a corpus-assisted discourse analysis approach to comparative religious studies	236

Xanizadə P.O. (ADU)	
Hüquqi mətnlərin leksik-semantik tərkibi (müasir fransız dilinin materialları əsasında).....	Ошибка! Закладка не определена.
Абдуллаев С.А. (АУЯ)	
Семантические реляции слов в свете теории нечетких множеств и нечеткой лингвистики	238
Агазаде М.Ч. (АУЯ)	
Имя существительное как ключевое слово во французских рекламных косметической продукции и парфюмерии	239
Агакишиева А.М. (АУЯ)	
К вопросу об экспериментальном исследовании текста	240
Гусейнова Л.А. (АУЯ)	
Текст и дискурс: к различию понятий.....	241
Гусейнова Р.Ф. (АУЯ)	
К вопросу о типологии дискурсов	242
Рзаева А.К. (АУЯ)	
Прагматические особенности британских газетных текстов.....	244
Сафарзаде А.Э. (АУЯ)	
Порядок слов как средство выражения отношения между словами в англоязычном тексте.....	245

“MTM-İnnovation” MMC-də çap olunmuşdur.

Çapa imzalanıb: 23.10.2018. Həcmi: 16,5 ç.v.

Format: 60x84 1/16. Tiraj: 250.

“MTM-İnnovation” MMC

Bakı, Rəsul Rza, 125

Tel.: 596 21 44